

॥ हरिःॐ ॥

જીવનસોપાન

પૂજ્ય શ્રીમોટાના પત્રો
(સાધકોને)

હરિःॐ આશ્રમ પ્રકાશન, સુરત

- પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪
- © હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત, નડિયાદ.
□ આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત	□ આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત
પ્રથમ	૧૯૫૨,	૧૨૫૦	ચોથી	૧૯૯૨,	૧૦૦૦
બીજી	૧૯૭૩,	૧૨૫૦	પાંચમી	૨૦૦૩,	૧૦૦૦
ત્રીજી	૧૯૮૧,	૧૦૦૦	છઠ્ઠી	૨૦૧૦	૨૦૦૦
- પૃષ્ઠ : ૨૪ + ૩૫૨ = ૩૭૬
- કિંમત : રૂ. ૨૦/-
- પ્રાપ્તિસ્થાન :
હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ-૩૮૭ ૦૦૧
- મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની
ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮
- ડિઝાઈનર : મયૂર જાની
બી/૮, રીપલ એપાર્ટમેન્ટ, નારાયણનગર,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭.
મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ટાઈપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯
- મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ हरिःॐ ॥

समर्पणांजलि

(छट्टी आवृत्ति)

पूज्य श्रीमोटाना स्वजन दंपती अने स्वजनोमां

‘पप्पुत्ताई’ना हुलामशा नामथी परियित

श्री महेन्द्रकुमार गमनलाल पानवाणा

तथा

तेमनां धर्मपत्नी

श्रीमती दीनाबहेन महेन्द्रकुमार पानवाणाने

‘जिवनसोपान’नी आ छट्टी आवृत्ति

समर्पित करतां अमो आनंद अनुभववीअे छीअे.

गुरुपूर्णिमा

ता. २५-७-२०१०

ट्रस्टीमंडण,

हरिःॐ आश्रम, सुरत

શ્રી નટવરલાલ માણેકલાલ ચીનાઈને
સપ્રેમ ભાવાંજલિ

(અનુષ્ટુપ)

શ્રીરામકૃષ્ણના ભાવે, પ્રેરાઈ પરમાર્થના !
સેવાયજ્ઞ ચલાવ્યો છે, કૃતનિશ્ચયી શા ખરા ! ૧
આપવામાં ઘણો જેનો, કેવો હાથ ઉદાર છે !
તીર્થાટન વિશે શ્રદ્ધા, જેની કેવી અપાર છે ! ૨
શાંતિ પ્રસન્નતાપૂર્ણ સ્વચ્છતા જીવને ગમે,
શું બંધારણ એવું છે, જેનું જીવનમાં ખરે ! ૩
ચારેબાજુની સંપૂર્ણ સ્વચ્છતા આરસી સમી,
જેને ગમતી હૈયામાં, એવા શોખીન જીવ તે. ૪
કદીક સાવ ગંભીર, મુક્ત હાસ્ય કદીક છે,
છતાં શા ભજનાનંદી, કેવા છે મસ્તરામ તે ! ૫
સદ્ગુણો દુર્ગુણો બંને માનવીમાં વસે ખરે,
જોવું દુર્ગુણ ટાળ્યું છે, જોવું સદ્ગુણ રાખ્યું છે. ૬
શ્રીમંતાઈ મળી જન્મે, છતાં શી નમ્રતા હૃદે,
છતાં નફકરા પૂર્ણ, એવા પણ નથી તમે. ૮
તમે શા જીવના દોલા ! વિવેકી વ્યવહારુ છો,
વારી જાઓ બધું તેને, આપી દેતાં ન વાર છે. ૯
પોતાનો મુજને જાણી, વૂહાલ કેવું કર્યું મને,
નવાજીને મને પ્રેમે, ઉદાર સહાય અર્પી છે. ૧૦
બદલો શકું ન હું વાળી, આ નાનકડું પુસ્તક
-સમર્પી તમને ભાવે, કૃતાર્થ થાઉં હું દિલ. ૧૧

-મોટા

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

(छट्टी आवृत्ति)

‘जवनसोपान’नी आ छट्टी आवृत्ति प्रगट करतां अमो आनंदनी लागणी अनुभववीअे छीअे.

पूज्य श्रीमोटाअे जवनविकासनी भावना सेवता स्वजनने जे पत्रो लभ्या उता, तेमांन केटलाक पत्रोनुं पुस्तक स्वरूपे आ प्रकाशन थयुं उतुं, तेनी मांग सतत रहेली छे. पांयमी आवृत्तिनी तमाम नकलो भपी जतां, आ छट्टी आवृत्तिनुं प्रकाशन उथ धरायुं छे.

आ पुस्तकनी मुद्रणशुद्धिनुं कार्य पूरा सद्भावपूर्वक श्री जयंतीभाई जनीअे करी आयुं छे. टाईटल डिजाईननुं कार्य श्री मयूरभाई जनीअे करी आयुं छे. आ पुस्तकने पूरा सद्भावथी छापी आपवानुं कार्य साहित्य मुद्रणालयना श्री श्रेयसभाई विष्णुभाई पंड्याअे करी आयुं छे. पूज्य श्रीमोटा परत्वेना भक्तिभावथी प्रेरार्थने आ सर्वेअे आ प्रकाशनमां आपेला सडकार बढल, ते सौना अमो भूष भूष आभारी छीअे.

पूज्य श्रीमोटाना आ प्रकारनां पुस्तकोने आवकारवा बढल अध्यात्मरसिक गुजराती प्रजने धन्यवाद पाठवीअे छीअे.

अगाऊनी आवृत्तिओनी जेम आ नवी आवृत्तिना प्रकाशनने स्वजनो तरङ्गथी आवकार प्राप्त थशे अेवी आशा छे.

गुरुपूर्णिमा

ता. २५-७-२०१०

ट्रस्टीमंडल,

हरिःॐ आश्रम, सुरत

અનુભવીની વાણી

શ્રી અરુણોદય જાની- સંસ્કૃત ફેકલ્ટીના ડીન

એમ. એસ. યુનિવર્સિટી, વડોદરા.

‘જ્યાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ !

જ્યાં ન પહોંચે કવિ ત્યાં પહોંચે અનુભવી !’

એ ઉક્તિ અનુભવીનું દર્શન કેટલું વ્યાપક, વિશાળ અને વેધક છે તેનું સૂચન કરે છે. અનુભવીને આત્મદર્શન થવાથી તેને નવે કોઠે દીવા પ્રગટે છે. તેના પ્રકાશમાં તેને જગતની તમામ વસ્તુઓ કરબદરવત્ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જ્ઞાનીનું જ્ઞાન તે તે વિષયો પૂરતું મર્યાદિત હોય છે. જ્યારે અનુભવી વિષયોથી પર જઈ અતીન્દ્રિયની ભૂમિકામાં પણ સહજભાવે વિચરી શકે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું ‘જીવનસોપાન’ પણ આવી જ અનુભવીની વાણી છે. એક સાધક બહેનને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે ઉન્નતિનાં સોપાનો ઉપર ચઢાવવા માટે પૂજ્યશ્રીએ આ પત્રો દ્વારા માર્ગદર્શન આપ્યું છે.

પ્રસ્તુત પત્રો ‘સાધના કરનાર દરેક જીવને લાગુ પડે તેવા છે. ‘તું’ સર્વનામ એ તો માત્ર પ્રતીકરૂપે છે.’ (પૃ. ૨૦૪). એટલે કે જેમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને નિમિત્તીકૃત્ય જગતને ગીતારૂપી અમૃતનું પાન કરાવ્યું હતું, તેમ પૂજ્યશ્રીએ એક બહેનને નિમિત્ત બનાવી તમામ સાધકોને પોતાના અનુભવના નવનીતનું પાન કરાવ્યું છે. તેઓ યોગ્ય જ કહે છે કે ‘તારા ઉપરના કાગળો તો સર્વસામાન્ય છે. તે તને ભલે લખાયેલા હોય પણ તે બધા સાધક-સ્વજનને ઉદ્દેશીને લખાયેલા છે, કે જેથી બધાંને તે ખપ પણ લાગે.’ (પૃ. ૨૮૨).

પત્રલેખન એ એક વિશિષ્ટ સાહિત્યપ્રકાર પણ છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ ‘તે સાધનાનો પણ પ્રકાર છે. હૃદય હૃદયને મળવાનો તે ઉત્તમ પ્રકારનો મોકો છે.’ (પૃ. ૨૦૪).

આમ, પત્ર દ્વારા સાધકના હૃદયને મળીને, સમજીને તેને ઉત્તરોત્તર ઊર્ધ્વક્રમણ કરાવવાનો પૂજ્યશ્રીનો આ પ્રયોગ પૂજ્યશ્રીની સાધકો પ્રત્યેની મમતા અને વાત્સલ્યનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે.

આ પત્રો દ્વારા પૂજ્યશ્રીએ સાધનાનાં અનેક રહસ્યો ખુલ્લાં કર્યાં છે અને તે પણ શાસ્ત્રની જટિલ પારિભાષિક શબ્દજાળ વડે નહિ, પરંતુ વાંચનારના દિલમાં એકદમ ઊતરી જાય એવી સરળ અને સ્પષ્ટ ભાષામાં છતાં કર્યાં છે. તે આ ગ્રંથની વિશિષ્ટતા છે.

‘જ્ઞાનં ભારઃ ક્રિયાં વિના’ ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન એટલે કે આચરણમાં ન ઊતરેલું જ્ઞાન માત્ર ભારરૂપ છે. શાસ્ત્ર પાંડિત્યરૂપી જ્ઞાન એ સાચું જ્ઞાન નથી. તત્વાનુભવ એ જ સાચું જ્ઞાન છે. અને એ અનુભવ થાય ત્યારે જ એ જ્ઞાન વિજ્ઞાનની કોટિએ પહોંચે છે. પછી એ જીવ જગતની દૃષ્ટિએ પંડિત ન હોય છતાં એના વિચાર અને વાણીમાં શાસ્ત્રનાં રહસ્યો આપોઆપ પ્રગટ થાય છે.

નારેશ્વરના સંત શ્રીરંગઅવધૂત બાપજી ઉચ્ચ કોટિના પંડિત હોવા છતાં પોતાની જાતને ‘મૂર્ખોઢસ્મિ મૂર્ખરાજોઢસ્મિ’ એમ કહેતા, તેમ પૂજ્યશ્રી પણ પોતાને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નથી એમ વારંવાર કહી પોતાની નમ્રતા પ્રગટ કરે છે, પરંતુ પૂજ્યશ્રીની વાણીમાં શાસ્ત્રનાં રહસ્યો કઈ રીતે ખૂલે છે તેનું દિઙ્માત્ર ઉદાહરણ જોઈએ.

‘સહજ સાધના’ અંગે લખતાં પૂજ્યશ્રી જે કહે છે (પૃ. ૨૦૫) ‘માત્ર આપણે જો આપણાં બધાં જ કર્મમાં બધો સમય હૃદયની સાચી દાનતવાળાં હોઈએ અને આપણી ભાવના જો એકમાત્ર પ્રભુપ્રીત્યર્થે જે તે કર્યા કરવાની હૃદયમાં હૃદયથી જાગી ગયેલી હોય અથવા તેવી જાતનો આપણો અભ્યાસ થતો રહેતો હોય અથવા તેવો અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો જીવતોજાગતો પ્રયત્ન થયા કરતો હોય અને તેવે સમયે આપણાં મનહૃદય શ્રીભગવાન પરત્વે જ ઉન્મુખ રહ્યા કરતાં હોય કે તેમ રહેવાને હૃદયથી મથ્યા કરતાં હોઈએ અને એમાં પૂરેપૂરાં

તલ્લીન, એકાગ્ર અને કેંદ્રિત હોયા કરીએ, તો જે કંઈ જરૂર પડ્યાં કરે તે એની મેળે આપણી કને શ્રીપ્રભુકૃપાથી હાજર થઈ જવાનું છે, એવો આ જીવનો શ્રીપ્રભુકૃપાના બળ-આધારથી પાકો અનુભવ થઈ ગયેલો છે, તે જાણજે. વૈષ્ણવધર્મની જે મૂળ ભાવના કે જે તે બધું શ્રીપ્રભુ પ્રીત્યર્થે જ કર્યા કરવું, તે તો સહજ સાધના છે.’ તે ‘મદર્થમપિ કર્માણિ કુર્વન્ સિદ્ધિમવાપ્સ્યસિ’ એ ગીતાનાં વચનોનો અનુવાદ જ વર્તાય છે.

‘વળી, ઈંદ્રિયોના સ્પર્શને તથા ઈંદ્રિયોના વિષયોને મન ન સ્વીકારી શકે તે કાજે નિઃસ્પંદતા કે નીરવતાનું સ્થાપન થવું જોઈશે.’ (પૃ. ૧૪૦) આ શબ્દો અષ્ટાંગયોગના પ્રત્યાહાર નામના પાંચમા અંગનું જ વિવરણ છે.

‘નવરાશના સમયનો સદુપયોગ કરવાની કળા આજે તો લગભગ બધાં ખોઈ બેઠેલાં છે, પુરુષ તેમ જ સ્ત્રી બંને જણાં. સમય વહ્યો જાય છે, જીવન ગબડી રહેલું છે, એવું એનું ભાન સરખું પણ કોઈને નથી.’ આ શબ્દો ‘પીત્વા મોહમયીં પ્રમાદમદિરામુન્મત્તભૂતં જગત્’ એ ભર્તૃહરિના શબ્દોનું જ ગુજરાતી રૂપાંતર લાગે છે.

તે જ રીતે ગુરુ (પૃ. ૩૯, ૧૧૧), ગુરુની ચેતનાનું કાર્ય (પૃ. ૧૮), અભ્યાસ (પૃ. ૨૬), મનઃશુદ્ધિ (પૃ. ૭૯, ૧૪૩, ૨૫૦), નામસ્મરણ (પૃ. ૨૯૧) સાધનાના માર્ગ (પૃ. ૩૩૦) ઈત્યાદિ ઈત્યાદિ વિષયો ઉપરનું પૂજ્યશ્રીનું મનન અને પ્રતિપાદન તેમના ઊંડા આત્મજ્ઞાનની પ્રતીતિ કરાવનારું છે.

પૂજ્યશ્રીની સાધના પ્રણાલી ભક્તિમાર્ગીય છે. નામસ્મરણ અને પ્રભુપ્રાર્થના એ બે એના પાયા છે. એના દ્વારા મનઃશુદ્ધિ થઈ મન અંતર્મુખ બને, અને વિચારોની શૃંખલા ધીમે ધીમે શિથિલ થઈ જાય એ પ્રકારનો સતત અભ્યાસ કરવાનું પૂજ્યશ્રી વારંવાર સૂચન કરે છે. મનુષ્ય પોતાનાં મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ, અહંકાર, ચિત્ત વગેરે કરણોને

શુદ્ધ બનાવી અપરા પ્રકૃતિના પંજામાંથી કેવી રીતે મુક્ત થઈ શકે છે તેનું પણ વિશદ પ્રતિપાદન પૂજ્યશ્રીએ આ પત્રોમાં કર્યું છે.

તેમાંય ગુરુની ચેતનાનો મહિમા તો પૂજ્યશ્રીએ અનેક સ્થળે બિરદાવ્યો છે. સાધક, ગુરુની સાથે હળી, મળી, ભળી, ગળી તદાકાર તન્મય બને છે ત્યારે જ એને ગુરુની ચેતનાના સામર્થ્યનો સાચો અનુભવ થાય છે. પૂજ્યશ્રીને મન ગુરુનું ચૈતન્ય પરમાત્માથી જરાય જુદું નથી. ગુરુ સાથે તદાકાર થયેલા જીવને આવો જ સાક્ષાત્કાર થાય છે, એમ પૂજ્યશ્રી રજૂ કરે છે. પૂજ્યશ્રીના ગુરુપણાનો આ આત્મભાવ ‘જ્યાં જ્યાં મનમાં થાક લાગે, સંતાપ થાય, કંટાળો ઊપજે કે ત્રાસ લાગે તો આ ‘મોટા’ મરી પરવાર્યો નથી. એને હૃદયમાં પ્રાર્થનાભાવથી પ્રગટ કરવો. એનાથી હૃદયમાં હામ, બળ, ભાવ, પ્રેરણા, ધીરજ આદિ તને મળશે એમ તું જરૂર અનુભવી શકશે.’ (પૃ. ૧૬૯) આ શબ્દોમાં છતો થઈ જાય છે, પરંતુ બીજી જ ક્ષણે તેઓ પોતાની લાક્ષણિક નમ્રતા પ્રગટ કરતાં લખે છે- ‘આપણો આધાર તો કરુણાસાગર કૃપાનિધિ, હજાર હાથવાળો શ્રીભગવાન છે.’ (પૃ. ૧૬૯)

ગ્રંથની ભાષા મોટે ભાગે સરળ, રોચક અને પ્રવાહી છે, છતાં કોઈ કોઈ સ્થળે વિષયની ગંભીરતાને કારણે તે ગંભીર પણ બની જાય છે. તેથી કેટલીક જગાએ સાધિકા બહેનને કેટલાંક વાક્યો ન સમજાતાં પૂજ્યશ્રી પાસે ખુલાસા માગ્યા છે.

વળી, પત્રાત્મક શૈલીને કારણે કેટલીક જગાએ પુનરુક્તિ પણ થઈ છે. પૂજ્યશ્રી તે પ્રત્યે સભાન છે જ અને સત્ય જ કહે છે કે ‘એકની એક વાત ઘણીવાર લખાવાની મારે બને છે, તેથી તે હકીકત વધારે ઊંડી ઊતરે અને એનું મહત્ત્વ જીવથી સમજાય એવો હેતુ તેમાં હોય છે.’ (પૃ. ૨૮૬)

પૂજ્યશ્રીના આ પુસ્તકને ખરું જોતાં પ્રસ્તાવનાની અપેક્ષા છે જ નહિ. પ્રથમ આવૃત્તિ વખતે તેઓ ‘એક અજ્ઞાત સંતપુરુષ’ હોવાથી

એમના પુસ્તકને પ્રસ્તાવનાની જરૂર ગણી શકાય. આજે તો પૂજ્યશ્રી પોતાની દાનવીરતાથી માત્ર ગુજરાતમાં જ નહિ પણ ગુજરાત બહાર પણ સુપ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ પૂજ્યશ્રીના બાહ્યસ્વરૂપ કરતાં એમના સાચા આધ્યાત્મિક સ્વરૂપને સમજવું હોય તો પૂજ્યશ્રીના મૌનમંદિરમાં સાધના કરવી અથવા ‘જીવનસોપાન’ જેવાં અનુભવનાં નવનીતસમ પુસ્તકોનું વાંચન કરવું એ જ એક ઉત્તમ ઉપાય છે. તેમાં જ પૂજ્યશ્રીની ચેતના સ્પષ્ટ પ્રગટ થાય છે.

આ પ્રસ્તાવના લખવાનો આદેશ આપી પૂજ્યશ્રીએ મારા ઉપર મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે. મને ‘જીવનસોપાન’ ઉપર ચઢાવવા માટે તેઓશ્રીનો આ એક કૃપાપૂર્ણ પ્રયત્ન જ છે એમ હું માનું છું.

અંતમાં-

યાવત્ સાધકવર્ગોઢત્ર

લોકે સાધનતત્પરઃ ।

તાવન્મોટાસુસાહિત્યં

સાધકાધ્વપ્રદર્શકમ્ ॥

જ્યાં સુધી જગતમાં સાધકવર્ગ સાધના પ્રત્યે અભિમુખ રહેશે ત્યાં સુધી પૂજ્યશ્રીનું આ સુંદર સાહિત્ય સાધકોને માર્ગદર્શન કરાવતું જ રહેશે એવો દૃઢ વિશ્વાસ છે.

વડોદરા,

તા. ૧૧-૫-૧૯૭૩

-અરુણોદય ન. જાની

સંપાદકોના બે બોલ

(પ્રથમ આવૃત્તિ)

આપણા સાહિત્યમાં ઉપદેશ આપવાની અનેક રીતો છે. પંચતંત્રાદિમાં આવતી જાણે કે પશુઓ વિશેની જે વાત હોય એવી સરળ વાર્તામાં, પુરાણાદિમાં ધાર્મિક કથા દ્વારા, ચિત્રો અને મૂર્તિઓમાં શ્રીભગવાનનાં પ્રતીકોના આલેખન દ્વારા, તથા દેવદાનવોનાં યુદ્ધોનાં દૃષ્ટાંતો દ્વારા પણ શાસ્ત્રકારોએ ઉપદેશ દેવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે. નીતિ અને વૈરાગ્યશતક જેવા શ્લોકોમાં પણ એ જ હેતુ રહેલો છે. આ બધા કરતાં ધર્મની ભાવનાને સમજાવવાની તથા સાધનામાર્ગમાં સહાયક થાય તેવાં રચનાત્મક સૂચનો આપીને અને એ માર્ગમાં આવતાં ભયસ્થાનો પ્રતિ આંગળી ચીંધીને અંગત પત્રો દ્વારા એ જ હેતુ સાધવાનો પ્રકાર કોઈ અનોખો છે. પત્ર દ્વારા આવી ધાર્મિક સમજણ પ્રેરાવવા કાજેનું સાહિત્ય આપણી ભાષામાં ખેડાયેલું નથી, પણ આવી પત્રવહેવારની રીતમાં એક વિશિષ્ટતા એ છે કે તેમાં આપોઆપ પરસ્પરનાં હૃદયનું અનુસંધાન થાય છે, એટલે તે આપણાં મનહૃદયને તેમ જ કોઈ બીજા વાંચનારનાં મનહૃદયને પણ સ્પર્શતી હોય છે. જેટલો અંગત સંબંધ હૃદયનો વધારે ભાવભર્યો હોય અને ઘનિષ્ઠ હોય તેટલા પ્રમાણમાં લખાણનું મર્મ અને હાર્દ વાંચનાર વધુ સારી રીતે ગ્રહણ કરી શકે છે, એમ અમને નમ્રપણે લાગે છે. વળી, પત્ર લખનાર સીધેસીધું સામા જીવને સંબોધીને લખતો હોય છે એ ખરું, - અને તેથી તો લખાણમાં આપોઆપ હૃદયનો ભાવ ઢોળાવાથી તેમાં અસરકારકતા વિશેષ આવે, પણ માત્ર જેને લખાયો હોય તેને, એક જ વ્યક્તિને, ઉપદેશ દેવાની નેમવાળો તે નથી હોતો, એટલે પણ આવી જાતનું સાહિત્ય કેવળ અંગત રહેતું નથી. પ્રત્યેક સાધકની મુશ્કેલીઓ, તેને નડતાં વિઘ્નો, તેના સ્વભાવની અશુદ્ધિઓ, તેને મળતાં પ્રલોભનો, તેને કરવા પડતા સામનાના પ્રકારો, વગેરેમાં ઘણું મળતાપણું પણ હોય છે, તેથી પણ આવા પત્રવહેવારમાં વાચકને લાભકારક અને

યોગ્ય લાગે એવું ઘણું આપોઆપ આવી જાય. ખાસ કરીને એટલા માટે કે લખનાર સામા જીવના આધારની સમગ્રતાનો ખ્યાલ રાખીને અને તેને ઉદ્દેશીને લખતો હોય છે.

પત્ર એ પરસ્પરની ભાવનાને સંકળાવનારું એક ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાધન છે. તે લખતી વખતે હૃદયમાં વાંચનારના દિલ પરત્વે આપણે જે ભાવના પ્રેરાવવી છે, તેની જીવતીજાગતી ચેતનાત્મક, એકાગ્ર અને કેંદ્રિત ધારણા જો રખાઈ હોય તો તેવી ધારણાપૂર્વકની ભાવના વાંચનારના દિલને ભગવાનની કૃપાથી સ્પર્શે પણ છે, એવા અનુભવ થયા છે. વળી, એવી ભાવના જો સાચે સાચ જીવતાજાગતાપણે રખાઈ હોય તો તેની સચોટતા ભાષામાં પણ વ્યક્ત થાય છે. તેમાં એક પ્રકારની સરળતા છે, તેનું સરળ-સરળ વહેવાપણું સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવું તથા સુતરું સુતરું બધું નીકળ્યા કરતું હોય એવું અનુભવાયું છે.

લેખકની આ લેખન પદ્ધતિમાં અનોખી કળા, એક ‘અર્પૂવતા’,- જે અસલના વખતમાં કોઈ પણ નવા ગ્રંથ માટે એક અનિવાર્ય લક્ષણ ગણાતું- તે અમને ઉપરનાં કારણોસર લાગી છે. અમારા જેવા આ આધ્યાત્મિક બાબતમાં તદ્દન અણઘડ જીવોને એમની સાથેના સંબંધમાં આવ્યા પછીથી, અને તેમની અમારા ઉપરની પત્રલેખનની ધારાથી, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રની ઘણી સમજણ મળેલી છે. આજે કંઈ પણ તેવા પ્રકારનું કોઈ સંતમહાત્મા પુરુષનું લખેલું સાહિત્ય વાંચતાં તેમાં કશું ખાસ નવું અમને લાગતું નથી અને તેવું બીજું સાહિત્ય ઠીક ઠીક અમે વાંચ્યું પણ છે. તેમાંથી ઘણુંયે મળતાપણું છે-અને વળી તદ્દન સરળ, બહુ ઓછું ભણેલાંને પણ સમજાય એવી સાદી ભાષામાં લખાયેલું-આ પત્રોમાં નીતરી આવેલું છે.

લેખક સાથે ઘણાં વરસથી બહુ પાસેનો પરિચય હોવાથી અંગત માહિતીનું જ કથન છે કે લેખકે ગુજરાત હરિજન સેવક સંઘમાં ઘણાં વરસ સુધી અવિરત શ્રમ લીધા કર્યો છે. સવારથી તે રાતે સૂતાં સુધી કામ એટલું રહેતું કે કશું પણ વાંચવાની શક્યતા ન હતી, અને

લેખકને તો ઈચ્છા જ ન રહેતી, તેથી કોઈ પણ દિવસ કોઈ પણ ધાર્મિક કે આધ્યાત્મિક સાહિત્યનું કે બીજા સાહિત્યનું પુસ્તક વાંચતાં કોઈએ લેખકને જોયા નથી, એ અગંત અનુભવની હકીકત છે. તેમ છતાં જ્યારે તેમણે સ્વજનોને સાધનાના વિષયમાં માર્ગદર્શન કરવા સારુ લખવા માંડ્યું ત્યારે અગાઉ એવું કશું જ એમણે વાંચ્યું નથી એ જાણને લીધે એમના લખાણમાંથી અનુભવનું નવનીત નીતરતું જોઈને તથા એ લખાણ બીજા સંત-ભક્તો, યોગી, કે મહર્ષિના લખાણને ઘણી બાબતમાં મળતું આવતું જોઈને અમને સાનંદાશ્ચર્ય થયું. દા.ત. પત્રવહેવાર પણ સાધનાનો એક વિશિષ્ટ પ્રકાર છે, એવા એમના વક્તવ્યને પણ આવી જાતનું સમર્થન મળેલું છે.

શ્રીગીતાજીમાં કહ્યું છે કે :-

મચ્ચિતા મદ્દતપ્રાણા બોધયન્તઃ પરસ્પરમ્ ।

કથયન્તશ્ચ માં નિત્યં તુષ્યન્તિ ચ રમન્તિ ચ ॥

તેષાં સતતયુક્તાનાં ભજતાં પ્રીતિપૂર્વકમ્ ।

દદામિ બુદ્ધિયોગં તં યેન મામુપયાન્તિ તે ॥

તેનો અનુભવ અમને એમનું લખાણ વાંચવાથી અને એમના પૂર્વજીવનની ખબર હોવાથી પ્રત્યક્ષપણે થયો છે.

આમ, પત્રલેખન દ્વારા ધાર્મિક ભાવના પ્રેરવવાની એક જુદી જ શૈલી છે. તેમાં એક જ વિષયને લક્ષમાં રાખી તેને વિશેનું બધું જ નિબંધરૂપમાં આપી દેવાની સળંગતા નથી હોતી, પણ તેથી જ નિબંધમાં આવી જતી શુષ્કતા પણ તેમાં નથી હોતી. આપણા સંસ્કૃત સાહિત્યમાંયે નિબંધ-સાહિત્ય દ્વારા ધાર્મિક ઉપદેશ ફેલાવવાની પ્રથા ન હતી કે નહિ જેવી હશે. એનું એક કારણ એ પણ હોય કે નિબંધ બુદ્ધિને સ્પર્શે છે અને વાર્તા કે પત્રલેખન હૃદયને સ્પર્શે છે અને હૃદય દ્વારા મળેલી આધ્યાત્મિક સમજણ વિશેષપણે સાધકમાં ખૂંપે છે, કેમ કે તેમાં સામા જીવને જે કહેવાનું હોય તે સીધેસીધું કહેવામાં આવે છે. બંને જીવો

વચ્ચે ભાવના હોવાથી એક પ્રકારની માર્દવતા પણ તેમાં પ્રગટે છે, અને આ માર્દવતા વાચકને લાગ્યા વિના રહેતી નથી. ‘જીવનમંડાણ’ના વાચકને આવો અનુભવ થયા કર્યો છે, કેમ કે પત્રો હોવાથી ઉપદેશ એ માત્ર ઉપદેશ નથી રહેતો, પરંતુ ભાવનાનો પ્રવાહ વહેતો હોય અને તેમાં આપણે સરળપણે વહેતાં જતાં હોઈએ અને એક પ્રકારનો રસાસ્વાદ ભોગવતા હોઈએ એમ લાગે છે.

ધાર્મિક ભાવના-મન-બુદ્ધિ દ્વારા પ્રેરાવવામાં આવે તો જેટલા પ્રમાણમાં ગ્રહણ થઈ શકે છે, તેના કરતાં ઘણા વધુ પ્રમાણમાં જ્યારે હૃદય દ્વારા કોઈને સંબોધવામાં તથા સ્પર્શવામાં આવે છે ત્યારે ગ્રહણ થાય છે, એ સત્ય સામો જીવ ખૂબ જ જીવકક્ષાનો હોય તોપણ લાગુ પડે છે. પત્ર વાંચતાં વાંચતાં આંખમાંથી અશ્રુઓ પણ કેટલીક વાર સરી પડે છે, અને લેખક પત્રોમાં જીવને ‘ઠોક’ આપે છે, તે ભલેને અંગત હોય, તેમ છતાં બધા જીવોમાં નિમ્ન પ્રકારની પ્રકૃતિ પણ સર્વવ્યાપી હોવાથી તે બધાને લાગુ પડે છે, તેથી પ્રત્યેક વાચક જાણે તે પોતાને જ લાગુ પડે છે તેમ અનુભવે છે. આવી રીતે એકને લક્ષમાં રાખીને લખાયેલો પત્રવહેવાર આપોઆપ સર્વાનુલક્ષી બને છે અને સર્વને સ્પર્શે છે.

અમુક એક જ વ્યક્તિ ઉપરના આ કાગળો હોવાથી તે વ્યક્તિની કક્ષા, રુચિ અને સ્વભાવને અનુલક્ષીને તે લખાયા છે. તેથી તેટલા પૂરતો જ પ્રકાશ સાધનાના વિષયમાં આમાં પાડવામાં આવ્યો છે. આધ્યાત્મિક વિષયનાં સર્વ પાસાંનો તેમ જ સર્વ કક્ષાનો નિર્દેશ આમાં નથી એટલું ધ્યાનમાં રાખવાની વાચકને વિનંતી છે. આ પ્રમાણે પત્રવહેવાર દ્વારા ઉપદેશ એ આપણા સાહિત્યમાં એક નવો જ પ્રકાર હોવા છતાં તે સાધન પણ ઘણું લાભદાયી અને અસરકારક છે એમ અમને લાગ્યું છે.

હરિજન આશ્રમ, સાબરમતી.

તા. ૧૬-૧૧-૧૯૫૨

-હેમંતકુમાર નીલકંઠ

-નંદુભાઈ શાહ

લેખકના બે બોલ

(પ્રથમ આવૃત્તિ)

આ જીવને કોઈ કોઈ લોક જુદા જુદા પ્રકારની સગવડ આપે છે, અને બીજું તેમનું કામ પણ કરે છે. આ જીવથી કોઈનું કંઈ તેવું પ્રેમથી કરેલું લક્ષમાં રાખી શકાતું નથી, અને કોઈનું પણ કંઈ કશું બની શકતું નથી. કેટલાક જીવને એમ લાગે છે કે ‘અમે એમનું આટલું બધું કરીએ, તે કંઈ કશા લેખામાં નથી અને તેઓ અમારું કંઈ કશું ગણે કરે નહિ, અને અમારું કશું કરે પણ નહિ !’ વળી, કોઈ કોઈ તો એમ પણ કહે, ‘અમુકને ઘેર તેઓ જાય અને અમારે ત્યાં તેઓ આવે જ નહિ ! અમુકને તેઓ પ્રેમથી બોલાવે અને અમને તેવી રીતે સમજે નહિ.’ આવી રીતે જુદા જુદા પ્રકારના જીવો, આ જીવ વિશે જુદી જુદી રીતે મનમાં ગણના કરતા હોય છે.

આ જીવને કોઈએ માન-આદર આપવું નહિ. તે કદી કશું માગતો જ નથી. તેનું કામ પણ કરવું નહિ અને કરવું હોય તો પોતાના જીવનવિકાસનો હેતુ જીવતોજાગતો મનમાં રાખીને તે કરવું. આ જીવ કને કોઈ પણ જાતની બદલાની અથવા તો આપણે આમ કર્યું તો તેમણે આમ કરવું જોઈએ એવી ગણતરીની માનસિક ધારણા કોઈ પણ પ્રકારની આ જીવ પરત્વે રાખવી નહિ, એવી પ્રભુકૃપાથી મળેલાં સર્વ સ્વજનોને વિનંતી છે.

મને કોઈ નહિ બોલાવે તેથી કરીને જરાકે ઓછું આવી શકવાનું નથી, અને મને બોલાવો જ એવી કોઈના વિશે દિલમાં અપેક્ષા પણ નથી. પ્રભુકૃપાથી અમારા તો કશા ઢંગધડા નથી. કોઈ અમારું કશું કરે, તો અમારે તેનું કરવું જ જોઈએ, એવું કશું મંડાણ બાંધેલું નથી. ‘અમે મોટાનું આટલું બધું કરીએ અને મોટા અમારું કશું માને પણ

નહિ, એટલું જ નહિ પણ ઊલટું કોઈક વાર કઠોર વાણી પણ ઉચ્ચારે અને ગમે તેમ પણ બોલે, અને કંઈ વિવેક પણ ન જાળવે !'

જે જીવને અમારે વિશે એવું લાગતું હોય, તેણે અમારો સંગ સમૂળગોયે છોડી દેવો. અમારો સંગ જીવનવિકાસ કાજે ખપનો લાગતો હોય અને તે પણ અનુભવપૂર્વકના જ્ઞાન સાથેનો સાચો સાચ લાગતો હોય, તેવાએ જ અમારો સંગ કરવો હોય તો કરવો. વળગવું હોય તો સારી રીતે વળગવું. ગળામાંના બકરીનાં આંચળની પેઠે વળગેલા રહેવું એ તો સાવ નકામું છે, ઊલટું ભયંકર ત્રાસરૂપ પણ હોવાનો સંભવ છે.

માટે સૌએ જેને કંઈ કરવાનું હોય છે, તે પોતપોતાને જ માટે હોય છે. અમારે માટે કોઈ કંઈ કશું કરો એવી માગણી અમે કરીએ ત્યારે અમને ધુતકારવાનો સર્વ કોઈ સ્વજનને પ્રેમથી હક્ક છે. એવો હક્ક બજાવશો તોપણ અમને તો આનંદ જ થવાનો.

-મોટા

એક અજ્ઞાત સંતપુરુષ

(પ્રથમ આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના: લેખક મુનિશ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજ)
(૧૯૫૨)

‘એક નવા પુસ્તકની પ્રસ્તાવના આપની પાસે લખાવવાની ભાવના છે. આપને ક્યારે અનુકૂળતા આવશે?’ એવા ભાવની માગણી જ્યારે લેખકે મારી પાસે પત્ર દ્વારા કરી, ત્યારે મેં એમને પ્રત્યક્ષ જોયા ન હતા, પરંતુ એક બહેન (જેને ઉદ્દેશીને આ પુસ્તકમાંના પત્રો લખાયા છે તે) કે જે મારા પ્રત્યે વર્ષોથી સદ્ભાવ રાખે છે, તેની ઓળખાણથી લેખક સાથે અમારો પત્રવહેવાર થોડા મહિના પહેલાં જ શરૂ થયો હતો. પરિણામે આ પુસ્તકનું પ્રેસ-મેટર વાંચી જવા અને તેની પ્રસ્તાવના લખી આપવા લેખકે એકાદ મહિના પહેલાં ઉપર મુજબ મને પુછાવ્યું હતું.

વચ્ચેના ગળામાં તેમના ‘અક્ષરદેહ’નો અમોને અલ્પ પરિચય થઈ ચૂક્યો હતો. અક્ષરદેહનો એટલે એમના પ્રસિદ્ધ થયેલા સાહિત્યનો. અત્યાર સુધીમાં નીચે મુજબ તેમનાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે :-

ગદ્ય સાહિત્ય		પદ્ય સાહિત્ય	
૧ જીવનપગરણ	૫ જીવનસંગ્રામ	૧ હૃદયપોકાર	૫ કેશવચરણકમળે
૨ જીવનપગથી	૬ જીવનપાથેય	૨ તુજ ચરણે	૬ જીવનપગલે
૩ જીવનમંડાણ	૭ જીવનસંદેશ	૩ મનને	૭ કર્મગાથા
૪ જીવનપ્રેરણા		૪ શ્રી ગંગાચરણે	૮ પુનિત પ્રેમગાથા

આ બધું સાહિત્ય અમારી પાસે આવી ગયું હતું. બધું સંપૂર્ણ વાંચવાનો સમય મળ્યો નથી, પણ જે થોડું વાંચ્યું તેમાં એમની જીવનદૃષ્ટિનો પરિચય થયો. વાંચતાં વાંચતાં ઘણીવાર એમ થયેલું કે જે વ્યક્તિ પાસે સાધનામય જીવનની આવી જીવંત દૃષ્ટિ છે, તેનું મૂર્તસ્વરૂપ-સ્થૂળ સ્વરૂપ કેવું હશે? એમ તો પેલાં બહેને પ્રસંગોપાત્ત એ વ્યક્તિને ‘મોટા’ એવા નામથી ઓળખાવેલ અને તેમના સમાગમથી પોતાને ખૂબ જ શાંતિ મળેલ છે એમ જણાવેલ, પરંતુ ‘મોટા’ એવા

નામથી ખાસ આકર્ષણ ન થયું, એટલે પ્રત્યક્ષ મુલાકાત વિના કોઈ જાતનું અનુમાન દોરવાનું ઠીક ન લાગ્યું... ત્યાર બાદ ચારેક મહિના તો એમ જ નીકળી ગયા... પછી આ 'જીવનસોપાન' નામના પુસ્તકનું પ્રેસ-મેટર વાંચી જવા અંગે ઉપર મુજબ લેખક તરફથી પત્ર દ્વારા માગણી થયેલી.

પછી તો પરસ્પર મિલનની ભાવના થતાં, તેઓએ અગાઉથી જણાવેલ તે મુજબ દિવાળી બાદ કારતક સુદ ૩ (તા. ૨૧-૧૦-૧૯૫૨)ના રોજ, તેઓ જાતે તથા તેમનાં સ્વજનો પૈકી શ્રી હેમંતકુમાર અને શ્રી વજુભાઈ જાની, તેમનાં ધર્મપત્ની સાથે સાયલા આવી પહોંચ્યાં... અમે પણ એમના પ્રત્યક્ષ સમાગમની અપેક્ષા રાખી હતી. તેઓ પાંચેક દિવસ અમારા સંપર્કમાં રહ્યા. ઘણી ઘણી વાતો અમે તેઓના શ્રીમુખે સાંભળી-તેમના અનુભવો, સદ્ગુરુમિલનના પ્રસંગો, આજ્ઞાધીનતા દ્વારા પોતાના જીવનને હોડમાં મૂકવા જેવાં સાહસો, સાધનાકાળ, અનેક કસોટીઓમાંથી પાર ઊતર્યા પછી સદ્ગુરુ તરફથી થયેલ અપૂર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને સાથે સાથે પ્રત્યક્ષ સમાગમમાં દેખાયેલ અતિ નમ્ર સ્વભાવની સુમધુર જીવનસુવાસ. આ બધુંય સાધુજીવનને બહેલાવે તેવું લાગતાં અમારાં હૈયાં આનંદથી નાચી ઊઠ્યાં... પછી તો તેઓ ગયા અને રૂબરૂમાં કરેલ સંકેત મુજબ 'જીવનસોપાન'નું પ્રેસ-મેટર લઈને તેમના પ્રતિનિધિરૂપે શ્રી હેમંતકુમાર અમારી પાસે હાજર થયા.

(૨)

લગભગ ૫૫૦ પાનાંનું હસ્તલિખિત મેટર દરરોજ ત્રણ ત્રણ વખત વાંચતાં અમોને પાંચેક દિવસ થયા. અંગત રીતે એક જ બહેન ઉપર લખાયેલા આ પત્રો જીવનસાધનાનું લક્ષ રાખીને લખાયા છે, એટલે અંગત જેવા નથી લાગતા, છતાંય હિંદુ સંસારના સંયુક્ત ગૃહજીવનમાં સંકળાયેલ એક સંસ્કારી વિધવા બહેનનું વ્યક્તિગત

જીવન જીવનવિકાસની દૃષ્ટિએ આશા, નિરાશા અને દ્વંદ્વનાં કેવાં કેવાં વમળોમાંથી પસાર થાય છે અને તેમાંથી તેને ઊંચે લાવવા માટે, લેખકે ગૃહસ્થજીવનમાં રહીને પણ સાધનાનો કેવો અનેરો માર્ગ બતાવ્યો છે, એ જ આ પત્રોની વિશિષ્ટતા છે... બહેને પત્રલેખકને પોતાના સદ્ગુરુ તરીકે સ્વીકારેલ છે... ત્યારે સદ્ગુરુ બનેલ લેખકે બહેનના જીવનવિકાસના ઉચ્ચ ધ્યેયને લક્ષમાં રાખી તેને સાધક-સ્વજન તરીકે સ્વીકારેલ છે. પરસ્પરના આ સંબંધમાં એક જીવાત્મા છે ત્યારે બીજો ઉચ્ચ આત્મા છે. ગુરુ-શિષ્યના સંબંધ વિશે જે માન્યતાઓ પ્રચલિત છે, તેના કરતાં અહીં જરા વિલક્ષણતા દેખાઈ આવે છે, અને તે એ કે સાધક-સ્વજનના જીવનવિકાસ માટે ગુરુએ પ્રાણ પાથરવા સુધી તત્પર રહેવું.

આ પત્રોમાં શ્રી લેખક...બહેનના જીવનની જાગૃત ચોકી રાખવા અને તેને ઊંચે લાવવા માટે કઠી કઠી અતિ વત્સલ પિતાની જેમ સંબોધન કરી, સાધકની જવાબદારીનો, તેને માર્મિક રીતે ખ્યાલ આપે છે. અપરિચિત વાયક જો આ જાતની સાધનાનો તાત્ત્વિક અભ્યાસી ન હોય તો વિચિત્ર અભિપ્રાયો બાંધી બેસે. એ ભયસ્થાન તરફ જ્યારે લક્ષ દોરવામાં આવ્યું ત્યારે શ્રી લેખકે પૂર્ણ નિર્ભયતાથી જવાબ આપ્યો ‘જગતના જીવોના અભિપ્રાય કરતાં મારે મન સાધકના જીવનનો અચૂક વિકાસ એ મુખ્ય વસ્તુ હોઈ એવા અભિપ્રાયો મને ક્ષુભિત નથી કરી શકતા. એટલું જ નહિ, પરંતુ એવા પ્રસંગોએ, એક પ્રભુનું અવલંબન એ જ મારું બળ છે.’ આવો નિર્ભીક ખુલાસો મળવાથી અમોને ખૂબ સંતોષ થયો. આવી આવી અનેક ચર્ચાઓથી એમ લાગ્યું કે શ્રી લેખકનો સાધનામાર્ગ કંઈક આવા પ્રકારનો છે:-

વનેડપિ દોષાઃ પ્રભવન્તિ રાગિણામ્
 ગૃહેડપિ પચ્ચેન્દ્રિયનિગ્રહસ્તપઃ ।
 અકુત્સિતે કર્મણિ યઃ પ્રવર્તતે
 નિવૃત્તરાગસ્ય ગૃહં તપોવનમ્ ॥

અર્થાત્ જે જીવો મોહમાયાથી ઘેરાયેલ હોય તેઓ અધૂરી સમજણે કદાચ ઘરબાર તજીને જંગલમાં વસે તો ત્યાં પણ પ્રકૃતિબદ્ધ હોવાથી નવો સંસાર માંડી અનેક દોષોને ઉત્પન્ન કરે છે, ત્યારે જ્ઞાન-પ્રેમ-ભક્તિપૂર્વક, હૃદયમાં હૃદયથી પ્રભુની આરાધના કરતા જે જીવો અનાસક્તભાવે ગૃહસ્થજીવનની ફરજો બજાવતો હોય છે, તેઓની શુદ્ધિ માટે તો ગૃહસ્થાશ્રમનું જીવન પણ એક જાતનું તપોવન જ છે.

એ ધ્યેયને લક્ષમાં રાખી... બહેનનાં આંતરિક જીવનમાં જ્યારે જ્યારે નિરાશા, વિષાદ, ખેદ કે કંટાળો ઉત્પન્ન થયેલાં દેખાયાં ત્યારે ત્યારે તેને પત્રો દ્વારા ઉત્સાહ, બળ, વીર્ય અને આત્મિક ઉલ્લાસની તાજગી આપી કેવી ખૂબીથી સ્થિર, સ્વસ્થ અને શાંત કરવામાં આવે છે, તે જ પત્રોનો મુખ્ય વિષય છે... એટલે એમાં વર્તમાન માનવ-જીવનનાં અનેકવિધ પાસાંઓનો-પ્રશ્નોનો અનુભવની દૃષ્ટિથી સરલ, રોચક અને પ્રવાહી શૈલીમાં ઉકેલ આપેલ છે. તેથી જ તો, આ પત્રો વ્યક્તિગત રીતે લખાયેલા હોવા છતાં, તેમાં શુદ્ધ-પવિત્ર આશય હોવાથી, સૌ કોઈ વાંચી શકે અને તેમાંથી યથોચિત લાભ ઉઠાવી શકે તેવા છે, કારણ કે સર્વમાં ચેતનતત્ત્વ વિલસી રહેલ હોવાથી તાત્વિક દૃષ્ટિએ સ્વઅનુભવમાં સર્વનો અનુભવ અંકિત થયેલો હોય છે.

સ્વજન તરીકે સ્વીકારેલ સાધકના જીવનવિકાસ માટે, જપયજ્ઞ દ્વારા સતત નામસ્મરણનો પ્રયોગ એ શ્રી 'લેખક'ની સાધનાનો એક લાક્ષણિક પ્રકાર છે. પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક, હૃદયના ઉલ્લાસથી, પ્રાપ્ત એવાં તમામ કર્તવ્ય-કર્મો નિષ્કામભાવે શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે પોતાના જ જીવનવિકાસ માટે કર્યે જવાં અને સાથે સાથે પ્રભુનું સ્મરણ ચાલુ રાખવું એમાં મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ, અહં અને હૃદયને શુદ્ધ કરવાની અલૌકિક કરામત રહેલી છે એવો શ્રી લેખકનો અનુભવ છે. મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ વગેરે કરણો (સાધનો)માં નામસ્મરણની પૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા થવી એ જપયજ્ઞની પરાકાષ્ટા છે. એ સિદ્ધ થયે, અજપાજપનો સાધકને

અનુભવ થાય છે. દરમિયાન જીવનનાં તમામ ક્ષેત્રોમાં જ્ઞાન-પ્રેમ-ભક્તિપૂર્વક, હૃદયમાં હૃદયથી જોડાયેલા રહેવું એ સહજ સાધના છે. આ રીતે હું, શ્રી લેખકની સાધનાનો અર્થ સમજ્યો છું.

ખરું જોતાં, આ જાતના પુસ્તકને પ્રસ્તાવનાની જરૂર ન હોય. પ્રસ્તાવનાનો અર્થ પણ બીજો શો છે ? પુસ્તકના વિષયને ગ્રાહ્ય સ્વરૂપે જરા વિશદ કરવો એ જ પ્રસ્તાવના કે ઉપોદ્ઘાત કહેવાય. એ દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આ ‘જીવનસોપાન’નો કોઈ ખાસ વિષય ન હોવાથી, પ્રકારાન્તરે પત્રલેખકના હાર્દને સમજાવવું એ જ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના ગણાય. એથીય આગળ વધીએ તો શ્રી લેખકનું જીવતું-જાગતું સ્વરૂપ-એનું વર્તમાન જીવન એ જ એની પ્રસ્તાવના છે.

(૩)

શ્રી લેખકના જીવનને સમગ્ર રીતે ઓળખવા સમજવા માટે પણ એક વિશિષ્ટ દૃષ્ટિ જોઈએ. મોટે ભાગે આગ્રહપૂર્વક તેઓએ પોતાનું જીવન અજ્ઞાત એટલે કે ગુપ્ત રાખેલ છે... મૂક કાર્યકર્તા તરીકે સાબરમતી હરિજન આશ્રમમાં તેઓએ વર્ષો સુધી સેવા બજાવી છે. તોપણ તેઓ ખાસ પ્રસિદ્ધિમાં નથી આવ્યા. તેઓ જ્યારે જ્યારે વાતચીત કે લખાણથી પોતાને વ્યક્ત કરતા હોય છે ત્યારે ત્યારે સનાતન અનુભવકોશમાંથી જાણે કોઈ જીવંત વસ્તુ બહાર કાઢતા હોય એવું લાગે. ત્યાગ-વૈરાગ્યની ભાવનાથી તરબોળ અને છતાંય પરમાર્થરત ! માથે ખાદીની ટોપી, ખુલ્લું બદન અને અર્ધા ભાગમાં લુંગી જેવું સફેદ કપડું વીંટાળેલ અનોખી મસ્તીવાળા શ્રી લેખકને જોતાં જ નીચેનાં અર્થગંભીર કાવ્યો સ્મૃતિપટમાં ઊપસી આવે છે :-

ये निःस्पृहा स्त्यक्तसमस्तरागाः तत्त्वैकनिष्ठा गलिताभिमानाः ।

संतोषपोषैकविलीनवांछा-स्ते साधयन्ति स्वमनो न लोकम् ॥

तावद् विवादी जनरज्जकश्च, यावन्न चैवात्मरसे सुखज्ञः ।

चिंतामणिं प्राप्य वरं हि लोके, जने जने कः कथयन् प्रयाति ? ॥

(જેઓ સ્પૃહા વગરના છે, જેમના બધાય રોગોનો ત્યાગ થયો છે, જેઓની એકમાત્ર તત્ત્વમાં જ નિષ્ઠા છે, જેઓનું અભિમાન ગળી ગયું છે, જેઓની ઈચ્છામાત્ર એકલા સંતોષના જ પોષણથી લય પામી ગઈ છે, તેઓ પોતાના મનને જ સાધે છે, નહિ કે દુનિયાને.

ત્યાં સુધી જ માણસ વિવાદમાં રચ્યોપચ્યો અને લોકોને ખુશ કરનારો હોય છે, કે જ્યાં સુધી તે આત્મરસમાં જ સુખ માણનારો નથી હોતો. આ લોકમાં શ્રેષ્ઠ ચિંતામણિ મેળવ્યા પછી તે દરેક જણને કહેતો ફરે એવો કોણ હોય !)

શ્રી લેખક માટે કંઈક આવી જ પ્રતીતિ અમોને થઈ છે... વિશાળ જનસમૂહના ઉદ્ધારની ચિંતા સેવવા કરતાં, જે કોઈ યોગ્ય અધિકારી હોય તેનામાં શ્રીપ્રભુકૃપાથી ભાગવતી ચેતના પ્રગટાવવાના નિમિત્તરૂપ બનવું એને એ પોતે જગતની મહાન સેવા માનતા હોય એવું લાગે છે. એટલે જ જાહેરજીવન-લોકસેવા એ એમની સાધનાનું ક્ષેત્ર નથી એમ અમોને લાગે છે... ઓમ શાન્તિ !

જન્મ જયંતી ૭૬મી

-મુનિ નાનચંદ્રજી

માગસર સુદ ૧, મંગળવાર,

સંવત ૨૦૦૮, સાયલા

તા. ૧૮-૧૧-૧૯૫૨

જીવનસોપાન

-પૂજ્ય શ્રીમોટા

‘હું સર્વત્ર વિદ્યમાન છું.’

‘જીવનદર્શન’, ૧૦મી આ., પૃ. ૩૮૨

- શ્રીમોટા

(‘જીવનમંડાણ’ની ચોપડીનાં પાનાં ૨૨૪થી પહેલો પેરેગ્રાફ પૂરો થતાં ‘શરીર તો સાધન માટે છે’ તેની સાથે આ કાગળનું અનુસંધાન છે.)

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩-૭-૧૯૫૧

સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ સર્જન

સ્થૂળ તો અનેક જીવો જન્માવ્યા કરે છે, પરંતુ જે જીવોને જીવનવિકાસનું ધ્યેય છે, તેવા જીવો તો સ્થૂળને જન્માવવાનું મૂકીને સૂક્ષ્મમાં અવતરે છે. અથવા તો સૂક્ષ્મને અવતારે છે અને કારણને જન્મ આપે છે. એટલે કે પોતાના જીવનના ધ્યેયનું મનન, ચિંતવન અને નિદિધ્યાસન કરી કરીને, (તેવો સૂક્ષ્મ વહેવાર) ધ્યેયની અને તેના હેતુની પાકી નિષ્ઠા (કારણ) તેનામાં જન્માવે છે.

ગભરાવનાર પ્રત્યે સમતા રાખો

એટલે આવો પ્રસંગ બનતાં એની કોઈ પણ પ્રકારની છાયા જરા વાર પણ આમ કે તેમ ટકે તે આપણા કાજે યોગ્ય નથી. આ બાબતનાં ઈતરાજી કે ઉત્કટ અણગમો આપણામાં થતો જો સામો જીવ ન દેખે, તો ફરીવાર તે તેમ કરે તેવો પણ સંભવ ખરો. તેવું થતું હોવા છતાં આપણે તેવા પ્રકારનાં ઈતરાજી કે ઉત્કટ અણગમો તેના વિશે જાગવા દેવાનાં નથી. આ ઘણું વિચિત્ર લાગશે, પરંતુ આપણો માર્ગ એકલી સ્થૂળ સાવચેતી રાખવાનો નથી. ધારી લો કે અનેક વાર આવું બને, પરંતુ જો આપણે આપણી દશામાં એકાગ્રપણે કેંદ્રિત રહ્યા કરી મસ્ત જીવીશું, તો પેલું તો આપોઆપ દુંડુંગાર બનતું જવાનું છે. આપણા વિશેનો એના મનમાંથી વિચાર સાવ મૂળમાંથી બદલાઈ જવાનો છે. શરૂ શરૂમાં આપણે ઉત્કટ ઈતરાજી કે અણગમો ન દાખવ્યો હોવાથી કદાચ તે ફરીથી તેમ કરવાને વધારે પ્રેરાય તેવું પણ બને. તેથી આપણે ગભરાવાની

જરૂર નથી. આપણે મૂર્ખ પણ બનવું નથી અને અજ્ઞાની પણ બનવું નથી. મૂર્ખ અને અજ્ઞાની માનવી નાહકના ગભરાય. આપણે તો સતત જીવનવિકાસના ધ્યેયમાં જ્ઞાનપૂર્વક જીવતાં રહ્યા કરવાનું છે. અને એ ભાન પળેપળ જીવતું રહે તો કશાથી ગભરાવાનું કારણ ન હોય.

ધર્મભાવના ઠોકી ના બેસાડાય

હિંદુ સમાજમાં વિધવાના જીવનમાં બેળે બેળે ધાર્મિક ભાવના અને શ્રદ્ધા જગાડવાના જે બેડોળ પ્રયત્ન આજકાલ થાય છે, તેનાથી કરીને તો ઊલટી અવનતિની દશા થયે જાય છે. સમાજનું વાતાવરણ અને તેની રચના અને તેનું માનસ અને વર્તન જે હાલમાં પ્રવર્તે છે અને વિધવાને તેવી અને તેવી દશામાં રખાવીને તેને ઉપદેશ આપવાનો જે ડોળ કરે છે, તે તો ઊલટું તેના જીવનમાં ઊંઘા પ્રત્યાઘાત પ્રગટાવે છે. સમાજ એને માટે જવાબદાર છે. એના જીવનને કચરવામાં અને ચગદવામાં તે કારણભૂત બને છે. એમાં સારાયે સમાજને કચરાવાપણું બને છે, તે જોવાને સમાજને હજી આંખો ખૂલેલી નથી.

કપરા પ્રસંગ એ શ્રદ્ધાની કસોટી

ભગવાન ઉપરની શ્રદ્ધા એ તો નગદ નાણું છે, જેમ નગદ નાણાં વડે કરીને ખપની ચીજ બજારમાંથી લઈ શકાય છે તેમ. ભગવાન ઉપરની શ્રદ્ધા પ્રસંગ પડ્યે આપણને જો ટકાર ન બનાવી શકે, તો એ શ્રદ્ધા તે શ્રદ્ધા નથી, પણ કોઈ પ્રકારની ખાલી આળપંપાળ છે એમ સમજવું.

બીજા ઉપર દોષારોપણ ન કરવું

કોઈ પણ માણસ ઉપર માનસિક અણગમો થઈ જવો તે આપણા કાજે સારું નથી. દુઃખનું કારણ બીજાં નથી, પણ આપણો

સ્વભાવ અને પ્રકૃતિ પણ તે ઉપજાવવામાં ઘણો મોટો ભાગ ભજવે છે. 'હિંદુ સમાજમાં સ્ત્રીને ઘણું ઘણું ભોગવવું પડે છે, તે સ્વતંત્ર નથી અને ગુલામ છે અને પુરુષોની સામે સામનો કરવો જોઈએ' એવા આક્રમણકારક વિચારો અને બૂમો આજકાલ સમાજમાં છે. પશ્ચિમના દેશોમાં ત્યાંની સ્ત્રીઓ કંઈ આપણાથી વિશેષ રીતે જુદી કક્ષાની છે એમ માનવાનું કારણ નથી. બધેય પ્રકૃતિ તો સરખી ને સરખી હોય. મળેલી પરિસ્થિતિથી અકળાઈને ભાગવું અથવા સદાય તેનાથી અસંતોષ સેવ્યા કરવો, અને તેનું દોષારોપણ હંમેશાં બીજાં ઉપર જ ઢોળવું અને તેથી સદાય નિરાશા સેવ્યા કરવી, એ તો ગાંડપણને નોતરવા જેવું છે.

સાચી માણસાઈ કઈ ?

મનની માની લીધેલી સ્થિતિને અને મનમાં રહેલા પૂર્વગ્રહોને વધારે ને વધારે દઢ કરીને તેમાં પડી રહેવાનું મનન કર્યા કરવામાં કોઈ જાતનો ઉદ્ધાર નથી. એમાં તો ઊલટું માની લીધેલી સ્થિતિને વધારે પોષણ મળે છે. મળેલા જીવનની પરિસ્થિતિમાંથી નવચેતન અને નવજીવનની આશાના અંકુર ઉગાડવા અને એ પ્રકારનો પુરુષાર્થ જગાડવો અને પુરુષાર્થ કરવો એમાં સાચી માણસાઈ રહેલી છે. ધારો કે અમુક ભાઈની પ્રકૃતિ બગડેલી છે, પરંતુ સુધરેલાની સાથે તો સૌ કોઈ રહે અને સંસાર માણે, પરંતુ અન્યથા પ્રકારની પ્રકૃતિની સાથે હૃદયથી જ્ઞાનપૂર્વકનો સુમેળ સાધીને તેની પ્રકૃતિને ઊંચે આણવી એમાં સાચો માનવધર્મ સમાયેલો છે. ભાગતાં તો સૌ કોઈને આવડે, પરંતુ પરિસ્થિતિની સામે ઊભા રહી, પરિસ્થિતિમાં હળીમળી, પરિસ્થિતિથી ઊંચે આવવું એ વિરલ વીર આત્માનું કર્મ છે. કોઈની લાગણીને પંપાળવી એથી તો જીવનને વધારે દુઃખી બનાવવાનું કદી કદી બને છે. એટલે સાચા પ્રકારની વીરતા પ્રગટે એ જરૂરનું છે. જેનું તું કલ્યાણ કરવા ઈચ્છે અથવા જેને તું સુખી

કરવા ઈચ્છે, પરંતુ જે વિચારોથી આપણે પોતે જ તેમાં ડૂબી જઈએ, ત્યાં તેને તું શું દોરવાની હતી ?

સાચું વહાલ અને સેવા શેમાં છે ?

આજે તો સંસારવહેવારમાં પોતાની દશાની સાથે કોઈ ઘણી લાગણી બતાવે, મમતા બતાવે અને તેને ગમતું સારું સારું બોલે, તે તેને વહાલું લાગે, પરંતુ તે વહાલ સાચા પ્રકારનું નથી. તું તેની દયા ખાય અને તેની નાજુક પરિસ્થિતિ વિશે અને તેના આમ કે તેમ વિશે તું તેની સાથે ભળતી કે મળતી થાય અને ‘અરે રે ! અરે રે ! તારા દુઃખનો તો પાર નથી ! અરે રે ! તારી આવી સ્થિતિ ! તારા વિશેનો કોઈને સાચો ખ્યાલ તો જાગતો જ નથી ! કેટલું અસહ્ય જીવન છે !’ એમ લાગણી દર્શાવી એને વધારે આળા મનવાળી તું બનાવી રહેલી છે. એનાથી અને એવા આશ્વાસનથી જીવનમાં કદાપિ ટટારી જન્મી શકવાની નથી. કોઈના મનને વધારે આળું બનાવવામાં કદાપિ મદદગાર ન બનવું. એ તો નામદર્દીનો રસ્તો છે. પરિસ્થિતિ આવી પડતાં પરિસ્થિતિમાંથી જીવનમાં મદદાંગી પ્રગટે એવું કંઈક થઈ શકે તો તે ઉત્તમ સેવા છે.

જીવનપુષ્પ સર્વ દિશામાં ખીલે

હું તો વિશ્વાસથી જીવનારો માણસ છું. જેટલું મળ્યું તેટલાથી સંતોષ માનીને વધારે મેળવવાના અસંતોષથી ઉત્કટ ભાવના હૃદયમાં પ્રભુકૃપાથી ધરાવ્યા કરું છું. જીવનવિકાસનો માર્ગ એ એકમાર્ગી નથી અને એ માર્ગે જીવનનું પળવાનું થતાં જીવનનાં સર્વ ક્ષેત્રમાંની યોગ્ય પ્રકારની વિવેકયુક્ત સમજણ પ્રગટ્યા કરે છે. એવું થતું અનુભવાય તો જ સમજવું અને માનવું કે આપણે ઠીક રસ્તા ઉપર છીએ. ચેતન પરત્વેની ભાવના એ સૂક્ષ્મ અને

કારણ પ્રકારની હોવા છતાં સ્થૂળમાં તે નીતરે છે, ત્યારે જ ચેતન પરત્વેની ભાવના નિષ્ઠા બને છે.

લાગણીનો મર્મ

ચેતનને કોઈ આકાર કે રૂપ કશું નથી, છતાં તે છે. અને તે વ્યક્ત હોતું નથી છતાં તે વ્યક્ત થાય છે. હવા જ્યારે હાલે ત્યારે તે વ્યક્ત થતી હોય છે. પળેપળ હવા તો લઈએ છીએ, છતાં તેનું જ્ઞાનભાન આપણને હોતું નથી કે થતું નથી. તેવું ચેતન વિશે છે. માટે નકામી નકામી લૂલી લૂલી લાગણીઓ દર્શાવી દેવામાં જીવતરને ફેંકી દેવાનું નથી. જીવનને તો નક્કર પાયા ઉપર ચણવાનું છે. માયકાંગલી, કાલી કાલી વાતોથી કશો દમ વળવાનો નથી. કોઈને પણ પંપાળવામાં સાર નથી, છતાં પણ રડતા બાળકને તથા દર્દથી પીડાતાંને જ્ઞાનપૂર્વક પંપાળવામાં સાર છે. માટે કૃપા કરીને હવે તું બેઠી થઈ જા અને પગે થઈ જા. કશાની ચિંતા કરવાની જરૂર ન હોય, પણ ઉપાય લેવાની જરૂર હોય. લાગણીવેડા છોડજે. એ આપણો વેશ નથી.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૪-૭-૧૯૫૧

સાધનામાં પીછેહઠમાં વિકાસ

હિમાલયની ઊંચામાં ઊંચી ટોચ ઉપર ચઢવું હોય, તો અનેક વેળા અનેક જાતની નીચી ખીણોમાંથી-ચઢ્યા કરવાનું બન્યા કરતું હોવા છતાં-પસાર થવાનું બને છે. ચઢવાની દશામાં માત્ર ચઢ ચઢ કરવાનું બન્યા કરતું હોવા છતાં ત્યાં ઊતરવાનું પણ આવ્યા કરે છે, પરંતુ તે ઊતરવાની દશામાં આપણે ચઢવાના માર્ગ ઉપર છીએ એનું આપણને સતત ભાન રહે છે, અને ચઢીએ છીએ અને ચઢવાની દિશામાં જ છીએ એવી જ્ઞાનપૂર્વકની દશામાં ઊતરવાનું, ખીણમાં ઊતરવાનું, બની જતાં છતાં ખરી રીતે આપણને તે ખીણમાં ઊતરવાની દશામાં મૂકી દઈ શકવાનું નથી. આપણે બધાં

જીવનસોપાન ◻ ૫

જીવદશામાં દ્વંદ્વની રમતમાં છીએ અને પ્રકૃતિની પકડમાં છીએ. એટલે જીવદશાની ગતિમાં ચઢઊતર તો વારંવાર થયા જ કરવાની. જેણે ચઢીને ઉપર પહોંચવાનો મરણિયો દઢ નિશ્ચય કરેલો છે, તેવાને ચઢવાનો શ્રમ નથી લાગતો તેવું તો નથી, અને શ્રમ એવો તો ઉત્કટ લાગે છે કે માણસ ભાંગીને ભૂકો થઈ જાય, છતાં જવાનું તો છે જ. નિરાંતે બેસી રહ્યે પાલવે તેવું નથી અને પાછું પણ ફરાય તેવું નથી, તેથી માનવી ચઢ્યે જ રાખે છે. એમ કરતાં કરતાં જ્યાં જવાનું છે, ત્યાં તે પહોંચે છે. ત્યાં પહોંચી આસાએશ મેળવે છે. ઉપરનું વર્ણન જેમ સ્થૂળ ચઢાઈનું છે, તેમ છતાં તે આધ્યાત્મિક માર્ગના ચઢાણને આબેહૂબ લાગુ પડે છે. આપણા પ્રયત્નમાં આપણને જીવતી શ્રદ્ધા હોવી ઘટે. જે પ્રકારનો જેવો પ્રયત્ન, ગતિ અને દિશા હોય, તે પ્રકારના તેવા તેવા સંસ્કાર ચિત્તમાં પડવાના. તે તો એક ને એક બે જેવી વાત છે. એટલે આ માર્ગમાં જે પુરુષાર્થ કરીશું, તે ફળવાનો જ છે એમ નિશ્ચયે જાણવું. જીવદશાના બીજા કોઈ પ્રકારના પુરુષાર્થમાં સ્થૂળ પ્રકારના લાભ અને ગેરલાભ બંને સાથે સાથે સમાયેલા છે. જ્યારે આધ્યાત્મિક માર્ગના પ્રયત્નમાં માત્ર લાભ જ છે, ગેરલાભ નથી. એટલે આપણે જો આપણા પુરુષાર્થમાં કશી કમીના બાકી નહિ રાખતાં હોઈએ, અને જે પુરુષાર્થ થતો રહેતો હોય, તેમાં આપણે આપણું પૂરેપૂરું દિલ રેડીને મચ્યાં રહેતાં હોઈશું, તો ત્યાં નિરાશાને કશું સ્થાન નથી.

પુનર્જન્મ કેમ અને ક્યારે ?

આપણી આ ભવની પ્રકૃતિની ગતિ અને દિશા જેવા પ્રકારની હોય, તેવા પ્રકારનો આપણો પુનર્જન્મ નિશ્ચિત છે, તે પણ નક્કી. જે કોઈ જીવને ઉચ્ચ પ્રકારની ઉત્કટ લગની જે કોઈ એક વિષયમાં લાગે, તેવા જીવનો જન્મ વહેલો જ થાય, એટલે કે તુર્ત થાય, એવું ગણિતશાસ્ત્ર નથી. કોઈ સ્થૂળ વિષયની

બાબતમાં ઉત્કટ લગની લાગે તો તેવાનો જન્મ વહેલો થાય તેમ પણ નથી, પરંતુ વિષયની ઉત્કટ પ્રકારની લાગણી જેટલા પ્રમાણમાં વધારે સાત્ત્વિક, તેટલા પ્રમાણમાં તેનો જન્મ વહેલો થાય, તેવું કંઈક ખરું. અને આધ્યાત્મિક માર્ગની જેને લગની લાગેલી છે, એવા જીવનો જન્મ બીજા પ્રકારના જીવો કરતાં ઘણો વહેલો થાય છે એવો અનુભવ છે. બીજા પ્રકારના લોકોને જન્મ લેતાં પહેલાં ઘણું ઘણું અટવાવું પડે છે. તે પ્રકારની મૂઝવણ, ગૂંચળામણ, અકળામણ અને લોલુપતાની ઉત્કટ દશામાંથી આધ્યાત્મિક માર્ગની લગનીવાળો જીવ વહેલો બચી જાય છે. મતલબ કે તેવી દશામાં તેને પડી રહેવું પડતું નથી, એ એક ઘણો મોટો જીવને લાભ છે.

જીવદશાવાળાનું ચિંતનથી પતન થાય

જીવની હરકોઈ દશામાં આપણે પતનની પળમાં છીએ, ખીણમાં છીએ કે ચઢઊંતરની દશામાં છીએ, એનું ભાન તે તે વેળા જો જીવને થયા કરે, તો પતનની વેળામાંથી તે સવેળા જાગૃત થઈ જાય. પોતાનું હૃદયનું સ્વજન ભલેને હોય, પણ તેના વિચારો જો ઘણા ઘણા આવ્યા કરે, અને તે સ્વજન જો જીવદશાવાળું હોય તો તેવું તેનું મનચિંતવન જે થતું હોય, તે દશા સાધકને માટે પતનની વેળાની છે એમ સમજવું. તો પછી એવા પ્રકારના બીજા વિષયોનું મનચિંતવન થાય તેનું પણ એમ જ જાણવું. એટલે બીજી સર્વ કોઈ પ્રવૃત્તિ આપણે કરતાં હોઈએ, છતાં આપણું મન તો આપણા અસલના કામમાં જ લાગુ રહેલું હોય, તેવી રીતે જીવનની કળા સાધકે શીખવાની રહે છે. સાધક પોતાના નિર્ધારમાંથી અનેકવેળા પડે છે તો ખરો, પણ જેને પડવાનું ભાન રહે છે, તે ઝટ ઊભો થઈ શકે છે. જેને પડવાનું ભાન જાગે છે, એને સાધક કહી

શકાય. એટલે આપણને એવા વિચારોની પરંપરા થતાં, જો સફાળું ચોંકવાનું ન બની જાય, તો આપણે આપણા વિશે આપણું માપ કાઢી લેવું. બીજા વિષયોના વિચારોની પરંપરામાંથી જે એકદમ વીંછીનો ડંખ લાગે અને માણસ એકદમ જેમ પગ ઉપાડી લે, તેમ ઝાટકો મારીને એમાંથી જે મુક્ત બની જાય છે, તેવા જીવને સાધકની કક્ષામાં મૂકી શકાય. આ બધું લખવાનું કારણ તો એ છે કે આપણે આપણી જાતને પોતાની મેળે વધુ સાચી રીતે સમજતાં થઈ શકીએ. આપણે પોતાની મેળે જ આપણને સમજી શકીએ. જેને પોતાની જાતને, મનને અને પ્રાણની વિવિધ પ્રકારની ગતિને ઓળખવાની ચાવી મળી છે, તેવો જીવ કોઈ એક જીવ પ્રકારની દશામાં પરોવાઈને પડ્યો રહે નહિ. એમ અનેક પ્રકારની જુદી જુદી ગડમથલો અને મંથનોમાંથી તે નવું નવું જ્ઞાન શીખતો રહે છે. એમ કરતાં કરતાં સાધકને મન ઉપર કાબૂ આવતો જતો તે પોતે અનુભવે છે. આ બધાં કામો માટે સતત એકધારી જાગૃતિ અનિવાર્ય છે.

સત્પુરુષનું ચિંતવન લાભકારી

સત્પુરુષનું કે સદાત્માનું ચિંતવન કે મનન તે ઉપરની કક્ષામાં આવતું નથી. આપણને તેની ચેતનાની તો કંઈ કશી ગતાગમ હોતી નથી, પણ તેના અંગેના વિચારો, તેના લખાણનું વારંવાર વાંચન અને તેનું મનન જો મનમાં થયા કરે, તો તે બીજા પ્રકારના સ્થૂળ વિચારો કરતાં વધુ ઉત્તમ છે.

વિચારોમાંથી મુક્તિના ઉપાયો

કોઈ વિચારો હઠે નહિ ત્યારે તેના ઉપાયનો માર્ગ લેવો તે સાધકને સારુ ઘણું ઉત્તમ છે. વળી, તેના કરતાં પણ વિચારોની પરંપરા અને ગડમથલમાં પરોવાયેલાં રહ્યા હોઈએ તેવી વેળા જો તેમાં પડ્યા રહ્યાનું ભાન આપણને જાગે તો મોટેથી નામસ્મરણ

ચાલુ કરવું અથવા તો ભગવાનને પ્રાર્થના કરવી, અને તેની કૃપામદદ યાચવી. અથવા નામસ્મરણ કર્યા કરતાં હોઈએ, તેમ છતાં વિચારોની પરંપરા મનમાં થતી અનુભવીએ તો તેવી વેળાએ આપણું કોઈ પ્રિય ભજન હોય, તેનું રટણ, મનન કે ચિંતવન કરીએ. તેનાથી પણ જો તેમ ન થતું હોય તો આપણને જે સત્પુરુષમાં લગની લાગી હોય તેનું સ્મરણ-મનન કર્યા કરીએ, પરંતુ કોઈ ને કોઈ પ્રકારે વિચારોની પરંપરાથી મુક્ત થવાને આપણે ઉપાય શોધી કાઢવો જોઈએ. જો એમ ન કરીએ તો તો તે પોતાનું કામ કર્યે જવાનું અને આપણે ભ્રમણાત્મક દશામાં રહ્યા કરીશું.

પુરુષાર્થ તો કરવો જ પડે

ભગવાનની શ્રદ્ધા કંઈ એકદમ કોઈ જીવમાં સોએ સો ટકા જીવતી થઈ શકતી નથી. કોઈ એવો મહાન આત્મા હોય કે જન્મની સાથે જ પૂર્વજન્મમાં કરેલી સાધનાના પ્રખર સંસ્કાર લઈને અવતર્યો હોય, તો તેવા જીવને સવેળા શ્રદ્ધા હૃદયમાં લાગી ગયેલી જાણીએ છીએ. બાકી, આપણાં બધાંને માટે તો આ માર્ગના પુરુષાર્થમાં દિલ રેડી રેડીને આપણામાં રસ આપણે જન્માવવાનો રહ્યો છે, તે જાણજે. જ્યાં સુધી આપણા થતા જતા પુરુષાર્થમાં આપણું હૃદય રેડાયું નથી, ત્યાં સુધી આપણો તેવો પુરુષાર્થ પૂરેપૂરો ફળી શકતો પણ નથી. માટે આ માર્ગનું જે કંઈ કરવું તેમાં સંપૂર્ણ નિશ્ચિંતતા, મક્કમ નિર્ધાર, તેની સંપૂર્ણ મહત્તા અને યોગ્યતા દિલમાં જગાડી જગાડીને, જેટલું કર્યા કરીશું, એટલું આપણા માટે ઉત્તમ છે. જેવા પ્રકારના વિચાર થયા કે કર્યા, તેવા પ્રકારનું વલણ એટલા કાળ પૂરતું આપણે આપણું બાંધી લીધું તેમ નક્કી સમજવું. જ્યારે તે સંસ્કારનો ઉદયવર્તમાન થાય, ત્યારે તેવા પ્રકારની ગતિ મનમાં ઊપજવાની. એટલે આપણે

તો ચેતી ચેતીને તેવા કૂવામાં પડવાનું ન થાય, તેની કેટલી બધી સંભાળ રાખવાની છે, તે હવે તને સમજાશે.

આસક્તિ કેમ ટળે

કોઈના વિશે આપણને રાગ, આસક્તિ, મોહ કે લાગણી હોય, તો તેને આપણે મહામહેનતે કરીને તજવાનું રહે છે. એટલે તેનું કામ ન કરવું એમ નહિ. નિમિત્ત સાંપડ્યે કામ જરૂર કરીએ, પરંતુ તે પ્રભુપ્રીત્યર્થે કરીએ અને એ જ પ્રકારની ભાવના મનમાં સેવીએ-નહિ કે પેલા સ્વજનની. જો એવા પ્રકારનો જાગૃત વિચાર અને તેની સાંકળ અતૂટ મનમાં રાખ્યા કરીએ તો કર્મ કરવામાં બાધ નથી.

કર્મબંધન ક્યારે ન થાય

પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારનાં કર્મ કરતાં કરતાં આપણા મનની ભાવના શ્રીભગવાનનાં ચરણકમળની આસક્તિમાં પરોવાયેલી રહ્યા કરે કે લગ્ન રહ્યા કરે, તો ગમે તેવું કર્મ તે કર્મબંધન નથી, પણ જીવને તારનારું છે, તે નક્કી સમજવું. જેટલો સમય ઉત્તમ પ્રકારની ભાવનાના વર્તનમાં ગળાયો તેટલો સમય આપણે સાચી રીતે જીવ્યા તે પણ નક્કી છે... ના બનાવના પ્રકરણ પછી આપણે બોધ લેવાનો રહે છે કે એવી રીતે કોઈનાયે વિચારો ઊપજતાં, ત્યાં ત્યાં તે તે વેળા અટકી જવાનો માર્ગ શોધી કાઢવો. પ્રસંગ એ આપણો ગુરુ છે. જીવનમાં બનતા પ્રસંગમાંથી જે જીવ પોતાના માર્ગનું નવું ભણતર શીખી લે છે, તેને તે માર્ગની આવડત વધે છે. વેપાર અને વહેવારમાં પણ તેવું જ છે. ખરો વેપારી દરેક પ્રસંગમાં અને દરેક ઘરાક સાથેના વર્તનમાં વેપાર કરવાની નવી નવી કળા શીખી લેતો હોય છે. એવું જ આ માર્ગ વિશે છે.

નિર્બળ દયા ન રાખવી

...બહેન અંગેની તારા મનમાં થયેલી બધી હકીકત તેં સ્પષ્ટ લખી છે, તે તો ઘણું ઉત્તમ કર્યું છે, પરંતુ સીધીસાદી એક વાત તે બાબતમાં એમ છે કે આપણને ઘણી દયા અને લાગણી હોય, પરંતુ તેથી જો આપણે તેની સ્થિતિ સુધારી ન શકીએ તેમ હોઈએ અને તેની પરત્વેની લાગણી અને દયાના કારણે આપણા મનની અને તનની સ્થિતિ બગડ્યા જતી હોય, તો તેમાં કોઈનોય શુક્કરવાર વળતો નથી. આપણી કે બીજાંની લાગણી પંપાળવામાં સાર નથી. એવી દયા કે લાગણીમાં તણાયા કરવાથી મનની શક્તિ ઘટે છે અને નકામા વિચારના ગોટાળે ચઢી જવાય છે.

દુષ્ટ જીવો પણ સાચા પ્રેમથી જિતાય

આ દીવા જેવી હકીકત આપણને એકદમ સૂઝી જવી ઘટે. તેનાં સ્વજનનો અને તેની પ્રકૃતિના સ્વભાવનો અનંતગણો દોષ હોય, તેમ છતાં માનવતા તો તેમાં રહેલી છે કે તેના કરતાં આપણે સવાયા ઉત્તમ થવું. મારી સાથેના પરિચયમાં આવેલા એક ભાઈ છે, તે બધી વાતે પૂરા થયેલા હતા, તેમ છતાં તેની પત્નીએ ઉત્તમ રીતે નિભાવ્યાં કર્યું અને આજે પ્રભુકૃપાથી ઠીક ઠીક મેળમાં તેઓ બંને આવતાં જાય છે. તે મારા નક્કર અનુભવની વાત છે. અનેક પ્રકારના દુષ્ટ અને ક્ષિણ પ્રકારના પુરુષોને તેમની પત્નીઓએ પોતાના હૃદયના પ્રેમ વડે જીતી લીધેલા છે, એવા અનેક દાખલા આજે પણ સંસારમાં મળી આવે તેમ છે.

સાધક તો પોતાનો જ વાંક કાઢે

દોષનો ટોપલો બીજાંની ઉપર ઢોળવા કરતાં જે જીવ પોતાના જ દોષને વધુ ને વધુ જુએ છે અને તેને નિવારવાનું કરે છે, તે

જીવ કંઈક સાર્થકતાવાળો છે... બહેનનો તારા ઉપર ઘણો ભાવ છે, તે તો ઘણું ઉત્તમ. એ ભાવના-સાધન વડે કરીને તો એને તું ધારે તો ઊંચી લાવી શકે. બીજાંના દોષોને લીધે અને સ્વભાવને લીધે આપણે અત્યંત દુઃખી છીએ કે થયા કરીએ છીએ એમ માનવામાં ભારે ભ્રમણા અને અજ્ઞાન રહેલા છે. તને પણ એ સૂઝતું નથી એ પણ નવાઈની વાત લાગે છે. જેનામાં ખમીર છે, તેવો જીવ તો સર્વ કોઈ મળેલી પરિસ્થિતિમાંથી ઊંચે આવવાને પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો.

તપ એટલે આનંદપૂર્વક સ્વીકારેલું દુઃખ

મૃત્યુની કે આપઘાતની વાત કરવામાં શાણપણ નથી. એ તો કાયરતાનું લક્ષણ છે. આમેય દુઃખ તો સહન કરવું પડે છે. એને બદલે જો જ્ઞાનપૂર્વક દુઃખને સ્વીકારીને દુઃખ એ જીવનને ઘડવા કાજે સોનેરી તક છે, એમ સમજીને તે દુઃખને જે કોઈ જીવ નિવેદે છે, એ જીવને દુઃખ એ તપશ્ચર્યા છે, અને જે તપશ્ચર્યામાં હૃદય છે, તેવા પ્રકારની તપશ્ચર્યામાં આનંદ ઉત્સવ રહેલો છે, તેને તે કઠતી નથી. જો દુઃખ કઠે તો તે તપ નથી. એટલે તું જો મૂળમાંથી સમજે તો... બહેનના વિચારો તો સહજ વારમાં હઠી જાય. વળી, આપણે તેના અંગેના વિચારો કરવાથી કે તેમાં અટવાયા કરવાથી તેનું દુઃખ તો આપણે મટાડી શકવાના નથી, એ વાત તો નક્કી છે. તો પછી આપણે પણ નાહકના દુઃખી થવું એમાં સાર નથી.

સાચી દયા કઈ

‘દયા એ પ્રેમનું સ્થૂળ સ્વરૂપ છે’ એ વાત સાચી, પરંતુ ત્યાં પ્રેમના સાચા સ્વરૂપને આપણે સમજતાં નથી. દયા, પ્રેમ કે તેની સહાનુભૂતિને લીધે ઉચ્ચ આત્માઓ છેક હિમાલયના શિખરેથી

નીચામાં નીચી કક્ષાએ ઊતરે છે અને જુદા જુદા જીવો સાથે નરકની કક્ષામાં પણ પ્રવેશે છે, અને તેની યાતના પ્રેમપૂર્વક પણ સ્વીકારે છે, પરંતુ તે બધા તેવું કરે છે, તે તે ઠેકાણેથી તે જીવને ઊંચે લેવાને કાજે. જો આપણી દયા કે પ્રેમની ભાવના વડે કરીને બીજા જીવને ઊંચે લઈ આવી શકીએ, તો તો તે બધું સાર્થક છે, પણ આપણી દયામાં અને પ્રેમમાં એવું બળ હોત, તો તે પ્રેમ અને દયા વડે કરીને આપણે જ ઊંચે આવી શક્યાં હોત. હૃદયમાંથી ઊગેલાં દયા અને પ્રેમ જેના પરત્વે તે પ્રેરાય છે, તેનું તારતમ્ય પારખી લે છે અને તારી પેઠે ખોટી દયા તે ખાતો નથી. સંસારી કક્ષાના જીવોની દયા કે પ્રેમ તે દયા કે પ્રેમ નથી. એ તો જીવ પ્રકારની ખાલી ખાલી લોલુપતા છે. દયા વડે કરીને તો એટલે કરુણાભાવથી તો આપણે બીજા જીવની સાથે તાદાત્મ્યનો અનુભવ કરી શકીએ છીએ અને તેના દુઃખમાં ભાગ પણ લઈ શકીએ છીએ. તે જે ભોગવતું હોય તે આપણે પણ ભોગવતા હોઈએ છીએ અને એમ કરીને તેની સાથે એકતાનો અનુભવ પણ કરતા હોઈએ છીએ. કરુણા વડે કરીને જગતમાત્રની સાથે તેવા દુઃખમાં સંત આત્માઓ ભાગ લેતા હોય છે. એ દયા કે કરુણા આપણામાં હોય, એવું તો જરૂર ઈચ્છું. એટલે દયા હોવી એ સાધકનું પરમ લક્ષણ છે. બીજાનું દુઃખ જોઈને માત્ર વિચારોમાં જ પડ્યો ન રહે, પણ તેના દુઃખનિવારણના ઉપાયમાં લગાતાર મંડ્યો રહે અને દુઃખ દૂર ન થાય, ત્યાં સુધી જંપીને બેસી ન રહે અને ચેન ન પડે તો તે દયા સાચી. આપણે એવું કરી શકવાની શક્તિમાં તો નથી.

સંસારીની દયા બંનેને હાનિ કરે

એટલે આપણે સમજવું ઘટે કે આપણી દયા કે પ્રેમ આપણને જ ઊલટાં લૂલાંપાંગળાં બનાવે છે અને આપણું બળ હરી લે છે. જે આપણે સાચું કર્મ કરવાનું છે, તેને પણ તે છોડાવે છે. એવી

દયા તે તો પતનનું કારણ બને છે. સાચા અર્થમાં દયા કે પ્રેમ ઉન્નતિના કારણરૂપ છે. એટલે...બહેન પરત્વેનાં દયા અને પ્રેમ જો તને ઉન્નતિના માર્ગમાં પ્રવેશ કરાવે તેવાં હોય, તો તે સામે મને વાંધો નથી.

સાધકે સંત માટે જ પ્રેમ રાખવો

સંતાત્મા પરત્વેનો પ્રેમ આપણને અથડાતાં કુટાતાં પણ ઊંચે માર્ગે લઈ જનારો છે. અનેક પ્રકારની આપણા જીવની પ્રકૃતિમાં તે સૂક્ષ્મપણે પ્રવેશ કરી આપણને માર્ગદર્શન કરાવતો રહે છે અને તેવો અનુભવ થાય કે થયા કરે તો તેના પરત્વેનો આપણો પ્રેમ જાગૃત થતો જાય છે એમ સમજવું. સંતાત્મા પરત્વેનો પ્રેમ આપણને સલામત સ્થિતિમાં નહિ રહેવા દે, તે નક્કી સમજવું. એટલે જો પ્રેમ રાખવાનો હોય તો એકલો ત્યાં જ રાખવો એમ અનેક અનુભવીઓએ પોતાના જીવન વડે અનુભવ કરીને તેવા સત્ત્વનો નિયોડ જગત આગળ મૂકી દીધેલો છે. આ બધું સમજાય તેવું છે અને તે બુદ્ધિની દલીલ વડે કરીને કબૂલ થઈ શકે તેવું છે.

ગુરુની વાણી કેવા ભાવે સ્વીકારવી

તારે મારી સાથે દલીલ ન કરવી એવો કશો મનાઈહુકમ નથી. તને જે પ્રકારે સાચું લાગે તે તું લખે અને તેના ઉપર મને જે સાચું લાગે તે હું લખું. એમાંથી તને જે સાચું લાગે તે સ્વીકારવું. હું કહું છું માટે સ્વીકારવું નહિ. સ્વીકારવું એનો અર્થ તો એ કે તેમાંથી પછી તેનાથી પાછું હઠવાપણું ન બને તે. એટલે કે એ રીતે બુદ્ધિને મઠારી મઠારીને આપણે જે તે ગ્રહણ કરવાનું છે.

લાગણી બુદ્ધિને ઢાંકી ન દે તે જોવું

આપણે બુદ્ધિમાં લાગણીનું તત્ત્વ ઉમેરવા દઈએ છીએ, તેથી સાચી રીતે વિચારવાની ટેવ અને તેનો ખરો ગુણ આપણામાં

જાગૃત રહી શકતો નથી. કેટલીક વાર એક ને એક બે જેવી હકીકત હોય, છતાં લાગણીનું મોજું ફરી વળેલું હોવાથી આપણા ખ્યાલમાં તે આવી શકતું નથી, એવું બને છે.

દોષોને વાગોળવા નહિ

આપણા દોષો વિશે આપણે જાણવું જોઈએ, પરંતુ તેનું મનનચિંતવન કર્યા કરવાનું જરાકે યોગ્ય નથી, કારણ કે તેમ કરવાથી તેમનું જોશ વધે છે. જે જીવ ‘મારામાં વાસના છે, મારામાં વાસના છે, એમ વારંવાર વિચાર કરે તો તેની વાસનાનું બળ વધે, ઘટે નહિ. દોષનું મનનચિંતવન દોષનું બળ વધારે છે. એટલે આપણામાં શા શા દોષ છે તેનો ખ્યાલ આણીને તે ન થાય તેની કાળજી રાખીએ તે પૂરતું છે, પરંતુ તેને વાગોળ્યા તો ન જ કરીએ.

વિચારો માટેની પ્રાર્થના

એ પ્રમાણે તેં...બહેનના વિચારને વાગોળ્યા કર્યો છે, તેનું આ પરિણામ ઊપજ્યું છે. માટે હવે તે વાગોળવાનું મૂકી દેજે. જ્યારે જ્યારે તેનો વિચાર આવે, ત્યારે તેના પરત્વેની લાગણીનું બળ કે જુસ્સો પ્રગટાવીને હૃદયથી હૃદયમાં શ્રીભગવાનની પ્રાર્થના કરવી કે ‘હે પ્રભો ! તું તે જીવનું કલ્યાણ કરજે.’

વિચારોની સાંકળ ન જોડવી

નામસ્મરણ ઉપર વધારે ઝોક આપવાનું તેં વિચાર્યું છે તેનો અમલ કરજે. જે જીવ વિચાર કરીને પૂરેપૂરો તેનો બરાબર અમલ કરતો નથી તો તેના અસલ વિચારમાં જે શક્તિ, બળ, ઉત્સાહ હોય તે તેનો પૂરેપૂરો અમલ ન થવાથી ઘટી જતાં હોય છે. માટે આપણે તો એવા રચનાત્મક યોગ્ય વિચારને મહત્ત્વ આપીને તે પ્રમાણે પૂરેપૂરું વર્તવાનું રાખવું. તો જ તે આવેલા

વિચારની સાર્થકતા છે. બાકીના વિચાર તો વાંઝિયા છે. અનેક વિચારો આવીને જાય. તેની સાથે આપણે પોતે જાતે આપણામાં તે વિચાર પરત્વેના રહેલા રાગ વડે તે વિચારની સાથે બીજી સાંકળ ન જોડવી. જે વિચારને એમ ને એમ વહી જવા દે છે તેનામાં તાટસ્થ્યનો ગુણ સહજપણે કેળવાતો જતો હોય છે. માત્ર કોઈ જીવ બીજી કોઈ સાધના ન કરે પણ એટલું જ કર્યા કરે કે અનેક પ્રકારની ઊઠતી વિચારોની પરંપરામાં પોતે જાતે આનુષંગિક બીજી સાંકળ ન જોડે તો તે પોતાના અસલ સ્વરૂપને જરૂર પામી શકે.

વિચારોના ઉપાયો

તો અહીં એમ પ્રશ્ન થાય કે ‘કંઈ કામ કરવાનો વિચાર આવ્યો તો શું કરવું?’ એવા જે મુદ્દા હોય તે આપણી નોટબુકમાં ટપકાવી લેવા, અને જે કામ કરવા જેવું હોય તે કરી નાખવું એટલે પત્યું. એમ કરતાં કરતાં વિચારોની ઘટમાળ જરૂર અટકવા માંડે અથવા તો આપણને જો ભગવાનની ભક્તિની લગની લાગી જાય તોપણ તેમ થતું અટકી જાય. જેમ તું પૂરેપૂરી... બહેનમાં પરોવાયેલી હતી ત્યારે ખાવાનું પણ ભાવતું ન હતું અને ઊંઘ પણ આવતી ન હતી તે હકીકત છે, તેવી રીતે શ્રીભગવાનની ભક્તિમાં લીન થઈ જવાય તો બેડો પાર થઈ જાય. એવી લગની લાગી શકે તેવી તારામાં શક્તિ છે. જે કોઈ જીવ બીજા જીવ સ્વભાવની કક્ષામાં આટલી બધી લાગણીથી તેની સાથે એકમન થઈ જાય છે અને તેના જ વિચારોમાં તણાયા કરે છે, તેવો જીવ જો બીજી તરફનો પલટો લઈ લે, તો તે દિશામાં પણ તે તેમ વર્તી શકે. અમારે તો જ્યાં ત્યાં સામગ્રી જોઈએ છે. તે સામગ્રી તારામાં છે. તેના સાચા ઉપયોગની દિશાનું જ્ઞાનભાન તને પૂરું જાગ્યું નથી તે હજી મોટી

ખાટલે ખોડ છે. પ્રભુકૃપાથી અમારે તે ભાન તને જગાડવું છે, પરંતુ અમે કોણ ? અમારાથી થાય તેવું કશું નથી. તારામાં તે અંગેની ઉત્કટ જિજ્ઞાસા, ધગશ અને તમન્ના પૂરેપૂરાં જાગેલાં હોય તો વળી કંઈ બને. પ્રભુ તને એવી સદ્બુદ્ધિ આપો એ જ પ્રાર્થના.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૯-૭-૧૯૫૧

પ્રભુ વિના ક્યાંય પ્રીતડી ન બાંધો

પણ એ બધી ઘડભાંજમાંથી તારા મનને તું ખેસવી લે તે ઘણું જરૂરનું છે. તે તે વ્યક્તિનું આપણે ભાગે જે કામ આવે તે પ્રભુપીત્યર્થે કરી દેવું અને પછીથી મનમાં ખાલીખમ રહેવાય તેવી સ્થિતિ રાખવી તે આપણા માટે યોગ્ય છે. તું હજારો વાર ના કહે અને બીજું ગમે તે કહે તોપણ અમે જે... બહેન અંગે લખ્યું છે તે અમને સાચું લાગે છે. અને તે અંગે જે કંઈ લખ્યું છે તે તારે વિચારવા જેવું છે. અમે તે જીવને ઓળખતા કે જાણતા નથી. તેમ છતાં જે લખ્યું છે તે યથાર્થ છે, અને તારે તે વિશે કશી મનમાં ઘડભાંજ ન થવા દેવી એવી અમારી વિનંતી છે. તારે લગ્ન એ જીવ સાથે કરવાનાં નથી. તારે લગ્ન તો શ્રીભગવાનનાં શ્રીચરણકમળ સાથે કરવાનાં છે. જેની સાથે લગ્ન કરવાનાં હોય તેની સાથે પ્રેમ જોડવો તે યથાર્થ છે. ભગવાન તો કહે 'તારે મારી સાથે લગ્ન કરવું છે અને મને તો માત્ર નહિ જેવું જ ચિંતવે છે ! મારે જેની સાથે કંઈ જ સંબંધ નથી એવાં એવાંઓને તું ઘણું વિચારે, રાતની રાતો એ જીવના વિચારોમાં કાઢી નાખે અને મારી તો તને કંઈ જ પડી નથી ! તું મારા કરતાં બીજા જીવોમાં બહિર્મુખપણે મન રાખનારી છે. મને જેણે જેણે પરણવું હોય તેણે તો પળેપળ એકમાત્ર મારો જ વિચાર, ચિંતવન અને મનન કર્યા કરવું પડશે. તે ઉપરાંત, એક બાજુ જગતની સર્વ ઉત્તમ વસ્તુ પરત્વેનો પ્રેમ કે ભાવ

અને બીજી બાજુએ તેનાથી અનંતગણો પ્રેમ કે ભાવ મારી સાથે રાખવાનાં રહે છે. એવું હોય તે મારી સાથે લગ્ન કરી શકે, બાકીનાં નહિ.’ આનો જવાબ આપણે ભગવાનને આપી શકીએ એમ નથી. આપણે જો ભગવાનને વરવું છે તો રેંગેપેંગે કર્યે ચાલશે નહિ. પાકા ખબરદાર બનવાનું છે.

અહંતા જતાં જ સમર્પણ થાય

જાગૃત રહીને આપણા મનને આપણે કેળવવાનું છે. જ્યાં સુધી આપણે શરણાગતિ પ્રાપ્ત કરી નથી, ત્યાં સુધી આપણો આ માર્ગમાં કશો દી વળવાનો નથી. માટે જો આ માર્ગે વળવું હોય તો ખરેખરાં સચેતન બનવું પડશે. ચેડાં કર્યા કરે તેમાં કશું પાલવશે નહિ. આપણે તો સંસાર હોવા છતાં તે જાણે છે જ નહિ એમ વર્તવાનું છે. સંસારનાં સકળ કર્મ આપણાં નથી, પરંતુ આપણામાંની પ્રકૃતિ જે બહાર પણ વ્યક્ત છે, તે પ્રકૃતિના ગુણ-સ્વભાવ વડે કરીને થાય છે. એટલે તે કર્મ ચેતનનાં નથી. અને આપણાં સકળ કર્મમાંથી સંપૂર્ણ અહંતાની વૃત્તિ નીકળી ગયા વિના આપણે આપણું જે તે ભગવાનને પ્રેમભક્તિ વડે યોગ્યપણે, સંપૂર્ણપણે સમર્પણ પણ કરી શકતાં નથી. માત્ર મોઢેથી કે બહુબહુ તો વિચારથી ‘આ તને સમર્પણ કરું છું’ એમ કહીએ તો તેવું સમર્પણ જીવનવિકાસમાં કશું ઉપયોગનું નથી. તેને તે ભાવતું પણ નથી અને તેનાથી રંગ પણ જામતો નથી.

ગુરુચેતના જ્ઞાનભક્તિ-નિષ્ઠા પછી કામ કરે

સર્વ કોઈને આ જગતમાં કંઈ ને કંઈ કોઈ પાસેથી શીખવાનું રહે છે, તેમ ગુરુ પાસેથી પણ શીખવાનું છે. શિષ્યનાં કે સાધકનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ અને અંતે હૃદય, તે જ્યાં સુધી ગુરુના ભાવમાં જ્ઞાનપૂર્વક અને પ્રેમભક્તિપૂર્વક પૂરેપૂરાં

સંનિષ્ઠ થઈ ભળીને મળી નથી જતાં ત્યાં સુધી ગુરુના ચેતનપાણનો ભાવ તે ઈચ્છે, છતાં તેના (સાધકના) અંતરમાં કામ કરી શકતો નથી. ઉપર ‘જ્ઞાનપૂર્વક’ એ શબ્દ પ્રથમ મૂક્યો છે. એટલે આપણે જે જે કરીએ તેના હેતુનું દીવા જેવું સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપણને ઝગમગતું (બળતું) આપણા અંતરમાં હોવું જોઈશે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૦-૭-૧૯૫૧

સર્વત્ર સદ્ભાવ જગાડો

સર્વ કંઈ પરત્વે હૃદયમાં સદ્ભાવ નિષ્પન્ન થયા વિના સાધકમાં ભક્તિભાવ કદી જાગૃત થઈ શકવાનો નથી. ‘સારા’ પરત્વે સદ્ભાવ જાગે એમાં તેની કશી કિંમત નથી, પણ ‘નઠારા’ પરત્વે પણ સદ્ભાવ જગાડીને જીવતો કરવાનો છે, તે સાધકે ખ્યાલમાં રાખવાનું છે. હૃદયમાં સદ્ભાવની મૂડી ઘણા ઘણા પ્રમાણમાં જાગૃત કર્યા કરવી પડશે અને તેમાં વિવેક જીવતો કરવાનો છે, તો જ આપણે સર્વનાં તત્ત્વને ગ્રહણ કરવાની ભૂમિકા જગાવી શકીશું. આ મૌન વેળા...ભાઈએ સદ્ભાવ પરત્વે ઝોક આપ્યો હતો તે એમના મૌનનાં નિવેદનમાંથી વાંચ્યું હશે. એટલે જે જે નઠારું જગતમાં છે તે એકલું માત્ર જણાય છે તેવું નકરું ‘નઠારું’ નથી, તે તો એ ચિન્મયી ચેતનાનું કોઈ ને કોઈ પ્રકારનું અવતરણ પામેલું સ્વરૂપ છે. છતાં જે અવસ્થામાં તે તેવું દેખાય છે અને તેમ છતાં પણ જેમ કોઈ માનવીમાં કોઈ દુર્ગુણ હોય, કોઈ કુટેવ હોય, તેમ છતાં તેનામાં સદ્ગુણ હોવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે, બલકે એવા ફટકેલ અને મર્યાદા બહાર ગયેલા દેખાતા એવા જીવની શક્યતા આધ્યાત્મિક માર્ગમાં પ્રવેશ કરવાને કદાચ વધારે લાયકાતવાળી પણ હોય. કેટલાયે એવા પ્રકારના જીવો ભક્ત કે સંત બની ગયાના દાખલા મોજૂદ છે. એટલે તેવી આપણને

જણાતી કોઈની ઊણપ, કુટેવ કે દોષથી આપણે સંકોચ પામીએ તે યોગ્ય નથી, કિંતુ એવા પરત્વે પણ હૃદયનો સદ્ભાવ આપણો જીવતો રહે અને યત્કિંચિત્ પણ તુચ્છકાર કે અવગણના પ્રગટે જ નહિ તો તે ઉત્તમ ગણાય.

આપણી કમાણી કેટલી !

તું હવે કંઈક જાગૃત થઈ છે, તો નામસ્મરણ ઉપર વિશેષ મહત્ત્વ આપીને તેમાંથી ભક્તિની પ્રેરણા મેળવે અને મનને શ્રીભગવાનના વિષયમાં જાગૃત રહેતું બનાવી શકે તો ઉત્તમ વાત. કાળ અખંડપણે વહી રહ્યો છે. તેમાં જેટલી પળો ઉત્તમ પ્રકારની ભાવનાના વર્તનમાં ગાળી તેટલા સમયમાં તેવા જીવનની આપણે તેવા પ્રકારની કમાણી કરી શક્યાં તે નક્કી પ્રમાણવું. એમ કરી કરીને અખંડ ધારાવત્ આપણી જીવનની સાધનાનું સાતત્ય જળવાતું રહે તે પ્રમાણે જીવનમાં વર્તવાનું છે.

પ્રયત્ન અને કૃપામદદની પ્રાર્થના કરો

જ્યાં સુધી આપણે જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી જીવનની સાચી ચાવી અને ખરો ઉકેલ આપણે પામી શકતાં નથી. છતાં કોઈ અણદીઠ તરફ આપણને આકર્ષણ જાગે છે, કે કેટલાક જીવને ચાલુ જીવનના અસંતોષથી ધકેલાઈને કોઈ ને કોઈ અણદીઠ તરફ પ્રેરણા પામવાનું બને છે. પ્રયંડ અસંતોષ જાગતાં કાં તો જીવ સાવ નિરાશ બની જાય છે, કાં તો કોઈ જીવ પ્રયંડ પુરુષાર્થ કરીને અને તે અસંતોષના કારણના મૂળમાં ઊતરીને તેમાંથી પોતાનું નગ્નમાં નગ્ન રીતે પૃથક્કરણ કરી તેમાંથી સમન્વય મેળવવાને ભાગ્યશાળી બને છે. જે પોતાના જીવનની દરકાર રાખે છે, યા જેને દરકાર રાખવાનું સાચું પૂરેપૂરી રીતે ભાન જાગ્યું છે, તેવો જીવ પણ કદી કદી તો જીવદશામાં ગબડી પડે

છે, પણ આપણને તો જ્યાં એવું જાગૃત ભાન જ જાગ્યું નથી, એવાનું તો કહેવું જ શું ? આપણે કરેલો નિર્ણય કે સંકલ્પની દૃઢ ભૂમિકા હજી આપણે પાકી કરી શક્યાં નથી, તેમ જ તે સંકલ્પને જીવતો પણ કરી શક્યાં નથી, એવી સ્થિતિમાં આમથી તેમ હયમચી જવાનું બને તો તે જીવનવિકાસની દૃષ્ટિએ ઘણી કપરી પળો છે. તેવી સ્થિતિમાં જ્ઞાનભાન રાખીને ઊભા રહેવું તે સાધકને સારુ મોટામાં મોટું તપ છે. અને તેવી વેળાએ જ ખરા હૃદયના પ્રયત્નની જરૂર ઊભી રહે છે. પ્રયત્ન વિના કશું કંઈ બનવાનું નથી. સર્વ કંઈ પ્રવૃત્તિમાં પ્રયત્નની જરૂર રહે છે. અને તેમાંયે આ માર્ગમાં તો વિશેષ જાગૃત પ્રયત્નની જરૂર છે. પ્રયત્નની સાથે સાથે આપણે ભગવાનની કૃપામદદ જ્યારે ને ત્યારે માગતા રહેવાની છે. શ્રીભગવાનની કૃપાનું અવલંબન એ આપણે માટે આંધળાની લાકડી સમાન કે અંધારામાં દીવાની ગરજ સારતું બની જાય એવું બની જવું જોઈએ. જીવનમાં જેને અવલંબનની શક્તિ, તેનું જ્ઞાન અને તેનો અનુભવ જાગી જાય છે, તે નિશ્ચિંત અને નિર્ભય બની જાય છે અને નિર્ભય થતો જાય છે. જે અવલંબન આપણે કહ્યું તે અવલંબન કોઈ એમ ને એમ ખાલી વિચારમાં અને બુદ્ધિમાં પડી રહ્યું તો તેવું આલંબન, ભિખારીને પોતે કરોડપતિ થયો છે તેવું સ્વપ્નું આવતાં તે તેના જાગૃત જીવનમાં ખપમાં આવતું નથી, બલકે દુઃખ, ઉદ્વેગ કરનારું નીવડે છે, તે પ્રમાણે તેવા આલંબન વિશે આપણે સમજવાનું છે. આંધળો જેમ લાકડીના આધાર વડે કરીને પોતાના ધાર્યા સ્થળે પહોંચી શકે છે, તેમ આપણે પણ આંધળાં છીએ અને આલંબનરૂપ લાકડી જીવતીજાગતી જો આપણા હાથમાં નહિ હોય તો આપણે અટવાઈ પડવાનાં છીએ. એટલે આલંબનને પહેલાં તો સાધકે જાગૃત ખ્યાલ, જાગૃત ભાન રાખી રાખીને જીવનમાં કામ ચાલી શકે એવી રીતે

જીવતું કરવાનું છે. તે વિના આપણો માર્ગ કપાવાનો નથી અને આપણે જીવદશામાંથી હઠી શકવાનાં પણ નથી. આલંબન પાકે તો જ કામ થાય.

બુદ્ધિ અને ભાવ બંને કામનાં

જીવન વિશેનો આપણો સંકલ્પ પણ જો દૃઢ અને મરણિયા નિર્ધારનો નહિ થાય તો જે અવલંબન લીધું હોય તેમાં પ્રાણ પ્રગટે નહિ. તેમાં હૃદય પણ રેડી શકાય નહિ. સંકલ્પને મજબૂત કરવામાં બુદ્ધિ અને ભાવની જરૂર રહે છે. બુદ્ધિ એ જ્ઞાનનું એક કરણ છે અને લાગણી, સહાનુભૂતિ વગેરે ભાવનું કરણ છે. એટલે સંકલ્પને દૃઢાવવામાં બુદ્ધિ અને ભાવની વારંવાર મદદ લેવાની રહે છે. આપણા સંકલ્પમાં જો ભાવની વૃદ્ધિ ન હોય તો તે સંકલ્પ લૂખો રહે છે, અને તે જડ જેવો રહે છે. જો આપણામાં બુદ્ધિ સતેજ અને સૂક્ષ્મ ન બનતી જતી હોય તો તેમાં આપણું હૃદય નથી એમ નિશ્ચે પ્રમાણવું. ભાવની મદદ લઈને તેનામાં ચેતન પ્રગટાવી શકીએ છીએ. જીવનવિકાસના માર્ગમાં બુદ્ધિ અને ભાવ બંનેની જરૂર છે.

સારું નહારું બંને કામનાં

સકળ કર્મ આપણે ભગવાન પ્રીત્યર્થે કરતાં થઈ જઈએ તો રાગદ્વેષ ઘણો ઘટી જવાનો સંભવ છે. ‘સારું કે નહારું’ કોઈ પણ કર્મ જો ભગવત્પ્રીત્યર્થે કરવાનું જાગૃત જ્ઞાનભાન આપણને હૃદયમાં પ્રગટી જાય તો જગતમાંના જીવદશાના ‘સારા કે નહારા’ના ખ્યાલનું જ જીવને જેવું ભાન રહે છે તેવું ભાન તે તે વેળા જીવને તેવાં તેવાં કર્મમાં ન રહે. આપણે જે કંઈ કરવાનું છે તે ભગવાનને માટે-એટલે આપણા જીવનવિકાસને કાજે કરવાનું છે. જે કંઈ આવે છે તે આપણને નવું નવું શીખવવા

આવે છે. એટલે જે કંઈ બને તેમાંથી આપણે શું શીખીએ છીએ તેનો હૃદયમાં ખરેખરો અનુભવ લેતા જવું. થોડો સમય તેવા પ્રકારની નોંધ રાખવી પણ ઉત્તમ.

જેટલું ‘સારું’ આપણને પ્રેરણા આપે તેટલું ‘નઠારું’ પણ પ્રેરણા જરૂર આપી શકે. બંને પ્રકારના પ્રસંગો જીવને જગાડવાને કાજે, ચલાવવા કાજે, ભાન પ્રેરાવવા કાજે, ભાવને સતેજ કરવા કાજે અને બુદ્ધિને સૂક્ષ્મ બનાવવા અને પ્રેરાવવા કાજે જીવનમાં મળ્યા કરે છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૨-૭-૧૯૫૧

પ્રેમગાથા

જીવનમાં જેમ જે પ્રકારના સંસ્કાર તે પ્રકારની જીવનમાં ગતિ અને મતિ રહે છે. જોકે પ્રાણ તે પ્રકારના રહેતા નથી, તોપણ ઉત્તમ પ્રકારના જેના જીવનમાં સંસ્કાર છે તેનો કંઈક દાબ પ્રાણની ઉચ્છૃંખલતા ઉપર હોય છે ખરો. આ હકીકત અનુભવની છે અને બુદ્ધિને કબૂલવામાં વાંધો આવે તેવી નથી. તેવી જ રીતે જીવનમાં જે પ્રકારનો ઉત્કટ પ્રેમ છે તે પ્રકારની સમજણ, ગતિ જરૂર રહે છે. અને પ્રેમની બાબતમાં વિશેષતા તો એ છે કે મન પણ તેમ રહી શકે છે, અને પ્રાણની ઉચ્છૃંખલતાઓ પણ જરૂર શમે છે. સંસ્કાર કરતાં જીવનમાં પ્રેમનું મહત્ત્વ વિશેષ છે. પ્રેમ કરતાં પણ ભાવનું મૂલ્યાંકન જીવનમાં શ્રેષ્ઠ છે. એવો ભાવ પ્રગટતાં મન, ચિત્ત, પ્રાણ, બુદ્ધિ અને અહમ્ પણ તેના રાગમાં રહે છે, એ એની સવિશેષતા છે, પરંતુ એવો ભાવ સહજમેળે જાગી જતો નથી. પહેલાં તો પ્રેમ જાગે છે. પ્રેમ જાગ્યા વિના ભાવ જાગી શકે નહિ. એટલે આ માર્ગમાં પ્રેમ-અને તે પણ ઘણા ઉચ્ચ પ્રકારનો, એ સાધકને માટે ઘણો ઘણો મહત્ત્વનો છે. પ્રેમ

એની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચતમ કક્ષાએ પહોંચે નહિ ત્યાં સુધી હૃદયથી હૃદયમાં હૃદયને શુદ્ધ અને પૂરેપૂરું સમર્પણ કરવાની તાકાત મેળવી શકાતી નથી. જેવા પ્રકારનો પ્રેમ એવા પ્રકારનું મનનચિંતવન રહ્યા કરે એ પણ સમજાય તેવું છે. એટલે પ્રેમ જેના પરત્વે જાગે એના સત્ત્વમાં અને તેનામાં મન પરોવાઈ જઈને તેમાં લય પમાડવાનું કામ પણ પ્રેમ કરી શકે છે. પ્રેમ તદ્દૂપ બનાવી દે છે. એવા પ્રેમનાં પ્રભાવ અને લક્ષણ છે. ‘પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ’ એ ભક્તિનું ઉત્તમ સ્વરૂપ છે. ભક્તિનું સ્વરૂપ એકાકાર થઈ જવું, તે એવા પ્રેમ વિના ન બની શકે.

‘પ્રેમ પ્રગટ્યા વિના હરિ મેળવવો એ તો દોહ્યલું કર્મ છે.’

પ્રેમ પ્રગટવાની પ્રક્રિયા

ત્યારે હવે પ્રશ્ન થાય કે એ પ્રેમ કેવી રીતે પ્રગટાવવો ? પહેલાં જીવદશામાં તો મોહ, રાગ, આસક્તિ આપણને થાય અને પછીથી એમાં વિવેકશક્તિ વડે કરીને આપણે તેને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં કેળવતાં જઈએ. મોહ આપણને એકની એક સ્થિતિમાં તામસ વડે કરીને જડતામાં જ બંધાવી રાખે. રાગ અને આસક્તિ એનાથી કંઈક જરા ઊંચી કક્ષાનાં કહેવાય. એક પરિસ્થિતિમાંથી બીજી પરિસ્થિતિ બદલાતી હોય, છતાં મોહ પોતાનું સ્વરૂપ બદલતો નથી. જ્યારે પ્રેમ તો એકની એક પરિસ્થિતિમાં આપણને કદી જકડાવી રાખતો નથી. પ્રેમનું સ્વરૂપ સત્ત્વની સાથે એટલે કે સત્ત્વની ભૂમિકાવાળું રજોગુણથી જોડાયેલું હોય-જોકે તેનાથી પણ ઊંચી કક્ષાનો પ્રેમ છે-તેમાં પ્રેમનો ઝડપી વિકાસ અને ગતિ થયા કરે છે. એકલી સાત્ત્વિક ભૂમિકાવાળો પ્રેમ આપણને જેમાં પ્રેમ ભળેલો કે મળેલો છે તેનામાં જ રખાવે છે. તેનાથી પર જવાને માટે સાત્ત્વિક ભૂમિકાથી પણ જીવાત્માએ

પર જવાનું રહે છે. આ સમજણની દૃષ્ટિએ જોતાં અને વિચારતાં જેને આપણે જીવનના ગુરુ ગણીએ, માનીએ કે સ્વીકારીએ તેનામાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રકારનો પ્રેમ આપણા હૃદયમાં જાગી જાય, એટલું જ નહિ એની સુવાસ માત્ર નહિ પરંતુ એનું અસ્તિત્વ અને એની નક્કર હાજરી આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, અહમ્ અને હૃદયમાં પ્રગટ થઈને પ્રસરી જાય, ત્યારે જ ગુરુની ચેતનાશક્તિ આપણામાં કામ કરતી બની શકે છે. પ્રેમ એ તો કેળવાતાં કેળવાતાં કેળવાય છે. પ્રેમને મર્યાદાઓ નથી. પ્રેમનું મૂળ ભાવ છે. ભાવનું મૂળ ચેતન છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૪-૭-૧૯૫૧

ગુરુપૂર્ણિમાની ઉજવણી

ગુરુપૂર્ણિમાનો દિવસ દરેક જીવે પોતપોતાની રીતે વ્યક્તિગત-પણે ઊજવવાનો હોય છે. દરેક સાધકે તે દિવસે ગુરુના શરીરને નહિ, તેના મનને નહિ, કે તેની બુદ્ધિને નહિ, પરંતુ તેના ભાવને મહત્ત્વ આપીને તેની જેટલી વાસ્તવિકતા આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ સ્વીકારે તે રીતે ગાળવાનો છે. તે સારોયે દિવસ ગુરુની ભાવનામાં અખંડપણે વહે અને ગુરુની ભાવનાનો સંપર્ક આપણા કોઈ પણ કરણને થાય તો તે દિવસ આપણે ઠીક ઊજવ્યો ગણાય.

અભ્યાસ

આપણે આપણામાં છીએ તેના કરતાં બહારમાં વિશેષ છીએ. એટલે સાધક તો પોતે પોતાનામાં જેટલો વધારે રહે તેટલું ઉત્તમ. બહારની ઘડભાંજોને, માથાકૂટને, વાતચીતને, બહારનાં કામને અને બહારનાં સ્વરૂપને એણે વળગી રહેવાનું નથી. જ્યારે

જ્યારે તેમ થાય ત્યારે તેણે ઝાટકો મારીને વિખૂટા પડવું, અને અંતરમાં વળ્યા કરવાનું છે. દિવસભરમાં એમ અનેક વાર જાગૃતિ રાખ્યા જ કરીએ તો અંતરમાં વળ્યા કરવાનો અભ્યાસ પાકો થતો જાય. જે તે કંઈ અભ્યાસથી આવડે છે. અભ્યાસ વિના સાધનામાં પ્રાણ ન પ્રગટે. અભ્યાસ દઢ થતાં તેમાં હૃદય પણ રેડાય અને સામેલ થાય. અભ્યાસથી કરીને એક પ્રકારની લઢણ જાગે છે. અભ્યાસથી જે લઢણ જાગે તેમાં એક પ્રકારની ઘરેડ પણ થઈ જવા સંભવ ખરો, તેથી અભ્યાસમાં વારંવાર આપણે બુદ્ધિ વડે કરીને, કલ્પના વડે કરીને, હૃદયની લાગણીઓ વડે કરીને, ભાવનાનું ઉદ્દીપન વારંવાર કર્યા કરવાનું રહે છે. કંઈક હૃદયમાં શુષ્કતા લાગે કે તુર્ત ઉપરની રીતે ભાવનાને જગાડતાં રહેવું. દિવસમાં કંઈ નહિ તો ૨૦-૨૫ વાર એવી રીતે ભાવનાને જગાડવાનો પ્રયત્ન કરવો. હું તને ઉપાયો તો બતાવું છું, પણ તે પ્રમાણે તું કરે ત્યારેને ? કરી જોવાથી ઉપાયની યોગ્યતા અને મહત્તા ખબર પડે. માટે જ્ઞાનભાન રાખીને કર્યા કરવામાં જ સાર છે.

અભ્યાસનાં પરિણામ

આપણે આપણા અભ્યાસમાં જો મક્કમ અને પાકાં થતાં જઈશું, અને આપણા અભ્યાસમાં જ આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ મંડ્યાં રહેતાં હશે, તો આગળપાછળનાંને પણ આપણી સમજણ પડ્યા કરવાની. તેમને પણ થશે કે ‘આ છોકરી હવે ખરેખર કંઈક કરે છે તો ખરી.’ પણ તેમના ઉપર છાપ ઉપજાવવાને કે અસર પેદા કરવાને નહિ, પણ આપણે તો જે તે કંઈ કરવાનું છે તે આપણા પોતાના માટે જ કરવાનું છે.

સ્પર્શની ભાવના

જીવનમાંથી સર્વ પ્રકારના સંકોચ અને વિસ્તારને આપણે જ્ઞાનપૂર્વક મૂકી દેવાના છે. સ્થૂળ નિયમો પાળવાથી શરીરની પવિત્રતા જન્મતી હોતી નથી. શરીર પવિત્ર છે ખરું, પરંતુ ક્યારે પવિત્ર થાય અને કેવી રીતે તેમ થઈ શકે તે આપણે અનુભવથી શીખવાનું છે. સ્પર્શથી બીવાની જરૂર નથી. ગભરાવાનું કારણ નથી. તેથી કરીને જેનો તેનો સ્પર્શ કર્યા કરવો તે પણ બરાબર નથી. સ્પર્શની ભડક અને ફડક ભાગે તે જરૂરનું છે, અને એની એવી તનમનની માની લીધેલી સમજણમાંથી આપણે હઠી જવાનું છે.

મન એકમાં પરોવો

... એનામાં આપણા વિશે તો ઉત્તમ પ્રકારનો ભાવ જાગે તે ઠીક છે, પરંતુ સામાન્ય કક્ષાના જીવમાં એકલો નિર્ભેળ તેવા પ્રકારનો ભાવ હોય કે રહે, તે સ્વાભાવિક પણ હોય અને સ્વાભાવિક ન પણ હોય.. આપણું મન પણ આવી બાબતોમાં યોગાયોગ કરે કે તેને પીંખ્યા કરે તેવું ન રાખવું. જે તે વસ્તુમાં મન ભરાઈ ન જાય તેની પૂરેપૂરી કાળજી રાખવાની છે. મન માત્ર કોઈ ને કોઈ એક જીવનવિકાસની ભાવનામાં રમ્યા કરે અને તેમ જ્ઞાનપૂર્વક વર્ત્યા કરે, તેટલું આપણે જાગૃતિથી કર્યા કરવાનું છે. હૃદયની ભાવનાથી ભગવાનની કૃપામદદ માટે દિવસમાં વારંવાર પ્રાર્થના કર્યા કરવી. નામસ્મરણની ઝલકમાં ભાવનાનો પ્રવેશ થવા દેવો. આપણે જીવીએ છીએ તે શેના કાજે ? તેનો પણ વિચાર કરવો. કંઈ સ્થૂળ પ્રકારના કે બીજા પ્રકારના વિચાર ઊપજતાં ભાન રાખીને, ચેતી જઈને, જીવનની રચનાત્મક બાજુના વિચારો કર્યા કરવાનું રાખવું. કોઈ ને કોઈ

પ્રકારે એક જ ભાવનામાં જિવાય તેમ કર્યા કરવું. આપણે મહાલવાનું છે હૃદયની ભાવનામાં. એ જ આપણા ખરા રંગ અને રસ છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૬-૭-૧૯૫૧

દોષો શોધ્યા કરો અને કાઢો

સાધકને પોતાની પ્રકૃતિ કયા પ્રકારની છે, અને તે પ્રકૃતિમાં કયા કયા ગુણ અને અવગુણ છે અને કેટલા કેટલા પ્રમાણમાં છે, તેની ચોક્કસ હકીકતવાળું જ્ઞાન થઈ જાય એ જરૂરનું છે. એટલું જ નહિ પરંતુ પોતાની પ્રકૃતિ ક્યાં ક્યાં નડે છે, તે તેને ખૂબ ખૂબ ઊંડું ઊંડું સાલે, તો જ તે તેને માટે કાળજી રાખીને, જાગૃતિ રાખી, કંઈક પ્રયત્નવાન થઈ શકે. તારામાં જે જે દોષો હોય તેની એક યાદી કરવી, પરંતુ તે દોષો વિશે વારંવાર વિચાર કરવો નહિ. તે દોષો એક પછી એક જાય એવા જાગૃત પ્રયત્નમાં રહેવું. જે દોષોને દોષ તરીકે જાણે છે અને તેને વિશે સજાગ રહે છે, તેવો જીવ એક દિવસે તેની પકડમાંથી મોળો પડવાનો છે.

પોતાને જોનાર જ બીજાંને સમજે

સાચી રીતે તો આપણે કોઈને ઓળખી શકતાં નથી, તો અનુભવી તો કેમ જ શકીએ ? જે જીવ પોતાની જાતને બરાબર અનુભવી શકશે, તેવો જીવ કેટલેક અંશે બીજાંને સમજી શકશે. ચેતનમાં એકપણું છે, પરંતુ પ્રકૃતિમાં અનેક પ્રકારની વિવિધતા અને વિસ્તાર છે. આત્મા પ્રકૃતિમાં રહેલો હોવાથી અને પ્રકૃતિના રૂપે વર્તતો હોવાથી તથા પ્રકૃતિ દ્વારા વ્યક્ત થતો હોવાથી, બધાંમાં પ્રકૃતિ જ મુખ્યપણે બહારથી તો દેખાતી હોય છે. પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ તો પ્રત્યેકનું નિરનિરાણું જ હોવાનું. એટલે તેને ઓળખવી એ તો અઘરું કામ છે.

આત્માને ઓળખવાની શરતો

તેં લખ્યું છે કે ‘મોટાને હજી હું ઓળખી શકી નથી.’ પરંતુ જ્યારે આપણને કોઈ બીજા જીવાત્માને વિશે હૃદયની લગની લાગે છે ત્યારે તે ઓળખવાની ખટપટમાં પણ પડતો નથી. એ તો આપોઆપ તે વેળા તેનામાં પ્રવેશી જાય છે. જેને આપણે જાણવું છે, સમજવું છે અને અનુભવવું છે, એ તો આપણી પોતાની અંદર રહેલું જ ચેતન છે. તે ચેતનને અનુભવવાને કાજે આપણી પોતાની પ્રકૃતિ ઉપરનો વિજય એ એક મોટામાં મોટી અનિવાર્ય શરત છે અને તે સાધના વિના શક્ય નથી. જીવની તેવા પ્રકારની ઉત્કટ જિજ્ઞાસા તે તેમાં હકીકતના પાયારૂપ છે. તેવી જિજ્ઞાસા વિના તે માર્ગમાં પ્રવેશ લગભગ અશક્ય છે. જિજ્ઞાસાની સાથે જિજ્ઞાસાના માર્ગ પરત્વે પુરુષાર્થ કરવા માટેનો અદમ્ય ઉત્સાહ અને હૃદયનું બળ સાથે સાથે સાધકે પ્રયત્ન કરી કરીને, વારંવાર જગાડીને, પોતે સજીવન કર્યા કરવાનાં છે.

સાધનામાં ગુરુનું કામ

તો પછી એમ સવાલ થાય કે ગુરુનો શો અર્થ ? ગુરુનો અર્થ તો તે આપણને માર્ગની દિશા અને ગતિ સૂચવે. આપણને વારંવાર સમજાવે અને અંતરની પ્રેમભક્તિને, હૃદય તદાકાર થયું હોય તો, તેની ચેતનાશક્તિનો પણ સંપર્ક થતાં તેનાથી થતા અનુભવ વડે આપણે માર્ગમાં સુદૃઢ થઈ શકીએ.

સાધનાનાં ત્રણ બળ

ઉત્કટ જિજ્ઞાસા એ પહેલી હકીકત. બીજી હકીકત સદ્ગુરુ. ત્રીજી હકીકત છે આપણાં પોતાનાં ચકોર અને મુક્ત થતાં જતાં બુદ્ધિ અને ભાવ. સાધકની ‘મુક્ત થતી જતી બુદ્ધિ’ એટલે શું ? એમ પ્રશ્ન થાય. બુદ્ધિ બે પ્રકારની છે. એક બુદ્ધિ તો અનેક

પ્રકારની સમજણો, ટેવો-કુટેવોથી યુક્ત અને અનેક જાતનાં પાસાંથી રંગાયેલી. એ તદ્દન જીવ પ્રકારની નિમ્ન (અધોગામી) પ્રકારની બુદ્ધિ છે. બીજા પ્રકારની બુદ્ધિ, જેમાં સદ્-અસદ્નો વિવેક જાગેલો છે અને જેનો જુદી જુદી અનેક પ્રકારોની સમજણમાંથી છુટકારો થતો જાય છે એવી બુદ્ધિ. એ બીજા પ્રકારની બુદ્ધિ આ માર્ગમાં ઉપયોગની છે. પહેલા પ્રકારની બુદ્ધિ જીવને આ માર્ગમાં ઘણી ઘણી નડતરરૂપ છે.

અધોગામી બુદ્ધિ કેમ બદલાય

જિજ્ઞાસાની સાથે તેનો સંકલ્પ જો દઢ અને મરણિયા નિર્ધારવાળો હોય તો તે આપણને જગાડ્યા અને ઉઠાડ્યા વિના રહેવા દેતો નથી. એટલે આપણે આપણા વિચારબળને હજી ઘણું ઘણું કેળવવાનું છે. આપણું વિચારબળ એક જ પ્રકારની દિશામાં અને ગતિમાં સતત મનનચિંતવનવાળું રહ્યા કરે અને તે ભાવનું ઉદ્દીપન રહ્યા કરે અને એનાં તેવાં જ વર્તન અમલ થયા કરે, તો નિમ્ન પ્રકારની બુદ્ધિ જરૂર હઠવા માંડે અને આપણા પુરુષાર્થમાં આપણને રસ જામવા માંડે.

પ્રકૃતિનાં રૂપોમાં સ્વસ્થતા

પ્રકૃતિમાં રહેલું ચેતન અનેક પ્રકારનું રૂપ-નવાં નવાં રૂપો-ધારે છે અને તે એક હોવા છતાં અનેક રૂપ બને છે. આપણે પણ એક હોવા છતાં અનેક પ્રકારના વારંવાર થયા કરીએ છીએ અને બદલાયા કરીએ છીએ. આકાર એક ભલે દેખાય પણ આકારમાં પ્રકાર જુદા જુદા થયા કરે છે, એનો દરેક જીવને અનુભવ થાય છે. એવા પોતાના થતા જુદા જુદા પ્રકારમાં જે જીવ શાંતિ ધારણ કરી શકે છે, ધીરજ રાખી શકે છે અને બુદ્ધિ વડે કરીને, વિવેક વાપરીને, જે જીવ સમતા રાખવાનો જાગૃત પ્રયત્ન કરે છે, તેવો જીવ પ્રકૃતિથી ઊપજતા એવા એવા જુદા

જુદા પલટાઓમાં અને તેના વેશથી હચમચી ઊઠતો નથી. પ્રકૃતિના તેવાં પેંતરામાં અને વંટોળમાં તે ભરાઈ જઈને ગૂંચવાડામાં પણ પડતો નથી. પ્રકૃતિનાં એવાં થતાં કે આવતાં રૂપોથી તે સજાગ રહે છે અને પ્રભુકૃપાથી તેમને નિવારી પણ શકે છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૭-૧૯૫૧

પ્રસન્નતા એટલે પ્રભુની સમીપતા

‘શિષ્યની ઉન્નતિ એ ગુરુદક્ષિણા’ એ તારું વાક્ય ઘણું ઉત્તમ છે, અને એ જ જોઈએ છે. બીજું તેં જે કવિતા લખી છે, તેનો છંદ શાર્દૂલવિકીડિત નામે છે. આપણી પ્રાર્થનાનો સ્વર દિલમાં મધુર લાગે ત્યારે ભાવ સવિશેષપણે છે એમ સમજવું. અત્યંત કઠોર લાગે ત્યારે મનનું ઠેકાણું નથી અથવા તો કંઈક અકળાયેલું છે એમ જાણવું, મનમાં ખૂબ પ્રસન્નતા હોય ત્યારે પણ જે તે બધું આપણને સારું લાગે.

ચોમાસામાં એકવાર જમવું તે સારી વાત છે, પરંતુ જે એકવાર જમીએ તે પૂરી રીતે જમીએ. એકવાર જમવાનું સાંજે હોય તો ઠીક.

તારો સ્વભાવ લાગણીપ્રધાન છે. એટલે એવાં બીજાં કાવ્યો પણ તું રચી શકશે. લખેલી કવિતામાં માત્ર એક જ ઠેકાણે ભૂલ છે. ‘બાકી જિંદગી શેષ રહે જગતમાં’ આમાં ‘રહી’ શબ્દ છે, તે ઉપર પ્રમાણે લખવાથી માત્રામેળ બેસી શકે છે.

‘દક્ષિણા’ સામયિક

જ્યારે જ્યારે એવી ઊર્મિ થાય ત્યારે લખવું... ભાઈએ લખેલ કાવ્યમાંથી જે ઉતારવાનું મન હોય તે ઉતારી લેવું. વિશેષ તો કશું લખવાનું નથી. ‘દક્ષિણા’ ત્રિમાસિક પોંડીચેરીથી નીકળે છે, તે પણ વાંચવા જેવું છે. આશ્રમમાં જૂના બાંધેલા અંકો છે, તે લાવીને

વાંચી શકાય. સાધના કરનાર પ્રત્યેક સાધકે તેનો કાળજી-પૂર્વક અભ્યાસ કરવો જોઈએ એવો મારો મત છે. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રનું એવું મહત્વપૂર્ણ લખાણ હજુ સુધી ગુજરાતી સાહિત્યમાં સંપૂર્ણ રીતે કેળવાયેલું નથી. સાધકને તે ઘણું ઉપયોગી નીવડે તેવું છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૩-૭-૧૯૫૧

કવિતા

હરિગીત છંદની પ્રાર્થના મળી છે. કવિતામાં લીટીનો છેલ્લો શબ્દ જે પ્રકારનો હોય તેવો જ બીજી લીટીનો છેલ્લો અક્ષર હોય. એટલે કે પ્રાસ મળેલા હોય, તો તે ગાવામાં અને વાંચવામાં મનમાં પ્રસન્નતા અને ભાવ ઉપજાવે છે. એટલે તેનો ખ્યાલ રાખતા રહેવું અને ઊર્મિ જાગેલી હોય છે તો તે સહેલાઈથી બની શકે છે. એની મેળે જે બને તે લખી લેવું. એને માટે પ્રયત્ન ન કરવો. તે લખેલી પ્રાર્થનાને નીચે પ્રમાણે સુધારી શકાય :-

હરિગીત

ગુરુપૂર્ણિમાના શુભ દિને ગુરુભાવના હૃદયે ધરી,
પામી અનુગ્રહ જેમનો આ પ્રાર્થના તેને ધરી. ૧
જેનો પરિચય અલ્પ મુજને વર્ષ પહેલાં તો થયો,
મેં ઓળખ્યા, પ્રભુની કૃપા, તો તારનારા એ જ હો. ૨
જેણે મને સમજાવિયું 'જીવનતણો શો અર્થ છે ?
તું વ્યર્થ કાં ગાળે જીવન ? વિચારવાનો ધર્મ છે. ૩
લાચાર ના તારી સ્થિતિ, તું પામી છે પ્રભુની કૃપા'.
એ ભાન જેણે જગવિયું આ પ્રાર્થના તે ચરણમાં. ૪
માતાતણા વાત્સલ્યથી જેણે મને સંભાળી છે,

અટવાયલી મુજને ઉગારી પ્રેમથી લીધી પદે. ૫
 ‘જાગો સ્વજન ! કાં વ્યર્થ ગુમાવો તમે જીવન બધું ?’
 એ સાદ પાડ્યો જેમણે આ પ્રાર્થના તેને ધરું. ૬
 આ જે સુકોમળ લાગણી, મધુરી મીઠી હૃદયે ભરી,
 ‘આ હર્ષ રે’જો રોજ મુજમાં’, એ પ્રાર્થના તુજને કરી. ૭

કવિતા દ્વારા સાધના

કવિતામાં પ્રાસ હોય તો તે વધારે આહ્લાદ આપે છે, અને એક પ્રકારની મનમાં સુરુચિ પ્રગટાવે છે. આજકાલના કવિઓમાં પ્રાસ પરત્વેનો ઝાઝો ઝોક રહ્યો નથી. મેં જેટલું કવિતામાં લખ્યું છે તેમાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં માત્રામેળ અને પ્રાસ પરત્વે જાગતું વલણ રાખેલું છે. કાવ્યને સર્જવવાને માટે હૃદયમાં ઊર્મિલ લાગણીનું જે જોશ પ્રગટવું જોઈએ તેવું કશું મારામાં ઝાઝું ન હતું. અત્યંત ગરીબાઈમાં અને કઠણાઈમાં જિંદગી વીતેલી, તેની છાયા જીવન ઉપર પડ્યા કરેલી. તેમ છતાં કાવ્ય દ્વારા વ્યક્ત થવાનું મને ઘણું ગમતું અને... ભાઈ નિમિત્તરૂપે મળી ગયા. એટલે એ રીતે જે તે લખાયું છે. તું જરૂર જ્યારે એવી ઊર્મિ થાય ત્યારે કવિતા લખવાનું કરજે. ભગવાનની પ્રાર્થના વિના બીજું કશું લખવાનું આપણે હોય નહિ.

અભિક્ષમનો નાશ નથી

પ્રયોગનું પરિણામ એકદમ આવતું નથી. પ્રયોગ લઈને બેઠાં તો લાખોવાર નિરાશા પામીએ એમ છતાં તેમાંથી સત્ય મેળવી જ શકનાર છીએ એવો જેનામાં આત્મવિશ્વાસ દઢ થઈ ગયેલો છે તેવો જીવ તેને મક્કમપણે વળગી રહે છે. વળી, આપણો પ્રયોગ તો સાધના માટેનો છે. એટલે તેમાં ધારો કે સફળ ન થઈએ તોપણ તે પ્રયત્ન કદી પણ નકામો જવાનો નથી. તે હકીકતનું

ભાન અને જ્ઞાન સાધકના મનમાં ઘણું મોટું આશ્વાસન પ્રેર્યા કરે છે.

ધ્યાનની શરૂઆતની રીત

ગુરુપૂર્ણિમાના દિવસે પ્રથમ વાર જ તું ધ્યાનમાં બેઠી અને તે ધ્યાનના ગાળામાં માત્ર થોડાક જ વિચારો જાગેલા એ ઘણી સારી વાત ગણાય. દરરોજ પા પા કલાક સવારસાંજ એવું ધ્યાન કરતાં રહેવું. પહેલાં પાંચેક મિનિટ હૃદયની ભાવનાથી કરીને નામસ્મરણ કરવું, ભગવાનની કૃપામદદ પ્રેમભક્તિથી માગવી, તે પછી મનમાં નિશ્ચેષ્ટ થવાની ભાવના આદરવી. એમ કરતાં કરતાં જે કંઈ વિચાર ઊપજે તેને સાક્ષી તરીકે જોયા કરવું. તેને આપણે અનુમતિ ન આપવી. એટલે કે જે એક વિચાર ઊપજ્યો તેના અનુસંગીપણામાં આપણે પોતે મેળે થઈને બીજો વિચાર ન ઉમેરવો, એટલે આપણે પોતે જાતે થઈને વિચારોની સાંકળોની પરંપરા ઉમેરતાં ન રહેવું. હાલમાં તો આ પ્રકારે તારે કર્યા કરવું અને જે કંઈ કર્યા કરીએ તેમાં જે જે કંઈ થાય કે બને તે ખુલ્લે ખુલ્લું લખ્યા કરવું.

પોતાનું બધું જ ગુરુમાં ગાળી નાખો

સાધક અને ગુરુ વચ્ચે હૃદયની સરળતા, સહજપણું અને ખુલ્લો ભાવ જેટલો મોકળાપણે હોય તેટલો ઉત્તમ છે. મન, ચિત્ત, પ્રાણ, બુદ્ધિ, અહંકાર અને હૃદય અથવા જેને આપણે સર્વસ્વ પોતાનું ગણતાં હોઈએ તે બધું પણ તેનું જ થઈ જાય-તેના મય થઈ જાય, એ ભાવના સદાય રમ્યા કરે એવો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો પ્રયત્ન અને અભ્યાસ આપણે આદરવાનો રહે છે.

સાચી ગુરુભક્તિ થતાં ભાવના ટકે

જ્યાં સુધી સખત આઘાત અને આંચકા ન લાગે ત્યાં સુધી ગુરુ પ્રતિની ભાવના સુકોમળ રહે, પણ અનેક પ્રકારના આડાઅવળા પ્રસંગોમાં પણ એના પરત્વેની હૃદયની ભાવના સતત જ્ઞાનપૂર્વકની જાગૃતપણે જીવતી જળવાયા કરે તો મન બીજા વિષયોમાં ગયું હોય તોપણ તેની ભૂમિકાની પેલી ભાવના ઝળહળતી રહ્યા કરે છે, એવો મારો પોતાનો સાધનાકાળનો અનુભવ છે.

વૃત્તિ, લાગણી દ્વારા યોગ

હૃદયની પ્રેમભાવની સુકોમળ લાગણીઓનો ઉપયોગ જીવનની ભાવનાને જીવતી રાખવા માટે સતત કર્યા કરવાનો હોય. કોઈ પણ લાગણી કે વૃત્તિ કે વિચાર એ મૂળ તો શક્તિનું સ્વરૂપ છે. વૃત્તિ, લાગણી કે વિચાર વડે જેમ આપણે દરેક કર્મમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ તેવી રીતે તેના વડે જીવનવિકાસના કર્મયજ્ઞમાં પણ આપણે પ્રવેશ કરી શકીએ છીએ.

ઘણા વખત પહેલાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી અમુક અમુક પાનાં ઉપરનું લખાણ વાંચી જવા જણાવેલું, તે તું હજી વાંચી ગઈ નથી એમ લાગે છે. હેમંતભાઈના હસ્તાક્ષરથી તે લખાણ તને લખાયેલું છે. કદાચ એપ્રિલની આખર તારીખોમાં હશે. તે વાંચી જજે.

પૂજ્ય શ્રીઅરવિંદનું લખેલું ‘મા’નું પુસ્તક છે તે તું જરૂર વાંચી જજે. તારી કને ત્યાં ન હોય તો આપણા હરિજન આશ્રમમાં છે. જ્યારે જાય ત્યારે લઈ આવજે. કોઈનું પણ પુસ્તક વાંચવા લાવ્યા હોઈએ ત્યારે તે વેળાસર વાંચીને પરત કરી દેવાની તારી ટેવ ઘણી સારી છે.

સાધનામાં વેગ ક્યારે આવે

જીવની જિજ્ઞાસા ઉત્કટ હોય તેમ છતાં તેની સાધના એકધારી સતત બન્યા કરતી હોતી નથી. મારી જિજ્ઞાસા ઉત્કટ તો હતી, પણ તેની સાથે તે સતત, સ્થિર અને ઊર્ધ્વગામી એમ ત્રણ લક્ષણો તેનાં જે હોવાં જોઈએ તે ન હતાં, અધૂરાં હતાં. એટલે સાધનામાં જામતાં જામતાં અને સ્થિર થતાં ૬ વર્ષ થયેલાં. જે જીવની જિજ્ઞાસા, સતત, સ્થિર, ઊર્ધ્વગામી અને ઉત્કટ હોય તેને સાધનામાં દૃઢ થઈ જતાં વાર ન લાગે. જિજ્ઞાસા ઉપરાંત પણ સાધનામાં દૃઢ થવા માટે બીજા ગુણોની જરૂર હોય છે. સાધના પરત્વેનો મક્કમ નિશ્ચયાત્મક મન, બુદ્ધિ અને પ્રાણથી થયેલો નિર્ધાર હોય તો તેથી સાધનામાં વધારે વેગ મળે છે. એના સિવાય જીવનમાં બીજો કોઈ માર્ગ નથી, અને જીવન-વિકાસને કાજે સાધના એ જ અંતિમ માર્ગ છે, એવી જે જીવને આત્મપ્રતીતિ છે, તે કશાથી પછી આવરાઈ જતો નથી, પરંતુ આપણામાં તો એટલું બધું સેળભેળપણું રહેલું છે કે જેની ન પૂછો વાત. સાધકે નમ્રમાં નમ્ર થવું ઘટે. તે દિશામાં આપણો પૂરેપૂરો જાગૃત પ્રયત્ન અને અંતરનો પ્રેમભક્તિભર્યો સહકાર હજી તો જાગૃત થયો નથી. બે વચન તીખાં તમતમાં અપમાનભર્યાં કોઈ કહે તો મન છણાછણી ઊઠે. સાધકમાંથી અભિમાન પૂરું ઓગળવું જોઈએ તથા પ્રત્યેક કર્મમાં પ્રભુપ્રીત્યર્થે તે થયા કરે એવી આંતરિક ભાવના અને તે થયા પછી તેનું પ્રેમભક્તિથી જ્ઞાન વડે કરીને સમર્પણ થવું, કે એ બધું થયા કરે-અને તે પણ સહજમેળે-ત્યારે જ સાધના પાકી થઈ ગણાય.

સાહબ મિલે સબૂરીમેં

આ વાંચીને ‘હાય હાય ! હજુ તો એકડો પણ ઘૂંટાયો નથી’ એમ પોકારી ઊઠવાની જરૂર નથી. એક ડગલું પણ જો બાળક ચાલતાં શીખે છે, તો તેના ચાલવાની ક્રિયાનો તેનામાં આત્મ-વિશ્વાસ પ્રગટી જાય છે. એક પગલું જો આ માર્ગમાં દૃઢતાથી આપણે ભર્યું તો તે તેનું લક્ષણ જરૂર પાડતું રહે છે. આપણો આત્મવિશ્વાસ વધારતું જાય છે. ચાલતાં ચાલતાં જ પંથ કપાય છે. જેણે ચાલવાનું નિર્ધાર્યું છે તેને મન ‘ક્યારે પંથ કપાઈ જશે, ક્યારે પંથ કપાઈ જશે’ એમ વિચારવાનું નથી. આપણે કેમ કરીને હજી વધારે ચાલીએ અને યોગ્ય રસ્તે ચાલીએ એમ વિચાર કર્યા કરવાનો છે. એટલે આપણું અહમ્ જ્યાં જ્યાં ડોકિયાં કરે ત્યાં ત્યાં આપણે ચેતીને તેનાથી નિવૃત્તિ મેળવવી રહી. આપણા અહમ્ને કોઈ આઘાત આપે તો તે ભગવાનની કૃપા છે એમ સમજવું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૫-૭-૧૯૫૧

લગની લાગવી ઘટે

શરૂઆતમાં જે નવું કામ લીધું, તેમાં ઉત્સાહ અને પાછળથી મંદતા એ રજોગુણ અને તમોગુણનું મિશ્રણ છે. તમોગુણની ભૂમિકા અને તેના ઉપર રજોગુણ કામ કરે. તારી નાનપણથી તે અત્યાર સુધીની તે જાતની ટેવ તેં જે લખી છે, તે ટેવ જો એક જ પ્રકારનું કંઈ કશું કરવાનું બતાવીએ તો તેમાં પણ તું લખે છે કે તેમ જ થવાનું. અમે તો કહીએ છીએ કે સતત એકધારું ગંગાના પ્રવાહ જેવું મીઠું, મધુર, નામસ્મરણ અટક્યા વિના કર્યે જા. તે એક જ કરશે તોપણ ચાલશે. પછી અમારો વાંક ન કાઢતી. ખરી મૂળ હકીકત તો એ છે કે જીવનવિકાસની સાચી પૂરેપૂરી લગની લાગેલી નથી.

પોતાની સાધના ઉપર જ આધાર રાખો

આ જીવની સાથે વધારે સ્થૂળ પરિચય થવાથી જીવનવિકાસ પરત્વેની ઉત્કટ જિજ્ઞાસા જાગે તેમ માનવું એ પણ બરાબર નથી. હા, એટલું ખરું કે આ જીવાત્મા પરત્વે વધારે રાગ થાય અને એ રીતે કંઈક આકર્ષણ વધે. આપણે ગભરાવાનું કશું કારણ નથી. જે કંઈ થાય તે કર્યા કરીએ અને વધારે ને વધારે જાગૃત, સચેતન રહેવાને મથ્યા કરીએ, અને ભગવાનને પ્રાર્થના-ભાવે જે જે કંઈ કરીએ તેનું આત્મનિવેદન કર્યા કરીએ. તેની કૃપામદદ માટે વારંવાર પ્રેમભક્તિભાવે પ્રાર્થના કર્યા કરીએ. મોહ, ઈર્ષા, અદેખાઈ, ક્રોધ, હુંપદ વગેરે બને તેટલાં ઓછાં કરતાં જઈએ. એટલું જો ભાન રાખીએ તો ધીરે ધીરે બધું રાગે પડતું જશે. બાકી, એકમાં અનંત છે અને અનંતમાં એક છે. આપણે અનંતમાં બહાર વહેંચાઈ ગયેલાં છીએ તેમાંથી પરાડ્મુખ થવાનું એટલે કે અનંતમાંથી એક આપણે બનવાનું છે. એટલે અનંત સાધન હોય તો તેના વડે કરીને પણ એક થઈએ. જ્યાં જ્યાં વૃત્તિ બહિર્મુખ થાય ત્યાં ચેતીએ અને તેને સંકેલીને સમેટીએ. તેને અંતરમાં વાળવાનો પ્રયત્ન કરીએ. એવો સજાગ ચેતનાવાળો પ્રયત્ન થયા કરે તો તેવા અભ્યાસમાંથી પણ આપણામાં પ્રાણ પ્રગટે છે. ક્રોધ થાય છે તો તેની નિશાની વર્તાય છે. સ્વપ્નાં આવે છે તો તેની નિશાની વર્તાય છે. લાગણી થાય છે તોપણ તેની નિશાની વર્તાય છે. તો શું આપણે મનહૃદયથી એકાગ્ર ભાવે જો સાધના કરીશું તો તેની નિશાની કેમ નહિ વર્તાય ? એનો ખ્યાલ કરજે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩૦-૭-૧૯૫૧

અંતરની ભાવના સ્થળને પવિત્ર કરે

હરિજન આશ્રમમાં જઈને પરસ્પર સત્સંગ થાય તે ઉત્તમ વાત છે. ત્યાં બીજી ઈધરઉધરની વાતોમાં વખત ન ગળાય તે જ યોગ્ય ગણાય. જે સ્થળ ઉપર જતાં હોઈએ અને ત્યાંથી કંઈક લેવાની ઈચ્છા હૃદયમાં થાય કે હોય, તે સ્થળ વિશેની ભાવના હૃદયમાં તીર્થ જેટલી પ્રેમભક્તિવાળી બની જાય, તો તેવા સ્થળ ઉપર કોઈ ચલ્લું પણ ન હોય તોપણ ત્યાંથી આપણને પ્રેરણા-સંદેશ મળી શકે છે, એવો આ જીવનો અનુભવ છે. નડિયાદમાં જે ઠેકાણે મારા ગુરુમહારાજ સાથે રહેવાનું બન્યું હતું, તે સ્થળને હજુ તેવા જ ભાવથી જોવાનું બન્યા કરે છે. અને સાધનાના ગાળામાં ત્યાં અનેક વાર જતો, તેમનું પ્રાર્થનાભાવે સ્મરણ કરતો, અને જે કહેવાનું હોય તે કહેતો. તીર્થની પવિત્રતા અને ભાવના આપણા હૃદયમાં તેને ઉઠાવ આપે તેવી થઈ શકી હોય તો ત્યાં લેણદેણ થઈ શકે છે એવો પણ અનુભવ છે. એટલે તને હરિજન આશ્રમમાં જવાનું મન થાય છે, એ તો ઉત્તમ વાત છે, પરંતુ તે સાથે સાથે ઉપર કહ્યું તેવી જ્ઞાનપૂર્વકની તે અંગેની આપણી ભાવના જીવતી થાય તે વિશેષ જરૂરનું છે, તો જ કંઈક ખરો લાભ મળી શકે.

સદ્ગુરુ આગળ પૂરેપૂરા ખુલ્લા થવું

મારા તરફથી તને ભય રહે છે, તેનું કારણ સમજાતું નથી. મેં ઊંચા સાદે કશું કહ્યું પણ નથી, પરંતુ ભવિષ્યમાં ન કહું તેવો નિયમ પણ નથી. જે સંસારી ભાવ જાગે છે, તેનું કારણ તેવા તેવા પ્રકારના અનુભવોની સમજણ સંસ્કારરૂપે પડી ગયેલી હોય છે તેથી જાગે છે. પ્રેમમાં એક પ્રકારનો ભય રહેલો છે એ ખરું છે,

પરંતુ ભયની લાગણી મનમાંથી નીકળી જવી જોઈએ, તો જ વધુ નિખાલસ થઈ શકાય છે. હજી તો કેટલુંય એવું પડ્યું હશે કે જે કહેવાનું બાકી હશે ! હૃદયના મધ્ય બિંદુમાં જે કંઈ છે તે ખરું છે, પરંતુ તેનું વ્યક્ત થવાપણું એમ ને એમ થતું નથી. તે તો અમુક પ્રકારનું નિમિત્ત બને ત્યારે જ વ્યક્ત થાય છે. એક પ્રકારનો ભક્ત નિમિત્ત બનતાં કે જાગતાં પ્રભુને પ્રાર્થના કરે અને બીજા પ્રકારનો ભક્ત સદાય પ્રભુના ભાવમાં જ રહે, નિમિત્ત હોય કે ન હોય તોપણ. મનમાં જે કંઈ ઊર્મિ પ્રગટે તેને તેવા ને તેવા આકારે મારી આગળ મૂકી દેવામાં કોઈ પ્રકારે તારે સંકોચ અનુભવવો નહિ. તે ઊર્મિ, પછી ભલેને સારામાં સારી હોય કે નઠારામાં નઠારી હોય તોપણ. જો તું એવું કરતી થઈ જશે અને એ રીતે જો તું ખુલ્લી થયા જશે ત્યારે તારો ઘણો ભાર હળવો થઈ જશે. જીવનમાં કોઈ સાચું સ્વજન મળેલું છે, તેનો તને સાચો પૂરો અનુભવ તે વેળા થશે.

મનની ચાલબાજી ઓળખો

મનની રમતોને આપણે પૂરેપૂરી ખુલ્લી પાડવાની છે. તેને આપણે સતત જોયા કરીએ છીએ, તેના ચેનચાળા સમજી શકીએ એવું જ્યારે તેને લાગે છે ત્યાર પછીથી તે અનેક સૂક્ષ્મ રીતે બીજા પેંતરા રચે છે અને તેવી તેની ચાલબાજી આપણે જો પૂરેપૂરા અંતરસ્થ તટસ્થ થયા હોઈએ છીએ તો જ પારખી શકીએ છીએ. જીવનમાં જે સમજણનાં ધોરણો, માપો, માન્યતાઓ રહેલી છે તે જ માત્ર સત્ય છે અને તેના વડે જ જે તે કંઈ સમજવાનું છે, એવું આપણે માનવાનું નથી. જે જે કંઈ છે તે તે અને તેવું તેવું બધું આપણી પોતાની દશાને લીધે તેવું છે.

પછીથી સ્વતંત્ર પ્રભુદર્શન થશે

બાકી તો આપણી જીવ પ્રકારની મનોમય ભૂમિકા બદલાતાં પ્રકૃતિને પ્રકૃતિની રીતે ભલે જોઈશું, તેમ છતાં તેની પાછળનો સંચાર શ્રીપ્રભુનો છે, એ પણ તે વેળા આપણાથી અનુભવવાનું બની શકશે. એમ હોવાથી સર્વ કોઈની પ્રકૃતિને જાણવાથી, તેને તે પ્રકારે દોષમાં પરોવવાનું આપણાથી નહિ બની શકે. આમ, જો આપણે આપણી પ્રકૃતિને યોગ્ય રીતે મઠારીશું અને આપણી ભાવનાને એવી રીતે તેના ઉત્કટપણામાં પ્રગટાવીને પ્રત્યેક કર્મમાં તેનું જ્ઞાન રાખીશું તો તેના પ્રભુપણામાં આપણું કર્મ પાંગરવા માંડશે.

પોતાને પ્રભુના હાથમાં મૂકો

આપણા જીવપણામાં અહંતા પ્રધાનપણે પ્રવર્તે છે અને એ અહંતા છે પણ શું ? એ અહંતા પણ ચેતનની નીચલી કોટિનો પ્રકારાન્તર છે. એટલે કે એ અહંતામાં આપણે ચેતનનું ભાન પ્રગટાવીએ તો તે અહંતા ઘટે. વારંવાર પ્રભુને પ્રાર્થના કર્યા કરવી અને તે જ આપણો બેલી અને તારણહાર છે એવી ભાવના રાખીને પ્રભુ આપણને જીવનના સર્વ પ્રસંગોમાં દોરવ્યા કરે એ રીતે આપણે આપણને તેના હાથમાં મૂકી દેવાં. ખરી રીતે તો સતત એકધારું શ્રીભગવાનની ભાવનાથી આપણું મન રંગાયેલું રહે તેવા કોઈ ને કોઈ ઉપાયો આપણી બુદ્ધિથી શોધી શોધીને તે ઉપાયોના પ્રયોગો આપણે કરતાં રહેવું જોઈએ. આપણું આ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્ર એ મોટામાં મોટી શોધખોળનું ક્ષેત્ર છે. તેમાં આ માર્ગના જુદા જુદા પ્રયોગો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક જો આપણે કરતાં નહિ રહીએ તો આપણે ઊંચે આવી શકવાનાં નથી. ‘મોટા સલામત સ્થિતિમાં નહિ પડી રહેવા દે’ એ ભાવના રાખવી તે

એક વાત છે અને તેવું થવા માટે કોઈ ઊલટાસૂલટી પરિસ્થિતિમાં તે આપણને મુકાવી દે તેવી વેળા ઉપર પ્રમાણેનું ભાન આપણામાં જાગૃત રહી શકે તે બીજી વાત છે. ઊંઘમાં પથારીમાં સાપ હોય અને તેનું ભાન જો ન હોય તો તેના ઉપર નિરાંતે આમ તેમ પડખું પણ ફેરવી દેવાય, પરંતુ તેનું ભાન થતાં એકદમ ચોંકીને સફાળા ઊઠી જવાય છે અને બૂમ પાડી દેવાય છે, તેવી રીતે આપણી ચોટ શ્રીગુરુના હૃદયમાં કેંદ્રસ્થાને લાગવા માંડે ત્યારે તો કંઈક પાકવા માંડે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩૧-૭-૧૯૫૧

પ્રગતિનો આધાર ઉત્કટતાની માત્રા ઉપર છે

કોઈ પણ ટેવ કાયમ જ રહેશે એમ તો કેમ કહી શકાય ? જે કંઈ આપણે કાઢવું છે તે જો હૃદયમાં ખરેખરી રીતે સાલે અને તેના વિશે જો દર્દ થાય, તો તે જરૂર નીકળી શકે. વીંછી કરડ્યો હોય છે તો કંઈ ખાવાનું ભાવે છે ? અથવા પેટમાં ચૂંક આવતી હોય અને મનગમતું સામે ખાવાનું પડ્યું હોય, તો તે વેળા મોંમાં પાણી આવતું નથી. તેવી રીત જ્યારે જીવસ્વભાવની રુચિ પલટાઈ જાય અને આપણું મન અને પ્રાણ અંતર્મુખ વળી જાય યા વળવાનું ચહે કે કરે, આપણી બુદ્ધિ સદ્નું જ વિચાર્યા કરે અને એ રીતે અહંતા આપણી ઓગળી જવા માંડે, તે વેળા જીવસ્વભાવનું કશું ચાલે નહિ. માટે તેવી ઉત્કટ જિજ્ઞાસા થાય તેને માટે આપણે જાગૃતિપૂર્વક એકધારો પ્રયાસ કર્યા કરવાનો છે. મંડ્યા રહેવામાં સાર છે. આમાં નુકસાન તો કોઈ રીતનું છે જ નહિ. સરવાળે લાભ જ છે. હરણની ગતિથી થાય કે કાયબાની ગતિથી, એ તો જેવી અને જેટલા પ્રકારની ઉત્કટતા તે પ્રમાણે થવાનું. જીવ ઘણાંયે ઉધામા કરે છે અને જીવનો ઘણો રાગ ઘણે ઘણે હોય છે, તેના કરતાં આમાં રાગ થાય તો અતિ ઉત્તમ.

અભ્યાસની અગત્ય

આ માર્ગ છે અથાગ મહેનતનો, અને તે મહેનત પણ પ્રેમજ્ઞાનભક્તિથી કરેલી હોય એટલી ઉત્તમ. અર્જુન, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પૂછે છે કે ‘વાયુને રોકવો હોય તો હજી કદાચ સુલભ થઈ પડે, પણ આ મનને રોકવું હોય તો તેથી પણ અઘરું છે. તો તેને કેમ રોકાય ?’ ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તેને જવાબ આપે છે કે ‘અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય, એ વડે મનને ઠેકાણે લાવી શકાય. વૈરાગ્ય વિનાનો અભ્યાસ હોય, તો પણ અભ્યાસ થતાં થતાં વૈરાગ્ય જન્મી જાય છે, અને વૈરાગ્યની ભૂમિકા પાકી થતાં થતાં અભ્યાસમાં ચેતન પ્રગટે છે. એટલે અભ્યાસ એ એક મુખ્ય ચાવી છે. જે વસ્તુને શીખવી છે, તેનો પાકો અભ્યાસ થાય, તો જ આવડે. શીખેલું પણ અભ્યાસ વિના ભૂલી જવાય છે. અભ્યાસ હોય તો જ પાકું રહે. માટે સાધકે અભ્યાસ ઉપર મારો રાખવો જોઈએ. માટે એમાં જ મનને પરોવવું. મન છટકી જાય તો વારેવારે પકડીને પાછું એને ચીલે રાખવું. એમ કરતાં કરતાં પ્રભુકૃપાથી ગેડ બેસી જશે. આ પંથ ધીરજવાળાનો છે. તે સાથે જ હૃદયપૂર્વકની આ માર્ગ પરત્વેની અધીરાઈની પણ જરૂર છે. અધીરાઈ થાય અને તે ઉત્કટ પ્રકારની હોય તો તે ત્યાં ગતિ કરાવે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩-૮-૧૯૫૧

તામસનાં લક્ષણ

‘આરામ આળસુકેરો, તામસે મૃત્યુથી ભર્યો,
એવો આરામ સર્જે શું ? મોહનિદ્રાથી જે ભર્યો.’

જે જીવની પ્રકૃતિમાં નર્ચું તામસ હોય, એ કોઈ જાતના ક્ષેત્રમાં કશી પ્રગતિ કરી શકે નહિ. પ્રકૃતિના ત્રણ ગુણમાંનો એક ગુણ જે તામસ છે, તે બેઠાડુ છે. વળી, તામસમાં ‘મોહનિદ્રા’ છે. એટલે કે

મોહના આવરણથી અપરંપાર આપણે આવરાઈ ગયેલાં હોઈએ છીએ. તામસમાં જીવ કશી ગતિ ન કરી શકે. કદાચ કોઈ વાર શેખચલ્લીના વિચારો કરાવે પણ પાછા ઠેરના ઠેર. તેના નિશ્ચયમાં મરણિયો નિર્ધાર ન હોઈ શકે. નિશ્ચય કર્યા જેવું લાગે ખરું, પરંતુ નિશ્ચય થયો જ ન હોય તેમ છતાં આપણને તેમ તે લગાડાવે. તામસનો ગુણ જીવને સલામત સ્થિતિમાં રખાવ્યા કરે. જીવનની મહત્વાકાંક્ષાને ઊંચે આવવા જ ન દે. તામસમાં અસંતોષ ન હોય એવું નથી. તામસની ભૂમિકા ઉપરનો અસંતોષ માનવીને વધુ કાયર અને નિર્બળ બનાવે છે. તેના હાથ હેઠા પાડી નાંખે છે. દષ્ટિ આકાશગામી ન થવા દેતાં અધોગામી રહ્યા કરે. તામસના ગુણથી ઉત્પાદન થઈ શકતું નથી. તામસ આરામપ્રિય છે, તેથી એવા આરામમાં કશું ઉત્તમ પ્રકારનું સર્જન બનવું શક્ય નથી. તારામાં એટલું તામસ છે એવું નથી.

તામસ અને રજોગુણ

તામસની ભૂમિકા ઉપર રજોગુણ કામ કરતો હોય અને રજોગુણની ભૂમિકા ઉપર તામસ કામ કરતું હોય એ બંનેનાં પરિણામ જુદાં જુદાં હોય. તામસની સાથે રજોગુણ હોય તો વારંવાર ઉધામા કરાવડાવે, ઊઠવાનું કરાવડાવે, પણ પાછા ઠેરના ઠેર તે રખાવે, અને રજસની ભૂમિકા ઉપર તામસનો ગુણ હોય તો પ્રયત્ન થતો રહે, પણ તેમાં મંદતા, નિરુત્સાહ હોય અને મહત્વાકાંક્ષાને સારુ જે ઉત્સાહ રેડાયા કરે, તેનું વારંવાર ભંગાણ થયા કરે. પ્રયત્ન કરવા છતાં તે ચઢે અને પડે. સાધકને માટે તો સાત્ત્વિક ભૂમિકા ઉપર રજોગુણ હોય તો તે ઉત્તમ, પરંતુ આપણે જે કરવા ધારીએ છીએ તે ગમે તેટલું અઘરું હોય તોય શું થઈ ગયું ? જે કરવાનું છે તે કર્યા જ કરીએ. પાછું પડાય છે કે આગળ

જવાય છે તેને વધારે મહત્ત્વ ન દઈએ અને જે કર્યા કરવાનું છે તેને જ વળગીને મંડ્યા રહીએ તો એવી રીતે ભાવનાથી થયેલો પુરુષાર્થ પ્રકૃતિના ગુણની ભૂમિકાને પણ બદલાવી શકે છે.

સુમેળ પ્રગટાવો

...બહેન સાથેનું પ્રકરણ તેં કાગળમાં વિસ્તારથી લખ્યું છે તે જાણ્યું છે. જો બધાંની સાથે સુમેળ થઈ શકે તો ત્યાં કેમ ન થાય ? તેની સાથે સારી રીતે વર્તીએ અને બોલીએ ચાલીએ અને આપણા મનની સાથે ગાંઠ વાળીએ તો પછી એનો તો મેળ બેસી જાય. અહીં ‘ગાંઠ વાળીએ’નો અર્થ એના પરત્વેના આપણા સુમેળના ભાવને વધુ જીવતો કરીએ એવો છે.

ફોટાને બદલે ભાવનો આશરો લો

ધ્યાન અંગેની તારી બધી વિગતો જાણી છે. નાકના ટેરવે દષ્ટિને એકાગ્ર કરીને પણ ધ્યાન થઈ શકે, પરંતુ એના કરતાં પા કલાક આંખો બંધ કરીને વિચારો જે આવે તેમાં અંકોડો ઉમેર્યા વિના પસાર થયા કરે એવી તટસ્થતાની વૃત્તિ પહેલાં તો બરાબર કેળવવી. મારી પાસે કે ... ભાઈ કને મારો ફોટો નથી તે જાણજે. એના કરતાં તારા હૃદયમાં આ જીવમાં જે કાંઈ હોય તેની ભાવના ઉદ્દીપન કરીને બંધ આંખોએ તેને સામે આણવો અને પ્રગટાવવો અને તેનામાં મન પરાવી રાખવું અને એવી રીતે ત્યાં ભાવોદ્રેક થાય એમ સ્થિરતા કેળવવાનું કરવું.

શરીરની સંભાળ પૂરી રાખીએ, પરંતુ તેની કશી ચિંતા ન કરીએ. હરિજન આશ્રમમાં જઈને એક કલાક જપમાં બેઠી તે ઘણી સારી વાત થઈ. જ્યારે જ્યારે મનમાં ઉદ્વિગ્નતા હોય ત્યારે તેમ જરૂર કરવું. આશ્રમમાં ગયા સિવાય ઘેર પણ તેમ કરી શકાય. સ્થૂળ ફોટા કરતાં સૂક્ષ્મ રીતે હૃદયમાં પ્રેમભક્તિ પ્રગટાવીને

આપણી સામે તે ફોટાને લાવવો એ ઉત્તમ રીત છે.

સર્વ કોઈ સ્થિતિમાં બને તેટલું નિશ્ચિંત રહેવાની કેળવણી આપણે લેવાની જરૂર છે. આપણી સ્વસ્થતા ડગી ન જાય અને મનમાં ઉકળાટ ન થાય તે હંમેશાં જોતાં રહેવું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૬-૮-૧૯૫૧

મહત્વનું હોય તેને જ વળગો

જે કોઈ પરિસ્થિતિ આવી મળે તેમાં શાંતિ, ધીરજ રાખી શકાય, તેવી રીતે જીવવામાં જીવનનો ઉપયોગ છે, તેમ જાણવું. આપણે બધાં જ્યાં સુધી જીવની કક્ષામાં છીએ ત્યાં સુધી તે ભૂમિકાની કોઈ પણ લાગણી ચેતનની અપેક્ષાએ યથાર્થતાવાળી નથી નીવડતી. કોઈને અંગે આપણો રાગ હોય કે મોહ હોય, વેર હોય કે ગુસ્સો હોય, તો તે તેની તે સ્થિતિમાં રહી શકતાં નથી. એક પરત્વેનો રાગ, રાગ તરીકે પૂરેપૂરો ટકતો નથી. માટે જેમ બને તેમ લૌકિક દૃષ્ટિમાં જે રીતે મનની શાંતિ ઘવાય નહિ તે રીતે વિચારવાનું શ્રેયસ્કર છે. આપણે મહત્વનું શું છે તે ખ્યાલમાં રાખવું. મહત્વને પકડીને બીજું જે જે કંઈ હોય તેને જતું કરી દેવું, અને કોઈ પણ બાબતને મનમાં પકડી રાખવી નહિ. કોઈ પણ વલણ ઊગ્યું કે તેને ઝટ કરીને પસાર થઈ જવા દેવું, અને આપણે તો આપણા કામમાં જ રાજી રહ્યા કરવું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૮-૮-૧૯૫૧

પ્રકૃતિનું વર્ચસ્વ જીતવાનો ઉપાય

તેં લખેલી હકીકત અને તે પ્રસંગનું બ્યાન પણ જાણ્યું. આપણામાં શું શું ભર્યું છે તે જીવસ્વભાવની રીતે પણ પૂરેપૂરી રીતે આપણે જાણી શકતાં નથી. જે કાંઈ પડેલું હોય કે ઊભળે તે વેળા પણ ઘણા જીવોને તો તેની ખબર પડતી નથી. જે જીવને

ખબર પડે છે, તેવો જીવ જાગૃતિપૂર્વક પ્રયત્ન તેવા કાળે કરે, તો તેમાંથી ઊગરી પણ શકે છે. આપણા જીવસ્વભાવમાં અને આપણી પ્રકૃતિમાં કેવાં કેવાં વલણો અને વળાંકો પડેલાં છે તેની જ જ્યાં આપણને પૂરી જાણ થઈ શકતી નથી, ત્યાં આપણાં ચૈતન્યપણા વિશે તો પૂછવું જ શું ? જે વસ્તુથી આપણે નિર્મૂળ થવું છે, તે વસ્તુથી બીવાથી કે ગભરામણ રાખવાથી કશું વળવાનું નથી, અથવા તો તે વસ્તુ સાથે ભળવાથી પણ કશું ન વળે, પણ તેનો તો યુદ્ધ આપી આપીને સામનો જ કરવો રહે. વિકાર કે વાસનાને દબાવવાથી થોડીવાર તે શાંત હોય તેવું લાગે, પણ ફરીવાર તે ઊછળી આવે છે. એટલે વિકાર અને વાસનાને સમાવવાનો ઉત્તમ ઉપાય તો મનને કોઈ ઉત્તમ વિચારની ધૂન લાગે, અને મન તેમાં પરોવાયેલું રહે તો જ તે તેમ બની શકે, અથવા તો માનસિક રીતે જે જે વૃત્તિ, વિચાર કે લાગણી ઊઠે અને તે વેળા શ્રીભગવાનને ચરણકમળે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક સમર્પણ કરી દેવાની કળા જો આપણને સાંપડે તોપણ મન તેમાંથી હઠી જાય. આપણાં પોતાનામાં જે જે કાળે તેવી વૃત્તિ, વાસના, વિકાર વગેરે પ્રજ્વળે, તે તે કાળે જો આપણને તેનો જીવતો ખ્યાલ રહ્યા કરે અને તે સામે જો યુદ્ધ કરવાનું બને તોપણ કંઈક દહાડો વળે ખરો, અથવા તો જે કોઈ ઉચ્ચાત્મા હોય અને તેના ચેતનપણાની અનુભવથી આપણને દઢ ખાતરી થઈ ગયેલી હોય અને જેના વિશે મનમાં કોઈ કશા પ્રકારની આમ કે તેમ સગડગ ન હોય અને ખરેખરી પ્રેમભક્તિ હૃદયની જાગેલી હોય, તો તેને આપણું આવું બધું જે જે વેળાએ ઊગે તે તે વેળાએ જો આપ્યા કરીએ, તો ફાયદો થતો અનુભવાય છે, કારણ કે સર્જન થવાનું પ્રકૃતિનું એક મુખ્ય અંગ

છે, એટલે સર્જન કાજેની જે વૃત્તિ તે સદાય કાયમ રહે છે.

વૃત્તિ પલટાય, પણ નાશ ન પામે

વળી, એક અનંત સાથે સંકળાયેલું રહે છે અને આપણે એક છતાં ઘણાંની સાથે સંકળાયેલાં છીએ. એટલે તેવી રીતે સંકળાવાને કાજે જે જે વૃત્તિની અને જેવી જેવી વૃત્તિની જરૂર હોય છે, તે પણ બધી રહ્યા કરે છે. એટલે તેનો નાશ કદી થઈ શકતો નથી. જગતમાં કશાનો નાશ નથી. માત્ર ફેરબદલો થઈ શકે છે. એટલે સજાગ રહેવું એ તો સાધકનું પહેલામાં પહેલું કર્તવ્ય છે. જાગૃતિ વિના સાધનામાં એક ડગલું પણ આગળ ન ભરી શકાય.

વૃત્તિને જીતવાની રીત

તારામાં આ વસ્તુ હોય તેમાં કંઈ તારો દોષ નથી. શરીરની એ તો એક પ્રકારની ભૂખ છે, પરંતુ એ ભૂખના વલણને કોઈ રચનાત્મક માર્ગમાં લગની લાગી જાય અને તે માર્ગે જો તે વાળી શકાય, તો કારજ ઉત્તમ રીતે સરે. બાકી, સંસારવહેવારમાં રહેવું અને બીજા જીવો જેમ રહેતા હોય તેમ રહેવાનું થયા કરે તો આ વૃત્તિ, વાસના અને અન્ય વિચારોને રોક્યાં રોકી શકાય તેવી વાત નથી. સમાજના આ બાબત વિશેના કુછંદને બરાબર રીતે કોઈ જાણી શકે તેમ નથી. એની તો અટપટી વાતો હોય છે, પરંતુ આપણે ગભરાવાની જરૂર ન હોય. તને આ કાગળમાં રસ્તા બતાવ્યા છે.

સાધના દરમિયાન વૃત્તિઓ જબરા હુમલા કરે

હજી તો તે રાક્ષસે નહિ જેવી જ દેખા દીધી છે. બાકી, ખરી રીતે તો જ્યારે એના સત્ય સ્વરૂપમાં દેખા દે, તો શું શું થાય એ જીરવી શકાવું પણ દુર્લભ છે. તેનાં આબેહૂબ નૃત્યો, દશ્યો એવાં

તો બદલાતાં બદલાતાં રૂપો લે કે ન પૂછો વાત. એક જીવે તે અંગે મને બધું લખેલું છે. મૌનએકાંતના યજ્ઞમાં કોઈ કોઈ જીવને એકદમ જ્વાળામુખીની પેઠે ઉત્કટપણે કોઈ વૃત્તિનો હુમલો જબરજસ્ત થાય છે. એવા હુમલાનું વર્ણન તને કરવું એ ખોટું છે, પરંતુ તે વેળા માનવીનું જોર ચાલતું નથી, પરંતુ જો તે ગુરુમાં રહેલા ચેતનને તેવી વેળા પ્રેમભક્તિપૂર્વક સાદ પાડે છે, તો તેને મદદ મળતી અનુભવાય છે.

તું જેમ ને જેવી છે અને જેટલી ને જેમ વ્યક્ત થયેલી છે તેટલી ને તેમ છે એવું કશું જ નથી.

ચેતનની ભૂમિકા જ માનવીને ટકાવે

ભગવાન ઉપર ભરોસો રાખીને એનું નામસ્મરણ કરી કરીને, વારંવાર એને સાદ પાડીને એની કૃપામદદ યાચ્યા કરીએ અને એની પ્રાર્થના કર્યા કરીએ. જીવનમાંના રચનાત્મક ગુણો આપણામાં સુદૃઢપણે થાય એ તો જરૂરનું છે જ, પણ તેટલાથી પતતું નથી. સદાચાર અને નીતિના ધોરણ ઉપરનું જીવન અને તેની ભૂમિકાથી માનવીને એવાં કોઈ આત્મવિશ્વાસ અને નિષ્ઠા નથી જન્મી જતાં કે જે એની જીવનની કટોકટીની પળે એને ટટ્ટાર ઊભો રખાવી શકે. કોઈ એક ગુણની જીવનમાં વિશિષ્ટ પ્રકારે ઉત્તમતા કેળવાયેલી હોય. દા.ત. શૂરવીરપણાનો ગુણ મૂળથી જ પ્રકૃતિમાં હોય તો સામી છાતીએ ગોળી વાગતાં તે ત્યારે ટટ્ટાર ઊભો રહી શકે તેવું બને છે. એટલે મારું કહેવું તો એમ છે કે એવી રીતે સદાચાર અને નીતિની ભૂમિકામાં રહેવા ઉપરાંત જો ચેતનની ભૂમિકામાં જીવની નિષ્ઠા જન્મે તો તેવો જીવ સર્વ કોઈ સંજોગોમાં ટટ્ટાર ઊભો રહી શકે છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:૩૦

તા. ૧૧-૮-૧૯૫૧

જીવનસોપાન □ ૪૯

સ્વપ્નામાંથી ઘણું સમજાય

તને આવેલું સ્વપ્નું રહસ્યવાળું છે અને તેમાં ઘટના રહેલી છે. દરેક જીવમાં સારાપણું અને નરસાપણું એમ બંને રહેલું છે. તારાં સ્વપ્નામાં તો સારી ‘તું’ અને બીજી ‘તું’ ઉપર સરસાઈ ભોગવી છે, એવું તેમાં રહસ્ય છે. પ્રભુકૃપાથી તે સાચું નીવડો એવું આપણે પ્રાર્થીએ.

સાચી ભાવના શું ન કરે ?

...બહેનની હકીકત જાણી. મનમાં જો તેની સાથે સુમેળ કરવો જ છે એવી દૃઢ ભાવના અને સમજણ હોય તો પછી તેની સાથે ઠીક થઈ જતાં વાર નહિ લાગે. જ્ઞાનપૂર્વક સમર્પણ કરવામાંથી આનંદ મળે છે એવો તેની સાથેનો તને થયેલો અનુભવ આધ્યાત્મિક માર્ગમાં સમર્પણ કરતાં તને શિખવાડે, અને તેમાંથી આનંદ મેળવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો તો ઘણું કમાઈ ગયાં ગણાઈએ. આ અંગે જરૂર પ્રેમભક્તિ અને જ્ઞાનપૂર્વક પ્રયોગો કરતાં રહેવું.

‘અનુભવ’ આપણો ગુરુ

સમર્પણ કર્યું એનું નામ કે તે જો સાચી રીતે થયું હોય તો જે બાબતનું સમર્પણ કર્યું હોય તે ફરીથી આપણામાં જીવસ્વભાવની કક્ષામાં કે જીવસ્વભાવની રીત ઊગે નહિ. સમર્પણના યજ્ઞનો આનંદ જો એકવાર સાચેસાચી અને પૂરી રીતે હૃદયથી અનુભવાયો તો એ યજ્ઞમાં ખૂબી અને રહસ્ય તથા મહત્વ આધ્યાત્મિક માર્ગમાં કેટલાં બધાં મોટાં છે તે સમજાઈ જવાનું. જે વસ્તુ હજારો વાર લખ્યે કે સમજણ પાડ્યે ના બની શક તે એવા પ્રકારના અનુભવમાંથી પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તેથી અનુભવ જેવો કોઈ સાચો ગુરુ નથી એમ જ્ઞાની પુરુષોએ કહેલું છે. જેને જાણવું છે,

સમજવું છે અને અનુભવવું છે તે તો તેના અનુભવથી પારખી શકાય. એક વખત એમાં ગમ પડવા માંડી કે પછી એ તો ગાડી ચાલ્યા કરે છે. એમાં કેટલાક કહે છે તેમ માત્ર કલ્પનાના તરંગો નથી હોતા. કલ્પનાના તરંગો તો ઘડીભર મનને ઉત્તેજના આપીને શમી જાય અને તે ઉત્તેજના શમતા પાછું મન વિવશ પણ બની જાય, પણ અનુભવમાં તેવું નથી હોતું. અનુભવમાં તો નક્કર હકીકતપણું રહેલું છે અને સચોટતા રહેલી છે અને વસ્તુની તાદ્દશતા અનુભવમાંથી આપોઆપ ઊગે છે, માટે સમર્પણ વિશેની તે જે વાત લખી છે તે જો કરતી રહે તો તને સમજણ પડે. લાગણીવાળો જીવ કંઈક કશું કોઈ બાબતમાં થતાં તેનામાં લાગણી એકદમ ઊભરાઈ આવે અને તેમાં તણાઈ પણ જાય. તેને લીધે તેને તેમ લાગે પણ અનુભવમાં માત્ર એકલી લાગણી હોતી નથી. તેની સાથે ભાવના, વિચાર, સમજણની મક્કમતા અને તેમાંથી પ્રગટતું જ્ઞાન એ બધું સાથે સાથે હોય છે. એટલે જ અનુભવને ગુરુ કહેલો છે. અનુભવથી જે શીખતો રહે છે અને અનુભવથી પોતે જે તારવવાનું કરે છે, તેને કદી પાછા પડવાપણું બનતું નથી. શંકાકુશંકાઓને તે પોતાના અનુભવના જ્ઞાન વડે કરીને હઠાવી શકે છે. એક અનુભવ થતાં, તેમાંથી જે કંઈ મળે તેના વડે તેનાથી ઉચ્ચતર પ્રકારના અનુભવમાં પ્રવેશ કરી શકાય છે. એવો અનુભવનો પ્રદેશ છે. અનુભવ આપણાં સ્થૂળ મન અને ઈંદ્રિયોને અંતરનાં ચક્ષુઓ આપે છે અને નવા પ્રાણ રેડીને નવી સમજ પ્રગટાવે છે. આપણી લાગણી કે કલ્પનાના પ્રદેશને તે હકીકતના પ્રદેશમાં લઈ જાય છે અને આપણને નવા જીવનની માત્ર ઝાંખી કરાવે છે એટલું જ નહિ પણ તેના પરત્વે આપણને ગતિ અને પ્રેરણા બંને આપે છે અને ઉત્સાહનું જોમ પ્રેરે છે.

જ્ઞાનપૂર્વક નમનનો લાભ

મહાન આત્માઓનાં ચરણસ્પર્શની ભાવના અને સંસ્કાર સમાજમાં આજે પણ પ્રચલિત છે, પણ તેની પાછળની મૂળ સમજણ આજે જીવતી નથી. એટલે તે પ્રથા ગતાનુગતિક અને જડ બનેલી છે. એટલે આપણા કાજે તે ત્યાજ્ય હોવી જોઈએ. જ્ઞાનપૂર્વકનું નમન અને તેની સાથે પ્રેમભક્તિનો સંચાર, એ આપણી ભાવનાને ઉન્નત બનાવે છે.

જ્ઞાનપૂર્વક સમર્પણ કર્યા કરવું

જેને આપણા જીવનનું સર્વસ્વ, સ્વજન અને સદ્ગુરુ માનતાં હોઈએ તેનામાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકની શરણાગતિ આપણામાં જો ન પ્રગટી હોય તો આપણે આપણું સારું કે નઠારું સમર્પણ કરવાનું પૂરેપૂરી રીતે કરી શકતાં હોતાં નથી. મુનીમ શેઠનો ઘણો વેપાર કરતો હોવા છતાં, તે બધી વિગત ચોપડામાં લખી નિશ્ચિંત બની જાય છે. લાખોની ઊથલપાથલ થઈ હોવા છતાં તેને પોતાને કશું વળગતું હોતું નથી. એવી ભાવના જો આપણા ગુરુ પરત્વેની બની જાય તો પછી વાંધો નથી. તેમ છતાં બને તેટલી પ્રેમભક્તિથી અને જ્ઞાનપૂર્વક, આપણાથી જે કાંઈ બને સારું કે નરસું, તે સમર્પણ કર્યા કરવાનો યજ્ઞ અને તેની ભાવનાનો અભ્યાસ આપણે પાડ્યા તો કરવો. એમ કરતાં કરતાં તેમાંથી સાચી સમજણ પ્રગટશે.

સૌ કોઈમાં સદ્ગુણ જ જોવા

આ લખતી વેળા... વિશે તેં લખેલું તે બધું સ્મૃતિપટમાં તાજું થાય છે. આપણામાં કંઈ કંઈ જાતનું અંદર ભર્યું પડેલું છે તેની જાણ આપણને હોતી નથી અને બીજાં ઉપર આપણે તૂટી પડીએ છીએ, તે યોગ્ય નથી. હું તો કહું છું કે અધમમાં અધમ હોય

તોપણ તેને એ રીતે આપણે ના સમજવું. તેનામાં પણ કોઈ સદ્અંશ રહેલો છે. એટલે કોઈ પણ જીવ વિશે કોઈ પ્રકારે અભિપ્રાય ન બંધાઈ જાય તે આપણે કાજે ઉત્તમ હકીકત છે. જે રીતે જે કોઈ જણાય તે તેવી જ રીતનો છે તેમ કદાપિ આપણે ન માનવું. કોઈ વિશેનો ઉત્તમ પ્રકારનો અભિપ્રાય થઈ જાય તો તેનો સાધક સારુ વાંધો નથી. એટલે આપણે તો સર્વમાં રહેલા સદ્ગુણને જ જોવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે.

ગુરુ કરવાનો હેતુ

આ જીવ વિશે તને પ્રેમભાવ નથી રહેતો તેને વિશે તો હું શું લખું ? જે જીવથી આપણને હૃદયનું સદ્ભાવયુક્ત આકર્ષણ અને તેના વડે કરીને આપણા જીવનની ઉચ્ચ પ્રકારની મહત્વાકાંક્ષા ફલિત થવાની છે એવી હૃદયપૂર્વકની સંપૂર્ણ ખાતરી થયા વિના ગમે તેવો જીવ ભલેને પછી તે મહાન ગણાતો હોય તેને ન વળગવામાં સાર છે. ઉચ્ચાત્માનો આશ્રય જીવનના ઊર્ધ્વીકરણ સારુ છે, અને તે પણ સાધનરૂપ છે. સર્વશ્રેષ્ઠ અને સર્વોત્તમ તો એકલા શ્રીભગવાન જ છે.

અનુભવથી જ ગુરુને પારખો

આ જીવમાં પ્રકૃતિની રીતે તો અનેક પ્રકારના દોષો લાગે, જેનો ગણાવ્યે પાર આવે એવો નથી. એટલે અમારી વાત તો અમે શું લખીએ ? સમજણથી અને વધારે તો અનુભવથી- અને તે અનુભવ પણ જ્યારે અંતરમાં ઠરે ત્યારે ખરો. એ બધાંથી જે સમજાય તે ખરું. મેં તને કદી કહ્યું નથી કે તારે આ જીવનો સમાગમ કરવો. તારા પોતાનામાં એવી ઊર્મિ થયેલી. પ્રેમ એ તો અખંડિત વહેતો સમુદ્ર છે. તેમા કશી ત્રુટી નથી હોતી અને નથી

રહેતી. એવો હૃદયનો પ્રેમભાવ થાય ત્યારે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, હૃદય આપોઆપ પરોવાયેલાં રહે છે, અને તેવી ભૂમિકા સાધનામાં આગળ જતાં પગલાં ભરવા માટેની યોગ્ય ભૂમિકા છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૪-૮-૧૯૫૧

ચેતન જાગતાં પ્રકૃતિવશ વર્તે

‘જ્યાં સુધી આપણે બધાં જીવની કક્ષામાં છીએ ત્યાં સુધી તે ભૂમિકાની કોઈ પણ લાગણી ચેતનની અપેક્ષાએ યથાર્થતાવાળી નથી નીવડતી.’ એ વાક્યની સમજણ તને પડી નથી એમ તું લખે છે. જીવને જ્યારે ચેતનનો અનુભવ થાય છે ત્યારે તેનામાં રહેલો પુરુષ જાગૃત બની જાય છે. પુરુષના આધાર વડે જ એની અનુમતિથી પ્રકૃતિ બધાં કામ કરતી હોય છે. પુરુષ નિષ્ક્રિય છે ખરો અને તદ્દન પાછળ રહે છે, પરંતુ ચેતનની દશામાં પુરુષ સભાન અને પૂરેપૂરો જાગૃત બને છે, તેનામાં તે વેળા સાક્ષીપણું, સમતા, તાટસ્થ્ય આદિ ગુણો જીવતા થયેલા છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તે તે રીતે કામ કરતા થઈ ગયેલા હોય છે. એટલે પ્રકૃતિ અને તેના ત્રણ ગુણો અને ઈંદ્રિયો પોતપોતાના વિષયમાં જેમ પ્રવર્તતી હોય તેની સાથે તે રમત રમતો નથી, તે પોતે સાક્ષીરૂપે રહે છે. પોતાની સંમતિની મહોર ક્યાં આપવી અને ક્યાં ન આપવી તેનું તેને જ્ઞાન સંપાદન થયેલું હોય છે, જ્યારે આપણામાં તેવું હોતું નથી. આપણે જ્યાં સુધી જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી આપણામાં જે કંઈ ઉત્તમમાં ઉત્તમ હોય તે પણ ચેતનની અપેક્ષાએ યોગ્ય નથી. ચેતનની અપેક્ષાએ એટલે ચેતનપણાના અનુભવના અથવા તો તેની સમજણના પ્રમાણમાં. જીવદશામાં જે જે કંઈ વૃત્તિ, લાગણી હોય અને તે ઉત્તમ પ્રકારની હોય, તેમ છતાં તે

બંધનકારક છે. દા.ત. પુણ્ય હોય તો તે પણ બંધનકર્તા છે.

પુસ્તકોનું પારાયણ કરવું

આપણાં બહાર પડેલાં પુસ્તકો તારે એક એક લઈને વારાફરતી વાંચતાં રહેવું. એક પૂરું થાય કે બીજું લેવું. અનુક્રમે એમ બધાં જ પુસ્તકો વાંચી લેવાં અને તે બધાં પૂરાં થયેથી ફરી તે શરૂ કરવું. એ કાર્યક્રમ રોજનો રાખવો. એમ કરતાં કરતાં બીજું આધ્યાત્મિક સાહિત્ય પણ સમજાવા માંડશે. મારા લખાણમાં (કારણ કે મને આધ્યાત્મિક સાહિત્યના શાસ્ત્રીય શબ્દોની જાણ ન હતી અને નથી.) સીધું સાદું લખાણ છે. જેનો જરાતરા પણ આ માર્ગમાં પ્રવેશ હોય તેને તે સમજણ પડે તેવું છે.

‘પ્રેમગાથા’ પુસ્તકનાં ૯૧મા પાનાં ઉપરનું ‘પ્રેમપોકાર’નું કાવ્ય વાંચીને સમજજે. અને ‘સત્સંદેશ’માં જુલાઈ અંકમાં પાનાં ૪૮મા ઉપર ‘સાયો પ્રેમ’, ‘પ્રેમગાથા’નું છપાયેલું છે, તે તો તારા વાંચવામાં આવ્યું હશે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૬-૮-૧૯૫૧

‘તું જેમ ને જેવી છે અને જેટલી ને જેમ

વ્યક્ત થયેલી છે તેટલી ને તેમ છે એવું કશું જ નથી.’

એ વાક્યનો અર્થ જો સમજવાને ધારીએ તો સમજી શકાય તેવો છે. તું જે સમજી હોય તે લખી જણાવજે.

કઈ જાતનો સ્પર્શ પાવનકારી છે

‘સ્પર્શથી ભડકવાની જરૂર નથી’ એ અંગે જે કાગળ લખેલો તે કાગળનો મર્મ તું બરાબર ન સમજી શકી. સ્પર્શના પણ પ્રકાર હોય. જે સ્પર્શની અંતરતમ ભૂમિકામાં પ્રેમભક્તિ છે, જ્ઞાન છે, જ્ઞાનયુક્ત સમજણ છે અને જેની પાછળ જીવનહેતુના વિકાસનો

જીવતોજાગતો ખ્યાલ છે, તે સ્પર્શ પાવનકારી છે.

જીવનહેતુના ભાનથી લાભ

આપણું પ્રત્યેક કર્મ અને જીવનનાં વર્તનવહેવાર આપણા જીવનહેતુને ફળાવવાને કાજે છે. એ રીતે આપણે આપણા જીવનમાંનું જે કંઈ બને કે થાય તેને સમજી સમજીને તે તે કાળે હૃદયમાં ભાવના પ્રેરાવીને સમજવાનું અને તેમાંથી તારવવાનું કર્યા કરીએ, તો આપણી સમજ આપણા માર્ગને અનુકૂળ થનારી બની જાય. હૃદયની ભાવના, પ્રાણની લાગણી, મનનું વિશ્રામ-સ્થાન અને બુદ્ધિની સમજણ તથા અહમ્મી ગતિ અને સહાનુ-ભૂતિયુક્ત પ્રેરણા, એ બધાંથી આપણે ક્યાં જઈ રહેલાં છીએ તેનું જો સ્પષ્ટ વિવરણયુક્ત યોગ્ય ભાન જાગતું રહે, તો જેમાં તેમાંથી પાછાં વળી જતાં કે ઊભું થતાં કે આગળ ચાલતાં આપણને કોઈક ધક્કેલતું હોય તેવો અનુભવ થયા કરે.

ગુરુચેતનાનું ભાન તારનાર છે

બાળક ચાલવાનું શીખે ત્યારે તેની પ્રકૃતિમાં તેને કોઈ જોનાર છે, સંભાળનાર છે એવી સૂક્ષ્મ ઓથ અને તેની હૂંફ તેને રહ્યા કરતી જ હોય છે. તેને આધારે તે હિંમત અને સાહસ કર્યા જ કરે છે. તેના તેમ કરવાથી તેના પડવા-આખડવામાં તેને છાતીએ લઈને ચૂમી લેનાર કોઈક છે એવું એને જાગૃત ભાન પણ રહે છે, અને એવું થતાં તે રડીને માને પુકારે છે. માની નજર બાળકમાં જ તરવર્યા કરે છે. તે ગમે તેટલાં કામમાં ગૂંથાયેલી હોય તોપણ તેનું મન બાળકમાં રહ્યા કરે છે. તે ચાલવાનું શીખવા માંડે છે ત્યારે, અને શીખી ગયા પછી, તે બહાર આડુંઅવળું ના જતું રહે તેનો ખ્યાલ પણ માને જીવતો રહે છે અને અવાર-નવાર તેની ભાળ તે કાઢતી રહે છે. આપણા જીવનમાં પણ આપણી પૂંઠે

એવું કોઈક છે એવું પ્રેમભક્તિપૂર્વકનું સચોટ ભાન જો આપણને થઈ જાય તો આપણી પડતી આખડતી દશામાં આપણાથી આપોઆપ એને સાદ પાડી દેવાય, અને એવી વેળાએ તેનો અનુભવ પણ આપણને થાય.

અનુભવથી પાકું જ્ઞાન

અનુભવ વિનાની સમજણ ગમે તેટલા ઊંચા પ્રકારની હોય તોપણ એ કદી ઈંદ્રિયોના ચલન વહેવારમાં તે તે કાળે આપણને ઉપયોગમાં આવતી નથી. અનુભવનું જ્ઞાન કોરું નથી હોતું. એ તો ચલણી નાણું છે. અનુભવથી કોઈ જીવાત્મા વિશેની આપણને જે સમજણ પડેલી છે, તેનાથી વિરુદ્ધ ગમે તેટલું કોઈ આપણને કહે, તોપણ આપણે તો કહીશું કે ‘ભાઈ ! મને તો આવી રીતનો અનુભવ છે. તમે જણાવો છો તેવી રીતનો નથી. તમે કહો છો તેવો અનુભવ જો થાય તો તેમ માનવાનું થાય.’ જીવનનાં સર્વ વર્તનવહેવારમાં પણ ઈંદ્રિયોને જે જે પ્રકારના જે જે અનુભવ થયેલા છે, તે તે રીતની સમજણ તેને રહ્યા કરે છે.

બુદ્ધિને અનુભવનો આધાર

જોકે તે ઉપરાંત પણ આપણી બુદ્ધિ કંઈ વિશેષ આગળ જઈ શકે છે ખરી અને પડેલા અનુભવમાંથી સમજણ તારવીને તેનું નિરીક્ષણ કરી તેનાથી આગળ પણ બુદ્ધિ જઈ શકે છે, પરંતુ બુદ્ધિને પણ અનુભવના આધારની જરૂર રહે છે. આગળ કૂદવું હોય તો પગને નક્કર ભૂમિકાનો જોરથી ઠેકો આપીને કૂદવાનું કરવું પડે છે. એવો નક્કર ભૂમિકાનો આધાર તે અનુભવે છે. મનનચિંતવન જો થયા કરે તો બુદ્ધિ, અનુભવની નક્કર ભૂમિકા ઉપર ઠેકો મારીને આગળ જવાનું આપણને પ્રેરાવે છે. સમજણ સમજણના પણ પ્રકાર રહે છે. જે સમજણ આપણને ઊંચી દિશા

પ્રતિ લઈ જાય તે સમજણ એકલી માત્ર બુદ્ધિની હોતી નથી. બુદ્ધિ ઊંચી દશાનું વિચારી શકે છે, પણ ત્યાં ઠરી શકતી નથી. એનું ઉડ્યન ખાલી ખાલી હોય છે. બુદ્ધિ મદદ કરે છે ખરી, પણ તે અનુભવના જોર ઉપર. અનુભવ વગર તે સૂક્ષ્મ અને તીક્ષ્ણ થઈ શકતી નથી. આધ્યાત્મિક માર્ગમાં અનુભવ જેવો બીજો કોઈ ગુરુ નથી. માટે આપણે તો અનુભવને ગુરુ સમજવો.

હાર, જીતનું પગથિયું છે.

જીવનમાં જે કંઈ પ્રસંગો બને છે તે નકામા નથી, પરંતુ ઉત્કટ જિજ્ઞાસાવાળા જીવાત્માને અને સમજવા માગનાર જીવાત્માને એનો ઊંચો ઉઠાવ કરવાને કાજે તે ખપના છે. હનુમાનકૂદકો એટલે કે લાંબું કૂદવાનું હોય છે, ત્યારે પાછા પડીને જોરથી કૂદકો મારવાનું હોય છે, તેવું પાછા પડવું એ જરૂરનું બને છે. તો જ આગળ કૂદવામાં તે જોશ આપનારું નીવડે છે. તેવી રીતે જીવનમાં બનતા આવા પાછળ પડવાના પ્રસંગો પણ આગળ કૂદવા માટે મળ્યે જાય છે. હનુમાનકૂદકા માટે, પાછળ ખસવાનું પગલું એ આપણું જ્ઞાનપૂર્વકનું છે અને તેમ કરીશું તો જ ધારેલો કૂદકો મારી શકીશું, એવો અનુભવનો તેમાં ખ્યાલ હોય છે, પણ સંસારવહેવારમાં તો પાછળ પડતી વેળા તેવો જીવતોજાગતો ખ્યાલ હોતો નથી કે રહેતો નથી. તે એક મોટામાં મોટી ખામી છે. એટલે તે ખામી આપણે પ્રભુકૃપાથી નિવારવાની છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૮-૧૯૫૧

કોઈને વિશે મત ન બાંધવો

કોઈ પણ જીવની સમજણ, ટેવ, મત, અભિપ્રાય વગેરે ચોક્કસ એક જ પ્રકારનાં હંમેશાં રહે એવું બની ન શકે. આજે એક જાતનાં હોય તો કાલે બીજી જાતનાં હોય. માનવી પોતે

એટલો બધો ફેરવાતો રહે છે કે તેમ છતાં પોતે બદલાતો નથી અને એકનો એક હોયા કે રહ્યા કરતો હોય તેમ તેને લાગે છે. એટલે... વિશે તારો મત બદલ્યાનો તું લખી જણાવે છે તે સારી વાત છે, પણ સાચી રીતે તો આપણે કોઈના ઉપર પણ આપણું આક્ષેપકારક વલણ ન બની જાય અને શક્ય તેટલી ભાવાત્મક તટસ્થતા જળવાઈ રહે, તો જ તે સાધક સારુ યોગ્ય વર્તન ગણાય. એક સમયે કોઈના વિશે કંઈ અભિપ્રાય બાંધી લઈએ અને પછી તે ફેરવીએ તેમાં કશી ઝાઝી મહત્તા નથી. ખરી મહત્તા તો મત ન બાંધવામાં રહેલી છે અને તેવી ભાવના જીવનમાં કેળવાય અને કંઈ પણ કશા ઉપર ઝટ દઈને મન અભિપ્રાય ન આપી દે, એ માટે કંઈ કંઈ પ્રયોગો ગુરુમહારાજ અમારા જેવા નાદાનને કરાવતા. આ પ્રયોગ છે એવું કંઈ તે કહેતા ન હતા, પરંતુ એવી કેટલીયે આકરી કસોટીઓમાં અને પ્રસંગોમાં તે આપણને મૂકી દે. પ્રભુની કૃપા, જીવનધ્યેય વિશેનો હૃદયનો તલસાટ અને શ્રીગુરુમહારાજના પ્રસાદથી તે પ્રકારની સાવચેતીયુક્ત જાગૃતિ, એવી ત્રિવેણી સંગમથી તે વિષયમાં કંઈ જરાતરા ભાન રહી શકતું. બાકી તો ત્યાં આપણું ગજું નથી હોતું. હીરા જોખવાના કાંટા ઉપર એક બાજુ એક નાનીશી કીડી હોય તો તેનું પણ વજન પરખાઈ જાય, તો મનનો તુલા-કાંટો તો એનાથી તો ક્યાંયે અનેકગણો સૂક્ષ્મ છે. એટલે એ તો તેવી સ્થિતિમાં મુકાઈ જતાં ઝટ એના પરત્વે આકાર લેવા મંડી જ પડે. એટલે સાચી રીતે જોતાં તો માનવીના મનના એક વખતે થયેલા વિચાર કે બીજી વખતે થયેલા વિચાર ઉપર ઝાઝો મદાર બાંધવા જેવો નથી.

સદ્ગુરુનો પ્રેમ અચળ છે.

તારી મારા ઉપર હૃદયની ઊર્મિ છે કે નહિ એ વિશે મારે કશું કહેવાનું ન હોય. જરાક બીજી રીતનો કાગળ લખ્યો તેમાં તો તું દિલગીર થઈ જાય કે ઉદાસ થઈ જાય ! જોકે તારા કાગળમાં એમ હતું કે ‘મોટા ! તમારા ઉપર મને પ્રેમ સ્થાયી એકધારો રહેતો નથી, અને અમાસ પૂનમ થયા કરે છે.’ આવા ભાવાર્થનું લખાણ હતું. તે ઉપરથી મેં તો તને લખેલું. હું કોઈનેય મારી સોબત કરવાને કે મારી પાસે આવવાને કે સમાગમ કરવાને કદી પણ કહેતો હોતો નથી, અથવા તો એવું નિમિત્ત પણ હું પોતે ઊભું કરતો નથી. પોતાની મેળે જે કોઈ આવે તો તેને ના પાડતો નથી. જે કોઈ સંબંધ વધારવા કે ઘટાડવા માગે તો તેમ પણ ભલે થાય. અમારું દિલ જેના વિશે ભગવાનની કૃપાથી રહે છે, ત્યાં અંતરમાં અંતરથી ભરતીઓટ થતી નથી. બહારથી એવું કદી કોઈને લાગે તો તેમ ભલે લાગે, પરંતુ જો જોવાની સૂક્ષ્મ આંખ હોય અને પારખવાનું હૃદય જો જાગેલું હોય, તો હૃદયનો પ્રેમ છૂપો રહી શકતો નથી. તારા હૃદયની ઊર્મિ સાચી છે કે ખોટી, તેની જાણી જોઈને અમારે પરીક્ષા કરવી નથી. પ્રભુકૃપાથી કોઈનીયે પરીક્ષા કરવાનું દિલ થતું નથી, કારણ કે તે અમારી સંસ્કૃતિમાં નથી. અમારી સંસ્કૃતિમાં તો સર્વમાં ભળવાનું જ લખેલું છે, અને તે પણ કંઈ કશામાં બાકી ન રહે એવી રીતે.

પુરુષાર્થ તો કરવો જ પડે

જીવનનો પંથ આધ્યાત્મિક રહસ્યને સ્ફોટ કરવાને માટે જે ખેડવાનો છે, તે જ્ઞાનપૂર્વકનો તેમ જ શ્રદ્ધાભક્તિ અને પ્રેમભાવથી, સતત એકધારો પુરુષાર્થ કર્યા વિના ખેડાઈ શકાવાનો નથી તે નક્કર હકીકત છે. એટલે પુરુષાર્થ વિના કશું વળી ન શકે. હું કોઈ જીવ પાસે સંપૂર્ણ જ્ઞાનપૂર્વકની શરણાગતિ જો માગું, તો તે મારું પણ

અજ્ઞાન ગણાય, કારણ કે શરૂ શરૂમાં એ શક્ય જ નથી. એ તો એવા પ્રકારના પુરુષાર્થમાં, મન ગળાતું ગળાતું, એક એવી કક્ષાએ આવે કે જ્યારે તે શરણાગતિની સ્થિતિને પામી શકે. જીવનના સદ્ગુરુમાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની શ્રદ્ધા પ્રગટ્યા વિના આ માર્ગમાં ઝાઝું કંઈ વળી શકે તેમ નથી હોતું. તેથી કરીને જીવે આ માર્ગમાં પુરુષાર્થ ઉપર પ્રેમભક્તિપૂર્વક જેટલું મહત્ત્વ અપાય તેટલું આપ્યા કરી એનું અવલંબન ગ્રહણ કરવું, તો ક્યાંયે ખોટકાઈ જવા સંભવ નથી. જેવા પ્રકારનો ઉત્કટ ભાવનાથી થયેલો પુરુષાર્થ, તેવા પ્રકારની ભાવના થવાની જ છે, તે નક્કર હકીકત છે. એટલે જો આપણે એવો પુરુષાર્થ કર્યા કરીશું તો એવાં થવાનાં જ છીએ. પુરુષાર્થનો અંત ક્યારે આવે એ કંઈ ચોક્કસ કહી શકાતું નથી, પરંતુ એવા પુરુષાર્થથી આપણને ચેતનનો અનુભવ થવાને કાજે, જે પ્રકારની ઉત્કટ ભાવના અને થનગનતી તમન્ના પ્રગટેલાં હોવાં જોઈએ, તે આપણામાં જાગેલાં ન હોવાથી પુરુષાર્થમાં પણ મંદતા રહે છે. એટલે પરિણામ ઝટ મળી શકતું નથી. અને પરિણામ ના મળવાને કે ના દેખાવાને કારણે પુરુષાર્થમાં મંદતા પ્રવર્તે છે. માટે સતત આ માર્ગમાં જેને પરિણામની ચિંતા કર્યા વિના ચાલ્યા જ કરવાનું દિલ છે તે આમાં રહી શકે. અમો તો કશી બાંધધરી આપતા નથી.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૧-૮-૧૯૫૧

નિર્બળતાનું ભાન થવું સારું છે

જે જીવને પોતાનામાં રહેલી નિર્બળતાનું ભાન થાય છે, તે જીવ સફળ અને સબળ થવા જરૂર પ્રયત્ન કરે છે. જેને જે બાબતનું ઉત્કટ ભાન જાગે છે, તે જીવની તે દિશામાં જરૂર ગતિ થાય છે. ભાન થતાં તે જાગે છે, ઊઠે છે અને પ્રવૃત્તિમાં પડે છે, તે તદ્દન સીધી સાદી સમજણ છે. એટલે તને તારી નિર્બળતાનું ભાન થાય છે એમ

જે તું કાગળમાં લખે છે તે ઘણી સારી વાત છે.

જીવન શિખવાડવા માટે છે.

જીવન એ અંધારો કૂવો નથી, અથવા તો વાવાઝોડાના પવનની પેઠે ગમે તેમ ઊડી આવતો ઝંઝાવાત નથી. જીવનની આકરામાં આકરી કસોટીમાં અને તેના પ્રસંગોમાં જીવનનો એકધારો વણાટ સળંગપણે વણાયા જતો હોય છે. એવી રીતે સળંગ પટ વણાવાને કાજે જેવા પ્રસંગોમાં જીવને મુકાવું ઘટે તેવા તેવા પ્રસંગોમાં તે મુકાતો જતો હોય છે, પરંતુ માનવીને તે તે કાળે તેનું તેનું હૃદયમાં પૂરતું જ્ઞાન ઊઠતું હોતું નથી, તેથી પ્રત્યેક પ્રસંગને અને બનાવને છિન્નભિન્ન રીતે તે જુએ છે. પ્રસંગોમાંથી જો આપણે સમજણની આંખ ઉઘાડીએ, તો તેમાંથી સમજવાનું અને અનુભવવાનું મળે છે. પ્રત્યેક પ્રસંગમાં જીવનના ઘડતરના કાજેનો હેતુ છે. એ હેતુનું જ્ઞાન જે તે વેળા થતું રહેતું હોય તો જીવ સાર્થક થઈ જાય. અમુક પ્રસંગ બન્યો તે કેમ બન્યો અને એની પાછળ સમજણની શી ચાવી આપણને મળવાની છે, તેનો જો તટસ્થતાપૂર્વક આપણે વિચાર કરીએ તો આપણને ઘણું અનુભવવાનું મળે. જીવન એક કોયડો છે એમ કેટલાક લોકો કહે છે. જીવનને કેટલાક લોક સમસ્યા પણ કહે છે અને જીવન એ રહસ્યમય ઘટના છે એમ પણ કેટલાક લોક કહે છે. ઘણા સમય પહેલાં મેં એક વખત એક પ્રકારનું તાળું જોયેલું. તેમાં કેટલાક એ.બી.સી.ડી.ના અક્ષરો હતા. તે અક્ષરો અમુક પ્રકારે ગોઠવીએ અને એ પછી ચાવી ફેરવીએ તો તાળું ઝટ ઊઘડે અને જો અક્ષરો તેની નક્કી કરેલી ગોઠવણી પ્રમાણે ન ગોઠવાય તો તે ન ઊઘડે. એ ગોઠવણીની જેને ખબર હોય તે જ તે તાળાને ઉઘાડી શકે. એટલે જાણનારને મન તે સહેલ વાત ગણાય અને ન જાણનારને મન તે તાળું ઘણું

અટપટું લાગે. તેવું ઉપરની હકીકત વિશે પણ છે.

જાગૃતિની જરૂર

સાધારણ રીતે પ્રત્યેક જીવ બનતા જતા પ્રસંગોમાં સાવધાની-પૂર્વક જાગૃતિ રાખીને સમજવાનો પ્રયત્ન કરતો હોતો નથી. તેથી તે ગુમાવતો હોય છે, એવું એને લવલેશ પણ ભાન જાગેલું હોતું નથી કે જાગતું નથી. વારંવાર ઠોકી ઠોકીને પ્રભુકૃપાથી કહું છું, કે જીવ ગમે તે કોટિનો ભલે હોય, ભલેને અધમાધમ હોય, પરંતુ જો તેને સતત જાગૃતિ રહી શક્તી હોય તો તે ઉપર તરી આવી શકે છે. એવી જાગૃતિ કાં તો સહજપણે હોય, અથવા તો ખંત, ઉત્સાહ અને ધીરજ વડે થતા રહેતા પુરુષાર્થમાંથી પણ તે જન્મે છે.

જાગૃતિ મેળવવાના ઉપાય

આપણામાં તેવી જાગૃતિ આપોઆપપણે સહજ નથી, તેવું જો આપણને સમજાય તો બીજા પ્રકારે તે મેળવવી રહી, અને એ બીજા પ્રકારથી પણ મેળવવાનું ન બની શકતું હોય, તો કોઈ અનુભવી ઉચ્ચાત્માનું પ્રેમભક્તિ અને શ્રદ્ધાવિશ્વાસથી શરણું પકડવું, પરંતુ જીવ માટે એકદમ આપોઆપ એવી સ્થિતિ હોવી કે થઈ જવી એ પણ દુર્લભ હકીકત છે. માટે આપણે તો જેમ તેમ કરીને પણ સતત એકધારો પુરુષાર્થ થતો રહે તેમ કર્યા કરવું, અને મનમાં કોઈ પ્રકારે ખેદ થવા દેવો નહિ.

જીવનમંડાણ થઈ ચૂક્યું છે.

જે કંઈ કર્યા કરીએ છીએ તેમાં મનની ગતિને નીચે જવાપણું નથી એટલી તો નક્કર હકીકત છે. બાળક એકડો ઘૂંટે છે કે એકડો શીખે છે કે કંઈ કશું નવું સર્જન કરે છે, તો તેને કેટલી બધી ખુશાલી થાય છે ! તે જેને ને તેને બતાવે છે. એટલે આપણે

નવસર્જન કરવા બેઠા છીએ, તેમાં જો માત્ર એક એકડો જ ઘૂંટાઈ જાય તોયે બસ છે. જોકે તેટલું પૂરતું તો ના ગણાય, પરંતુ જો એકડાનું મંડાણ થાય તો બીજું મંડાણ જરૂર થવાનું. માટે આ માર્ગમાં બનતા રહેતા પુરુષાર્થથી જીવને કશું જ ખોવાનું નથી, બલકે કમાવાનું જ રહે છે, તે નિશ્ચયપૂર્વકની હકીકત છે.

સાધનામાં ત્રિવેણીસંગમ

ત્રાટક, ધ્યાન, જાપ, ધારણા એ બધાં સાધનોમાં તાત્કાલિક પરિણામ દેખાતું નથી. તેમ છતાં મનને ઊંચી ગતિએ લઈ જનારાં તે સાધનો છે. જો તે તે પરત્વેની આપણા હૃદયની આંખ અને ભાવના ખૂલી ગયાં હોય તો. વળી, આ સાધનો કરતી વેળા એ કયા હેતુને માટે છે તેની જીવતીજાગતી સમજણ આપણા દિલમાં જો પ્રગટેલી હોય, તો આપણને નિરાશ થવાને કદી પણ સ્થાન ન રહે. સાધક, સાધના અને સાધના કરાવનાર- એ ત્રિવેણીસંગમમાં તો શરૂ શરૂમાં જુદા જુદા રંગો દેખાય છે. હજારો વર્ષનાં જૂનાં પુણ્યસ્મરણવાળા પ્રયાગના સંગમમાં મેં સ્નાન કર્યું છે. યમુના અને ગંગાના બે પ્રવાહ ત્યાં એક બને છે, છતાં ત્યાં આગળ એ બંનેના પ્રવાહો એકબીજાના પ્રવાહમાં વાળની લટોની પેઠે ભળી જતા હોવા છતાં, તેમનો તેમનો રંગ જુદો તરી આવે છે, પરંતુ આગળ જતાં તેમ હોતું નથી. આગળ જતાં તો તેમનો એક જ રંગ બની જાય છે. તેવી જ રીતે સાધનાના પ્રથમ કાળમાં સાધક, સાધના અને સાધના કરાવનાર-એ ત્રણેનો સુમેળ જામેલો હોતો નથી. એ તો પ્રભુકૃપાથી, હૃદયની પ્રેમ-ભક્તિથી અને જ્ઞાનપૂર્વકની જિજ્ઞાસાથી આગળ જવાતાં હૃદયહૃદયનો સુમેળ પ્રગટે છે અને પરસ્પર એકતાર બનાય છે, તે વેળા જ ઓર રંગ

જામે છે. માટે આપણે તો હિંમત અને ધીરજ રાખવી અને જેટલું કંઈ વધારે બને તેટલું કર્યા કરવું. બીજી આળપંપાળમાં પડવું નહિ. શરીરની સંભાળ રાખજે. અને ઘટતા ઉપાયો કરવા, એમાં સંકોચ રાખવાની જરૂર ન હોય.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૧

ઊંઘનાં કારણો

ઊંઘ ઘણી વધારે આવે છે તેનું કારણ ઘણું આળસ અને તામસ કહેવાય. જીવ જ્યારે સાધના કરવા માંડે છે અને ખરેખરો તે તેમાં રચ્યોપચ્યો થઈ જાય છે, ત્યારે તેનામાં અંદરથી અને બહારથી ભારે ધમસાણ મચે છે, તે હકીકત સાચી છે, પરંતુ એવી રીતે તારી સાધના હજી ચાલુ થયેલી છે કે કેમ તે તારે વિચારવાનું છે. એટલે સાચી અને તટસ્થ રીતે વિચારતાં તો ઊંઘનું કારણ શરીર હોવું જોઈએ. અત્યંત તામસિક જડતાને લીધે પણ ઊંઘનો એવો હુમલો આવે છે, અથવા તો જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ થઈ જવાથી પણ તેમ બને છે. કેટલાકની બાબતમાં તેમની અમુક સહજ કુદરતી વૃત્તિઓને દબાવવાનું બનતું હોય, અથવા તેનું જે પ્રકારનું સહજ વ્યક્ત થવાપણું હોય, તેવી રીતે તે ના બનતું હોય અને તેથી કરીને એક પ્રકારની વિકૃતિ પણ થાય છે, તેને પરિણામે ઊંઘ વિશેષ આવે છે. આમ વિચારતાં ઊંઘ વિશેષ આવવાનું કારણ સાધનાને અંગે છે એમ માનવાનું કશું કારણ નથી, પરંતુ ઉપર કહ્યાં તેવાં કારણોમાંનાં કોઈ કારણો હશે. શરીરમાં પ્રગટવી ઘટતી જે સહજસ્ફૂર્તિ તે સહજસ્ફૂર્તિનો તારામાં અભાવ લાગે છે. દરેક કામકાજ જે કંઈ કર્યા કરવાનું આવે છે તે નિર્જીવપણે, એક ઘરેડની માફક થયા કરતું હોય એના જેવું લાગે છે.

સાધનાનું પ્રેરણામૂળ સદ્ગુરુ.

જીવનમાં એક પ્રકારનો થનગનાટ કરતો ઉત્સાહ અને રસ પ્રગટ્યા વિના સાધનામાં કદી પ્રાણ પ્રગટી શકતા નથી, તો ઉત્સાહ તો આવે જ ક્યાંથી ? સાધના એટલે જીવનને કચડી દેવું એમ નથી, અથવા સાધનાનો અર્થ ગળે ટૂંપો દઈને જીવનને ગૂંચળાવી દેવાનો પણ નથી, પરંતુ સહજ સ્વાભાવિકપણે તેનો વિકાસ થાય અને એ જ રીતે વૃત્તિઓનો સુમેળ ઊપજે અને તેમાંથી શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, ધીરજ, સહિષ્ણુતા, પ્રસન્નચિત્તતા આદિ ગુણોનો વિકાસ થતો અનુભવાય, તે તે ગુણોની શક્તિનો જીવનમાં સાંપડતા પ્રસંગોમાં જ્ઞાનપૂર્વકનો ઉપયોગ થયા કરે, અને તેના વડે કરીને જીવન ભર્યું ભર્યું લાગે અને ધન્ય થતું અનુભવાય એનું નામ છે સાધના. જીવનમાં જે કંઈ કાર્યક્રમ હોય એ કાર્યક્રમ જાણે એક જીવતું મડદું પાર પાડતું હોય, તેમ આપણે તે પાર પાડતાં હોઈએ, તો એના જેવું જીવતર એ કંઈ જીવતર નથી. રેઢિયાળ જીવતરથી પણ એ તો નકામું ગણાય. સાધના કરનાર જીવાત્મામાં તો સાધના કાજે હૃદયનો ઉમળકાભર્યો ઉત્સાહ પ્રગટેલો હોવો જોઈશે, અને તે ઉત્સાહ તે લાવશે ક્યાંથી ? એ ઉત્સાહનું પ્રેરણામૂળ કયું ? એટલા કાજે જ જીવનનો સદ્ગુરુ જે કોઈ ઉચ્ચાત્મા હોય, તેનામાં જો આપણા પોતાના જીવનવિકાસ કાજેનો પ્રેમભક્તિ-જ્ઞાનપૂર્વકનો મનહૃદયનો પ્રેમભાવ પ્રગટી ગયો અને તેવો જીવતો સદ્ભાવ જાગ્યો હોય તો સાધનામાં જોઈતા ઉત્સાહનું મૂળ તેમાંથી આપણને મળવાનું છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૭-૮-૧૯૫૧

પોતે પોતાને અડચણ કર્તા

માને બાળક જન્મવાનું હોય છે તે વેળા તેને પ્રસવ થાય તે કાજે કુદરતે એવી યોજના કરેલી હોય છે કે તે વેળા માના શરીરમાં વેણ પ્રગટે છે. એ વેણને લીધે જ બાળકનો જન્મ થઈ શકે છે. બીજાં બધાં હિંમત અને આશ્વાસન આપે એ ખરું છે, પણ જો વેણ પ્રગટવાનું ના બને, તો બાળકનો જન્મ થવો સાવ પૂરેપૂરો અશક્ય તો ન ગણાય, પરંતુ તેમાં માને ઘણી મુશ્કેલી નડે એ વાત ચોક્કસ. એટલે તેમાં માનો પુરુષાર્થ એટલો કે તે વેણ જ્યારે પ્રગટે ત્યારે હાથપગને એકદમ સીધા, અમુક પ્રકારની સ્થિતિમાં, તેમ ને તેમ રાખી મૂકે, તો જન્મ બહુ સરળતાથી થાય. તે સમયે ઘણું કષ્ટ થવાને લીધે અજ્ઞાનપણામાં આખું શરીર તે હલાવી નાખે છે અને હાથપગ ઊંચાનીચા કરે છે, તેથી આવેલી વેણનું જોશ ઘટી જાય છે અને જે મધ્યબિંદુ તરફ તેની ગતિ થવાની હોય છે ત્યાં તે નથી થતી. એટલે વેણનો જે ઉદ્દેશ છે, તેને મદદ કરવાને બદલે વેણના હેતુને તે નકામો બનાવે છે. એવી જ રીતે જીવનું છે. ચેતનને અનુભવવા કાજે જ માનવીનો જન્મ છે, તે અર્થે જ જીવન અને સંસાર છે. સંસારમાં અને જીવનમાં મળતાં દુઃખો, કષ્ટો, મુશ્કેલીઓ, ઉપાધિઓ વગેરે બધું જીવને સાચું ભાન પ્રગટાવવાને કાજે છે. એટલે આપણો પુરુષાર્થ એવી રીતનો હોવો ઘટે અને આપણી બુદ્ધિ એવી રીતની કામ કરતી હોવી ઘટે, કે જેથી કુદરતનો હેતુ ફલિત થઈ શકે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૮-૮-૧૯૫૧

શાંતિ-સમતા કેમ રહે

વિના કારણ 'રડું રડું' એવું તને થઈ આવે છે. એવી લાગણી કોઈ પ્રકારનો ઓથાર આંતરજીવનમાં છવાયો હોય તેના કારણે તેમ થતું હોય એમ સમજાય છે. જીવનમાં આપણને કોઈ હૃદયનું

સ્વજન મળી જાય કે જેનાં ચરણમાં નિરાંતે અને નિશ્ચિંતતાથી પોતાનો બધી જાતનો ભાર હળવો કરી શકીએ તો જગતમાં આપણને ઘણી નિરાંત અને આશ્વાસન મળી શકે છે, એવો બધાંનો અનુભવ છે. તારા જીવનમાં પ્રેમભાવની માત્ર ઉષા જ નહિ, પણ ઉષ્મા અને પ્રાણ પ્રગટે એવા પ્રકારનું પ્રભુકૃપાથી તને કોઈ હૃદયનું સ્વજન મળી કે થઈ શકે, -એવી હૃદયની પ્રભુને પ્રાર્થના છે-કે જેના આધારે તું શાંતિ મેળવી શકે, પરંતુ એ મુરદને ફળાવવી તે તારા હાથમાં છે. આ જીવનો તારા જીવ સાથેનો સંબંધ હો કે ના હો તોપણ ભાવનાના પ્રદેશમાં જતાં જે ભાવસંબંધ જન્મે છે તે તો જડાઈ ગયેલ હોય છે એટલી તો હકીકતની વાત છે. સાધનાના માર્ગમાં ઉતાવળનું કામ નથી. સાધના થતાં થતાં અનેક પ્રકારની ગડમથલોમાંથી પસાર થવું પડે છે. સાધનાનો પુરુષાર્થ કરતાં કરતાં એક એવી ભૂમિકા આવે છે કે જ્યારે ગડમથલ થવાનાં પ્રત્યક્ષ કારણો સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ બંને રીતે પ્રખર હોય તોપણ સાધકની એ ગાળાની સાધનાની માનસિક ભૂમિકામાં ઝાઝો સ્પર્શ કર્યા વિના કે તેને હલાવ્યા વિના તે તે ગડમથલો પસાર થતી અનુભવાય છે, પરંતુ તારે તો હજી સાધનાની કેડી પકડવાની શરૂઆત છે. તેમાં હજી મન લાગેલું નથી, પરંતુ તેની કશી હરકત નથી. એ તો થતાં થતાં થાય અને ચાલતાં ચાલતાં પંથ કપાય. માટે આપણે તો ચાલવાનું રાખવું. મનને કોઈ પ્રકારે વિહ્વળ ન થવા દેવું. હરેક પ્રસંગમાં મનની શાંતિ જાળવી રાખવાની છે, એ આપણું ઘણું મહત્વનું કર્મ છે. કેવી રીતે વિચારવાથી અને કેવી રીતે વર્તવાથી આપણા જીવનનો હેતુ ઉત્તમ રીતે સધાય તેટલું જો કરી શકીએ તો આડાઅવળા, ઊભા ગમે તેવા પ્રસંગો ઊપજે તેમાંથી ડગી જવાનું ન બને.

‘વિપ્રદાસ’ની નવલકથા

‘વિપ્રદાસ’ નામની નવલકથા તેં વાંચી છે એ જાણી આનંદ થયો. તેમાં ઘણું જાણવાનું છે અને સમજવાનું છે... ભાઈએ તે પુસ્તક હમણાં અત્રે ફરીથી વાંચ્યું. એક બહેને તે નવલકથામાંનું જે પાત્ર વિપ્રદાસ છે તે વિપ્રદાસની ભાવના અને તે પાત્રની સમજણ ભાઈમાં છે એમ જણાવેલું. તને પણ યોગાનુયોગ રીતે તેવું સૂઝ્યું તે આનંદની વાત છે. તારા હૃદયનો ભાવ અને તારી શુભેચ્છા એમના ઉપર વરસતી રહે એવી મુરાદ પણ છે અને આશા પણ છે.

લાગણી-પ્રદર્શનની યોગ્યતા

તારી ભાવના માત્ર પડી ના રહે, પણ તેજસ્વી અને પ્રાણવાન બને એ પણ સારું છે. રક્ષાબંધનના મળેલા પૈસામાંથી તેં બે ચોપડીઓ ખરીદેલી તે પણ લાક્ષણિક ગણાય. તારા કાગળોના વાંચનથી કેટલીકવાર અમને પણ હૃદયમાં લાગણી ઊભરાઈ આવે છે, પરંતુ તે લાગણી દર્શાવવાનું જાણી જોઈને કરતો નથી. તેનો અર્થ એવો નથી કે તારે તેમ ના કરવું.

સાધનામાં અને વહેવારમાં આશા

જીવનમાં આશા એ એક બહુ મોટી મહત્ત્વની વસ્તુ છે. સાધનાના માર્ગમાં આશા આપણને તત્ત્વના અનુભવની ભૂમિકા ઉપર પગ મંડાવવાનું કરે છે. જીવનવહેવારના ક્ષેત્રમાં અને લાગણીના પ્રદેશમાં આશા આપણને ઉષા કે સંધ્યાના મનોહર રંગોની પેઠે કલ્પનાના તરંગોમાં ચઢાવે છે અને ચગાવે છે, અને મનોરથના તુક્કામાં મનને પરોવીને શેખચલ્લીના મહેલ રચાવે છે, જ્યારે સાધનાના માર્ગની આશા તો નક્કર છે. લાગણી કે સંસાર પરત્વેની જાગતી આશા એ તો તરંગોની બનેલી કલ્પનાસૃષ્ટિ છે. એ તો આમ પણ ઝુકાવે અને તેમ પણ ઝુકાવે.

એમાં નક્કી દોરેલી કોઈ રેખા નથી હોતી, જ્યારે સાધનાના માર્ગની આશામાં તો દોરેલી રેખાએ રેખાએ જવાનું હોય છે. જેમ એક મકાન ચણાવવાનું હોય તો તેના નકશા પ્રમાણે જ બધું કામ ચાલે, તેવી રીતે સાધનાના માર્ગની આશાનું છે. માટે આપણે આશાને સાધનામાર્ગની ભૂમિકામાં તે નક્કર સ્વરૂપ લે તેવી રીતે દોર્યા કરવાની છે. સાધના એ કલ્પનાનો પ્રદેશ નથી, પરંતુ જીવન ઘડવાને કાજે હૃદયની ભાવનાના નક્કર સ્વરૂપને કાજે- એવું સ્વરૂપ અપાવવાને કાજે- યા ભાવના સઘન અને નક્કર બને તે કાજે કર્મ જેમ છે, તેમ ભાવના વાસ્તવિકપણાના પ્રદેશમાં રમ્યા કરે તે કાજે સાધના છે. એટલે જીવનમાં સાધનાનો માર્ગ એ જ મહત્વનો છે, એમ વારંવાર મનમાં દઢાવી દઢાવીને સાધકે મનની કનેથી કામ લેવાનું રહે છે. આમ, આપણે મનને સતત ટકોરવાનું અને સંકોરવાનું છે, સંકેલવાનું પણ છે, અને એ પ્રક્રિયામાં આપણે સતત જાગૃતિ સેવવાની છે, તો જ પ્રભુકૃપાથી ફાવી શકીએ.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૬-૯-૧૯૫૧

મૌનએકાંત અનિવાર્ય નથી

તને જે કોઈ જે હકીકત કહે તે તેમની દૃષ્ટિથી તદ્દન વાસ્તવિક હોય. એમાં આપણે કશું ખોટું લગાડવાનું ના હોય. આપણે જો આપણું કામ-ભગવાનને ભજવાનું-જે માથે લીધું છે તે જો મન-હૃદયપૂર્વક કર્યા કરીશું અને અંતરમાં અંતરથી પ્રેમભક્તિ વડે કરીને જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક તેનું જોડાણ સાધ્યા કરીશું તો મૌનએકાંત લીધા વિના પણ તે કામ થઈ શકવાનું છે, તે નક્કી જાણજે. આપણને જે સંસાર મળ્યો છે, તેની આપણે અવગણના કરવાની

ન હોય તેમ જ ઉચ્છૃંખલપણે તેમની મરજી વિરુદ્ધ થઈને વર્તવાનું પણ ન હોય. વળી, સંસારમાં બીજે બધે નજર નાખું છું ત્યાં જે રીતરસમો છે તેના કરતાં તારે ત્યાં વૃત્તિ વિશેષ ઉદાર છે એમ જરૂર કહેવાય. કુટુંબથી છેક તદ્દન અજાણ્યા માનવીની સાથે ઘણો પત્રવહેવાર હોય અને તે બાબતમાં તને પ્રેમથી સંપૂર્ણ છૂટ રહે એવું દરેક કુટુંબમાં વિધવાને માટે તો બનતું નથી. અરે ! વિધવાની વાત તો જવા દો, પણ વહુદીકરીને માટે પણ તેવી રીતનું બનવું બહુ સુલભ તો નથી જ. તેથી મૌનએકાંત લેવાનો હેતુ તો લગની લગાડવાનો છે અને સાધનામાં વિશેષ એકાગ્રતા, કેંદ્રિતતા પ્રાપ્ત થાય તે કાજેનો છે. તે હેતુ તો આપણે મૌન લીધા સિવાય પણ ખંત, કાળજી, ધીરજ અને ઉત્સાહ રાખીને કરી શકીએ એમ છીએ જ.

ગુરુ શરીરે દૂર ભલે હોય

આપણે મળવાનું છે તે સ્થૂળ રીતે તો નહિ જ, પરંતુ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને જ્ઞાનની ભાવના વડે અને જીવન-વિકાસના હેતુ કાજે મળવાનું છે. ત્યાં જો એવી રીતે મળવાનું રાખીએ તો એ તો વળી સૌથી ઉત્તમ ઉપાય છે. જીવનને કદી અમાવાસ્યા નથી. વળી, ‘જેવી ભાવના તેવી સૃષ્ટિ’ એમ પણ કહેવાય છે. જેને જીવવું છે તે તો જીવશે જ, પરંતુ આળસ, પ્રમાદવાળા જીવનું આ માર્ગમાં કામ નથી. જીવનમાં ચડાયપડાય ખરું, પરંતુ ત્યારે જે જીવ હૃદયનું ભાન રાખે છે, તે તો પડવાની ક્રિયામાંથી ઊલટાં વધુ બળ અને પ્રેરણા મેળવે છે અને ઊલટો વિશેષ આગળ ધપે છે. આપણી અહંતાને જેમ બને તેમ આઘાત આપ્યા કરવાના છે.

કેટલાંક સાધનાનાં સૂચનો

આપણું ધાર્યું કે કહ્યું ન થાય ત્યારે મનમાં વિશેષ રાજી થવાનું છે, ત્યારે અહંકારને આપણે કહેવાનું છે 'લે બેટા ! લેતો જા. જ્યાં ને ત્યાં આગળ ધપે છે તો તને તો ધપ્યા મળે તો જ ઉત્તમ.' વગર લેવેદેવે કોઈને કંઈ કશું સૂચન પણ ન કરવું. કોઈ કંઈ કશી વાતચીત કરે એનો ફણગો કે ફણગારૂપે પેલા સામા માનવીને કહેવાનું મનમાં કશું સ્ફુરી ઊઠે તે વેળા, જાગૃતિ રાખીને તટસ્થતા અનુભવવાનું કેળવવું. આપણે બને તેટલા અંતર્મુખી થવાનું કરવું. સર્વ જીવની સાથે સુમેળપણાથી વર્તવાનું રાખવું. તું મારું આટલું ઉપર કહ્યું તેવું કામ કરશે તો તેનું સુખદ પરિણામ આપોઆપ તને મળશે.

શ્રદ્ધાનાં લક્ષણો

મારી એક બીજી શરત છે કે આ જીવમાં કશું દૈવત છે એવું માનવાનું નથી, અથવા તો મહાન છું એમ પણ ગણવાનું નથી. આ જીવ તો એક સામાન્ય પ્રકારનો માનવી છે. એને પૂજવા કરવાનો પણ ના હોય. એવા પ્રકારની શ્રદ્ધાનો મારે ખપ પણ નથી. આ જીવમાં શ્રદ્ધા રાખવાનું કોઈને કદી કહેલું પણ નથી. શ્રદ્ધા તો ધગધગતી તમન્નામાંથી આપોઆપ પ્રગટે, અને જીવનવિકાસની સાચી સમજણ પ્રગટાવે તો જ તે શ્રદ્ધા ખપની. કોઈનામાં પણ જે શ્રદ્ધા રાખવાની હોય છે તે તો આપણા પોતાને માટે છે. ઊંડી જીવતી શ્રદ્ધા પ્રગટ્યા વિના શ્રદ્ધાના વિષયમાં આપણે કદી પણ ચોંટી શકતા નથી અને પ્રવેશ પામી શકતા નથી, તો પ્રેરાઈ તો ક્યાંથી જ શકીએ ? જીવનમાં મળતા પ્રસંગો પરત્વેની જો યોગ્ય અને સાચી સમજણ ન પ્રગટતી હોય તો તેવાં જ્ઞાન અને ભક્તિ ખપનાં નથી. જીવનમાં માનવતાના જે ગુણો વર્ણવેલા છે તેટલામાં અને એની મર્યાદામાં જ્ઞાન

અને ભક્તિની પરિસમાપ્તિ નથી. એનાથીયે આપણે તો આગળ જવાનું છે. પરાક્રમીના પરાક્રમ કરતાંયે વિશેષ પ્રકારના પરાક્રમની આ માર્ગમાં જરૂર પડે છે. મહાન, સાહસિક નરો જે થઈ ગયા છે, તેમના જેટલા સાહસનો તો જરૂર આ માર્ગમાં ખપ રહે છે જ. ગૌરીશંકરના શિખર ઉપર ચઢવાને કાજે ઘણા સાહસિક જીવોએ પ્રયત્ન કર્યા છે અને હજી પણ કરે છે. તેવાં સાહસ, ધીરજ, ઉત્સાહ, ખંત, ચીવટાઈ આપણામાં જો સાચી શ્રદ્ધા હોય તો ઊગે જ. શ્રદ્ધા જો હોય તો તે એમ ને એમ કંઈ પડી ન રહે. એટલે આપણે જે તે કંઈ સમજી વિચારીને કરવાનું છે. ‘મનને’માં મેં એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે પોતાના વિચારથી ચાલવાથી ખત્તા ખાવા પડે તો તેનો વાંધો નથી, કારણ કે જીવ જો સાચી સાધકદશામાં હશે તો તેનાથી તો તે જરૂર શીખવાનો છે અને તેની આંખ ઊઘડવાની છે, પરંતુ બીજાના વિચારથી ખાલી ખાલી આંધળાની જેમ દોરવાયા ન જઈએ એ તો ખાસ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે. બીજાના વિચાર સાંભળવા જ નહિ એવો અર્થ એનો નથી. આપણે આપણા કામમાં પૂરેપૂરાં રત રહીએ અને ધ્યાન તો સાધનાના હૃદયમાં રાખીએ તો પૂરેપૂરી નિરાંત અને શાંતિ મળે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૦-૯-૧૯૫૧

સંસારથી ઉત્ક્રાંતિ શી રીતે ?

જેમ સ્વપ્નમાં અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓ માનવી અનુભવે છે, છતાં જાગી જવાતાં તે આમ થયું હતું તેમ તેને ખબર ભલે પડે, પરંતુ તેને તે જીવ ચામજૂની પેઠે વળગી રહેતો નથી, તેનું ઝાઝું મહત્ત્વ પણ તે આંકતો નથી, એ તો સૌ કોઈ ના અનુભવની હકીકત છે. તેવી જ રીતે સંસાર અને તેનાં સંબંધો, પ્રસંગો અને

બનાવો તથા મનમાં ઊઠતા અનેક પ્રકારનાં વલણો તે બધાં પરત્વે જો માનવીની સ્થિતિ તટસ્થતાની અને સરળતાની થઈ જાય તો, સ્વપ્નમાં અનુભવેલી વૃત્તિઓ તથા એવું બીજું બધુંયે જેમ સરકી જાય છે તેમ સંસારનું ઉપર ગણાવેલું બધું પણ સરળતાથી સરકી જાય. સ્વપ્નની બનેલી વાત એ તો સ્વપ્નની છે અને વાસ્તવિક નથી એમ માનવી સમજે છે, અને તે ખરેખરું અંતરથી તેમ સમજે છે. એટલે તેને તે ભૂતની જેમ વળગી રહેતો નથી. સંસારમાં અને તેના વર્તનોમાં માનવીની સમજણ ઉપરની રીતે જો આપણાં અંતરમાં પ્રગટી જાય અને સ્થિત થાય તો માનવી તેમાં અટવાઈને પુરાઈ ન રહે, જકડાયેલો પણ ન રહે, તેથી તો આપણે પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકાર એ બધાંથી જે જે બનતું રહે તેને કશુંય મહત્ત્વ ના આપતાં જો અંતરના અંતરતમ ચેતનને ખરેખરું મહત્ત્વ આપવાનું શીખીશું તો બધુંય સરળતાથી સરકી જશે-જેમ કમળનાં પાંદડાં ઉપર પડેલાં પાણીનાં ટીપાં તેને લેપતાં નથી તેમ. માટે આપણે તો તેવી જાતનો અભ્યાસ કેળવતા રહેવું છે. જેને વધારેમાં વધારે હૃદયમાં હૃદયથી મહત્ત્વ આપીએ છીએ તેમાં મન આપોઆપ સહેલાઈથી પરોવાય છે. માટે આપણે શેને મહત્ત્વ આપવાનું છે, તે અંગે પાકું વલણ થવું ઘટે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૨-૯-૧૯૫૧

હૃદયની સદ્ભાવનાની પરમ શક્તિ

જીવનમાં આકર્ષણના આકાર અને પ્રકાર જુદી જુદી રીતના હોય છે. જે આકર્ષણ-ભલેને પછી સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ કે કારણનું હોય, પણ જો તે આપણને સદ્ભાવનામાં રખાવ્યા કરે અને જીવની સમજણની કક્ષા ઊંચી ને ઊંચી કરાવે તો તેવું આકર્ષણ ખપનું છે. હૃદય હૃદયની ભાવનાની મિલાવટ હૃદય હૃદયને જ્યારે

ઓળખે છે, એટલે કે અનુભવે છે ત્યારે પરસ્પર એક એવા પ્રકારનું સગપણ પ્રગટે છે કે જેને ભેદની દીવાલો હોવા છતાં નડી શકતી નથી. નડતી જણાય તોપણ કોઈ વાર એ ખટકતી નથી. જ્યારે કંઈ પણ કશું પરસ્પરનું દિલમાં ખટકે નહિ અને દિલમાં એકરાગ પ્રગટ્યા કરે ત્યારે ભાવનાનો પ્રવાહ પરસ્પર નદીની જેમ વહે છે. હૃદય એ ભાવનાનો પ્રદેશ ખરો, પરંતુ જ્યાં સુધી આપણે બધાં જીવસ્વભાવમાં હોઈએ છીએ ત્યાં સુધી લાગણી, ઊર્મિ અને ભાવના પણ પ્રાણનું ક્ષેત્ર છે. તે વેળાની એવી પ્રગટતી ભાવનામાં જીવપણું હોવાનું, અને જીવપણું હોય ત્યાં તેવી ભાવનામાં કંઈક કામના પણ હોય, પરંતુ જે ભાવનામાંથી આશા, ઈચ્છા, કામના, લોલુપતા વગેરે એવું બધું ગળાઈને નીકળી ગયેલું છે, તેવી ભાવના એ હૃદયનો પ્રદેશ છે. આપણે તો એવી ભાવનામાં રમવું છે. એવી ભાવના પણ સાધન કે આધાર વિના ઊર્ધ્વગામી થઈ શકતી નથી, અને વેલને જેમ ઊંચે ચઢવાને માટે કંઈક આધાર જોઈએ તેવું જ ભાવનાને માટે છે. હૃદયની ભાવનાથી જે જીવનમાં ચઢે છે તે રંગ અને તેની મસ્તી કોઈ જુદા પ્રકારની છે. લાગણી કે ઊર્મિમાં એક જાતનું ઘેન પણ રહે છે અને ઘેલણ પણ હોય, પરંતુ હૃદયની ભાવનામાંથી તો યોગ્ય પ્રકારની જીવનવિકાસ કાજેની વિવેકયુક્ત સમજણ પ્રગટે છે અને તેવી ભાવનામાંથી અને તેવી ભાવના વડે કરીને જ્ઞાન થાય. એમ ભાવના ઉત્તરોત્તર વધારે ને વધારે સૂક્ષ્મ થતાં થતાં તેમાંથી આપણું ત્રીજું નયન પ્રગટે છે, કે જે બધું આરપાર જોઈ શકે છે. એટલે એવી ભાવનામાં અને એવી ભાવનાથી જો હૃદયહૃદયનો ભાવ થાય તો તેવું આકર્ષણ ખપનું છે. શરીર એ સ્થૂળ હોવા છતાં અને એ જીવતું છે ત્યાં સુધી તેમાં સૂક્ષ્મ અને

કારણ રહેલાં છે. સદ્ભાવની જાગૃતિ થતાં અને તે ટકતાં સ્થૂળમાં સૂક્ષ્મનું દર્શન થાય છે. એવું થવાવા માટે જ સ્થૂળનો આધાર ખપનો હોઈ શકે. આધારનાં બીજ વિના કશું કંઈ બનતું હોતું નથી. સ્થૂળ એ માત્ર સ્થૂળ નથી. સર્વ કંઈનો આપણે જેવો ઉપયોગ કરીએ છીએ તેમાં આપણી દષ્ટિ અને હૃદયની ભાવના ખીલતી જાય તો જ આપણું તેવું બધું ખપનું સમજવું. જેમાં ને તેમાં હૃદયની એવી સદ્ભાવનાનો આપણને ઉપયોગ કરતાં આવડે તો જીવનદર્શનની કળા પ્રાપ્ત થાય. સદ્ભાવના જીવનને ઉચ્ચ અને ઉચ્ચતર ગતિમાં ડગલાં ભરાવે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જીવનવિકાસના હેતુથી દરેકનું સાચું મૂલ્યાંકન કરવાની સમજણ પ્રગટાવે છે. જગતવહેવારમાં આપણે દ્વંદ્વની દુનિયામાં છીએ અને દ્વંદ્વની દુનિયામાં તો બધું જ રહેલું છે. એમાં સુખદુઃખ, સત્યઅસત્ય, તેજઅધંકાર, પાપપુણ્ય, નીતિઅનીતિ છે અને તે બધાંની સાથેનું આપણું અથડાવાનું પણ બનવાનું. તેવી પળે આપણા વર્તનની સમજણ આપણા મનમાં કેવા કેવા પ્રકારની જાગે છે તે જો આપણે વિચારતાં રહીએ તો આપણને આપણી કક્ષાની પાકી સમજણ પડ્યા કરે. જેને જોવું છે, જાણવું છે, સમજવું છે અને અનુભવવું છે તેને આપણે આપણી રીતે અને આપણી જીવદશાની આંખથી તેમ નહિ કરી શકીએ. દૂર-સુદૂરના તારા નિહાળવાને માટે નાનું સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર કામમાં નહિ આવે. એને માટે તો ખાસ વૈજ્ઞાનિકોએ શોધખોળ કરીને બનાવેલું ૨૫૦-૩૦૦ ફૂટનું મોટું દૂરદર્શક યંત્ર હોય અને તે પણ તેને જોવાની કળા આપણને સાંપડી હોય તો આપણે તે દૂરના સ્થળને બરાબર નિહાળી શકીએ. કોઈક તેવો કદાચ (સ્થૂળપણે) નિહાળી શકે તો તેના નિહાળવાપણા ઉપરથી તેનો તોલ કાઢવાની શક્તિ તેવા

દરેકમાં હોતી નથી. એટલે નિહાળવું અને તોલ કાઢવાની શક્તિ હોવી એ બે વળી નોખા છે, અને શક્તિ હોય તેમ છતાં તેના ઉપરથી તે સ્થળ ઉપરનું હવામાન, તે સ્થળમાં શું શું છે તે બધું તારવવાનું અને એનું એવું આકલન કરવાનું એ વળી તદ્દન જુદી હકીકત છે. એટલે આપણે તો પહેલાં આપણી પાસે જે સ્થૂળ છે તેમાં સદ્ભાવનાના જોશને વધારી વધારીને તેને મોટું કરવાનું છે. પરસ્પર હૃદયની સદ્ભાવના જાગતાં ક્યાંય ખટકો રહેતો નથી કે જાગતો નથી. માટે સદ્ભાવનાનો વેપાર કર્યા કરવો. વેપારમાં તો ખોટ પણ આવે. કિંતુ સદ્ભાવનામાં ખોટ આવે તો જીવનનો વેપાર ન ચાલી શકે. જીવનની કમાણી સદ્ભાવનાના પાયામાં રહેલી છે, તે જાણજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૭-૮-૧૯૫૧

સર્વશ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ-લગની

એક ઘડામાં કંઈક ભરેલું હોય અને તેમાં બીજું ભરવું હોય તો પેલું બીજું ઘડામાં ભરવાનું છે એનું આપણને પૂરેપૂરું ભાન જાગેલું હોવાથી અંદરનું હોય છે તેને બહાર કાઢીએ છીએ. તેવી રીતે આપણામાંથી કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ, મત્સર, અહંકાર ઇત્યાદિ નીકળવાં ઘટે. તે એની મેળે તો કોઈ કાળે ના નીકળી શકે, પરંતુ જ્યારે ઊર્ધ્વમાર્ગ પરત્વેનું જીવને પૂરેપૂરું ભાન જાગી જાય છે તે વેળા તે બધાંને કાઢવાને માટે ખાસ પ્રયત્ન પણ કરવો પડતો નથી. લાગેલી લગની એ જ મોટામાં મોટો પુરુષાર્થ છે. જીવમાં જીવ કક્ષાનું જે તે બધું હોવા છતાં લગની લાગી જતાં લગનીના વિષયમાં જીવની ગતિ સહજમેળે થતી રહે છે. એમ, જ્યારે તેવા પ્રકારની ગતિ થતાં થતાં તેમાં વેગ અને ધસમસતું

જોશ પ્રગટે છે તેવી વેળા સાધકને પોતાને પોતાના જીવપણાનું પણ અને તેની પ્રકૃતિના બળવાનું પણ ખરેખરું ભાન જાગી જાય છે. તેવી વેળાએ તેવા જાગેલા સાધકના જે પ્રયત્ન થાય છે, એ પ્રયત્નમાં ખરેખરા પ્રાણ પ્રગટેલા હોય છે, જેનાં ખમીર અને નૂર કોઈ જુદા જ પ્રકારનાં રહે છે. તેવી વેળાએ એક બાજુએ નીચેથી ઉપર જવાનો જાગૃત પ્રયત્ન રહ્યા કરે છે અને ઉપરનાની લેહ લાગેલી હોવાથી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકારમાં તેનો સંપર્ક રહે છે. આમ, નીચેથી ઉપરમાં અને ઉપરનો નીચેમાં સંપર્ક જાગતો બને છે. એવી વેળા મોહપિંજરમાં માનવીથી ડોકિયાં કરાઈ જાય છે, તો તેમાંથી તેને સવેળા જાગી જતાં વાર લાગતી નથી. માનવી ઉપર જવાને પ્રયત્ન કરે એટલે તે દિશામાં સડસડાટ કરતો ઉપર ચાલ્યો જ જાય તેવું કશું નથી હોતું. જ્યારે ખરેખર ઊંચે ચઢવાની લગની લાગેલી હોય છે, ત્યારે જીવ પડે ખરો, પણ એવા પડવાપણામાંથી તો તે અનેકગણો વેગ મેળવી લે છે અને તેમાંથી નવી સમજણ અને નવા પ્રાણ મેળવે છે, અને તેની ચઢવાની ગતિમાં વધારે પ્રાણ અને ચેતન પ્રગટે છે. એટલે એકવાર જો આપણને લગની લાગી જાય અથવા આપણી ‘માંહેલો’ જાગી જાય અથવા ચેતનના સંપર્કની ઝાંખીનો અનુભવ થઈ જાય તો પછી જીવની ઊર્ધ્વ પ્રકારની ગતિ નિશ્ચિત થઈ ગઈ એમ સમજવું. તે પછીથી પણ જીવ, જીવ પ્રકારના વિષયમાં વિચારવાનું નહિ કરે એમ તો નહિ બને, પણ એનાથી મોહપિંજરમાં પડાઈ જવાનું બન્યું હોવા છતાં એમાંથી એને નીકળી જતાં વાર લાગતી નથી. ઉપર લખ્યું છે તેવા પ્રકારનો જીવ એવા મોહપિંજરમાં પડે છે, તેના પ્રકારમાં અને એક સર્વ સાધારણ જીવ જે મોહપિંજરમાં પડે છે એના પ્રકારમાં આસમાન-જમીનનો

ફરક છે. જગત તે બંને જીવનો એક જ પ્રકારનો દેખાવ જોઈને પેલા સાધક-જીવને કદાચ નિંદે પણ ખરું, પરંતુ સાધક કશામાં પડી રહી શકતો નથી. તે તો જ્યાંત્યાંથી ઊભું થવાનું જ શીખ્યો છે, જેને જે બાબતની લગની લાગે છે, તેમાં તેનું મન સહજ રહે છે. માટે આપણે લગની લગાડવી છે એવો પાકો હૃદયમાં નિશ્ચય કરીને જીવનના સાધનમાં પ્રભુકૃપાથી મંડ્યા રહેવાનું છે.

સંત કેમ પરખાય

તેં કોઈ સાધુની વાત લખેલી. તેનામાં કોઈ જાતની શક્તિ હતી એમ પણ તેં લખેલું. આંખમાં એવી શક્તિ હોય છે. તે દ્વારા તે જીવનું આકર્ષણ કરે એવું સંભવી શકે. એવા પાસે જવામાં કશો માલ ના હોય. જેની કને જવામાં આપોઆપ સહજમેળે હૃદયમાં ઊર્મિ પ્રગટે, જીવનવિકાસના હેતુ કાજેની યોગ્ય અને જ્ઞાનપૂર્વકની સમજણ પ્રગટે ત્યાં જવામાં વાંધો પણ ન હોય.

મનશુદ્ધિની ત્રણ ક્રિયાઓ

જે સમજણ આપણે ગળે ઊતરી જાય છે તેના વિશે કશી સગડગ થતી નથી, તે હૃદયમાં પણ ઊતરી જાય છે. હૃદય તેને કબૂલે છે. આપણે તો જે તે કંઈ ડગલું ભરવાનું છે તે ઊંચી સમજણથી ભરવાનું છે. પછી તે ડગલું સંસારવહેવારના વર્તનમાં હોય કે બીજી બાબતમાં હોય, પરંતુ ત્યાં આપણી સમજણ કેવા પ્રકારની રહે છે અને આપણા મનના વિચાર અને ભાવના કેવા કેવા પ્રકારનાં રહે છે તે આપણે પોતે બરાબર તપાસતાં રહેવું જોઈશે. બીજાં કોઈને વિશે વિધેયાત્મક (Positive) વિચાર જો ન જાગે અને તેને બદલે નકારાત્મક વિચાર જાગે એવી વેળાએ ખૂબ જાગૃતિ રાખીને સાવધાન બનવું અને મનને ટકોરવું, સંકોરવું અને સંકેલવું. તેવી પળે શ્રીભગવાનની કૃપામદદ માટે પ્રાર્થના

કર્્યા કરવી. વારંવાર મનને આ ત્રણે ક્રિયાઓ કરાવવાની ઘણી ઘણી જરૂર રહે છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૯-૧૯૫૧

ગુરુને કઈ ભેટ ખપે

આ શરીરના જન્મદિવસે એટલે ભાદરવા વદ ચોથના દિવસે તારો કાગળ મળ્યો. તારા પ્રણામ પણ મળ્યા. મારે ભેટમાં પ્રણામ નથી જોઈતા. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ અને એ ઉપરાંત હૃદય-દિલ, એ બધાં પૂરેપૂરાં મળે અને તે બધાં પૂરેપૂરી શરણાગતિની ભાવનાવાળાં જ્ઞાનયુક્ત થઈને મળે તો તેવી ભેટ ખપની છે.

ગુરુના સ્થૂળ સંપર્કને મહત્ત્વ ન દો

પ્રભુકૃપાથી આ જીવનો જેને સંપર્ક થાય તે જીવની ઊર્ધ્વમાર્ગ પરત્વેની જેમ જેમ ધગશ અને ભાવના પ્રગટતી જાય અને એ માર્ગ તરફનું પ્રયાણ વધારે ને વધારે ગતિપ્રેરક, પ્રાણવંતું બનતું જાય તેમ તેમ સામા જીવમાં શું ચેતન છે એનો અનુભવ થતો જાય. જેને કોઈ જીવમાં ચેતન છે એવો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો અનુભવ હોય તે તો ધન્ય થયેલો છે. તેને ધન્ય થવાપણું રહેતું નથી, જોકે એવો જીવાત્મા જે જે જીવોના સંપર્કમાં આવે છે તે તે જીવોની સાથે અથવા તો સંસારવહેવારમાં અને જગતમાં તેની પ્રકૃતિની રીતે વર્તતો દેખાય છે, એવી વેળા તેની પ્રકૃતિ સિવાય બીજું આપણે જોઈ પણ શું શકવાના? એટલે આપણે સ્થૂળના સંપર્કની સાથે મહત્ત્વ કશું આપવું નહિ. જેમ જેમ પરિચય વધે અને પરિચય વધવાની પાછળ અંતરની ભાવના પ્રગટ્યા કરે અને એ ભાવનાથી કરીને જીવન રંગાતું જાય અને એમ થતાં થતાં જીવનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ સૂક્ષ્મતર અને સૂક્ષ્મતમ

થતા જાય ત્યારે જ કંઈ અંતરની ચેતનાની ગતાગમ પડવા માંડે. બાકી તો સ્થૂળમાં ને સ્થૂળમાં અટવાઈ મરીએ.

સ્થૂળ સંબંધની શરતો

સ્થૂળ પણ ખપનું છે અને મહત્ત્વનું છે, -જો તેનો જ્ઞાનભક્તિ-પૂર્વક સાધન તરીકે ઉપયોગ કરી શકાતો હોય તો. ભાવનાને પ્રેરાવવા કાજે અને તેને ઉદ્દીપન કરવાને કાજે પ્રતીકની હંમેશાં જરૂર મનાતી આવી છે. પરોક્ષ પ્રતીક સંપૂર્ણ ગણી શકાય છે, પરંતુ માનવી જીવાત્માને સંપૂર્ણપણે પૂર્ણ સમજવો કે માનવો એ ઘણી જ દુર્ઘટ ઘટના છે. પૂરેપૂરા જ્ઞાનયુક્ત અનુભવ થયા વિના એમ માની લેવું તે પણ યોગ્ય નથી. દીવાથી દીવો પ્રગટે. એવી રીતે દીવાથી દીવો પ્રગટે એવું અનુભવાય ત્યારે દીવો છે એમ પ્રમાણવું. આપણી સંસારની પરિસ્થિતિ અને આપણી જીવપ્રકારની દશા જોતાં-તું મારી વાત જવા દે, અરે, જવા પણ શા માટે દે-કોઈનાય વધુ નિકટના સ્થૂળ પરિચયમાં આવવાનું કરવું તે આપણા માટે હિતાવહ નથી. તને નાહિંમત કરું છું એમ તને લાગે, પણ તેમ નથી. આપણું જીવવું, આપણું ખાવું, પીવું, રહેવું, બોલવું અને વર્તવું એ બધું જ જીવનવિકાસના હેતુ કાજે છે એવું જ્યારે પૂરેપૂરું પાકું જ્ઞાનભાન થઈ જાય ત્યારે તો કશાનો ક્યાંયે વાંધો ન હોય. એવી દશામાં સંસાર, સમાજ કે સંસારના રીતરિવાજો કે સ્થૂળનું બંધન-એવા કશાનું ઝાઝું મહત્ત્વ રહેતું નથી. ઉપર જણાવેલી દશામાં એક પ્રકારની જ્ઞાનમાંથી પ્રગટેલી વિવેકની ઝનૂની મસ્તી પ્રગટે છે. સ્થૂળપણાથી ભડકતાં રહેવું તે પણ યોગ્ય નથી, પરંતુ સ્થૂળની મર્યાદા અને તેની હદ આપણે જ્ઞાનપૂર્વક બાંધીને જાગતા રહેવાનું છે. તારા જીવનવિકાસનું થરમોમિટર તો તું જ ને ? તને જો

કોઈ જીવના સંપર્કથી પ્રેરણા અને ચેતના મળ્યા કરે તો તે ઘણા આનંદની વાત છે. સમાજથી કે સમાજના બંધારણથી કે તેના રીતરિવાજથી જરાયે શ્રીપ્રભુકૃપાથી આ જીવને ભડકવાનું થતું નથી, પરંતુ સ્થૂળનો તું પરિચય કરવાનું કરે અને ભૂલેચૂકે રખે તેથી તારે નિંદાવાનું થાય તો તે મને ઘણું ખરાબ લાગે. આ જીવને તો કશું ગુમાવવાપણું રહેતું નથી. હું તો અહીં સંસારથી એકલો અટૂલો રહું છું, પરંતુ તારે સંસારમાં રહેવાનું છે. તેમ છતાં પાછી તું તેનાથી સંપૂર્ણપણે નિર્ભય બને અને તેની સાથે સાથે સંપૂર્ણ જ્ઞાનયુક્ત વિવેકી અને નમ્રતાવાળી બને એવી હૃદયની પ્રાર્થના છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૪-૯-૧૯૫૧

બાલવિકાસમાં પ્રેમનું સ્થાન

બાળકને નાનપણથી જ માન-અપમાનનો ખ્યાલ હોય છે. તે બાબતમાં તો આપણે જેટલું સમજણથી વર્તીએ તેટલું ઉત્તમ છે. બાળકના જીવનવિકાસનો આધાર માબાપની જીવન વિશેની સમજણના પ્રકાર ઉપર પણ રહેલો છે. જીવનના વિકાસમાં માના હૃદયનો પ્રેમ એ બહુ મોટો ભાગ ભજવે છે. માના હૃદયમાં જે ભાવના છે તેનું સાચું મૂલ્યાંકન તો જીવદશાની ઉપરવટ થવાતાં ખરેખર સમજાય છે. આજે મને પણ લાગે છે કે સાધનાદશામાં મારે મારી માને જે પ્રેમ કરવો ઘટતો હતો તે કરી શક્યો ન હતો. આજે મારી મા શરીરથી જીવતી હોત તો તેના પરત્વેનો મારા હૈયાનો પ્રેમ કેટલાયગણો ઉમળકાભર્યો જ્ઞાન-ભક્તિપૂર્વકનો હોત. એ બધો પ્રેમ આજે હું પ્રભુકૃપાથી 'હરિ:ૐ' સાથે નિમિત્તભાવે કર્યા કરું છું. તે બાળકની સાથેની મારી ભાવના એ નર્યો મોહ કે પૂરેપૂરો રાગ લાગે એવું તે સ્વરૂપ છે. છતાં તે અંગે આજે હું

કોઈની આગળ બચાવ પણ ના કરું. આ લખવાનો મારો હેતુ તો એટલો છે કે તારે તારા બાળકને ખૂબ પ્રેમ કરવો. વળી, તે જીવ સ્ત્રીનું શરીર લઈને અવતર્યો છે. એટલે તેને સંસારમાં કેટલીયે વિટમણાઓમાંથી પસાર થવું પડે, તેવી વેળા જીવને પ્રેમનો આધાર એ મોટામાં મોટો ટેકો છે. આજે પણ આ જીવને એવા પ્રેમની ભૂખ રહે છે અને આ જીવે એવો પ્રેમ કરી જાણ્યો છે અને સામા જીવ પાસેથી એવા હૈયાના પ્રેમનો તેવો યોગ્ય જવાબ વળ્યા કરેલો ન હોવા છતાં પણ.

પ્રેમગાથા

પ્રેમ એ જ જીવનનો પાયો છે અને એના ઘડતરમાં તેનું ઘણું જ મહત્વનું સ્થાન છે. પ્રેમને લીધે જ અણુયે અણુ ભેગાં મળે છે અને પાછાં તે વિખૂટાં પડે છે, અને તે વિખૂટાં પડે છે તે એકઠાં થવાને કાજે. એવા વિખૂટા થવાપણામાં એકઠા થવાનું જાગૃતપણે ભાન રહેલું હોય છે. પળથીયે નાનામાં નાની પળના સમયમાં આ બધી ક્રિયા ચાલ્યા જ કરે છે. પ્રેમ સર્જન, પોષણ અને નાશ પણ કરે છે. એવો ઉચ્ચ પ્રકારનો સાત્ત્વિક કક્ષાથીયે પરનો પ્રેમ એ તો ચેતનના સગુણ સ્વરૂપનું લક્ષણ છે. એવા પ્રેમની ગરમી ધગધગતા અગ્નિ કરતાં વધારે ગરમ લાગે એમ પણ હોય, અને શીતળ મલયાનિલ કરતાં વધારે આહ્લાદક અને ઠંકડ પ્રેરનારી પણ હોય. એનું દઝાડવું પણ ગમે અને ઠંકડ પણ ગમે. બંને સ્થિતિમાં તે કલ્યાણકારક જ હોય. માટે પ્રેમભાવ તો એના શુદ્ધ સ્વરૂપના જ્ઞાનપૂર્વકના ઉપયોગની દૃષ્ટિએ કર્યા કરવાનો હોય. એની પાછળ હેતુનું લક્ષ તો જીવતું રહેવું જ ઘટે. સુથાર લાકડા ઉપર ઓજાર વાપરે ત્યારે તેને કેવો ઘાટ આપવાનો છે તેનો ચોક્કસ પૂરેપૂરો ખ્યાલ તેના મનમાં જાગી ગયેલો જ હોય છે.

ક્યાં, કેટલું, કેવા પ્રકારનું કાપવું, કેટલું કેમ છોલવું, ક્યાં રંદો
 કેટલો દેવો એમાં એની કળા જેવો ઘાટ ઘડવાનો હોય તે પ્રમાણે
 હથિયાર વાપરવામાં રહેલી છે. ઘાટ તો એના મનમાં રમ્યા
 કરતો રહે છે. પ્રેમ એ એવા પ્રકારનું હથિયાર છે. પ્રેમમાં
 વેવલાપણું નથી. એમાં પૂરેપૂરી વાસ્તવિકતા હોવા છતાં તેના
 લક્ષ્યનું વિધાન આપણામાંથી ભાગ્યે જ કોઈકને તે વાપરતી
 વેળાએ પ્રત્યક્ષ જીવતું હોય છે. પ્રેમ એ તો શક્તિ છે. પ્રેમની
 પોષણકળા સૂક્ષ્મ, અતિ સૂક્ષ્મ છે. સર્જનકળા એ એટલી સૂક્ષ્મ
 નથી. તેથી તે પરખાય તેવી છે, પણ તેમાં તે પરત્વેની એકાગ્ર
 અને કેંદ્રિત થયેલી જ્ઞાનભક્તિનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. તેવી
 હૈયામાં સૂઝ પ્રગટવા કાજે કદરભક્તિની ભૂમિકાની ઘણી ઘણી
 આવશ્યકતા રહે છે. કદરભક્તિની ભૂમિકા જાગેલી હોય છે તો
 પ્રેમથી સર્જન થતું અનુભવી શકાય છે. પ્રેમથી થતો નાશ એ
 ઉત્તમ પ્રકારનું જીવનનું રચનાત્મક પાસું છે. એ સમજવા માટેનાં
 આપણામાં આંખ અને હૃદય બંને પ્રગટેલાં હોય તો જ આપણાથી
 સમજી શકાય. બાકી તો એને સમજવું અને ઉપરની રીતે સ્વીકારવું
 એ તો ભાગ્યે જ કોઈકનાથી બની શકે છે. પ્રેમ એ જીવનના
 ઘડતર કાજે છે. એ આપણને પણ ઊંચે લઈ જાય છે, અને જેને
 માટે વપરાય છે તેને પણ ઊંચે લઈ જાય છે. તે બંને રીતે
 કલ્યાણકારી છે. પ્રેમની વર્ષા, પ્રેમની શીતળતા, પ્રેમની હૂંફ,
 પ્રેમની ઉષ્મા, પ્રેમની ગરમી, પ્રેમની આશા, અને તેની
 સહાનુભૂતિ અને તેની પ્રેરણા-એ બધાં સૂક્ષ્મ પ્રકારનાં આંદોલનો
 છે, એનો સ્પર્શ થતાં તે અણુએ અણુમાં રોમાંચ પ્રગટાવે છે, અને
 જીવનને બહેલાવે છે, અને જીવનમાં એક પ્રકારની મુગ્ધતા અર્પે
 છે. જીવનનાં સૌંદર્ય તથા કળા પ્રગટાવીને તેને એક સુશોભિત

સુંદર ઉદ્યાન બનાવે છે કે જેનાથી કરીને આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકાર સદાય પ્રફુલ્લિત રહ્યા કરે છે. એવા ખીલતા જતા જીવનઉદ્યાનથી મધમધ સ્ફુરંતી સુવાસ જીવનને તરબતર કરી દે છે. એ સુવાસ એવા જીવનની ધન્યતાનું વ્યક્તપણું છે. આપણાં બધાંનો જન્મ એને કાજે છે. એ કાજે પ્રથમ તો ધન્ય થવું પડશે. જે જીવો ધન્ય થયેલા છે એઓ જે પ્રેમનું સાચું મૂલ્યાંકન સમજીને તેનો આમ કે તેમ ઉપયોગ કરી શકે છે. પ્રેમ એ જીવનઘડતરને કાજે છે, અને સાધન છે. તેમ છતાં પાછું તે સાધ્ય પણ છે. એટલે ભક્તિ કરતાં પણ પ્રેમનું સ્થાન ઊંચું છે. હૃદયની ભક્તિ વિના પ્રેમ સંભવી જ ન શકે. જીવનમાં પ્રેમની વાત ત્યારે તો અણુયે અણુ બોલી ઊઠે છે, અને એ વિશે લખતાં કદીયે તે લખાણ પૂરું થઈ શકે એવું પણ હોતું નથી. તેથી આપણે બધાં પ્રેમનું મહત્ત્વ જીવનમાં સમજીએ તે ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. સાથે સાથે જીવનનો પ્રેમ એ આપણો સાચો માર્ગદર્શક અને સદ્ગુરુ છે. એની જ્ઞાનપૂર્વકની હૃદયની જાગૃતિ આપણા મનમાં ઝળહળે ત્યારે જ તે ખરો ખપનો નીવડે છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૫-૯-૧૯૫૧

સાધનામાં શરીરનું સ્થાન

શરીરની સંભાળ રાખવી જરૂરી છે. એની ચિંતા કરવી એ ગાંડપણ છે. તેમ એને પંપાળવું એ ઘેલછા છે, પણ તેની યોગ્ય સારવાર કરવી એ આપણો ધર્મ છે. ચેતનને અનુભવવા કાજેનું એ ઘણું મોટું સાધન છે. ચેતનનો અનુભવ થઈ શકવા કાજે માનવશરીર જેવું બીજું કોઈ સાધન નથી. ‘મનખાદેહ દોહ્યલો’ એ જાતના સંસ્કાર સમાજમાં હજી પણ જીવતા રહેલા છે. એટલે

આપણે આપણને મળેલા માનવી-માળખાનો ઉપયોગ તે રીતે કરતા થઈએ તો ઉત્તમ.

પ્રસન્નતાના લાભ

સદાયે આનંદમાં રહેવું. પ્રસન્નચિત્ત રહેવાના ઘણા લાભ છે. જે જીવ સતત પ્રસન્ન રહ્યા કરે છે તેની કર્મેન્દ્રિય અને જ્ઞાનેન્દ્રિય વધારે સૂક્ષ્મ અને સતેજ બને છે. તેનાં જ્ઞાનતંતુઓ આઘાત-પ્રત્યાઘાતોને સહન કરી શકે એવાં બને છે. મન અનેક પ્રકારના સંકલ્પવિકલ્પ કરતું અટકી તો નથી જતું, પરંતુ જરૂર સ્થિર બને છે. તેની સગડગ ઓછી થાય છે, વધારે રચનાત્મક બને છે. બુદ્ધિ સમ બને છે. જીવનના સાચા રાહ પરત્વેની દૃષ્ટિ, સૃષ્ટિ વધારે સતેજ બને છે. પ્રાણના પ્રાકૃતિક ધર્મો-આશા, ઈચ્છા, કામના, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મત્સર ઇત્યાદિમાં પણ ફરક પડવા માંડે છે. અને તેના અહમ્ના પ્રકારમાં પણ જુદી દિશાનું વલણ પ્રગટે છે. સતત આનંદમાં રહ્યા કરવાથી જીવનમાં મળતા અનેક આડા, અવળા અને ઊભા પ્રસંગોથી જીવ ડહોળાઈ જતો નથી. તેનો શાંત ચિત્તે સામનો પણ કરી શકે છે. તેના તારતમ્યને વધારે સારી રીતે ગ્રહણ કરી શકે છે અને સમતા અને તાટસ્થ્ય એવા આનંદથી મહાલનાર જીવમાં વધારે ને વધારે જીવતાં બનતાં હોય છે. જીવનને સમજવાની તાકાત એમાંથી જન્મે છે.

... આપણે જે કંઈ કરવાનું હોય તે સ્પષ્ટ જણાવવું તો ખરું કે જેથી કશો ભ્રમ કોઈના મનમાં પેદા થાય નહિ. ભગવાનનું નામસ્મરણ ખૂબ કરતી રહેજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૬-૯-૧૯૫૧

મહત્વાકાંક્ષા સેવો

જીવનમાં જેને જીવનવિકાસની મહત્વાકાંક્ષા જાગે છે તેને કોઈ પણ પ્રકારની નિરાશા રહેતી નથી. મહત્વાકાંક્ષાનું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માટે જીવનમાં એક પ્રકારનો જુસ્સો પ્રગટે છે અને આપણી બુદ્ધિને પ્રેરણાની પાંખો જન્મે છે અને ભાવનાનો ઓઘ સ્ફુરે છે. મહત્વાકાંક્ષાનું ચિંતવન મનમાં તરવરતું રહે છે. તેનું ઝનૂન તો એવું હોય છે કે આપણે જે તે બધાં કર્મો કરતાં હોઈએ તેમાં કર્મો કરતાં છતાં જાણે પરોવાયેલાં હોતાં નથી તેવું આપણને લાગે છે. ખરી રીતે તો સાચી મહત્વાકાંક્ષા અને ઉત્કટ અભિલાષા જીવનને પાંગરાવે છે. જીવનની મહત્વાકાંક્ષાને કોઈ મર્યાદા હોતી નથી. મર્યાદા હોવા છતાં તે મર્યાદાને સ્વીકારતી નથી. છતાં તેવા જીવનમાં સ્વચ્છંદતા કે ઉચ્છૃંખલતા કદી જન્મતી નથી. મહત્વાકાંક્ષી જીવનને પોતાને માટે માત્ર પોતાની એકલાની જ પડી છે એવું એનું એકાગ્ર અને કેંદ્રિત વલણ થઈ જાય છે. માટે શ્રેયાર્થીએ સદાય મહત્વાકાંક્ષાને સેવ્યા કરીને તેને વધારે ને વધારે જીવતી કરવાની છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૭-૮-૧૯૫૧

ગુરુ સાથે પરિચય ક્યારે વધારવો

જેને આધ્યાત્મિક માર્ગે જવું છે તે જીવે પોતાની પ્રકૃતિને બરાબર સમજવી ઘટે. ‘કોઈનાય વધુ નિકટના સ્થૂળ પરિચયમાં આવવાનું કરવું તે હિતાવહ નથી.’ એટલા વાક્યનો અર્થ બીજી રીતે પણ થઈ શકે છે. પરિચય સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ એમ ત્રણે રીતે થતો હોય છે. પરિચય કરવાનો ઉદ્દેશ પણ જુદો જુદો હોય છે. વળી, આપણે હજી જીવસ્વભાવવાળાં હોવાથી પ્રકૃતિનાં દ્વંદ્વથી પ્રત્યેકના પરિચયમાં પ્રેરાયેલા રહ્યા કરીએ છીએ, પરંતુ આપણે તો જે પરિચય સાધવો છે તે આપણને જીવનવિકાસના

માર્ગમાં ઉપયોગમાં આવે એટલા માટે. આંધળો માણસ લાકડી રાખે છે તે માર્ગને શોધવા કાજે. તેવી રીતે સ્થૂળ પરિચય એ મુખ્ય હકીકત નથી, પરંતુ જો પરિચય સાધવા કાજેની આપણી આંતરિક ભાવના ઉત્કટ પ્રકારની હોય અને જીવનવિકાસ સાધવા કાજેના હેતુનું જ્ઞાન તે વેળા આપણને જાગ્યાં કરતું હોય અને વળી, આપણી ભૂમિકા પ્રેમભક્તિવાળી હોય એટલે કે સ્વીકાર કરવાની જાગૃતિયુક્ત ભૂમિકાવાળી બનેલી હોય તો સ્થૂળ પરિચયમાંથી તે સૂક્ષ્મ પ્રકારનો પરિચય મેળવ્યા કરે. આમ તો સામસામા બે જીવો એટલે કે બે જણ સ્થૂળ પરિચયમાં જ હોય તેમ છતાં બંને જીવો સૂક્ષ્મમાં મળતા રહે, જેવી રીતે એક જ પ્રકારના બોલવામાંથી બે જુદા જુદા માણસો જુદો જુદો અર્થ તારવે છે તેમ. જેમ કે ઉત્તમ પ્રકારના આંબાનો એક છોડ તેને માફક આવે એવી યોગ્ય જમીનમાં રોપ્યો હોય અને તેનો તે જ છોડ તેને સાનુકૂળ ન હોય એવી જગ્યામાં રોપ્યો હોય, તો તે છોડની જાત એક જ પ્રકારની હોવા છતાં બંને જગ્યાની અંદર તે આંબાના ફળના પ્રકારમાં અને પ્રમાણમાં જરૂર ફરક પડી જાય છે, અને કેટલેક ઠેકાણે તો તે ઝાડને સાનુકૂળ ન હોય એવી જમીન હોય ત્યાં તે વાવ્યો હોય તો તે કદીક ઊગતો પણ હોતો નથી, એવું અનુભવથી જાણેલું છે. વળી, તને મેં લખ્યું હતું કે ‘કોઈના પણ વધુ નિકટના સ્થૂળ પરિચયમાં આવવાનું કરવું તે હિતાવહ નથી.’ આપણે જીવનવિકાસ કરવો છે એ ખરું, અને એ કાજે આપણે સાધન પણ લેવાનું રહે છે, પણ જીવ અથવા મનને સૂક્ષ્મ કે કારણને પકડવાની શરૂ શરૂમાં તો સૂક્ષ્મતા પ્રગટેલી હોતી નથી. એટલે સ્થૂળ પ્રતીકનો આધાર તે લે છે. પ્રતીક પરોક્ષ હોય તો તે સંપૂર્ણ નિર્દોષ અને પૂર્ણ ગણાય, પરંતુ પ્રતીક જ્યારે

અપરોક્ષ હોય છે ત્યારે તે ઘણીખરી બાબતોમાં પૂર્ણ અને નિર્દોષ છે એમ મન કે બુદ્ધિ તુરતાતુરત માની શકતાં નથી. હૃદયમાં આપમેળે એના વિશેની સહજ આપોઆપ એવી પરખ જેને થઈ ગઈ હોય અને એવો હૃદયનો ભાવ જેનો બંધાઈ ગયો હોય તેની વાત જુદી છે. એટલે જેને આપણે સદ્ગુરુ માનીએ તેવાની પણ અનુભવથી દઢ ખાતરી થઈ જાય અને એવા અનુભવ સાધકને મળે તો તે પછીથી તેના મનમાં કોઈ જાતની સગડગ થવાનો સંભવ રહેતો નથી. એવો નિશ્ચિત આધાર એનો પાકી જાય તેવી વેળા સ્થૂળ પરિચયમાં કોઈ જાતનો વાંધો રહેતો નથી. વળી, તારી પરિસ્થિતિ જુદા પ્રકારની છે. મારા નિમિત્તે તારે અડચણમાં મુકાવાનું બને તે મને અસહ્ય થઈ પડે. સંસારમાં આપણે સાહસિક બનવાનું છે, નિર્ભય બનવાનું છે, અને કશાક કોઈના કહેવાથી ડગી ન જઈએ એવાં પણ બનવાનું છે, પરંતુ હાલમાં તારી પ્રકૃતિ કંઈક આડાઅવળું તને કોઈ કહે તો છંછેડાઈ પડે તેવી છે. તું વ્યક્ત ન કરે તોપણ મનમાં તો જરૂર છંછેડાય. જો સંપૂર્ણ નમ્રત્વ અને વિવેક તથા ગમે તે પરિસ્થિતિ બને એમાં આપણે શાંત, ધીર અને તટસ્થ રહી શકીએ તો તો કશો વાંધો નહિ. એટલે એવી સ્થિતિ હોવા પરત્વે આપણે આપણું બધું લક્ષ પરોવવું. ગાંધી આશ્રમમાં મળવા આવજે. તે અંગે કશી ના નથી, પણ અનુભવ કરીને હૃદયથી ખાતરી મેળવતા રહેવું. તારો સ્વભાવ લાગણીવાળો છે, તો એવા જીવે તો વધારેમાં વધારે કાળજીવાળા રહેવું ઘટે.

સંસાર ક્યાં સુધી સાયવવો

જીવપણાના ક્ષેત્રની પેલી પારની દશાની હાલમાં તો આપણને

કશી ગતાગમ નથી. એટલે ત્યાં સાવચેતી રાખ્યે પણ પાલવે એમ નથી, એ તો એમાં ભૂસકો મારવાથી જ કંઈક સમજણ પડે તો પડે. ઝંપલાવવાનું તો છે જ. તેવી ભાવના દૃઢતર બને તે કાજે તો પ્રભુસ્મરણ ઈત્યાદિ સાધન છે. મીરાંએ એક ભજનમાં ગાયું છે:-

‘ચલી, મીરાં ચલી, મેરો કોઈ ન રોકનહાર.’

એવી મસ્તી જ્યારે જીવનમાં પ્રગટે છે ત્યારે જગતનાં દ્વંદ્વ રસ્તામાંથી હઠી જાય છે. કશું નડતું નથી. સંસારનો વિચાર સરખો પણ ત્યારે રહેતો નથી, પરંતુ જ્યાં સુધી સંસારમાં છીએ અને સંસારનો વિચાર છે ત્યાં સુધી સંસારને ફેંકી દીધે ચાલી શકે એમ નથી. સંસારની રીતરસમો આપણે ઈચ્છીએ કે ન ઈચ્છીએ તોપણ તે બધી આપણને વળગેલી જ છે. સંસારનાં અવહેલના અને તુચ્છકાર સહન કરવાની તાકાત હજી આપણે જન્માવવી પડશે. સંસારથી જે જીવ જુદો તરીને બીજી રીતે વર્તવા જાય છે તેને સંસાર અવગણ્યા વિના અને અવહેલના કર્યા વિના રહેતો નથી. એવી વેળાએ આપણી ભૂમિકા જો પાકી ન હોય તો તે આપણી માનસિક દશા અપરંપાર વેદનાથી ભરેલી રહે છે અને આપણે જાણે તદ્દન એકલાં અટૂલાં પડી ગયેલાં હોઈએ અને જીવનમાં કોઈ સાથી, સગપણ, સગું ન હોય અને એટલું જ નહિ પણ કોઈ સહાનુભૂતિ બતાવનાર પણ ન હોય એવી આપણી દશા થઈ જાય છે. તારાં આ જીવમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા અને ભક્તિ અચળ બની જાય તેવી વેળા મારે કશું ચેતાવવાનું રહેતું નથી. એવી દશામાં જીવ પોતે એકલો અટૂલો હોવા છતાં એણે પોતે પોતાનામાં પ્રાણ પ્રગટાવી દીધેલા છે. આજે સમાજમાં તારી સ્થિતિ જુદા પ્રકારની ગણાય. એટલે મારે તને લખવું પડે છે.

મને તો કશી ભડક નથી. એટલે તને સમજાવવાને જે તે બધું લખેલું છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨-૧૦-૧૯૫૧

સાચા સાધકની વ્યાખ્યા

કામ કરવામાં ખૂબ ઉત્સાહ અને આનંદ પડે ત્યારે કામ પાકવા માંડ્યું ગણાય. તેવું કામ કરતાં કરતાં પ્રભુસ્મરણ ભાવના જીવતી રહે અને તે તે પળે થતું કર્મ પ્રભુને સમર્પણ કરાવાય અને એવી ભાવના જીવતી રહે અને પ્રભુપ્રીત્યર્થે યજ્ઞકર્મભાવથી સકળ કર્મ કર્યે જવાય તો જ આપણે સાચાં સાધક.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૯-૧૦-૧૯૫૧

ઊર્મિ કેમ વ્યક્ત ન કરવી

પ્રભુકૃપાથી કોઈ કોઈ વેળા તારા પ્રત્યે હૃદયમાં ઊર્મિ પ્રગટે, પણ તે કાગળમાં વ્યક્ત કરવું યોગ્ય લાગતું નથી. ખાલી ખાલી ઊર્મિથી કશું વળતું નથી. ઊર્મિની ગતિમાંથી કર્મમાં ચેતન પ્રગટે તો તે ઊર્મિ ઉપયોગની. વળી, આપણા કાગળો ખુલ્લી ચોપડી જેવા હોવા ઘટે. હૃદયમાં જે ભાવના પ્રગટે તે ભાવનાને એટલે કે એવી ભાવનાના શુદ્ધ સ્વરૂપને ભાષાના સ્વરૂપમાં મૂકતાં એને પૂરેપૂરા યથાર્થ સ્વરૂપમાં સર્વથી લેખાય કે કેમ તે પણ વિચારવાપણું રહે છે. ‘પુનિત પ્રેમગાથા’માં જે લખવાનું બન્યું છે તે તો અંગત બની ચૂકેલાં સ્વજનો વિશે-એટલે ત્યાં ગેરસમજૂતીનો સવાલ ઊભો થતો ન હતો. ભાષાને હૃદયની રીતે વ્યક્ત કરવા જતાં તને જરૂર આશ્વાસન તો મળે અને તને એક પ્રકારનું ઘણું સારું પણ લાગે અને તારું મન પ્રફુલ્લ બને, પરંતુ તે બધું એક થોડા કાળ પૂરતું તેવું બને. એક પ્રકારનો તે ઊભરો પણ ગણાય. એવા શબ્દથી મનહૃદયને કેટલીકવાર પ્રેરણા પણ મળે છે તે

સાચું છે, પરંતુ એક તો તારા કુટુંબમાં આ જીવ પૂરેપૂરો પરિચિત નથી. વળી, તું એક સ્ત્રીજાતિ છે અને પાછી વિધવા છે, જોકે અમારે મન આમાંનું કશું નથી. તેમ છતાં તારી પરિસ્થિતિ નોખી છે. તારે તો સાવચેતીપૂર્વક અને તેવી ભાવનાથી જીવનમાં જ્ઞાનપૂર્વક વર્તવાનું છે.

‘અમંગળ’ પ્રસંગ મંગળ કેમ બને

આપણા સમાજમાં વિધવાનું જીવન એ એક પ્રકારે જોતાં ઘણું કારમું છે. તેમ છતાં જો જીવનની સામે ઉત્કટ મહત્વાકાંક્ષાથી ભર્યું ધ્યેય હોય અને એ ધ્યેયને પહોંચવાને માટેની કંઈક પ્રકારે તાલાવેલી હૃદયની લાગી હોય તો વિધવાનું જીવન ઉત્તમ પ્રકારે ભાવનાથી વહ્યું જઈ શકે. પ્રત્યેક પ્રસંગ આશીર્વાદરૂપ પણ થઈ શકે અને ના આશીર્વાદરૂપ પણ થઈ શકે.

વૈધવ્ય ઘણું ખરું લાદવામાં આવે છે

સંસારવહેવારમાં જ્યાં જ્યાં વિધવાના જીવન ઉપર બેળે બેળે જે કંઈ લાદવામાં આવે છે ત્યાં ત્યાં જેમ બંધિયાર પાણી ગંદું બને છે તેવું તેમના જીવનમાં બનતું હોય છે, પરંતુ જે જીવની સામે જીવતો આદર્શ પડેલો છે તેના જીવનમાં તેવું થતું નથી. એટલે તારું જીવન એવા આદર્શ વડે કરીને રંગાયા કરો એવી હૃદયની અભિલાષા રહે છે. એવા જીવનમાં જ્ઞાનપૂર્વક ભાવનાનું જોશ અને જ્ઞાનશક્તિની ધીરજ, સમતા, યથાસ્થિત હૃદયની ઉકેલ કાઢવાની સૂઝ આદિ જો મેળવવાનું થાય તો જીવનમાં વિકાસ સધાય. વિધવાનું જીવન એ કઠોર તપ છે અને એમ તો દરેક જીવ એ વિધવા છે, પરંતુ એને એના વિધવાપણાનું સાચું ભાન જાગેલું નથી, પરંતુ આજે સમાજની દૃષ્ટિ એના સરળ જીવનને યથાયોગ્યપણે વહેવા દેવાને કાજે એટલી નિર્મળ ભાવનાથી જ્ઞાનયુક્ત થયેલી નથી. સમાજનો ઊંચો કહેવાતો

વર્ગ વિધવાને વિધવા રાખવા માગે છે, પરંતુ સમાજનું આગળપાછળનું વાતાવરણ નર્ચું ભોગવિલાસથી ભરેલું હોઈ વિધવાના જીવનને યોગ્ય પ્રકારે પ્રેરણા મળે, સહાનુભૂતિ મળે, એવા પ્રકારનું તો મુદ્દલે નથી. જગતમાં હજારમાં નવસો નવ્વાણું નિંદનાર હોય છે. આજે સમાજમાં વિધવાના જીવનમાં નર્ચું કચડાવાપણું છે. પોતાની સ્વયંઊર્મિથી સાધારણતઃ કોઈ એવું જીવન પાળતું નથી. એવું જીવન પાળવામાં મોભો, પ્રતિષ્ઠા, કુળની આબરૂ, જૂનો ચાલ્યો આવેલો રિવાજ વગેરે અનેક બધી માન્યતાઓ અને ગણતરીઓ પડેલાં છે.

ભાવનાપૂર્વક વૈધવ્ય પાળો

કિંતુ આપણે તો જે કરવું છે તે સ્વેચ્છાપૂર્વક પોતાના જ જીવનની ભાવનાથી જે તે કરવાનું છે. એવા જીવનમાં તપ અને ભાવનાને સ્થાન છે. આપણે તો સમાજના મૂલ્યાંકનથી ઉચ્ચતમ કક્ષામાં વિહરવાનું છે. આપણે સમાજની અને કુટુંબની સાથે સંકળાયેલા છીએ. એટલે સમાજના અને કુટુંબના ઘરેડ મુજબના જે જે રિવાજો છે તેમાંથી જે તે બધું જ્ઞાનપૂર્વક સમજીને પાળવાનું છે.

શાંત વાતાવરણના લાભ

માનવીને પથ્થરની દીવાલ સાથે પણ પ્રેમ થઈ જાય છે. અહીં આ સ્થળ ઉપર એવો અમને પ્રેમ પ્રગટેલો છે. ત્યાં જો સ્વજનો ન હોય તો અહીંથી નીકળવાનું મન ન થાય. મને અહીં રહેવાનું ઘણું ગમે છે. કુદરતનું સૌંદર્યયુક્ત સામીપ્ય અને પૂર્ણ શાંતિ એ જીવનમાં શાંતિ પ્રગટાવીને મદદ કરનારાં નીવડે છે.

નિર્ધન ધનવાન સ્થિતિ

તને લખેલા કાગળો જે છે તે બધાને છપાવવાની તારી મરજી છે તે જાણી આનંદ થયો છે. વળી, તું લખે છે તે પ્રમાણે તું આપીને રાજી થાય તે પણ યથાર્થ છે. તે સાથે સાથે તું તંગી ભોગવે અથવા તો પૈસાને લીધે સંકોચ થાય તે પણ ના ગમે. બાકી, જેને અમારું કે મારું કહું તેવું કશું મારી કને નથી. જે તે કોઈનું આપેલું હોય છે અને જે તે કોઈને આપવાનું રહે છે, અને જ્ઞાનની ભાષામાં કહું તો ઈશ્વરનું આપેલું હોય છે અને તેને જ પાછું સમર્પણ કરવાનું હોય છે.

કોચીનથી કેનેનોર જતાં ચાલુ ટ્રેનમાંથી હરિ:ૐ તા. ૧૫-૧૦-૧૯૫૧

સંવાદનો અનુભવ કરવા વિસંવાદની જરૂર

જીવનમાં જ્યાં ત્યાં વિસંવાદ ભરપૂર ભર્યો હોય એવું લાગ્યા કરે છે, પરંતુ તે સાથે સાથે સંવાદ પણ જીવનના રોમેરોમમાં ભરેલો પડેલો છે. એવું જો આપણા ભાવમાં ઊગી જાય તો જીવનમાંના વિસંવાદને મહત્ત્વ જીવ આપતો અટકી જાય. સંવાદ જીવનના અણુએ અણુમાં વ્યાપી રહેલો છે અને તે પણ સહજપણે, જ્યારે વિસંવાદ વ્યાપી રહેલો છે ખરો પણ તેમાં તેટલું સહજપણું હોતું નથી. વિસંવાદમાં ઘર્ષણ છે, જ્યારે સંવાદમાં અને સુમેળમાં આત્માનો વિકાસ રહેલો છે. અને વિસંવાદની સ્થિતિમાં અને ગતિમાં તો જીવપણાની વૃદ્ધિ રહેલી છે. વિસંવાદ અને સંવાદની વચ્ચે જીવ શેની પસંદગી કરે છે એના ઉપર એના જીવનના વિકાસનો આધાર રહેલો છે.

વિસંવાદના પ્રકાર પણ જુદા જુદા રહ્યા કરે છે. જીવની જીવપણાની ભૂમિકામાં જે વિસંવાદને ટાળવાને કાજે માનવીના અંતરમાં સંપૂર્ણ સદ્ભાવની, યજ્ઞની, જીવતી જ્વાળાઓ જો પ્રગટેલી હોતી નથી, તો તેવો વિસંવાદ ટાળવો એ જીવને માટે

અઘરામાં અઘરું છે. વિસંવાદમાંથી જે ઘર્ષણ થાય છે તે ઘર્ષણ શાંતિ, પ્રસન્નતા, સમતા, તાટસ્થ્ય, ધીરજ, સહનશીલતા આદિ ગુણોને કદી પણ વિકસવાની તક લેવા દેતાં નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ તેમાંથી એવા પ્રકારની મનમાં ખેંચ ઉત્પન્ન થાય છે અને રહ્યા કરે છે કે જેને લીધે ઉપલા ગુણોનું જોશ અને ગતિ બંને વધારે ને વધારે નરમ પડતાં જાય છે. સાધકના જીવનમાં વિસંવાદને પણ સ્થાન છે, અને તે પણ તેનો સદ્ગુરુ-માર્ગદર્શક, ચેતાવનાર-બની શકે છે. વિસંવાદ હોવાને લીધે તો પોતાના ધ્યેય પરત્વેની સાવચેતીયુક્ત અને સાવધાનીપૂર્વકની જાગૃતિ તેનામાં કેટલી પ્રગટેલી છે, તેનું તેને જીવતુંજાગતું ભાન પ્રગટ થાય છે. કસોટીમાં જે માનવી હિંમતપૂર્વક સામનો કરી ટકાર ઊભો રહે છે અને ટકી શકે છે તે ખરો મર્દ છે. કસોટીમાં જેનું નૂર ઝળકે છે અને વધારે તેજસ્વી બને છે તે જીવતો માનવી છે એમ ગણાય. સાધકના જીવનમાં વિસંવાદનું સ્થાન તેને વધારે બળવાન, હિંમતવાન, ધીરજવાન, સાહસિક, ઉદાત્ત અને વિસ્તાર થતી જતી હોય તેવી વિશાળતાને તથા વિસંવાદની પરિસ્થિતિ હોવા છતાં પોતાનું વર્યસ્વ શાંતિ, પ્રસન્નચિત્તતા, સમતા, તટસ્થતા આદિ ગુણો પરત્વેનું રહ્યા કરે અને તે કાજેના જીવતાજાગતા પ્રયત્નોમાં વિસંવાદના ગજગ્રાહના યુદ્ધમાંથી તે પ્રેરણા મેળવતો રહે છે. સાધકના જીવનમાં અને તેની દૃષ્ટિ ખૂલવામાં અને પ્રસંગોમાંથી રહસ્ય મેળવવાને કાજે એની સમજણની આંખને એ ખુલ્લી કરે છે. વિસંવાદ છે તો અંધકારમય અથડામણ અને ગૂંચવાડાનો પ્રદેશ, પણ એને ભેદીને પેલી પાર જોવાની દૃષ્ટિ-સુમેળ પરત્વેનો જીવતો ઝોક જે માનવીનો હોય છે તેની કને હોય છે. ચેતન અણુઅણુમાં વ્યાપેલું છે, અને એ

વિસંવાદ અને સંવાદ બંનેમાં રહેલું છે એવો અનુભવ ખૂબ આગળ જતાં શ્રેયાર્થીને થાય છે પણ ખરો. એટલે આપણે જો ચેતનનો અનુભવ કરવો હોય તો વિસંવાદમાં સંવાદની દૃષ્ટિને હૃદયમાં જીવતી રાખીને આપણે વર્તવાનું રહે છે. સાધનામાં આપણું દૃષ્ટિબિંદુ પાક્યું છે કે કેમ એનું મોટામાં મોટું પ્રત્યક્ષ લક્ષણ વિસંવાદમાં સંવાદની દૃષ્ટિ રહે છે કે કેમ તે છે.

ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાં વિસંવાદ

જેમ જેમ સાધકની ઊર્ધ્વ ભૂમિકા થતી જાય છે તેમ તેમ જીવનમાંના વિસંવાદનું જોર ઘટતું જાય છે અને વિસંવાદ આવે છે તોય તેના પરત્વેનું મહત્ત્વ તો તદ્દન મોખું પડી જાય છે. વિસંવાદથી તેના મનમાં લગીરે પણ ખેંચ ઉત્પન્ન થતી નથી અને શાંતિ, પ્રસન્નતા, સમતા આદિ ગુણો ઘવાતા પણ નથી. આથી, પણ ઊર્ધ્વ ભૂમિકામાં વિસંવાદનો પ્રકાર બદલાય છે અને તે જ્યારે જ્યારે સૂક્ષ્મ પ્રકારનો થતો જાય છે ત્યારે સાધકને તે કદીક બેફામ પણ બનાવી દે છે. એટલું જ નહિ પણ તેનાં સ્વરૂપ કલ્પવાં કે સમજવાં ઘણાં અઘરાં થઈ પડે છે અને તે અતિ સૂક્ષ્મ હોવાથી ઓચિંતો હુમલો પણ કરી બેસે છે. ખરેખરા સાધકની એવી વેળા જાગૃતિ પણ વિશેષ ચકોર બનેલી હોય છે. સાધક જાગૃત હોવાથી એવા હુમલાના વલણને પારખી શકે છે અને તેનો સામનો કરી શકે છે. જીવનની પ્રત્યેક ભૂમિકામાં યુદ્ધ રહેલું છે. યુદ્ધ વિના વિકાસ નથી. યુદ્ધ હોય છે ત્યારે પોતાની સમગ્ર શક્તિને એકાગ્ર અને કેન્દ્રિત કરવાનું ભાન પૂરેપૂરું જાગૃત થતું હોય છે. પૂરેપૂરી ચારેબાજુની સામનાની તૈયારી કરવાને તે સદાય કટિબદ્ધ થાય છે, અને એવાં યુદ્ધનાં અનેક પાસાંઓ પણ હોય છે. સાધનાપંથે જીવનમાં એવાં અનેક પ્રકારનાં યુદ્ધોને સાધકે

સામનો કરતાં કરતાં પ્રસન્નતા, શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, ધીરજ, સહનશીલતા, હિંમત આદિ અનેક ગુણોના બળનો અનુભવ કરીને તેનો જ્ઞાનપૂર્વક ઉપયોગ કરતા રહેવાનું છે અને તેમાંથી બળ, ગતિ અને પ્રેરણા પણ તે મેળવે છે. આમ, એમાંથી જીવનનો વિકાસ થતો રહેતો હોવાથી સાધકને કાજે તે આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે. એટલે જ સાધક કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમાં શ્રીભગવાનની કૃપાનાં દર્શન કરે છે.

વિસંવાદો કેમ શમે

આપણે બધાં જીવદશામાં છીએ અને આપણે જો ચેતનનો અનુભવ કરવો હોય તો સુમેળને જ વધારેમાં વધારે મહત્ત્વ આપવાપણું રહે છે, અને વિસંવાદ ઊપજે ત્યારે તેમાં સંવાદની દૃષ્ટિ જીવતીજાગતી રહે એટલું જ નહિ પરંતુ તેવી તક આપણા જીવનવિકાસ કાજે પ્રભુકૃપાથી મળેલી છે એવા પ્રકારનું તેવી વેળાએ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનભાન મનમાં પ્રગટ્યા કરે તે ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. આવો જીવતો ખ્યાલ જો હૃદયમાં રહે તો વિસંવાદનાં જે જે નિમિત્તો હોય તે તે નિમિત્તો પરત્વે આપણને મનમાં કદાપિ શોક, ખેદ, દ્વેષ આદિ કશું થવા પામે નહિ. ઊલટું એનાથી કરીને આપણે વધારે જાગૃતિ પેદા કરવામાં અને જીવનવિકાસ કાજેની પ્રેરણા મેળવવામાં એવાં નિમિત્તોએ મદદ કરી છે એવું સાધકને લાગશે. આમ, સાધકની દૃષ્ટિ તેવા પ્રસંગોમાં સંપૂર્ણ રચનાત્મક બની જાય છે અને સારોયે સંસારવહેવાર એનો મદદગાર બની જાય છે. તેવી વેળાએ એને પોતાના વિરોધનું તો કોઈ નથી, બલકે જે જે કાંઈ છે તે પોતાને મદદ કરવાને માટે અને જીવનવિકાસની ગતિમાં પ્રેરણા આપવા કાજે છે તેવો અનુભવ થયા કરે છે. અસત્ય પણ સત્યને પામવા માટેની ભૂમિકાનું સાધન છે. માટે જો આપણે આ સંસારવહેવારમાં,

જગતમાં અને મળેલાં સ્વજનો સાથેના સંબંધોમાં આપણાં દૃષ્ટિ,
વૃત્તિ અને વલણને જીવનવિકાસ પરત્વેનાં જીવતાં રાખી શકીએ
તો જ ઉપરનું નિદાન તદ્દન સાચું ઠરી શકે, બાકી તો નહિ.

મુંબઈ,

હરિ:ૐ

તા. ૨૫-૧૦-૧૯૫૧

ગઝલ

હૃદયનો ભાવ જ્યાં જાગે, બધું ત્યાં જીવતું લાગે,
હૃદયનો રસ જહીં જામે, બધું તાદૃશ તહીં લાગે.
નથી જુદાઈ તલભરની, બધો રસ ત્યાં હૃદયકેરો,
હૃદયમાં શો સમાઈને, હૃદયથી તે વહે પાછો.
જગત બીજું ન ત્યાં ભાસે, હૃદય સામ્રાજ્ય શું એક !
હૃદયકેરો પસારો ત્યાં, હૃદય વિસ્તાર ત્યાં એક.
હૃદયને જીવતું કરીને, હૃદયથી જે મળે તેમાં,
પ્રવેશી જો શકાયે ત્યાં, હૃદયમાં તો મળાયે શાં !

હૃદયને પારખો

આ સંસારવહેવાર, જગત અને સારુંબ્રહ્માંડ હૃદયમાં
સમાયેલું છે અને હૃદયથી ઉત્પન્ન થયેલું છે. બ્રહ્માંડ એ કેટલું
વિશાળ છે ! તેનો અંત નથી. એટલે આપણે આપણા હૃદયને
એવું વિશાળ અને અનંત બનાવવું પડશે. હૃદયને દ્વંદ્વ નથી અને
ગુણ પણ નથી. તે ભાવાત્મક (abstract) હોવા છતાં પાછું તે
એક ભાવાત્મક પણ નથી. એટલે એને-હૃદયને-ઈશ્વરની કક્ષામાં
પણ મૂકી શકાય, પરંતુ તારા મારા જેવાને તો કશી ગતાગમ
નથી, અને સમજણ પણ કશી જ નથી. આમ, જો આપણે સાચો
જીવનવિકાસ સાધવો હોય તો હૃદયની પરખનું જ્ઞાન મેળવીને
તેનો અનુભવ કરવો પડશે. હૃદયનું જાગૃત જ્ઞાનભાન થાય તો
જે તે બધું આપોઆપ સમજાયા કરે અને બન્યા કરે તે જાણજે.

ઉત્કટ ભાવનાની શક્તિ

હૃદયના પ્રાણ અને ભાવ જે વિષયમાં જે બાબતમાં રહ્યા કરે, તે વિષયમાં અને તે બાબતમાં મન આપોઆપ આપમેળે વળગેલું રહ્યા કરે છે. જે બાબતની ઝંખના હૃદય સેવે, તે વિષય અને તેની સમજણ સહજમેળે જીવમાં જાગતાં બને છે. ભાવ હોય, પણ જો તેમાં હૃદયની શક્તિ ઉત્કટપણે પ્રેમભક્તિપૂર્વક ભળેલી ન હોય તો તેવો ભાવ મડદાલ જેવી દશાનો ગણાય, તેવા ભાવથી કશો ઉઠાવ થઈ પણ ન શકે. હૃદયની ભાવનાને ઉત્કટતામાં પ્રવેશાવીને ચિંતવનના વિષયમાં જોડી દેવાની કળા જે જીવને સાંપડે છે, તેને ચિંતવનના વિષયનું હાર્દ હાથમાં આવી જાય છે, અને ચિંતવનનો વિષય સદાય સન્મુખ રહ્યા કરે છે. એમાં ને એમાં તેનું મન તરબોળ બન્યા કરે છે.

પહેલાં તો 'રાગ' પ્રગટાવો

આપણે બધાં હજી તો જીવ કોટિનાં ગણાઈએ. હૃદયની શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક પ્રેમભાવનાની આપણને શી ગતાગમ હોય ? એટલે આપણે તો માંડમાંડ 'રાગ' કરી શકીએ. 'રાગ'માંથી અનુરાગ થાય. રાગ જેમાં થાય તેમાં આપણું મન વળગેલું રહે, અને તેના વિચાર પણ કર્યા કરે. ઉત્તમ પ્રકારની બાબતમાં રાગ થાય, તો તેવા પ્રકારનાં મનન આદિ મનને થયા કરે. જો તેવું અનુભવી શક્તાં હોઈએ તો રાગ થયો છે એમ ગણી શકાય. રાગનું લક્ષણ પણ તદ્દૂપતાનું છે. દૂધ અને પાણી બંને મળી જઈ જેમ એક રંગના બની જાય છે તેમ.

સદ્ગુરુનું મૂલ્યાંકન શાથી દોહ્યલું છે

પરંતુ તેમાં એક ફરક છે. તેમાં દૂધનું ઘટ્ટપણું ઘટે છે અને દૂધની ઉત્તમતાની માત્રા હળવી બને છે. તેવી રીતે ઉત્તમ પ્રકારના

ભાવમાં જ્યારે સામા જીવનો રાગ ભળે ત્યારે મૂળ આત્માના ભાવની અસલની ઉત્તમતા તો પેલા સામા મળેલા બીજા જીવમાં પૂરેપૂરી રહેતી નથી, અને અસલના ભાવના મૂળ સ્વરૂપને તેના મૂળ ભાવે સમજવો અને એ રીતે તેનું મૂલ્યાંકન કરવું એ દોષલું તો છે. ભાવ પોતે પ્રત્યક્ષ આકાર પણ ધારણ કરી શકે છે. એવા પ્રત્યક્ષ આકાર પામેલા ભાવને હૃદયથી પરખવાની મારા તારા જેવા જીવની ગુંજાશ હોતી નથી. ભાવને અનુભવવાને પ્રભુનો કૃપાપ્રસંગ જે પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે, તેમાં આપણા હૃદયની ખરી સમજણ તો ઊગેલી હોતી નથી, તો જે પ્રસંગથી કરીને એની મહત્તા અને તેની અસર આપણા આધારમાં જેટલાં થવાં ઘટે, તેટલા પ્રમાણમાં તે થતાં નથી. કેટલીક વાતો તો માથાં ઉપરથી વહી પણ જાય છે.

ખરી લગનીની જ જરૂર

જે જીવની ભાવના જીવનવિકાસને કાજેની થયેલી છે, તેવો જીવ કશે અટકીને બેસી રહેતો નથી. એ તો જીવનમાં મળતા અનેક સારા કે માઠા પ્રસંગોમાંથી પોતાને રચનાત્મક લાભ જે મળે તે લઈ લેવાનું કરે છે. સંસારવહેવારમાં જ્યાં જેની સાથે જેટલી નિસ્ખત હોય છે કે રહે છે, તેટલા પ્રમાણમાં આપણે ત્યાં સંબંધ રાખતાં હોઈએ છીએ. તેવી જ રીતે જો આપણાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ જીવનવિકાસ પરત્વેના થયા હોય, તો જ્યાં ત્યાંથી આપણા મનનો ઉઠાવ તેવી રીતનો જ બન્યા કરે. એટલે ખરી વાત તો જીવને જીવનવિકાસની પૂરેપૂરી હજી કશી પડેલી નથી. એ વાત ઉપર અવાય છે. એટલે આપણે હજી ઘણાં ઘણાં કાયાં છીએ. માટે તો આપણે વધારે સાવચેતી, સાવધાની અને જાગૃતિ રાખવાનાં છે. નહિતર તો આપણે ક્યાંના ક્યાંય ભેરવાઈ પડીશું અને તેની સૂઝ પણ આપણને પડવાની નથી તે જાણજે.

ચેતનપુરુષ વામન-વિરાટ બને છે.

બાળકને ચલાવવામાં મા કે પિતા કે બીજાં કેટલાંય નીચાં વળીને, તેની ચાલવાની ગતિમાં ભળીને, તેને આંગળી આપીને બાળકને ચલાવવાનું કરે છે. જેની સાથે રહેવું છે, જેની સાથે ચાલવું છે, તેની સાથે ભળ્યા વગર અને મળ્યા વગર તેમ બની શકતું નથી. જે જીવને ઊંચે લાવવાપણું કરવાનું હોય, તેની સાથે ભળવાનું અને મળવાનું થતાં પાછું તે સાથે સાથે જ્ઞાન-ભક્તિપૂર્વકની જળવાયેલી તાટસ્થ્ય અને સમતાશાંતિની ભૂમિકા પૂરેપૂરી જીવતીજાગતી રહ્યા કરતી હોય, તો જ તેમ બની શકે. બાળકની અનેક ચાલમાં અને રમતમાં આપણે તેની સાથે તદ્દુપ થઈ જઈએ છીએ. તેની સાથે તેવી રીતે ભળીને મળીને તેની પાસે જે કંઈક કરાવવાનું હોય છે, તે કરાવી પણ શકીએ છીએ. માબાપને એવી રીતે નીચે ઊતરવાપણું જે બને છે, એમાં સંપૂર્ણ સહજપણું છે. એમને ત્યાં નમવાપણાનો કે બીજી કોઈ રીતનો ખ્યાલ સરખો હોતો નથી કે થતો નથી. એવી રીતે ચેતનની દશાને પામેલા પ્રેમજ્ઞાનભક્તિયુક્ત આત્માઓ પોતાની આકાશમય સ્થિતિમાંથી કેટલાયે નીચે ઊતરે છે, તેમ છતાં આકાશની દશામાંથી તેઓ વિમુક્ત થયેલા હોતા નથી. તેમના હૃદયની ચેતનાનો સંપર્ક હરકોઈ સ્થિતિમાં તેમનામાં જાગૃતપણે રહેલો જ હોય છે. તે તો જેવા છે, તેવા ને તેવા છે.

સ્વપ્રયત્ન વિનાની સાધના ક્યારે થાય

જગતવહેવારમાં જે કંઈ આપણે કરવાનું હોય છે, તેમાં આપણું મન લાગી પડે છે. આપણને જીવનવિકાસ પરત્વેનું કામ હજી લાગી ગયું નથી તે વાત નક્કી છે. તો જેની પાસે પૈસા નથી અને કમાઈને પૈસા એકઠા કરવા છે, તેવા જીવે તો ઘણી ઘણી મહેનત

કરવાની રહી, જો પૈસા કમાવા હોય તો બેસી રહ્યે કશું થઈ શકવાનું નથી. આપણે માટે બીજાં કોક કરશે, એ વાતમાં કશો માલ નથી. કોઈ ઉચ્ચ પ્રકારના સંતાત્મામાં સોએ સો ટકા આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, અહમ્ અને હૃદય પૂરેપૂરાં ગળી અને મળી ગયેલાં હોય, તો તો આપણું જે તે બધું થયા કરે, તે સાચી હકીકત છે, પરંતુ તેવું આપણું થયેલું નથી અને એવું થવું એ તો ઘણી દુર્ઘટ ઘટના છે. એ બાજુના આપણા જીવતાજાગતા પ્રયત્ન પ્રેમભક્તિપૂર્વક થયા કરતા હોય, તો આજ નહિ તો કાલ એનાથી કરી આપણી ભૂમિકામાં ફરક થવો ઘટે.

સ્વપ્રયત્ન કરો તે ક્યારે ફળે

જો ફરક થતો ન અનુભવાય તો તેવા પ્રકારની મિથ્યા ભ્રમણામાં પડી રહેવું નહિ. એવાં આંખમિયામણાં કર્યે જીવનની શોભા કદી વધવાની નથી, જીવનવિકાસ થવાનો પણ નથી. એટલે આપણા માટે તો આપણા હાથપગ હલાવવા એ ઉત્તમ વાત છે. વળી, જો કોઈ એવા ઉત્તમ આત્મા હોય, તો તેનામાં આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, અહંકાર અને હૃદય પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે પરોવવાનો જાગૃત પ્રયત્ન કર્યા કરીએ અને તેવાને આપણી નજર સમક્ષ રાખી રાખીને સકળ કર્મ કર્યા કરીએ, તેની ભાવના જીવતી રાખીને આપણે નામશેષ થતા જઈએ. આમ થવાને સારુ આપણી પ્રત્યેક પળ સજીવન બનેલી હોવી જોઈશે. એક પળ પણ નકામી ન ગણાય તેની સાવચેતી રાખવી પડશે. સંસારવહેવારમાં અને કુટુંબમાં અનેક જીવની સાથે કામ પડતું હોવાથી તેમની વાતોમાં અને કામમાં આપણને ભરાઈ જવાનું બને. તે તે કાળે જાગૃત બનીએ. સવેળા ચેતીએ અને આપણે જીવનની બાબતમાં રમ્યા કરવાનું કરીએ તો જ કંઈ બની શકે.

ભાવના માપવાની પારાશીશી

જગતમાં ઘણા જીવો પ્રેમની વાતો કરે છે, પરંતુ તેઓ પ્રેમના તત્વને સમજતા હોતા નથી. હૃદયનો પ્રેમભાવ હોય તો હૃદય હૃદયને અભેદ બનાવે, એકાત્મભાવ પ્રગટાવે અને તે તરફનું તેનું જીવતુંજાગતું વલણ રખાવ્યા કરે. જેનામાં હૃદયનો પ્રેમભાવ જાગે તે તેને તેનામય કરે. એ જ દૃષ્ટિથી અને એવાં મૂલ્યાંકનથી આપણે આપણી હૃદયની ભાવનાને પ્રીછીએ અને સમજીએ.

નમ્ર અને શાંત રહો

સદા નમ્રમાં નમ્ર રહીએ. સર્વ પ્રસંગોમાં અને બનાવોમાં શાંતમાં શાંત રહીએ. અશાંત થવાતાં પ્રભુની પ્રાર્થના કરીએ. જીવ પ્રકારનાં નકારાત્મક વલણો, વૃત્તિઓ અને વિચારોને તેમની તેમની ઊઠતી પળે સભાન બનીને આપણે રચનાત્મકપણે વાળવાનું કરીએ તો જ આપણો દહાડો કાંઈક વળે.

સુરત,

હરિ:ૐ

તા. ૨૨-૨-૧૯૫૨

ઉચ્ચાત્માઓ આકર્ષણ કરે છે

જીવનમાં જેવું થવું છે, તેની જો લગની ન લાગી તો તેવું કદી પણ થઈ શકાય નહિ, પરંતુ આપણે બધાં તો સંસારી જીવો રહ્યા. એટલે ભગવાનની કૃપાથી અથવા તો કર્મ પ્રારબ્ધ સંજોગે કરીને કોઈ ઉચ્ચાત્મા સાથે અથડાઈ પડ્યા તો તેવા લોક આપણા જેવા જીવને ખેંચવાને કાજે કોઈ ને કોઈ પ્રકારનું આકર્ષણ આપણામાં જન્માવે છે. એ આકર્ષણ વડે જો આપણે પ્રભુસ્મરણની ભાવનાને સળંગ, એકધારી જીવતી રાખી શક્યાં તો તે આકર્ષણ ઉપયોગી નીવડી શકે છે. તે આકર્ષણ જેમ જેમ ઉપયોગમાં લેવાતું જાય છે, અને તેમાં જો આપણા હૃદયની જ્ઞાનભક્તિની સમજણ જીવતીજાગતી ઉમેરાય છે, તેમ તેમ તે આકર્ષણનો પ્રકાર અને

આકાર પણ બદલાતો જાય છે. બાળકને આપણા તરફ આકર્ષતું કરવાને માટે બાળકના પ્રકારની રીતભાત આપણે આચરીએ છીએ. તેવી રીતે ઉચ્ચાત્માઓ કે સંતાત્માઓ પણ અનેક જુદા જુદા પ્રકારના જીવોને જીવન પરત્વે આકર્ષવાને તેમની તેમની રીતનું જ્ઞાનપૂર્વકનું વલણ લેતા હોય છે.

સમજી જીવ તેનો લાભ બહુ ઉઠાવે છે

પરંતુ સમજી જીવ તો તેમના હૃદયના આકર્ષણના પ્રભાવ વડે કરીને જીવનની ભાવનાને ઉચ્ચતમ બનાવવાને અને પોતાના સર્વ પ્રકારના દોષો નીરખી નીરખીને, તેમાંથી ટળી જવાને મથ્યા કરીને, એકમાત્ર પ્રભુસ્મરણની ભાવનામાં જ રમ્યા કરવાનું હૃદયથી ચાહે છે. આવા પ્રકારના જીવો તેવા જન્મેલા આકર્ષણનો સાચો ઉપયોગ કરી શકે છે. જે જીવ આકર્ષણને નકામું જવા દે છે, આકર્ષણ વડે કરીને જે જીવ જાગતો નથી, તે જીવ મૂઆ પડ્યા જેવો છે.

સદ્ગુરુની આરજી

અમારું હૃદય તો પ્રેમભાવનાથી કરીને સદાય કુમળું કુમળું રહે છે. અમને તો હૈયામાં ભાવનાની પ્રચંડ જ્વાળામુખી સમી ભૂખ પ્રગટેલી છે. તે કદી હોલવાતી જ નથી. માટે કૃપા કરીને હૃદયથી પૂરતું ભાન રાખજે. જીવતી થજે અને જીવતી રહેજે, માબાપ ! હૃદયની ભાવના વડે કરીને ખૂબ નામસ્મરણ લેતી રહેજે. સંસાર-વહેવારમાં મળેલું કામ તો કરતી રહેજે ખરી, પરંતુ હૃદય તો ભગવાનની ભક્તિમાં જ રાખ્યા કરજે. સંસારમાં મળેલા અનેક પ્રકારના જીવોની સાથેના સંપર્કમાં તેમની તેમની બાબતના આમ કે તેમ કોઈ જાતના વિચારો આપણને અથડાઈ ન પડે, એટલું જીવતુંજાગતું ભાન રાખવું. હંમેશાં સદ્ગુણના ભક્ત બનવું. બને

તેટલું ઓછામાં ઓછું બોલવું. અમારા હૈયામાં તો આગ પ્રગટેલી છે. તે બધા પ્રભુકૃપાથી મળેલા જીવો શાંત કરી શકે ત્યારે ખરા. તારા ઉપર જે આશા છે તે આશાને તારે ફળાવવી રહી છે.

સુરત,

હરિ:ૐ

તા. ૨૩-૨-૧૯૫૨

સાધકનું સંસારમાં વર્તન

સંસારવહેવારમાં અનેક જીવો સાથે મળવાનું થયા કરવાનું. અનેક કામમાં ભેળું થવાનું બનવાનું, પરંતુ તે તે વેળા આપણે તો આપણા જીવનના આદર્શની ભાવનામાં જ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક રમ્યા કરવાનું બને એટલી જાગૃતિ સેવ્યા કરવાની છે. જે જે જેમ થયા કરે તેમાં આપણે તે રીતે વર્તવાનું ન હોય. કોઈનીયે સાથે ચાલતાં સુધી અથડામણ ભૂલેચૂકે પણ ન થઈ જાય, તેટલા કાજે ઘણી ઘણી કાળજી રાખવાની હોય. સંસારવહેવારમાં સહન કરતાં, અને તે પણ પ્રેમભક્તિથી સહન કરતાં, જે જીવ શીખે છે, અને તેવા સહન કરવામાં જીવનની ભાવના પાકટ કરવાનો જેને ખ્યાલ રહે છે, તેવો જીવ સાધના કરી શકે છે. કંટાળો કે ત્રાસ, એ તો નામદે કે કાયરનું કામ છે.

મુંબઈ,

હરિ:ૐ

તા. ૨૮-૨-૧૯૫૨

જીવ જીવ વચ્ચે જે આકર્ષણ પ્રગટે, તે આકર્ષણ વડે કરીને જે ઊર્મિ થાય, તે ઊર્મિના બળ વડે કરીને પ્રભુની ભાવનાને એકાગ્ર કરવામાં અને કેન્દ્રિત કરવામાં જાગૃતિપૂર્વક ખંત રાખવાની હોય. જીવનને જીવસ્વભાવનાં અનેક પ્રકારનાં આવરણોમાંથી ઊંચે લઈ જવાને માટે તે પ્રેરણાદાયક નીવડવું ઘટે.

શાંતિ કેમ સ્થપાય

આપણે જગતવહેવાર અને સંસારનાં સકળ કંઈ કર્મ કરતાં કરતાં જેવા થવું છે, જે કરવું છે, તેના તેવા વિચારવાળા થઈને કે રહીને, વારંવાર તેમાં જ મનને પરોવીને, તે તે બધું કર્યા

કરવાનું છે. સંસારવહેવારમાં મળેલા સંબંધવાળા જીવો સાથે જેમ બને તેમ ઓછામાં ઓછું સંઘર્ષણ થાય, તેવું આપણે પ્રભુકૃપાથી વર્તવાનું છે. મનને શાંતિ, પ્રસન્નતા, ધીરજ, સમતા આદિની દશામાં રાખી શકાવાને કાજે, આપણે તેવી સમજણની ભૂમિકા રચવી પડશે. એટલા કાજે તે બાજુનું આપણું જીવતું જાગતું વલણ હૃદયમાં પ્રગટાવેલું હશે તો જ ફાવી શકવાનાં છીએ. સંસારમાં તો અનેક પ્રકારના પ્રસંગો ઊપજ્યા કરે. જુદા જુદા પ્રકારની પ્રકૃતિવાળા જીવો સાથે રહેવાનું હોવાથી અથડામણના પ્રસંગો પણ બને, પરંતુ તે બધા આપણી પરીક્ષા અને કસોટી કાજે છે. મનને શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા આદિ ગુણો કેળવવા કાજેની એ કૃપાતકો છે, એવી જ્ઞાનપૂર્વકની જાગૃતિ આપણે હૃદયમાં કેળવ્યા કરવાની છે, એનું આપણે મનને વારંવાર ભાન કરાવતા રહેવું.

ત્રાટક માટેના સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ ઉપાય

તું આંખે શેની દવા નાખે છે તેનું નામ લખજે. રાત્રે સૂતી વખતે ગાયનાં દૂધનાં પેલ મૂકી શકાય. તે દૂધ ઊનું કરેલું ના હોય તેટલી સાવચેતી રાખવી. દિવસમાં ત્રણ વાર ગરમ પાણીના મીઠાના કોગળા પણ કરવા. ધ્યાન અને ત્રાટકનો પ્રયોગ કંટાળીને મૂકી ન દેવો. ધ્યાન વખતે જે વિચારો પ્રગટે તે આપોઆપ વહી જાય, તેવી રીતે સાક્ષીભાવે રહ્યા કરવું. તે વખતે આવતા વિચારોની સાથે આપણે પોતાની મેળે થઈને તેને લગતા બીજા વિચારોની સાંકળ ન જોડવી. એવો અભ્યાસ જારી રાખવો. આંખો ચોખ્ખા પહોળા વાસણમાં ઠંડું પાણી નાખીને તેમાં બોળવી, અને તેને તેમાં ઉઘાડવાસ કરવી.

સાયલામાં પૂજ્યશ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની વાતો અમારે જાણવા જેવી હોય અને લખવા જેવી હોય તે લખજે. હવે તારે સાસરે તારે બરાબર પલાંઠી વાળીને રહેવાનું છે. મન થાય ત્યારે અથવા તો મન અશાંત થાય, કંઈક મુશ્કેલી લાગે, કંઈક ભારભાર લાગ્યા કરે, કંઈક બેચેની લાગે, તેવી વેળાએ ગાંધી આશ્રમે જઈને પ્રાર્થનાની ઓરડીમાં બેસીને પ્રાર્થના કરી આવવી.

સવારથી ઊઠીને આપણી નજર હૃદય સમક્ષ શ્રીગુરુની ચેતના-શક્તિને સકળ કંઈ કર્મ કરતાં કરતાં રાખ્યા જ કરવી. કંઈ અવનવું સ્વપ્ન આવે તે પણ લખવું. તારે હવે નામસ્મરણ ઉપર ખૂબ ઝોક આપવાનો છે.

સદ્ગુરુ સાથે હૃદયનો તાર સાંધો

માર્યની અઢારમીએ ભાઈ મૌનમાં બેસી જશે. તારે બને તેટલું બોલવાનું ઓછું કરવું. ગુરુવારે સારોયે દિવસ નામસ્મરણમાં જ ગળાય એવી રીતની શરૂઆત કરવી. દરેક બીજી તારીખે હૃદયની ભાવનાથી કરીને ગુરુની ચેતનાશક્તિના સ્મરણમાં રહેવાય તેવી જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની તકેદારી રાખવી. દરેક ગુરુવારે રાત્રે સાડાનવથી સાડાઠસ સુધીમાં પ્રભુની પ્રાર્થનામાં તારા સ્મરણને સમર્પણભાવે યજ્ઞમાં હોમવાનું આ જીવથી બન્યા કરશે, તો તારે પણ દરેક ગુરુવારે પ્રાર્થનાભાવે રહેવું, બોલવું નહિ.

સદ્ગુરુનો ભાવ કેમ ઝટ પરિણમતો નથી

આ જોડે તને સુરતથી લખેલ કાગળ પાછો મોકલાવું છું. તેમાં દૂધપાણીનો જે દાખલો આપ્યો છે, તે તો એટલું સમજાવવાને કાજે છે કે ઉત્તમ પ્રકારની ભાવના હોવા છતાં જીવ કોટિનો જીવ અસલ ભાવનાને તેના મૂળ અસલના સ્વરૂપમાં રહેવા દઈ શકતો નથી.

ભાવનાના અસલના સ્વરૂપની મૂળ ઉત્તમતા અને સઘનતા જીવ પોતે પોતાના વડે કરીને બીજા પ્રકારની કરી નાખે છે, તેમાં પોતાનું સ્વરૂપ અને પ્રકૃતિ ભેળવીને. માટે આપણે તે બાબતમાં ખાસ જાગૃતિ રાખવાની છે. એક વેળા કોઈ ઉચ્ચાત્માનો અનુભવ તેની ચેતનની કક્ષામાં, અને જીવ કક્ષાથી ઉપરની દશામાં પૂરેપૂરો ખાતરીપૂર્વકનો આપણને થયો હોય, જેના વિશે કશી કોઈ જાતની આપણને શંકા ન રહે, તો પછી એના તે પ્રકારના બીજા વહેવારમાં બીજું કશું આઘાપાછાપણું ના હોય, તે વિચારવાનું કામ પણ આપણું હોય. વળી, ઉત્તમ પ્રકારના સંતાત્માના ભાવમાં જ્યારે સામા જીવનો રાગ ભળે છે ત્યારે સામા જીવમાં પેલા ઉચ્ચાત્માના મૂળ અસલ સ્વરૂપના ભાવની જે ઉત્તમતાની અસર પ્રગટવી ઘટે તે પ્રગટી શકતી નથી. અલબત્ત, તે કાળ પૂરતી. માટે આપણે હૃદયના ભાવની ઉત્તમતા અને ઉત્કટતા વધાર્યા કરવી અને એ રીતે જો કેળવાયા કરીએ, તો અસલના મૂળ ભાવનું આપણામાં જરૂર અવતરણ કરી શકીએ.

ગુરુ સામેનો વિરોધ કેમ શમે

સંતાત્મા અને જીવના શરૂ શરૂના સંપર્કમાં ગડમથલો જીવ સ્વભાવને જરૂર થવાની, પરંતુ ત્યારે જીવે અનુમાન દોરવાને કે મત બાંધવાને એકદમ તૈયાર ન થવું. અનુભવથી મળેલી સમજણને વારંવાર જીવતી કરવી. હૃદયમાં હૃદયથી ભાવનાને વિશેષપણે જાગૃત કરવી. જે કંઈ ન સમજાય તે તો જરૂર પુછાવવું. તેમાં કોઈ જાતનો સંકોચ રાખવો નહિ. સર્વ પ્રસંગોમાં તું જીવતી રહ્યા કરે એવી આશા પ્રભુકૃપાથી સેવી રહ્યો છું. એક પછી એક પુસ્તક વાંચતી રહેજે. પૂરાં થઈ જાય એટલે ફરીથી વાંચજે. પૂજ્ય બાને મારા સપ્રેમ ઘણા પ્રણામ. ખૂબ આનંદમાં રહેજે.

મદ્રાસ,

હરિ:ૐ

તા. ૫-૩-૧૯૫૨

ગઈ વખતે મુસાફરીમાં લખી શકતો, કારણ કે 'કલમ' પાસે ને પાસે હોય. તારે પણ જે કંઈ ખાસ લખવાનું હોય તે તા. ૧૮-૩-૧૯૫૨ પછીથી લખજે. અહીં આ શરીરને લોહીનું દબાણ વધી ગયેલું છે, તેથી ઘરમાં પડ્યો પડ્યો લખું છું. ગઈ સાલ પણ મદ્રાસમાં તને કાગળ લખતાં લખતાં એમ જ બનેલું. તેનો તેવો ઉલ્લેખ કાગળમાં પણ છે. પૂજ્ય માતાપિતાજીને મારા ઘણા ઘણા સપ્રેમ પ્રણામ. પૂજ્ય બાને મારા વતી ખબર પૂછજે. પુત્રીના અભ્યાસની કાળજી રાખજે અને તેને વહાલ કરજે. ભગવાનનું નામ ઘણું ઘણું લેતી રહેજે.

મદ્રાસ,

હરિ:ૐ

તા. ૬-૩-૧૯૫૨

પૂજ્યશ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની કહેલી હકીકત તેં જે લખી તે વાંચી છે. મહાન આત્માઓની હકીકત જ નોખી હોય છે.

સુનિશ્ચય એટલે શું ? એને વળગી રહો

જીવનવિકાસ પરત્વેના સંકલ્પને દઢ કરતા જ રહેવું. જેનો નિશ્ચય દઢ અને જીવંત હોય, તેનું મન કશે આમ કે તેમ ફેંકાઈ ના શકે. નિશ્ચયી હોય કે રહે તે તો સદાય જીવતો રહી શકે. તે કદી ચળી કે ડગી પણ ન શકે. નિશ્ચય એટલે જીવનધ્યેય પરત્વેનાં દષ્ટિ, વૃત્તિ, વલણ આદિને તેની (ધ્યેયની) ગતિમાં એકાગ્ર, કેંદ્રિત અને ભાવમય રહ્યા કરવાની દશા જેમાંથી પાક્યા કરે છે તે. માટે જીવનના રચનાત્મક વલણ માટે કરેલા નિર્ણયને તો મૃત્યુ આવે છતાં વળગી જ રહેવાનું. જીવનમાં જે જીવ એવું ખમીર પ્રગટાવી શકે છે, તેનું જીવતર ધન્ય છે.

‘પ્રેમ-શૌર્ય થકી પંથો રૂહેજે.

મૃત્યુ ભલે વરે.’

એનું સદા સ્મરણ કરતી રહેજે.

જીવનસોપાન □ ૧૦૯

જીવનમાં શાંતિની જરૂર

જેને જીવનનો વિકાસ સાધવો છે, એવા જીવે શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, પ્રસન્નતા, સહનશીલતા, પરમ સહિષ્ણુતા, ઉદારતા, માનસિક વિશાળતા, ધીરજ, સર્વના સદ્ગુણ પરખવાની કદરદાની, બીજાની ઘણી ઘણી હૃદયની પરવા કરવાની ભાવના આદિ ગુણો કેળવી કેળવીને જીવનમાં જીવતા કરવાના રહે છે તે જાણજે. ચિત્તમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા પ્રગટ્યા વિના કશું નવસર્જન થઈ જ ન શકે.

સર્વ કંઈ કરતાં રહીએ, છતાં પોતે પોતાનામાં એકાગ્રપણે, કેંદ્રિતપણે હૃદયની મસ્તીથી લીન રહ્યા કરીએ, તો તેવો જીવ ધ્યેયને વરી શકે.

જીવનમાં મળતી સર્વ કંઈ પરિસ્થિતિ તો શ્રીપ્રભુની કૃપાની લીલા છે, એવા ભાવે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક પોતાના જ જીવનના કલ્યાણ અર્થે સ્વીકાર કરવાનો છે. કશું જ નકામું નથી.

આપ્યા જ કરો

શ્રીભગવાનને ચરણકમળે સકળ કંઈ પાપ અને પુણ્ય આપ્યા જ કરો. એટલે જે જે વિચાર, વૃત્તિ, લાગણી, ઊર્મિ, વાસના, મોહ, રાગ, કામના, આશા, ઈચ્છા, લોલુપતા આદિ જે જે ઊપજે તેમ તેમ તે તે બધું એને જ પ્રેમભક્તિભાવે સમર્પણ કરતાં રહેવું. મનને તો ખાલી ને ખાલી જ રાખ્યા કરવાની જ્ઞાનપૂર્વકની તેવી કળા જો શીખી ગયાં, તો પછી નિર્ભય છીએ. જે જે વિચાર ઊઠે, તેમાં પોતાની મેળે કરીને એને લગતા બીજા વિચારોની સાંકળ આપણે જોડતાં ન રહેવું.

સદ્ગુરુનું લગાતાર સ્મરણ કરો

મનને ભાવનામાં, ભક્તિમાં પરોવી રાખવાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો છે. જેને ગુરુ કે જીવનવિકાસનો માર્ગ બતાવનાર મિત્ર, સખા, વડીલ કે હૃદયનું સ્વજન આપણે હૃદયમાં હૃદયથી સાચોસાચ માન્યો હોય, તો તે મન-આંખ-હૃદય આગળથી જતો રહી કેમ શકે ? એટલે એને સામે ને સામે રાખી રાખીને સકળ કર્મ મનહૃદયથી શાંતિ અને પ્રસન્નતાથી, કર્મમાં દિલ પરોવીને નહિ, વળી, જીવનનો જે સદ્ગુરુ છે તેના સ્થૂળપણામાંયે નહિ, પણ એની ચેતનાપૂર્વકની ભાવનામાં પરોવી પરોવીને સકળ કંઈ કરતાં રહેવાનું છે. વાંકુંચૂકું થઈ જવાતાં એની કૃપામદદ હૃદયથી યાચ્યા જ કરવી. એને હૃદયમાંથી ખસેડવો જ નહિ. ભાવનાની ઉત્કટતા જેમ જેમ જીવતી અને વધતી જશે, તેમ તેમ ભાવનાની બાબત પ્રત્યક્ષ આકાર લેતી અનુભવી શકવાનાં છીએ તે જાણજે.

પૂજ્ય બાને અને પૂજ્ય પિતાજીને પણ સપ્રેમ ઘણા ઘણા પ્રણામ કહેજે. ભાઈઓને પણ.

સાયલા પુસ્તકો મોકલવાનાં હોય તો મારી ના નથી, પણ ત્યાંથી જવાબ આવી જવા દે, જવાબ મળશે એટલે જરૂર મોકલીશું. તારે પૈસા આપવાની જરૂર ન હોય.

મદ્રાસ,

હરિ:ૐ

તા. ૮-૩-૧૯૫૨

પૂજ્યશ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજનો કાગળ આજરોજ આવ્યો છે. તેમણે પુસ્તકો મંગાવ્યાં છે. તો તું ગાંધી આશ્રમે જઈને બધાં પુસ્તકો કઢાવજે. તે ટપાલ દ્વારા મોકલવાનાં હોય તો ટપાલનું ખર્ચ થાય તો ભલે થાય, પણ આશ્રમમાં તે મારા ખાતે નોંધવાનું છે તે જાણજે. તારે તે ખર્ચ આપવાનું નથી. પુસ્તકો મોકલવાની વ્યવસ્થા કરજે.

(ગઝલ)

હૃદયના ભાવમાં જ્યારે ઊગે પૂર ઝંખનાકેરું
 અને તે ભાવનો સામે થતો સત્કાર ના નીરખું,
 હૃદયને શું હૃદય ઝંખે ! છતાં સામેથી પાછો ના
 -મળે દિલમાંથી પ્રત્યુત્તર, હૃદય પાછું પડે છે ત્યાં.
 હૃદયનો ભાવ જાણે જે, હૃદયનો ભાવ સમજે જે,
 પડંતા ભાવ પાછાની પડે એને ગતાગમ તે.
 હૃદયની વેદના એને થતી શી શી અરેરે ! હા !
 કળી તે કો શકે એને કથી કઈ રીત બતાવું હા !
 હૃદયની ભાવનાકેરી રહે છે જાગ્રતિ જેને,
 હૃદય તે ભાવ સત્કારી સ્મર્યા કરી ભાવને જીવે.
 હૃદયમાં જે જીવે એને હૃદયને આપ સમજે તે,
 બિચારાં બાપડાં બીજાં હૃદયને કેમ સમજે તે ?
 હૃદયની ભાવના પૂરી જિવાડીને જીવે છે જે,
 હૃદયના ભાવને મેળે જીવનવર્તન વિશે પ્રેરે.
 જીવે છે ભાવનામાં જે જીવન સર્વસ્વ જેને તે,
 જીવનને દે ન ખંડાવા જીવન રળતા રહે છે તે.
 જીવનસૌભાગ્યનું મૂલ્ય ચૂકવવું તો પડે ભારે,
 ચૂકવવામાં હૃદય જેને ઉમળકો, યજ્ઞ સાચો તે.
 હૃદયની મસ્તીની ઝાંખી કરવતાં રહો સ્વજન વહાલાં !
 સ્વજન-વર્તનથી જીવવાનું અમારે તો રહ્યું જ્યાં ત્યાં.

સદ્ગુરુની લાજ રાખો

તને માગતાં સંકોચ થાય છે, તો તેવો સંકોચ પણ તૂટવો જ
 જોઈશે. તેવું યજ્ઞકર્મ પણ સહજમેળે પ્રેમભક્તિથી જ્ઞાનપૂર્વક
 બન્યા કરે તો જ ઉત્તમ. મફતમાં હું માનતો નથી. જેની તેની

કિંમત આપવી જ પડે છે. જીવનમાં કે જગતમાં કે વહેવારમાં જે તે કશું પણ એમનું એમ મળતું હોતું નથી. તારા જીવનવર્તાવ વડે કરીને અમારી આબરૂ ટકી શકવાની છે. તારા ભાવ વડે કરીને શોભવાનું બનવાનું. હવે તો તારા ઉપરના કાગળો પણ છપાયા, અને જો તેવી ભાવનાના જ્ઞાન પ્રમાણેનું તારું યોગ્ય વર્તન રહી ન શકે તો તારે અને મારે મરવા જેવું થવાનું. માટે ગરીબની દયા જાણજે. મને તો જશ કે આબરૂનો ડર ક્યાંયે કશો નથી, પરંતુ તારો જશ વધે અને તારી પ્રતિષ્ઠામાં વૃદ્ધિ થયા કરે એ જોવાને દિલમાં ઝંખના, ભાવના છે. તારી કીર્તિ જાય તો મને મરણ કરતાંયે વધારે સાલે, જોકે મૃત્યુ તો મને જરાકે ન સાલે. તેને તો પ્રેમથી ભેટી શકું, પરંતુ તારે લીધે મારે શરમથી નીચું જોવું ન પડે એવી અને એટલી તું જીવતી રહ્યા કરજે, એટલી મારી તને હૃદયની પ્રાર્થના છે. મારી લાજ તો તું રાખે તો રહેવાની છે.

મદ્રાસ,

હરિ:ૐ

તા. ૯-૩-૧૯૫૨

સદ્ગુરુને શું આપવું ઘટે

તારે હાથે કાંતેલા સૂતરની ખાદી મને ન ગમે એ તો બની જ કેમ શકે ? મારી પાસે ખાદી ઘણી છે. તેથી બે ચાદર રોજ પથારી ઉપર પાથરવાની તારે તે ખાદીમાંથી બનાવવી. રોજ વારાફરતી ધોઈને તે વાપરવી. રોજ રાતે સૂતી વખતે બધું જ ધોયેલું પહેર્યું હોય તો ઉત્તમ, સૂતી વખતે રોજ રાતે હાથ, પગ, મોં બરાબર ધોઈને સૂઈ જવું. પાસે અગરબત્તી સળગાવી પ્રાર્થના કરીને સૂવું. સૂતાં સૂતાં નામસ્મરણ કરતાં કરતાં ઊંઘી જવાય, એટલે ઊંઘી જવું. મને આપવાની ખાદીની ચાદરોનો ચેતનાની સ્મરણ-ભાવનામાં તું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ઉપયોગ કરી શકે તો આ જીવને

ઘણું ગમશે. મારે તો ઘણું ઘણું લેવું છે. હજી તો લેવાનું જરાતરા જ શરૂ થયું છે, પણ મારી તો તને પ્રાર્થના છે કે તું જે તે બધું આપ્યા જ કરજે. જીવસ્વભાવનું જે તે બધું જ-પાપ અને પુણ્ય બધું જ-આપ્યા કરજે. જે જે વિચાર, વૃત્તિ, લાગણી, ઊર્મિ, ભાવના, વિકાર, રાગ, મોહ, ક્રોધ, કામ, મદ, અહંતા ઇત્યાદિ જે જે મળે, જે જે ઊગે, ઊઠે, તે તે બધું તે તે પળે, જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક આપવાની જાગૃતિ રાખી રાખીને આપ્યા જ કરવું. એમ કરી કરી સંપૂર્ણ ખાલી ને ખાલી થયા કરવું.

આપવાની શ્રેષ્ઠ સાધના

જ્યારે ગૂમડું થયું હોય અને પાકવા માંડે ત્યારે એને દબાવી દબાવીને બધું પરુ દાકતર કાઢી નાખે છે. પછી રૂઝ ન આવે ત્યાં સુધી જે કંઈ હોય, તે કરવાની વિધિ કરવી જ પડે છે. તેવી રીતે જીવનું જીવપણું જે જે બધું છે, તે તે બધું જીવે પોતે સમજી સમજીને એને પૂરેપૂરું કાઢવાને હૃદયની ઉમળકાભેર તૈયારી કરવાની રહે છે. માત્ર તૈયારી જ નહિ, પરંતુ એની પ્રત્યક્ષ વર્તનકળા એણે જીવનમાં પ્રગટાવ્યા કરવાની છે. અમારે તો એવું તારું ઘણું ઘણું લેવાનું છે. એવી લેવાની વિધિ હોય, તે તે વેળા તે તે જીવપણાનું આપવાનું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ હૃદયમાં જો તને થતું રહે, તેવો હૃદયનો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો ભાવ તારામાં જીવતો ઝળહળતો રહ્યા કરે, તો તેવી આપવાની સાધના સાધી શકાય. જીવે અનેક પ્રકારનું આપવાનું હોય છે. એવું આપવાની કળા જે જીવ પ્રેમભક્તિપૂર્વક જીવનમાં ખીલવે છે, એને કશું શીખવવા જવું પડતું નથી. પોતે સંપૂર્ણ ખાલી થયા કરવું છે અને તેમ થવું ઘણું જરૂરનું છે એવું જે જીવને લાગી જાય છે, તે તો તેનું મહત્ત્વ આપોઆપ સમજી શકે છે. તેમાં તું પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક જાગૃત

રહે અને તે તે બધું આપવાનું હૃદયથી કર્યા કરે, તો તે જીવન-વિકાસ કાજે ઉત્તમ ગણાય. એવું એવું તું આપ્યા કરે તો તે ઘણું ખપે. માત્ર એકલી ખાદી આપ્યાથી શું વળે ? ખાદીનો તો તને સૂચવ્યો છે તે ઉપયોગ તારે કરવાનો છે. આપવાના યજ્ઞનો મહિમા અને રહસ્ય તું સમજતી થજે.

મદ્રાસ,

હરિ:ૐ

તા. ૧૦-૩-૧૯૫૨

અહીં ફોટા પાડ્યા છે તે મળી જતાં તને બુકપોસ્ટથી રજિસ્ટર્ડ કરી દઈશ તે જાણજે. જે ગમે તે રાખવાના. જોઈએ તો બધા પણ રાખી શકે. જેટલા રાખવા હોય તેટલા રાખી વધેલા હોય તે ગાંધી આશ્રમમાં સુપ્રત કરવા. આ શરીરને તો કંઈ કંઈ અવનવું થયા જ કરે છે. એવું લખવા બેસું તો પાર પણ ન આવી શકે. આ તો ગઈ સાલ બરાબર તે જ તારીખે લખતાં લખતાં લોહીનું દબાણ વધેલું તે યાદ આવતાં તને લખેલું.

તા. ૧૨-૩-ની સવારે કુંભકોણમ્. ત્યાં મને ‘હરિ:ૐ’ મળશે અને કેટલો બધો આનંદ થવાનો ! તે સૌમ્ય, રમ્ય આશ્રમની ભૂમિ અને તે પવિત્ર કાવેરી ! તે બધું જોવાને અત્યારે દિલ જંખી રહ્યું છે, બલકે થનગનાટ કરી રહેલું છે. તું એવી રીતે હૃદયમાં હૃદયથી એકાગ્ર, કેંદ્રિત ભાવે જીવનવિકાસના સંપૂર્ણ જ્ઞાનભાન સાથે ક્યારે મળશે ? પેલાં પુસ્તકો બને તેટલાં વહેલાં સાયલા મોકલી આપવાનાં છે. હૃદયમાં ભાવ પ્રગટે ત્યારે કેટકેટલું યાદ આવે ! અને તે યાદ પણ કેવી;

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૨-૩-૧૯૫૨

એ હરિ:ૐ આશ્રમ ! અને એ ‘હરિ:ૐ !’ બંને મળતાં કેટલો આનંદ !

જીવનમાં જાગતા રહીને જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક જેટલું કરી શકીએ, એટલું બધું કરવાનું છે. ગમે તે પરિસ્થિતિમાંથી આનંદ મેળવાયા કરાય તેવી દશા મનની કરવાની છે તે જાણજે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૩-૩-૧૯૫૨

માગવામાં ઘણો સંકોચ રહે છે તો તેવો સંકોચ રાખવાની જરૂર ન હોય. તારે તે સમજીબૂજીને જ્ઞાનપૂર્વક તેનાથી મુક્ત થવું ઘટે.

વિઘ્નો કેમ અનુકૂળ કરાય

જીવને જ્યારે લાગે કે તે ભુલભુલામણીમાં પડ્યો છે ત્યારે તો તે નીકળવાના મરણિયા પ્રયત્ન જરૂર આદરે. માટે કૃપા કરીને જે સાધના શ્રીપ્રભુકૃપાથી કરવાની છે તેમાં જ લગાતાર મનને અને દિલને પરોવ્યા કરવાનું છે. મનની શાંતિ અને પ્રસન્નચિત્તતા જેટલાં અખંડિત જળવાય એવા પ્રકારની જીવતીજાગતી નેમ હૃદય સમક્ષ રાખવી. તેમ જ તેવી જ રીતે સંસારવહેવારમાં બધાં સાથે વર્તવાનું છે. આવા પ્રકારના યજ્ઞમાં ભંગ થવા કંઈક ને કંઈક અનેક બન્યા કરશે. તે બધું આપણી પરીક્ષા અને કસોટી થવા કાજે, આપણને વધારે તેજસ્વી પ્રાણવાન બનાવવા કાજે, તે તે બધા પ્રસંગો છે, એમ સમજીને આપણે વધારે ને વધારે સાવધાન બનવું.

શું શું કરવું

તા. ૧૮મીની સવારે છ વાગ્યે ભાઈ મૌનમાં બેસશે તે જાણજે. એ સમયે તું પણ નાહીઘોઈને પ્રાર્થના કરજે. વખત અને નિરાંત મળે તો રોજ ધ્યાન નિશ્ચિત સમયે કરવાનું ચૂકવું નહિ. સવારથી ઊઠીએ કે સૂતાં સુધી આપણાં મનહૃદયની નજરની સમક્ષ ગુરુની ચેતનાસ્મરણભાવના જીવતી રાખ્યા કરવાનો પ્રેમભક્તિપૂર્વકનો

અભ્યાસ પાડતાં રહેવું. જે જે બધું મનમાં ઊગે, તે તે બધું પ્રેમભક્તિભાવે તે તે પળે સાવધાનીથી જાગૃત થઈને સમર્પણ કર્યા કરવું. વિચારોની સાંકળ જોડતાં અટકી જવું. આ બધો અભ્યાસ જ્ઞાનપૂર્વક અને જાગૃતિપૂર્વક કર્યા કરવાનો છે, તો જ કંઈક ઊંચું અવાશે. આપણી પોતાની જીવપ્રકૃતિને બરાબર નીરખતાં રહેવું. જે અવગુણો હોય તેને જ્ઞાનપૂર્વક ટાળવા.

મદુરા,

હરિ:ૐ

તા. ૧૪-૩-૧૯૫૨

મનની શક્તિ

આપણું મન જીવનવિકાસના ધ્યયેની બાબતમાં એકાગ્ર, કેંદ્રિત અને પૂરેપૂરું શાંત થયા વિના શ્રીભગવાનનાં ચરણકમળમાં પૂરેપૂરું ખુલ્લું થઈ શકતું નથી. એટલે આપણે જો જીવનવિકાસના માર્ગે જવું હોય અને એવો દૃઢ નિશ્ચય હોય તો પછી સર્વ કોઈ પરિસ્થિતિમાં અને સંજોગોમાં મનમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા અને એકાગ્રતા જળવાયા કરે, તેવું આપણે જાગૃતિપૂર્વક મથીમથીને વર્તવાનું છે. મનની શક્તિ આપણે કલ્પી ના શકીએ તેટલી બધી અગાધ છે. એક વખત જો મનની શક્તિનો જ્ઞાનપૂર્વકનો યોગ્ય અનુભવ થઈ જાય, તો આપણે સર્વ પ્રકારે નિશ્ચિંત થઈ શકીએ. તો જીવ પ્રકારની પ્રકૃતિને આપણે વટાવી શકવાના. હૃદયમાં એક એવા પ્રકારનું સામર્થ્ય પ્રગટી જાય કે જેથી કરી જીવની પ્રકૃતિ વટી જવાને શ્રીપ્રભુકૃપાથી આપણે સદાય હિંમતવાળાં જ રહી શકવાનાં. મન સંપૂર્ણ શાંત અને એકાગ્ર (જીવનધ્યેયના વિષયમાં) તથા તેમાં કેંદ્રિત થયા વિના મનની જે સૂક્ષ્મ શક્તિ છે, તે પ્રગટ થઈ શકતી નથી. તે શક્તિને પ્રગટ કરાવવાનું કામ પહેલું તો આપણું પોતાનું છે અને પછીથી ભગવાનનું છે. આપણે ગમે તેવા અજ્ઞાનના મહાસાગરમાં ડૂબતાં હોઈએ, જીવની પ્રકૃતિ

કે જીવસ્વભાવ ગમે તેવા પ્રકારનો હોય, પરંતુ મનની સાચી શક્તિનો જો આપણને અનુભવ જાગી જાય, તો તો પછી તે બધાંની સામે શ્રીપ્રભુની કૃપાથી જરૂર ટક્કર ઝીલી શકીએ. મનની જે દિવ્ય શક્તિ છે, એ શક્તિનો અનુભવ પ્રભુકૃપાથી આપણને થઈ જાય એવી પ્રાર્થના તો જરૂર કરું છું.

મારી મુરાદ બર લાવ

પણ સાથે સાથે આપણા મનની ગડમથલો અને બીજા બધા સંદેહો દૂર થયા વિના અને મનમાં સરળપણું અને સહજપણું પ્રગટ્યા વિના કશું પણ બની શકતું નથી. માટે કૃપા કરીને તું મને મદદ કરજે, અને મારી પડખે તું ઊભી રહેજે. મનનો પળેપળનો જીવતોજાગતો ચોકીદાર તું બને, અને ધારણા સાથે નામસ્મરણભાવનામાં જીવતી રહ્યા કરે, આડુંઅવળું થવાતાં શ્રીભગવાનનાં ચરણકમળે હૃદયના આર્ત અને આર્દ્ર ભાવથી પ્રાર્થનાનાદ પોકારે અને એવા પ્રકારની સાધના જો તું સતત એકધારી કરતી રહે, તો જ કંઈક કારજ ફાવી શકે. માટે તારે એવી મારા ઉપર મહેરબાની કરવાની છે. તારા ઉપર જે આશા રાખી રહ્યો છું તે આશાને તું ફળાવે તો કેટલું ઉત્તમ ! આપણે એકબીજાંને ઓળખતાં પણ ન હતાં, જ્યારે શ્રીભગવાનની કૃપાથી ભેટો થયો છે ત્યારે તો એ સંબંધ ચેતનને પ્રગટાવવાને સારુ છે એ જાણજે. એટલા માટે કરીને જીવનું જીવપણું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક બધું આપતી રહેજે. એ આપ્યા કરવાનો યજ્ઞ સતત ચાલુ રાખજે, પરંતુ તે તે આપતી વેળાએ સાથે સાથે આપ્યા કરવાના હેતુનું જ્ઞાન પણ રાખવાનું છે. જે આપવાથી કરીને આપણી ઉન્નતિ થાય, આપણી ગતિ અને કક્ષા ઊંચાં થાય, આપણી મડાગાંઠો તૂટતી જાય, આપણા આગ્રહો છૂટતા જાય, આપણામાં પ્રસન્નતા

અને પ્રેમ વધતાં જાય એવું આપણે જ્ઞાનપૂર્વક અનુભવી શકીએ તો તે સાચું આપવાપણું કહેવાય.

હૃદય-હૃદયનું સંધાન રાખો

સંસારવહેવારમાં કોઈ જીવની સાથે આપણા મનની પ્રેમ-ભાવના પ્રગટે છે કે રાગ કે મોહ થાય છે તો તેની સાથે મનનો તાર બંધાયેલો અને સંધાયેલો રહે છે, તે તો દરેકના અનુભવની વાત છે અને તેથી સમજાય તેવી હકીકત છે. તો જીવનવિકાસના માર્ગમાં આપણી કક્ષાને ઊંચે પ્રગટાવવાને કાજે મનહૃદયનો તાર એનાથી ઊંચી કક્ષાની ભાવનાની હકીકતમાં સતત બંધાયેલો અને સંકળાયેલો રહે એ ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. જે તે કંઈ આપણે કહેવા કરવાનું હોય તો એને એવી રીતના બનીને, એટલે કે હૃદય-હૃદયથી સંધાઈને, તેમાં એકાગ્ર અને કેંદ્રિત બનીને, એને પ્રાર્થનાભાવે કહ્યા કરીએ તો ઘણો ફરક પડે. તને જેટલું સરળતાથી અને ખુલ્લી રીતે સમજાવ્યું છે, તેવું કોઈને લખ્યું નથી. માટે તું તેનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરજે. એ પ્રમાણે કાળજીપૂર્વક દક્ષતા રાખીને, તેમાંથી અનુભવનું જ્ઞાન મેળવીને, આ જીવને તું રાજી કરતી રહેજે.

આપણે પોતે જુદા પ્રકારના વાતાવરણથી કંટાળી જઈએ તે પણ યોગ્ય નથી. ત્રાસે કે કંટાળે તે તો નાર્મદ. મને તો મરદની સોબત ગમે. એવી મરદ બનીને જીવે તો જીવનને શોભાવી શકે. જીવનના ઘડતરનું કામ મરદનું છે, પરાક્રમીનું છે.

સાબદા બનો

સંસારની નાનીમોટી બધી બાબતો અને બધાં કામ આપણે કરવાનાં છે ખરાં, પણ દિલનો તાર તો આપણા અસલના કામમાં પૂરેપૂરો પરોવાયેલો રહે, તેની પૂરેપૂરી જ્ઞાનપૂર્વકની જાગૃતિ

અને કાળજી રાખવાનાં છે. એવો અભ્યાસ પૂરો કેળવાયા વિના આપણાથી કશું બનવાનું નથી તે નક્કી જાણજે. માટે સાબદા બનવું. જગત કે સંસારવહેવારથી કે કોઈ પ્રકારના વાતાવરણથી આપણે ત્રાસી જવાનું નથી, કંટાળી જવાનું નથી કે હેરાન થવાનું નથી. સંસારવહેવારમાં આપણે ઈચ્છીએ અને ધારીએ એવી જ રીતે બધાં વર્તે એમ કદી બની શકવાનું નથી. બધાં જ જુદી જુદી રીતે વર્તવાનાં. આપણા મનને અશાંત બનાવવાને જાણે જાણી જોઈને પ્રયત્ન કરતાં ન હોય તેવું પણ આપણને લાગવાનું. થોડો ઘણો યજ્ઞ જે ચાલતો હોય, તેમાં ભંગ પડાવવાને બધાં કૂદાકૂદ કરતાં હોય તેવો પણ અનુભવ થાય. તેમ છતાં આપણે તો તે તે બધાં તરફ જરા સરખું પણ લક્ષ ન આપતાં, આપણે આપણા પોતાનામાં જ જીવતાં રહી શકીએ, તો જ ફાવી શકવાનાં છીએ તે જાણજે. માટે આપણે જે કરવું છે, જેવા થવું છે, તેનું આપણને પળેપળનું જ્ઞાનપૂર્વકનું સચિંત ભાન રહેવું જોઈશે. એવું ભાન રહેવાનો જો હૃદયપૂર્વકનો જીવતોજાગતો પ્રયત્ન શ્રીપ્રભુકૃપાથી થઈ શક્યો, તો બીજું બધું પણ થઈ શકવાનું છે એ નિશ્ચિત હકીકત છે. એવું જાગૃત ભાન રહેવું એ પણ અઘરી હકીકત નથી, -જો ધ્યેય પરત્વેની પ્રેમભક્તિ હૃદયમાં પ્રગટેલી હોય તો.

પ્રેમની અમોઘ શક્તિ

હૃદયનો જે ઉચ્ચ કક્ષાનો પ્રેમભાવ છે, તે તો અભેદ પ્રગટાવે છે. પોતે જેવો હોય તેવો તેને બનાવે છે. આપ સમાન કરી દે છે. એટલે એવા હૃદયનો પ્રેમભાવ જો પ્રગટી શકે, તો તો તેમાં ને તેમાં આપણને તે રખાવે. એમ આપણે બધી રીતે સમજી સમજીને કેળવાતાં રહેવાનું છે. આ બધું હોવા છતાં મારી તને વિનંતી અને પ્રાર્થના પણ છે કે આપણે આપણા પોતાના પૂરેપૂરા

પરીક્ષક બની જવું. આપણા જીવનવિકાસનું જ્ઞાનપૂર્વકનું માપ-દર્શક યંત્ર પણ આપણે બનવાનું છે. આપણને જે જે વિચારો, વૃત્તિઓ, વલણ વગેરે ઊઠ્યાં કરે તે તે ઉપરથી આપણને આપણી કક્ષાની સમજણ પડી જવી જોઈએ. કોઈ સંબંધ ચેતનના પ્રગટાવવા અર્થે ભલે અચાનક શ્રીપ્રભુકૃપાથી મળી ગયો હોય, પણ તેવા સંબંધ વડે કરીને જો આપણને ઊંચાં આવતાં આપણે ન અનુભવી શકતાં હોઈએ, તો આપણે લાખવાર વિચાર કરવો. ઊંચે આવી શકાવા કાજે તો હૃદય હૃદયનો સંબંધ છે.

સદ્ગુરુને લાત ન મારો

મા બાળકનું મેલું વગેરે સાફ કરે છે. એના મૂતરમાં માને સૂવું પડે છે. તેવી રીતે જીવનનો જે ઘડનારો છે તેને મન તેમાં કશો ત્રાસ નથી. હેરાનગતિ પણ નથી. ઊલટું કંઈક અંશે તેમાં બાળકને (છેરવા કાજે અને મોટું કરવાને કાજે તેવું તેવું કરવાની જરૂર છે, એવું જાગૃત ભાન સ્થૂળ સંસારી માને થતું નથી, અને થાય છે તો કદીક કદીક, તે પણ સાચા પૂરેપૂરા અર્થમાં અને રહસ્યમાં તો નહિ જ. જ્યારે જીવનના ઘડનારાને તો તેના પૂરેપૂરા અર્થનું અને તેના રહસ્યનું જ્ઞાનપૂર્વકનું ભાન રહે છે. માબાપ નાના બાળકની લાત ખાય છે, ત્યારે તે લાત ખાવામાં પણ આનંદ લાગે છે, પરંતુ તે મોહમયી અને જીવસ્વભાવની કક્ષા છે. આપણે બધાં જીવસ્વભાવનાં છીએ. એટલે આપણે જેને સમજીબૂજીને જીવનનો ઘડનારો માન્યો છે, તે આપણો માબાપ હોવા છતાં આપણાથી તેને જાણ્યે અજાણ્યે લાત ન મરાય. તેનું આપણે જ્ઞાનપૂર્વકનું ભાન રાખવું જોઈશે. કદાચ વાગી જાય તો પેલાને તો કશું થતું નથી, પરંતુ આપણી હજી

ઘણી ઘણી કાચી દશા છે, એવું એને લાગતાં અને આપણે સતત એકધારાં ઊંચા રહ્યા કરીએ, એવી એના હૃદયની આપણા પરત્વેની ધારણા હોવાથી, આપણી એને લાત વાગવાથી કરીને, એને હૃદયમાં ઘણો આઘાત લાગે છે અને વેદના પણ થાય છે. માટે આપણે વિચારો, વૃત્તિઓ, લહરીઓ અને સંસારવહેવારના અનેક જીવો સાથેના વર્તનવહેવારમાં જેટલાં વધારે જાગૃતિવાળાં અને કાળજીવાળાં રહી શકીએ અને આપણા જીવનવિકાસના કાર્યમાં જેટલા વધુ પ્રમાણમાં એકાગ્ર, કેંદ્રિત રહી શકીએ, એટલા પ્રમાણમાં આપણે આપણા જીવનના ઘડનારને હૃદયનો આનંદ આપી શકીએ. એનો સાચો ખોરાક તો તે છે. એનો પ્રાણ ટકે છે એવા જીવનના ખમીર વડે કરીને. માટે જીવનમાં એવું ખમીર પ્રગટાવતી રહેજે. ખમીર વિનાનું જીવન લૂણ વિનાના ખોરાક જેવું છે.

દુષ્ટ મનને ટકોરો

જીવનમાં એકલી, અટૂલી, એકલવાઈ તું છે એવું હજી તને કઠીક કઠીક લાગી જાય છે, તે હકીકત આ જીવને તો ઘણી ખૂંચે છે. ત્યારે ‘ઓથ’ શેનું નામ ? જો ઓથ હોય તો તેની હૂંફ, સહાનુભૂતિ અને પ્રેરણા પણ હોય. માટે કૃપા કરીને એવું જે જે વેળાએ લાગવાની પળ થાય ત્યારે ત્યારે મનને ટકોરવું અને કહેવું કે ‘શ્રીભગવાનની કૃપાથી આવી સમર્થ ઓથ મળી છે, તો પછી હે દુષ્ટ મન ! તું આવું આવું વિચારાવે છે એ કેવી કમનસીબી અને લાચારીની વાત છે !’ આમ, આવી અનેક રીતે અનેક બાબતમાં મનને ટકોર્યા કરવાનું છે, સંકોર્યા કરવાનું છે અને સંકેલ્યાં કરવાનું છે.

સાધનાની બે પદ્ધતિ

જીવનવિકાસના ધ્યેયમાં જો આપણે એકાગ્ર અને કેન્દ્રિત થઈ જવું હોય, તો તે સિવાયના વિચાર, વૃત્તિ કે લાગણીઓને આપણે જરાકે મચક ન આપ્યા કરીએ, તે જોવાનું કામ ખબરદારીથી આપણે કરવાનું છે. એવી રીતે મનની વિશુદ્ધિ કર્યા કરવાની છે. એક બાજુથી ધ્યેય સિવાયના આપણે આપણા મનના વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણીઓ વગેરેને તાબે થવાનું નથી, તે સાથે સાથે બીજી બાજુથી આપણા ધ્યેયની લગનીમાં મનને પ્રેમભક્તિપૂર્વક જોડી રાખવાનું છે. આ બધી હકીકત આપોઆપ એની મેળે થઈ જતી નથી. એ તો આપણે જીવનની તમન્ના લાગી હોય તો કરવી પડશે. પ્રભુની કૃપા તો છે જ તે નક્કી માનજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૭-૩-૧૯૫૨

મનનો પ્રવાહ વાળો

સંસારવહેવારમાં મળેલા અનેક જીવની સાથે આપણો સંબંધ અને સંપર્ક આપણે બધાં જીવસ્વભાવવાળાં હોવાથી તેવી જાતનો જ રહ્યા કરે છે. જો આપણે જીવનવિકાસના માર્ગ પરત્વે ચાલવું હોય, તો તે તે સંબંધને અને તેવા તેવા સંપર્કને આપણે વિચારી વિચારીને તોલવાનો રહે છે. કાળજીપૂર્વક બને તેટલી તટસ્થતા અને સમતા કેળવ્યા કરીને જો આપણે સંસારવહેવારમાં વર્તવાનું કરી શકીએ, તો શાંતિ અને પ્રસન્નતા તેમાંથી જરૂર ફલિત થાય. સંસારવહેવારમાં અને જીવનમાં જ્યાં જ્યાં રાગ હોય, મોહ હોય, કામ હોય, મદ હોય આદિ આદિ હોય, ત્યાંથી ત્યાંથી આપણે ચેતી ચેતીને જાગૃતિપૂર્વક મનને તે રીતે વળી જતાં અને વર્તતાં રોકવું પડશે.

સત્સંગથી મન રોકાય

એમ પ્રશ્ન થાય કે મનને આપણે રોકવું કેવી રીતે અને તેની ચાવી મળે કેવી રીતે ? રાગથી રાગ વધે છે, કામથી કામ વધે છે, મોહથી મોહ વધે છે, મદથી મદ વધે છે. એટલે આપણે પક્ષે જો આપણે તે તે બધામાંથી નીકળી જઈ શકીએ, તો તે તે બધું આપણામાં વધતું અટકી જઈ શકે. રાગ, મોહ, કામ, મદ ઈત્યાદિ વિનાનું જીવન કેવું હોઈ શકે તેની ગતાગમ અને સમજણ આપણને પડવી તે દુર્લભ છે, પરંતુ જો આપણે રાગ, મોહ વિનાના થઈ જઈએ તો જીવને અનેક પ્રકારની ખોડખાંપણ અને દોષો હોય, અનેક પ્રકારનું જીવસ્વભાવનું વલણ અને વર્તન થઈ ગયું હોય તેમ છતાં બધું કશું નડે નહિ અને તે સમૂળગું ભૂંસાઈ પણ જાય. એટલે આપણે રાગ વડે કરીને જે આકર્ષણ કે ચોંટવાનું બને તે રાગની વૃત્તિ-લાગણીને જીવનવિકાસના આદર્શમાં કાળજી, ખંત અને જાગૃતિ રાખી રાખીને લગાડવાનું કર્યા કરીએ, તો તેવા રાગ વડે કરીને જીવનના ઉત્તમ પ્રકારના વિષયમાં આપણે એકરાગ થઈ શકીએ. જે દિશાએ જીવનને વાળવું છે તેનું જ્ઞાન સંસારવહેવારના સંબંધોમાં, રોજનાં થતાં રહેતાં સકળ કાર્યોમાં જો જીવતુંજાગતું રહ્યા કરે, તો કશો વાંધો આવે નહિ. એટલા કાજે જ સત્સંગને આપણી સંસ્કૃતિમાં ઘણું મહત્ત્વ મળેલું છે.

સત્સંગના પ્રકાર

ઉત્તમ પ્રકારના આત્માઓની સાથેનો મનહૃદયનો જીવતો સંપર્ક અને તેથી કરીને આપણા જીવપ્રકારની વૃત્તિઓનું પરિવર્તન થતું આપણે અનુભવી શકીએ, તો તેવા પ્રકારનો સત્સંગ શ્રેષ્ઠ પ્રકારનો ગણાય. સંસારવહેવારમાં પણ જે તે

કોઈ સાથેનો સંબંધ અને સંપર્ક વહેવારમાં ઉપયોગમાં આવી શકે છે. ધૂળનો પણ ખપ પડે છે, એવા ખ્યાલથી જે તે બધાંની સાથે આપણે વર્તવાનું રાખીએ છીએ. તેવી રીતે ઉચ્ચાત્માઓની સાથેનો આપણો સંબંધ જીવનને ઊંચે લઈ જવા કાજે છે, એવું જ્ઞાન રાખીને આપણાથી થતાં પ્રત્યેક કર્મમાં અને સંબંધમાં આપણાં મનહૃદયને નજર સમક્ષ તેમને રાખી રાખીને, તેમને તેમને તે તે બધું તે તે પળે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક સમર્પણ કરવાની કાળજી અને જાગૃતિ રાખીએ, તો આપણે ખાલી ને ખાલી રહી શકીએ. બીજા પ્રકારનો સત્સંગ જીવનમાં આપણે જે કંઈ કર્યા કરીએ, તેમાં જીવનવિકાસના આદર્શનું જ્ઞાનભાન એકધારું રાખ્યા કરીએ, તેને સાનુકૂળ આપણાં મન અને પ્રાણના વળાંકોને સમતોલ કરી કરીને બનાવ્યા કરીએ, એવી આંતરિક ક્રિયાપ્રક્રિયાને બીજા પ્રકારનો સત્સંગ ગણી શકાય. ત્રીજા પ્રકારનો સત્સંગ પ્રાર્થના, સ્મરણભાવના, ધ્યાન આદિ સાધનોનો છે.

સહજ સાધના કેમ થાય

આપણે જે માર્ગે જવું છે, તેને નડતરરૂપ જે જે હોય તે દૂર થવાને માટે આપણાથી સર્વ પ્રકારે હૃદયથી પ્રયત્ન થાય, તે માટે શ્રીપ્રભુની કૃપામદદ પ્રાર્થના કરી કરીને સતત માગ્યા કરીએ, જીવસ્વભાવના જે જે દોષો હોય તે તે સમજી સમજીને, તેમને ખેતરમાંથી જેમ અનાજ સિવાયનું બીજું ખડ ઊગ્યું હોય અને જેમ તેનું નીંદામણ કરીએ છીએ તેવી રીતે જીવનવિકાસના માર્ગમાં આડે આવતાં આડાંફેલાંનું પણ આપણે નીંદામણ કર્યા કરીએ, તે કાજે પ્રભુની પ્રાર્થના કરીને મદદ માગ્યા કરીએ, તો જીવનની સાધના એની મેળે થયા કરે.

ગુરુના ઉપયોગની શરત

જીવનનો ઘડનારો અને જીવનને દોરનારો એવો જે ગુરુ છે, તે એની મેળે પૂરેપૂરો ખપમાં આવી શકતો નથી. આપણે પોતાની મેળે કરીને એને ખપમાં અને ઉપયોગમાં લેવાનો હોય છે. એનામાં આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, હૃદય અને અહમ્ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનથી જાગૃતિપૂર્વક પરોવાયેલાં રહે (અને તે તે પણ જીવનહેતુના ફલિતાર્થે) તો જ તે આપણને ખપમાં લાગે છે, એવા અનેક અનુભવો જરૂર થાય. પ્રયોગ કર્યા વિના ખાતરી પણ કેવી રીતે થઈ શકે ? માટે પ્રેમભક્તિપૂર્વક સૂક્ષ્મ કરણોને તેનામાં પરોવવાનું થાય, તો જ કંઈક ગજ ફાવી શકે.

સાધનાની પારાશીશી

પરંતુ આ સાથે સાથે એટલું તો ચોક્કસ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે કે તેથી કરીને આપણું જીવન આંતરિક ઊંચી કક્ષાનું રહ્યા કરે છે કે કેમ, અને સંસારવહેવારનાં વર્તનમાં આપણી વર્તનકળા ઉત્તમ પ્રકારની બન્યા કરે છે કે કેમ તે આપણે કાજે પારાશીશી જેવું હોવું ઘટે. જે રીતે આપણને કોઈ ઉપયોગમાં આવી શકે તે રીતે તેનો આપણે સંબંધ રાખીએ છીએ, તેવું જ આમાં છે તે જાણવું.

ગુરુ એટલે શું

‘ગુરુ’ એ સ્થૂળ નથી, પરંતુ ગુરુ તો જીવનના ઉપયોગમાં આવી શકે અને જીવનવિકાસ કાજેની યોગ્ય સમજણ પ્રત્યક્ષપણે પ્રગટાવી શકે. તે ઉપરાંત જીવનવિકાસના માર્ગને રૂંધનારા એવા જીવસ્વભાવના અનેક પ્રકારનાં વલણોને ઉદ્ભવતી પળે, (તેની જો હૃદયમાં હૃદયથી જ્ઞાનભક્તિયુક્ત પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો) પ્રત્યક્ષ યોગ્ય માર્ગે પ્રેરી શકે એવી શક્તિ આપણને મળે

તેવો તે પ્રત્યક્ષ મદદગાર પણ છે. એવી હૃદય હૃદયની જ્ઞાન-ભક્તિયુક્ત સાંકળ જો તેના હૃદય સાથે અને હૃદયભાવ સાથે જોડાયેલી હોય તો આપણે કદી પણ એકલાં, એકલવાયાં કે અટૂલાં નથી હોતાં, પણ સદાય આપણા જીવનનો રાહબર અને સાથીદાર આપણી સાથે જ છે, એવો અનુભવ જરૂર આપણને થાય.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૩-૮-૧૯૫૨

શ્રદ્ધાનો મહિમા

જે યજ્ઞ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનયુક્ત થતો નથી, તે યજ્ઞ જીવન-વિકાસમાં પ્રેરણારૂપ બની શકતો નથી. યજ્ઞમાંથી નવું જીવન પરિજ્ઞામ પામે છે. શ્રદ્ધાનાં મૂળમાંથી તો યજ્ઞનો આરંભ થાય છે. શ્રદ્ધા વડે કરીને તો જીવન છે. સંસારવહેવાર પણ પરસ્પરની શ્રદ્ધા વડે કરીને નભ્યા કરે છે. ઉપર ઉપરનો દેખીતી રીતનો ભલેને માનવીના દિલમાં એકબીજાં ઉપરનો અવિશ્વાસ હોય, છતાં મૂળમાં તો અંતર્ગતપણે વિશ્વાસ, શ્રદ્ધા રહેલાં છે; જેમ નદીના પટમાં ભલેને પાણી સુકાયેલું રહ્યા કર્યું હોય, પરંતુ અંદર તો પાણી હોય છે તેમ. શ્રદ્ધા વડે કરીને તો હૃદયમાં નવા પ્રાણ પ્રગટે છે. જેને શ્રદ્ધા છે, તે તો સદાય આશાવાદી જ રહ્યા કરે છે. તેને કદી એકલવાયાપણું લાગે શેનું? શ્રદ્ધા તો માનવીના હાથપગ છે, કારણ કે એના વડે કરીને તો તે પુરુષાર્થમાં પ્રેરાયા કરે છે. જીવનવહેવારમાં સર્વ સાથેના સંસર્ગમાં, સંબંધમાં, વર્તનમાં તથા જે જે કંઈ પ્રસંગો સાંપડ્યા કરે, તેમાં તેમાં નવી નવી સમજણ જો ઊગ્યા કરે, સર્વ સાથેના વહેવાર-વર્તનમાં સુમેળની ભાવના જ્ઞાનપૂર્વક જો જીવતીજાગતી રહ્યા કરતી અનુભવી શકાતી હોય, મનમાં કોઈના ઉપર પણ ઈતરાજી,

ઈર્ષ્યા, અદેખાઈ, અણગમો, ક્રોધ, અવળચંડાવેડા ઇત્યાદિ ન થતું હોય, તો જાણવું કે શ્રદ્ધાનાં મૂળ આપણામાં જરૂર જીવતાં છે. શ્રદ્ધા વડે કરીને જીવ પોતાના જીવનવિકાસના આદર્શમાં ગુંદરની જેમ (અથવા વાંદરાનું બચ્ચું જેમ એની માને સજ્જડ ચોંટીને વળગેલું રહ્યા કરે છે તેમ) ચીટકી રહે છે. શ્રદ્ધા વડે કરીને જીવવું એનું જ નામ જીવન છે.

ગુરુનું પાસેપણું શું કરે

તારું હજી કેમ બરાબર ચાલતું નથી ? હજી મનમાંનાં વિચારો અને વલણો પણ આડફંટે જતાં લાગે છે. માટે કૃપા કરીને જાગતી રહે તો ઘણું સારું. તારામાં આ પામર જીવની કેટકેટલી આશા છે ! વળી, તું લખે છે કે :-

‘આ વખતે મોટા ! તમે દૂર લાગતા નથી પણ પાસે લાગો છો. જો તે અનુભવનું કથન હોય તો તારે માટે આ હૃદયમાં આશાનું કિરણ છે, તે સાચે જ વધારે પ્રકાશવંતું બની શકે. મને મારા ગુરુમહારાજનો અનુભવ જીવનમાં જ્યારે પાસેપણાનો થવા લાગેલો, ત્યારે જીવનવિકાસ અંગેની મારી ભાવના અને લગની વધતાં જતાં અનુભવાયેલાં. જ્યારે જ્યારે મન અવળચંડું બનતું, ત્યારે ત્યારે તેમનું પાસેપણું જાણે કે પ્રત્યક્ષ મને ટકોરતું ન હોય એવો અનુભવ થતો. તેમનું પાસેપણું આ જીવને પથગામી પ્રેર્યા કરતું. હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને ઉષ્મા પ્રગટાવતું. ઓથ છે જ એમ લાગ્યા કરતું. માગી મદદ પણ મળી શકવાની છે, એવો દઢ નિર્ધાર હૃદયમાં જાગ્યા કરતો. એમના પાસેપણાની જીવનમાં જે હુંફ પ્રગટ્યા કરતી તેની વાત તો વળી કોઈ ઓર જ છે. પાસેપણું જો લાગી શકતું હોય, તો એનાં એવાં એવાં લક્ષણો છે. આ ગણાવ્યાં છે તેટલાં પૂરતાં નથી. બીજાં પણ છે, પણ તારે સમજવા

માટે હાલ પૂરતાં આટલાં બસ છે. માટે એ લક્ષણો વડે કરીને પાસેપણું ઓળખવું. એ રીતે જો તને પાસેપણું લાગતું હોય, તો મારું વાંઝિયાપણું જરૂર પ્રભુકૃપાથી ફળી શકવાનું, એવી જીવતી આશા જરૂર બંધાય.

કોઈકે મને પૂછેલું કે ‘જ્ઞાન ક્યારે પ્રાપ્ત થાય ?’ ત્યારે જવાબ વાળેલો કે ‘જ્યારે પાંચેય જ્ઞાનેન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ આદિ નિશ્ચેષ્ટ થઈ જાય ત્યારે.’ એટલે એ જોતાં, આપણે બેસી રહ્યે કેમ પાલવશે ?

ક્યાંક વહેલું ગાડીએ જવાનું હોય છે, તો આપણે કેટકેટલાં વહેલા ઊઠવાનું કરીએ છીએ ? જે તે બધું ઝટ પરવારવાનું કરી લઈએ છીએ, કિંતુ આ મહામુસાફરી તો નિશ્ચિત જ છે, તેમ છતાં મહા આશ્ચર્યમાંનું આશ્ચર્ય તો એ છે કે કોઈ પણ તેને કાજે તૈયારી કરતું જણાતું નથી !

સર્વે સંકોચો ફગાવો

હજી તો ઘણાં ઘણાં સંકોચ, આવરણો આપણે દૂર કરવાનાં છે. સંકોચ તો કંઈ એક બે નથી પણ ઘણા છે.

હજી તો તને માગતાં પણ શરમ અને સંકોચ આવે છે. તો તે તારે દૂર કરવા માટે મારે કાજે માગવાનું શરૂ કરી દેવાનું છે. મારે તે પુસ્તક છપાવવાના કામમાં આવશે. ઘૃણા, દયા, લજ્જા ભય, શોક, નિંદા, કુળાભિમાન તથા શીલ, સ્વભાવ અને જાતિનું અભિમાન, એ બધાં પણ એક પ્રકારના સંકોચ છે. તેનાથી પણ આગળ જતાં મુક્ત થવાનું છે, મતલબ કે થવું પડશે. તે તે બધું કંઈ એમ ને એમ થોડું જ થવાનું ? પ્રભુકૃપાથી આપણે તો કશામાં અને કશાથી પણ બંધાઈ જવાનું નથી.

બને તેટલું ઓછામાં ઓછું બોલવું અને તેમાંય જરૂર વિના તો મુદ્દલે નહિ. પુત્રીને સપ્રેમ યાદ.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૦-૩-૧૯૫૨

અજ્ઞાન કેમ હઠે

કોઈકે પૂછેલું કે ‘અજ્ઞાન એટલે શું?’

પોતાના મૂળ સ્વરૂપને ન ઓળખવું અને એને ઓળખ્યા કે અનુભવ્યા વિના વહેવારવર્તન કર્યા કરવું, એનું નામ અજ્ઞાન. તો હવે આ અજ્ઞાન હઠે કેવી રીતે? એવો સવાલ સ્વાભાવિક રીતે ઊઠે. પહેલાં તો આપણે અજ્ઞાનમાં સબડ્યા અને રવડ્યા કરીએ છીએ, એનું પૂરેપૂરું ડંખતું જ્ઞાનભાન જો હૃદયમાં હૃદયથી જાગી જાય, તો જીવને એમાંથી ઊઠવા અને જાગી જવા પૂરેપૂરો સંભવ રહે. અજ્ઞાનનો ડંખ હજી આપણને પૂરો અને ખરેખરો હૃદયમાં હૃદયથી લાગેલો નથી. તે જ મોટામાં મોટી ખાટલે ખોડ છે. તો શું એમનું એમ ખાલી ખાલી પડી જ રહેવું?

ગણિયા બળદ ન થશો

ગણિયો બળદ થઈને પડ્યો રહે તેનું શું થાય? ખેડૂતને ખોટીપો થતો હોય, જલદી જવું પણ હોય અને ધૂંસરીએ જોડેલો બળદ ગણિયો થઈને બેસી જાય, તો એ એનું પૂંછડું આમળે અને પૂંછડું ખેંચીને એને ઊભો કરાવવા મથે. પૂંછડું એવું જોરથી તાણે કે ન પૂંછો વાત. તેટલાથી ન પતે તો પછી એના ઉપર, એના બરડા ઉપર, પરોણા ઉપર પરોણા પડ્યા જ કરે, આખરે કેટલો બધો બેસુમાર માર ખાઈને એને બિચારાને ચાલવું તો પડે છે. એમ આપણને પણ ગણિયા બળદ જેવા થઈને, સંસારના કાદવમાં પડ્યાં પડ્યાં રગદોળાયેલાં કેવાં પડ્યાં રહીએ છીએ! એવી આપણી દશા છે, છતાં એનું શૂળ-દર્દ આપણને સાલતું પણ

નથીને ? પૂંછડું તાણીને મરડે તે પણ સહેવાય એવી દશા-એવી પ્રેમભક્તિપૂર્વકની તૈયારીવાળી જ્ઞાનયુક્ત દશા-આપણી નથી. પરોણા ઉપર પરોણા સખત બરડા ઉપર પડે તો તો કોણ જાણે શું નું શુંયે થઈ જાય ! પ્રભુકૃપાથી મારું ચાલે તો તેમ પણ કરું, પણ તેમ કરી કેવી રીતે શકું ?

ખુલ્લાં રહીને પ્રાર્થના કરો

સમજીને જે જીવ જાગતો રહી અને સંસારવહેવારમાં-સંબંધવર્તનમાં તે મુજબ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક અમલ કરતો રહે, તે તો જરૂર સાબદો રહી શકે. જો આપણે જીવનના સાધક પ્રભુકૃપાથી થવું હોય કે રહેવું હોય તો આપણે મનહૃદય આદિમાં અને આદિથી પૂરેપૂરાં ખુલ્લેખુલ્લાં સરળ સહજપણે રહેવું પડશે. હજી તો કંઈ કંઈ પડો વણઊંકલ્યાં પડી રહેલાં છે. જે જે થઈ રહેલું છે તે બધું ખૂણેખૂણામાં ભરાયે જાય છે. એટલે સાધકના સાધનાજીવનની પ્રથમની શરૂઆત તો એના સર્વ પ્રકારે, સર્વ રીતે અને સર્વ ભાવે સંપૂર્ણભાવે ખુલ્લાં થવામાં રહેલી છે. તે પોતાનું જે તે બધું જ એને ચરણકમળે આત્મનિવેદન કર્યા કરે. જીવનવિકાસને યોગ્ય જ્યાં જ્યાં જે જે પળે વર્તી શકાતું ન હોય, ત્યાં ત્યાં તે જાગી જાગીને તેમાં રચનાત્મક કૃપામદદ મળી શકે, તે કાજે લળી લળીને ગદ્ગદ કંઠે હૃદયમાં હૃદયથી શ્રીપ્રભુની પ્રાર્થના કર્યા કરે. પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ જે ખરેખરો સાચો સાધક બન્યો હોય છે, તેને આપમેળે હૃદયમાં સમજાઈ જતું હોય છે. પ્રાર્થના તો તેને મન જેમ બાળક માથી જીવન મેળવે છે તેના જેવી છે. કંઈ પણ થતાં તે પ્રાર્થનાના ભાવમાં પરોવાઈ જાય છે. સાધકના જીવનવિકાસ કાજે આ વિના કોઈ બીજો સરળ માર્ગ નથી. સાધક જો હંમેશાં હૃદયમાં હૃદયથી સંપૂર્ણ, સર્વ રીતે અને

સર્વ ભાવથી ખુલ્લો અને સરળ રહ્યા કરતો હશે, શ્રીભગવાનના ભાવને ઝીલતો રહેવાને કાજે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક અભિમુખ અંતર્મુખતાવાળો બનેલો રહેશે, તો એવા સાધકને જીવનમાં જ્યાં જ્યાં અટવાઈ પડતાં કે ગૂંચમાં પડી જતાં કે ઉપાધિમાં કે અશાંતિમાં કે મુશ્કેલીમાં આદિ એવાં કારણોમાં પણ પ્રત્યક્ષ મદદ મળી રહેતી તે અનુભવી શકવાનો છે.

મનની શાંતિની અનિવાર્યતા

આપણે મનને સંપૂર્ણ ખાલી ને ખાલી જ કર્યા કરવાનું છે. ત્યાં કશું જ ભરાવા દેવાનું નથી. મન સંપૂર્ણ નીરવતામાં પ્રગટ્યા વિના, સંસારવહેવાર, સંબંધો, સંપર્કો અને વર્તનમાં મનને આઘાત પ્રત્યાઘાત થયા જ કરતા હોય છે. તેથી એને અને જીવને થાક પણ લાગે છે. મન તંગ બને છે અને એ ખેંચ અનુભવે છે. જેનું મન સાવ શાંત રહે છે એને એવી ખેંચ જન્મતી જ નથી. મનને પણ આરામની જરૂર રહ્યા કરે છે. વળી, દિવસના વહેવારવર્તનમાં તો મન ઉપર કંઈક અંકુશ જીવનો રહે, પણ રાતે તો તે સાવ બેલગામ બની જાય છે, અને એ કંઈ કંઈ તે વેળા ભોગવ્યા કરે છે. એવા ભોગવવાપણાની અસર આપણા જ્ઞાનતંતુઓ ઉપર અપાર રહ્યા કરે છે. આથી, સવારે ઊઠીએ છીએ, ત્યારે જાણે સાવ નમાલાં અને સ્ફૂર્તિ વિનાનાં હોઈએ એમ લાગ્યા કરે છે. એવું રાતે ઊંઘમાં જે જે મનથી ભોગવવાપણું બને છે, તેથી મનને ઘણો જ થાક લાગે છે તથા દિવસના મનના વહેવારથી તે મટી શકતો પણ નથી. એને આરામ આપવાનું જો કરવું હોય, તો મનને સંપૂર્ણ શાંતિવાળું બનાવવાનું રહે છે, તો જ તે તેવો આરામ મેળવી શકે. એટલે આપણે પહેલાં તો તે પૂરેપૂરું શાંત બની શકે તેવું કરવાનું છે. તે સાથે સાથે તે ખુલ્લું

રહ્યા કરે, મનમાં શાંતિનું સામ્રાજ્ય જામે, તેમાં તે એકાગ્ર અને કેંદ્રિત બને, તે દશામાંથી હૃદયના ભાવને ઝીલી શકવાની તાકાત આપણામાં જન્મતી હોય છે.

નિશ્ચયપૂર્વક મન ઉપર કાબૂ જમાવો

સાધક જો મન ઉપર કાબૂ મેળવવાનું જ્ઞાન નહિ રાખતો થાય, અથવા એવી કળા શીખવાની જો તે દરકાર કે પરવા નહિ રાખે, તેવી બાબતમાં જો તેનો જીવતોજાગતો અભ્યાસ નહિ રહ્યા કરતો હોય, તો આપણાથી કશું પણ બની શકવાનું નથી. નિશ્ચય ઉપર આવી જવું જ પડશે. જગતમાં સંસારવહેવારમાં આપણા નક્કર વર્તનથી જે તે બધું તોલાતું હોય છે. આપણા જીવનની શોભા પણ વર્તનમાં રહેલી છે. વર્તનથી નિશ્ચય પાકો થતો જાય છે. જેમ જેમ વર્તનમાં નિશ્ચયની મક્કમતા પ્રગટતી જાય છે, તેમ તેમ જીવનમાં તેજસ્વિતા અને પ્રાણ પ્રગટતા રહે છે.

કસોટી વેળા પ્રાર્થના કરો

નિશ્ચયને અમલમાં મૂકવાનું કરવા જતાં ઘણી ઘણી મુશ્કેલીઓ તો આવવાની જ, અને તે બધું એવું એવું તો ઊભું થવાનું કે જાણે હંમેશને માટેનું હોય અને જાણે જવાનું જ નથી એમ સાધકને લાગ્યા પણ કરવાનું, પણ જો સાધક હૃદયમાં હૃદયથી તેવી તેવી વેળા પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક પોતાના પ્રભુને આર્દ્ર અને આર્ત નાદે પ્રાર્થનાભાવે પોકાર પાડ્યા જ કરશે, તો એને મદદ મળ્યા કરવાની છે અને તે ઊઠી પણ શકવાનો છે, પણ આપણને તે તે પળે તેવો પોકાર પાડવાનું પણ ક્યાં સૂઝે છે ? માટે કૃપા કરીને જાગતાં રહો, તો તો સારું. વધારે તો શું લખું ? આપણે જીવવું છે, તે જીવનવિકાસ સાધવાને કાજે. માટે ખંતીલા, ઉત્સાહી,

કાળજીવાળાં અને મનથી સતત જાગૃત રહેવાનું કર્યા કરીશું, તો બધું સલામત રહી શકવાનું છે, બાકી તો પૂરમાં ક્યાંયે તણાઈ જઈશું કે જેની આપણને કશી ગતાગમ પણ પડી શકવાની નથી.

પ્રયોગ કરી ગુરુકૃપા અનુભવો

આપણે વારંવાર આપણને નીરખ્યા કરવાનું છે, અને મનથી અલગ પડતાં કે થતાં આપણે શીખવાનું છે. પ્રભુકૃપાથી હું તો રસ્તો બતાવી શકું અને પ્રત્યક્ષ મદદ પણ મળી શકે, પણ તે ઝીલવા કાજેની પૂર્વભૂમિકા સાધકે પોતે તૈયાર કરવાની રહે છે. સાધકનાં મનહૃદય એવી મદદ મેળવવા કાજેનાં ગ્રહણાત્મક દશાનાં બની ગયેલાં હોવાં ઘટે. જેની કનેથી મદદ લેવાની છે, તેની સાથે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક તાદાત્મ્યપણે એકાગ્ર, કેંદ્રિત હૃદયમાં હૃદયથી બની જવાપણું રહે છે. એનો એવો અભ્યાસ આપણે સતત કેળવ્યા કરવાનો છે. જાતે ખાધા વિના જેમ ભૂખ મટી શકવાની નથી, તેમ એવા પ્રકારનો પ્રયોગ કર્યા વિના આપણને તેવા પ્રકારના અનુભવ પણ કેવી રીતે થઈ શકવાના છે ?

મુશ્કેલી : પ્રભુકૃપાથી મળેલી તકો

મુશ્કેલીમાં, વિપત્તિમાં, ઉપાધિમાં, ગૂંચમાં, અશાંતિમાં જે જીવ હિંમત, ધીરજ રાખીને ટકી રહે છે, તે મરદ છે. તેવી વેળાએ જ જીવનનું ખમીર કેવું અને કેટલું છે, એની એને સમજણ પડતી રહે છે. પોતે કેવાં છીએ, કેટલા પ્રાણવાળાં છીએ, એની ખબર તેવી વેળાએ આપણને પડતી હોય છે. પોતાના હૃદયનું અરે ! જીવનનું, પરાક્રમ દાખવવાની તો તે તે બધી પ્રભુકૃપાથી મળેલી તકો છે. એવી તકો મળેલી હોય, તેવી પળે જે જીવ ઊભો રહે છે, જરા પણ નિરાશ બનતો નથી, પણ હૃદયમાં હૃદયથી સાહસ, હિંમત, ધીરજથી પોતાના જીવનવિકાસના

આદર્શની ઝલકથી ચૂકતો નથી, અને જેનું નિશાન તો ત્યાં ને ત્યાં જ રહ્યા કરે છે, તેવો જીવ સાચો સંગ્રામ ખેલી રહ્યો છે તે જાણવું અને માનવું. જીવન નમાલું જીવવામાં શો માલ રહેલો છે ? માટે જરા ઊંચું જોવાનું આપણે શીખીએ અને પળેપળ જીવનનું જ્ઞાનભાન રાખ્યા કરીએ, તો તો કંઈક ઠીક થાય.

પ્રાર્થના એ તો જીવનનો પ્રત્યક્ષ સહારો છે. જીવનને યોગ્ય બળ, પ્રેરણા, સહાનુભૂતિ, ધીરજ, હિંમત એવું એવું તો પ્રાર્થનામાંથી મળી રહે છે, જો પ્રાર્થનાની કળા સાધકને સાંપડી હોય છે તો.

અવરોધક તત્ત્વો નીંદી કાઢો

હજી તો કશા કટોકટીના પ્રસંગ ઊભા જ નથી થયા. તેવું થતાં આપણી શી વલે થાય ? માટે અત્યારથી આપણે પૂરતું બળ મેળવી લેવાનું રહે છે, નહિતર કટોકટીની પળે કેમ ટકી શકાવાનું ? ભલભલાને તેવી પળે એમ થયેલું કે ‘આના કરતાં તો આ જીવનવિકાસનો માર્ગ જ મૂકી દઈએ તો કેમ ?’ માટે આપણા મનમાં વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણીઓ જે જે ઉદ્ભવે, તે તે સમજવાં અને જે ન સ્વીકારવા યોગ્ય હોય એને નીંદવાં, નીંદ્યાં કરવાં. આવો વિશુદ્ધિનો યજ્ઞ ચાલુ જ રાખ્યા કરવો પડશે. એવી રીતે જીવવાની કળા આપણે હજી પ્રાપ્ત કરવાની બાકી રહે છે, તે મેળવવાનું અને કેળવવાનું જ્ઞાનભાન પ્રભુ આપણામાં પ્રગટાવે એ જ પ્રાર્થના છે.

બહેન ! હવે માથે હાથ દઈ બેસી રહ્યે કેમ પાલવશે ? જીવન કંઈ અમથું અમથું મળ્યું નથી. જીવન તો જીવન પ્રગટાવવા કાજે મળ્યું છે. માટે ચાલો ઊઠીએ, જાગૃત બનીએ અને સંગ્રામ ખેલી ખેલીને જીવતાં બન્યા કરીએ.

તને પોતાને જે ગમે તે ફોટો તું રાખે તેમાં મને શો વાંધો હોય? સહન કરવાનું આવે તો તે તને આવે. જો કંઈ વિવેક રાખવા કરવાનો હોય તો તે તારે રાખવાનો હોય. બાકી, એવી જાતના ફોટા મોટા ખાસ્સા એન્લાઈ કરાવેલા પૂજ્ય મામાએ તેમને ઘેર ટ્રિચિમાં મઢાવીને ટાંગેલા છે.

પૂજ્યશ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજને પુસ્તકો મોકલ્યાં તેના પૈસા તારે આપવાના નથી. તેમ કોઈ કનેથી માગવાના પણ નથી. બહેન...ને આપવા હશે તો ભલે. પૂજ્યશ્રી નાનચંદ્રજીને મેં તો સ્પષ્ટ લખેલ કે કોઈને મફત પુસ્તકો આપતો જ નથી, પણ આપ જો વાંચવાના હો તો તે મોકલી આપું. તેનો જે જવાબ મળેલો તે...બહેનના કાગળ સાથે હતો.

સદ્ગુરુની ઝંખના

હમણાંની તું કેમ પ્રસન્ન રહેતી નથી? તારા કાગળમાં પણ જાણે પ્રાણ કશા હોતા નથી, કે પછી મને એવું લાગે છે? મારી ભૂલ હોવાનો સંભવ છે. ગમે તેમ હો. તને વધુ ને વધુ પ્રસન્નચિત્ત જોવાને હું ઝંખી રહ્યો છું. જીવન તો આનંદને કાજે છે. શોક, દિલગીરી, અશાંતિ, અથડામણ, અકળામણ, ગૂંચવાડો આદિ થાય, તે વેળા પ્રભુસ્મરણ ખૂબ પ્રેમભાવથી કર્યા કરવું. હૃદયમાં હૃદયથી ગુરુની મદદ માગ્યા કરવી.

આજે સવારે જ તને એક કાગળ લખીને બીડી દીધો. અહીં ટપાલ મને અગિયાર પછી મળે. એટલે અત્યારે આરામ લઈને તને કાગળ લખી રહ્યો છું. મોટી બાદશાહી ખાટ કે પાટ ઉપર બાદશાહી ગાદી અને તેવા મોટા ગોળ લાંબે તકિયે બેસી લખી

રહ્યો છું. ‘હરિ:ૐ’ આમ તેમ ફરે છે અને મને લખવા દેતો નથી. કહે છે, ‘કોને કાગળ લખો છો ? મને તમે કાગળ કેમ લખતા નથી ?’ મેં કહ્યું કે ‘... ને કાગળ લખું છું.’ તો તે પૂછે છે કે ‘તે કોણ છે ?’

મેં કહ્યું, ‘તે તો અમદાવાદમાં છે. તું તેને ઓળખે છે કે નહિ ?’ બાળક છે, ભૂલી જાય. કદાચ જુએ તો ઓળખી કાઢે પણ ખરો. આજે તો લખવાનું હતું તે લખાઈ ચૂક્યું છે.

શ્રદ્ધા પણ પાકટ થવાવાને કસોટી માગી લેતી હોય છે.

‘કદી માગું તોયે, વગર અધિકારે નહિ મળે.’

એ કાવ્યલીટી કોની લખેલી છે ? મને તે કાવ્ય ઘણું ગમ્યું. તને કાવ્ય નથી ગમતાં* તો હવે ગમે તેવું ગાંડુંઘેલું કવિતામાં લખું તો ?

કામમાંથી ચેતના પ્રગટે

આપણે સકળ કર્મ કરતાં કરતાં સાધના કરવાની છે. પ્રભુનું સ્મરણ જો સતત પ્રેમભક્તિભર્યું એકધારું લીધા કરીએ, તો પછી બીજું કશું કરવાપણું ન રહે, પણ તેમ ન થઈ શકે તે જીવથી કશું થઈ શકતું નથી. તેથી નિરાંત મળે ત્યારે સંસારવહેવારમાં તો કામ કરી કરીને દીપીએ. જેણે કામ કરતાં શરીર સામું જોયું નથી, કામ કરતાં જે જીવ પ્રભુને પોકારે છે, સ્મરણ કરે છે, પ્રાર્થના કરે છે, તેને જે તે કામમાં, ગૂંચમાં પ્રભુ એનો ઉકેલ બતાવી દે છે. ત્યાં બધાંને સપ્રેમ ઘણા ઘણા પ્રણામ.

★ હવે આ બહેન પોતે સાહિત્યિક ભાષામાં કાવ્યો રચી શકે છે.

અનુષ્ટુપ

હૈયાનો ભાવ જે પૂરો જાગેલો હોય જો ખરો,
 કર્મમાં ઊતર્યા વિના ના રે, પ્રેમથી ભર્યો.
 *ભાવ તો ભાવનું કામ આપમેળે કર્યા કરે,
 મુગ્ધતા, સ્નિગ્ધતા પ્રેરી માર્દવપણું પ્રેરશે.
 જાગતાં ભાવ, જે સાથે સાંધે તાદાત્મ્યભાવ તે
 એકાગ્ર, દિલ કેન્દ્રિત તે સાથે તે કર્યા કરે.
 સ્થળ ને કાળની જે હો મર્યાદા તે ઉલ્લંઘશે,
 બંને હૈયાં કરી ભેળાં બેથી એક કરાવશે.
 ભાવની છે કળા એવી શક્તિ, પ્રાણ સ્ફુરાવીને
 વિરુદ્ધ ભાવથી જે હો તેને દૂર કરાવશે.
 ભાવનું પૂર તો જેમ નદીમાં પૂર આવતાં
 -સ્વચ્છ શુદ્ધ કરી દે તે નદીના પટને તદા.
 તેથી કરી હું પ્રાર્થું છું પ્રભુને ચરણે સદા,
 ભાવ જગાડતાં રૂહેજો જે તે કંઈ સત્કર્મમાં.
 ભાવવિહોણું જે કર્મ, કર્મ તે કર્મબંધન,
 ભાવયુક્ત થતાં કર્મ, કર્મ તે મુક્તિપ્રેરક.
 ભાવથી ભાવ જાગે છે, ભાવથી ભાવ તો વધે,
 જાગતાં ભાવ તો દષ્ટિ સમૂળી પલટાય છે.
 જેવી કક્ષાતણો ભાવ જાગેલો હો હૃદયે વિશે,
 તે કક્ષામાંહી પ્રેરાવ્યા કરે જીવનને ખરે.
 મુશ્કેલી, ગૂંચ, આદિ જે તે સમે પથ ઉદ્ભવે,

★ અહીં 'ભાવ' શબ્દ સદ્ગુરુના ભાવના અર્થમાં છે.

ભાવ ત્યાં હામ પ્રેરીને ઓળંગાવે રૂડી રીતે.
 બેસી રહેવું ન જાણે છે ભાવ તો પણ એક આ,
 પરોવાયેલ જો હોયે છૂટો તેથી ન થાય ત્યાં.
 ભાવ તો ભાવ જન્માવી પ્રેરાવે એકતાનતા,
 લાગે ભર્યું ભર્યું હૈયે જેમાં તેમાં બધે તદા.
 સુમેળ ભાવ સૌ સાથે મેળે રહ્યા કરે તદા,
 ખંડિત થાય ના કેમે ભાવકેરો પ્રવાહ ત્યાં.
 એવો ભાવ થવા કાજે આપણાં કરણોતણું,
 પૂરેપૂરું જ માગી લે આપમેળે સમર્પવું.
 નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ જે તેમાં સાત્ત્વિકતા નરી,
 જાગેલી જો હોય, તો ભાવ જન્મતો આપમેળથી.
 આપથી આપ જન્મે છે આપણું આપથી જીવે,
 આપનું વિશ્વ છે આપ, તેમ છે ભાવનું ખરે.
 પૂરેપૂરો થતાં ભાવ ભાવાતીત થવાપણું
 -જાગતું જીવને મેળે ના એને ત્યાં થવાપણું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૧-૩-૧૯૫૨

સાધના પહેલાં તો બહારથી ચલાવો

કંઈ પણ કશું થાય, કરીએ કે બને તેની અસર અંદર બહાર
 બધે થયા કરતી હોય છે. કશું જ અસંબદ્ધ નથી. જે તે બધું
 પરસ્પર સંકળાયેલું છે. તેથી સાધના પણ અંતર, બહાર એમ
 બંને રીતે થઈ જવી ઘટે. અંતરમાં એવી સાધના થતી રહેતાં તો
 વાર લાગવાની. તે થતાં સુધી કંઈ થોડું જ બેસી રહેવાય છે ?
 તેથી અંતરમાં અસર પડ્યા કરે તે કાજે બહારથી પણ સાધના
 ચલાવ્યા કરવાની રહે છે. ખાસ કરીને તો મનમાં મનથી જાગૃતિ

સેવી સેવીને પ્રત્યેક વિચારો, વૃત્તિઓ, ઊર્મિઓ, લાગણીઓ જે જીવનધ્યેયના કેંદ્રસ્થપણાથી જુદી પડ્યા કરતી હોય, તેને જ્ઞાનપૂર્વક સાથ ન આપી આપીને તેમને તેમને નીંદતા રહેવાનું છે. એવું નીંદામણ પણ ઘણું જરૂરનું છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૨-૩-૧૯૫૨

ક્યારે ‘ગુરુ બધું કરી દે’

કેટલાક મૂર્ખ લોક ‘બધું ગુરુ કરી દેશે’ એવી ભ્રામક ભ્રમણા અને કલ્પનામાં પડ્યા રહે છે. ગુરુના કલ્યા પ્રમાણે વર્તન કરવાની તો હજી પૂરેપૂરી ગતાગમ કે સૂઝ ઊગતી નથી અને તે પ્રમાણે કરવાની હોંશ કે ઉત્કટતા નથી, ગુરુ માટેનો હૈયાનો નિર્મળ પ્રેમભક્તિયુક્ત ભાવ પ્રગટેલ નથી, જીવનવિકાસ કાજે સદ્ગુરુનો ઉપયોગ કરી લેવાની જ્ઞાનભક્તિમય દૃષ્ટિ આપણને સાંપડી નથી, એમ છતાં ખાલી ખાલી પડી રહીને ‘બધું ગુરુ કરી દેશે’ તે તો વાંઝણી ઈચ્છા છે તે નક્કી જાણવું.

સમતાથી બધું સધાય

સાધનામાં મન, પ્રાણ, બુદ્ધિ એ ત્રણ મહત્ત્વનાં કરણો છે. તેઓ ત્રણે પરસ્પર સંકળાયેલાં છે. મનમાં ઊઠતાં તરંગો, વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણીઓ, ઊર્મિઓ એ બધું પ્રાણ સાથે સંકળાયેલું છે. તેથી પ્રાણની શુદ્ધિ થવી અનિવાર્ય છે. પ્રાણની શુદ્ધિ થતાં મન ઉપર જરૂર અસર પડે જ છે. વળી, બુદ્ધિમાં પણ ઈચ્છાઓનું રાજ્ય ચાલે છે, ત્યાં તે અટકીને બેસી રહેતું નથી. તે તો મન-ઈંદ્રિયો બધામાં પ્રસરે છે અને ઈંદ્રિયોના સ્પર્શોને પણ કોણ કબૂલે છે અને સ્વીકારે છે ? જે ઈંદ્રિયો છે, તેમાં જે જે થયા કરે છે એને મન જ વળગે છેને ? તેમાં બુદ્ધિ ભાગ નથી જ લેતી હોતી એમ પણ કેવી રીતે કહી શકાય ? વળી, બુદ્ધિને

પણ પક્ષપાતી વલણ નથી હોતું એમ પણ કેમ કહી શકાય ? એ તો મત, અભિપ્રાય કે સમજણ અને બીજી અનેક પ્રકારની મડાગાંઠને મડાયૂડ પેઠે વળગી રહે છે. એટલે જીવને જો સાધના કરવાની હોય તો એને એ બધાંથી મુક્ત બનવું પડશે, પણ એ બધું બને કેવી રીતે ?

સમતાની પ્રાપ્તિ થયા વિના અથવા તો એવો જ્ઞાનપૂર્વકનો જીવતોજાગતો અભ્યાસ-થયા-કર્યા વિના તેમ કશું બની શકવાનું પણ નથી. સમતા કેળવવાની જ જરૂર છે. સમતા વિના શાંતિ સ્થાપી શકાતી જ નથી. વળી, ઈંદ્રિયોના સ્પર્શને તથા ઈંદ્રિયોના વિષયોને મન ન સ્વીકારી શકે તે કાજે નિઃસ્પંદતા કે નીરવતાનું સ્થાપન થવું જોઈશે. એટલે કે મનમાં મનની શાંતિ અને સમતા થવાં સાધક કાજે ઘણાં ઘણાં જરૂરનાં છે.

સંકલ્પબળથી સમતા મળે

પણ આ બધું થાય કેવી રીતે ? એની ખરી ચાવી આપણા સંકલ્પબળમાં રહેલી છે. સંકલ્પનું બળ કંઈ જેવું તેવું નથી. સંકલ્પનું બળ અને તેની શક્તિ તો આમ જોતાં સર્વોપરી બળ છે. આપણા આધારમાં તે છાનું રહેલું હોવા છતાં આપણી સર્વ પ્રકારની ક્રિયાઓ ઉપર તે ખરેખર રાજ્ય ચલાવતું હોય છે. જે તે કંઈ થયા કરતું હોય છે, તેની પાછળ સંકલ્પનું બળ કામ કરી રહેલું હોય છે. તો હવે આપણે જે નવું જીવન નિર્માણ કરવા માગીએ છીએ, તેમાં સંકલ્પનું બળ તેવા પ્રકારનું જન્માવતા રહીશું, તો જે તે બધું તે પ્રકારનું થયાં કરતું રહેશે તે નક્કી જાણજે.

સંકલ્પબળનું પ્રભુત્વ

સંસારના વહેવારમાં ગમે તેટલી અને ગમે તેવા પ્રકારની વ્યક્તિઓ સાથે ભલે રહેવાનું હોય, તેમ છતાં આપણે તો

આપણી ધૂનમાં જ બસ વત્યા જઈશું, જો આપણને જીવનના મહત્વ કાજેના સાચા સંકલ્પની કળા સાંપડી ગઈ હશે તો. સંકલ્પ થતાં તે પ્રમાણે થયા કરે છે. સંકલ્પનું બળ આપમેળે નિશ્ચયના મહેલમાં વસી રહેલું છે. તે જ સર્વ ક્રિયાઓનો નિશ્ચય કરે છે. તો જે જીવને જવાનું ખરેખરું દિલ થયું છે તે તો ગયા વિના કેમ કરી રહી શકવાનો છે ? માટે સંકલ્પબળની શક્તિ સતેજ કર્યા કરવાની રહે છે તે જાણજે. એવી જે શક્તિ છે, તે પણ આત્માની ચૈતન્યશક્તિનું જ પ્રતિબિંબ છે કે વ્યક્તપણું છે. જેમ આપણે આપણા વર્તનવહેવારમાં એનો જ્ઞાનપૂર્વક ઉપયોગ કરતાં થઈ જઈશું, તેમ તેમ તેનું બળ વધતું જતું આપણે અનુભવી શકવાનાં છીએ.

સાધનામાં બુદ્ધિનું સ્થાન

મનને તો હજી બુદ્ધિની મદદ વડે કરીને એના આડા-અવળાપણાને સમજીને, કંઈક અંશે કાબૂમાં પણ લાવી શકવા કોઈ કોઈ જીવ ભાગ્યશાળી બને છે, પણ બુદ્ધિનું તેવું નથી હોતું. બુદ્ધિ એ પ્રકાશરૂપે છે. એ તેજ પાડે છે. બુદ્ધિ એ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ છે, તેમાં સમજણ પ્રગટાવવાની સહજશક્તિ રહેલી છે. બુદ્ધિ વડે કરીને જે તે બધું સમજાતું હોય છે. જેવા પ્રકારની બુદ્ધિ તેવા પ્રકારે જે તે બધું સમજાય છે. તેથી બુદ્ધિની શુદ્ધિ પણ તેટલી જ જરૂરની છે. બુદ્ધિ પણ પોતાને પડેલી સમજણ, ટેવ, અનુભવ એ રીતે જ વર્તતી હોય છે. એ રીતે જ તે જે તે અનુમાનો બાંધવાને પ્રેરાયા કરે છે. એવાં અનુમાનો બાંધતાં સાધકે ખાસ જાગૃતિ રાખવાની છે. અનુમાનો સાવ સાચાં જ છે, એમ પણ એકદમ માની લેતાં પહેલાં એને ચકાસી લેવાનું સાધકે સાવધાનીપૂર્વક, સમતાપૂર્વક રાખવાનું છે. કંઈ કંઈ અનુમાન જે

બંધાવાની તૈયારીમાં હોય છે, તે તે અનુમાનો પાછળ તો કેવી કેવી ભૂમિકાઓ રચાયેલી હોય છે અને કેવી કેવી ભૂમિકાને લીધે કેવાં કેવાં અનુમાનો બંધાતાં હોય છે એવું પૂરેપૂરું વિગતવાર પૃથક્કરણ કરીને તટસ્થતાપૂર્વકનું વર્ગીકરણ ક્યો જીવ કરવા બેસે છે ? આમ, જો અંતર્મુખતા કેળવવાનું કર્યા કરીએ કે કર્યા કરતાં હોઈએ, તો આપણે આપણામાં જ બસ ગુલતાન રહ્યા કરીએ. બીજા જીવમાં મન તણાયા કરવાનું ઓછામાં ઓછું બને. જેનું મન સલામત છે, તે પોતે પણ તેવો બની શકે છે. માટે જાગતા રહેવાનું છે.

આવેગના સદ્વપયોગથી પ્રાણશુદ્ધિ

જેમ બુદ્ધિનું ઉપર લખ્યું તેવી રીતે પ્રાણનું પણ છે. એમાંથી ઉત્પન્ન થતા આવેશો, આવેગો, આતુરતાપૂર્વકના શોક, મોહ, રાગ, દિલગીરી, તલસાટ આદિ જે ઊઠે છે તેના તેના આવેગ અને આવેશનો ઉપયોગ સાધનામાં કર્યા કરવાનો છે. એવા આવેગ અને આવેશમાં પણ તે તે પ્રકારની શક્તિરૂપે છે. એનો ઉપયોગ નામસ્મરણમાં એકાગ્ર બનવામાં કરી શકાય. માત્ર તે કાળે તે તે પ્રમાણે વર્તવાની જાગૃતિ રહ્યા કરે, તો તે સાધી શકાય છે. એમ પ્રાણના પ્રત્યેક આવેગ અને આવેશના તનમનાટને આપણે આપણી રીતે ઉપયોગમાં લીધા કરીએ, તો તે તે બધું તેમની તેમની રીતે વપરાતું અટકી જતાં અને તેમનું તેમનું સાધનાના ભાવમાં વપરાવાનું બનતાં એમની શુદ્ધિ આપોઆપ બન્યા કરે છે.

સદ્ગુરુનું દર્દ

આ તો પ્રયોગ અને અનુભવથી પ્રભુકૃપાથી જાતે કરેલું છે, અનુભવેલું છે અને સિદ્ધ કરેલું છે, તેથી તેવી કળા સાંપડેલી છે.

તેથી તને ફોડ પાડી પાડીને પ્રભુકૃપાથી સમજાવવાનું તો કર્યા કરું છું, પણ તું તે તે બધાંનો પ્રયોગ ખંતથી, કાળજીથી અને એકાગ્રતાથી કર્યા કર્યા કરે છે ? પછીથી બધું લખવાનો પણ શો અર્થ ? જીવનને ઊંચે આણવા કાજે મારો અર્થ અને સંબંધ છે, પરંતુ મારે તો ધીરજ ધરી ધરીને અને પાછું જંખી જંખીને દરેક જીવમાં પ્રભુકૃપાથી જીવવાનું છે. અમને કોણ સમજે અને કોણ શાતા આપે ? કોઈ જીવ જીવનને મહત્ત્વ આપવાનું જ્ઞાનપૂર્વક કર્યા કરતો નથી. તે જ અમને તો મોટામાં મોટું સાલતું દર્દ છે.

સદ્ગુરુનું કાર્ય

અમારે તો જીવવું છે. પ્રભુકૃપાથી અમે તો જીવનનો સ્વીકાર કરેલો છે. એટલે જે કોઈ જીવ જેમ છે, તેમનો તેમ એને સ્વીકારીને, એને સાથે રાખી રાખીને સમતાયુક્ત તટસ્થતાથી, શાંતિથી અને ધીરજથી તેનામાં તેની તેની રીતે ભળીને એને એનાપણાનાં દર્શન કરાવી કરાવીને, એનામાં એ જાગતું બની સાબદું બને તે જોવાનું રહ્યું છે. પ્રભુની પરમકૃપા જ તેમ કરાવી શકે તેમ છે. માટે કૃપા કરીને કંઈક કરતી રહે તો ઉત્તમ. બાકી તો જીવનસંબંધને શું વધારવાનો છે ?

મૌન એટલે નિઃસ્પંદ મન

મૌનની શક્તિ ખરેખર રીતે તો એક પ્રચંડ શક્તિ છે. એ શાંત, ગહન અને રહસ્યવાળી છે. શાંત, સ્વસ્થ મન જ્યારે નિઃસ્પંદ હોય છે ત્યારે તે જીવ મનથી પર થઈ શકે છે. તે વિના તો કદી જ નહિ. તેવી દશા પ્રાપ્ત થતાં એને ચેતનની ઝાંખીનો અનુભવ થઈ શકે. સર્વ પ્રકારના વિચારથી મુક્ત થઈ જવાની અને અંતે તો કોઈ પણ પ્રકારનો વિચાર નહિ કરવાની જીવનસાધના કરતાં કરતાં સાધકે તેવો અનુભવ પ્રાપ્ત કરી

લેવાનો રહે છે. એવી દશાનો જ્યારે એને અનુભવ થાય છે, તે વેળા પોતાને તે સાચી રીતે સમજતો જતો હોય છે. પોતાની ઉપર પોતાનો કાબૂ જમાવી શકવાની શક્તિને પોતે અનુભવી શકતો હોય છે. આવી છે આ જીવનકળા. માટે આપણે મનના તરલ, અશાંત, ઉગ્ર અને અસ્વસ્થ તરંગો અને તેના આડાતેડાપણાને તેની એવી ગતિને શાંત કરી દેવામાં આપણે પહેલાં તો લાગી જવું પડશે. મનને યોગ્ય પંથે દોરી જવાનો તે સારામાં સારો માર્ગ છે. બુદ્ધિમાં જો પૂરેપૂરી જીવનવિકાસને યોગ્ય એવી સાચી એકાગ્રતા અને એકાંત રાખી શકાતાં હોય, તેમાં ક્યાંય ભ્રમણા કે કલ્પના ન હોય, અને તે તેમ અનુભવાતું હોય, તો તેવી બુદ્ધિની મદદ વડે મનને જરૂર કાબૂમાં લાવી શકાય છે. બીજી રીતે તો અંતરમાંથી તેને અલગ પાડી પાડીને, મનને શાંત કરી શકાય છે. બંને માર્ગે મનને શાંત, નીરવ અને સમતાયુક્ત કરી શકાય છે. માટે પ્રયોગ કરતાં રહેવામાં સાર છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૪-૩-૧૯૫૨

ઊભરાઓનો સામનો કરો

જે જે પળે જેમ જેમ જે જે પ્રકારનું મનમાં ઊઠે તે તે બધું આપણા અસલ સ્વરૂપનું નથી એમ દૃઢ વિચારી વિચારીને પણ મનથી તે તે પળે આપણે અલગ બનતા રહેવાનું છે. જેમ જેમ મનમાં ઊઠતા અનેક તરંગો, વિચારો અને પ્રાણના આવેશો, આવેગો આદિ અને બુદ્ધિના તેવા પ્રકારને આપણે મચક આપતા બંધ થઈ જઈશું, તેમાં ભળીશું નહિ, તેમ તેમ અનેક પ્રકારનું તેમાં તેમાંથી ઊભરાયા કરશે. તે એવું તો ઊભરાવાનું થયા કરશે કે સાધક બિચારો તે કાળે તદ્દન બાવરો બની જશે. તે તદ્દન

બેબાકળો થઈ જવાનો. તેમ છતાં તેવી વેળાએ જીવનના ખમીરની સાચી, યોગ્ય પરીક્ષા થતી રહેતી હોય છે. એવી વેળા જે જીવ જીવનવિકાસના માર્ગને હૃદય સમક્ષ રાખી રાખી ડગલું ભરવામાં જ સાચું જીવન સમજે છે, તે જ ટકી શકે છે. બાકીના તો મૂઝા જ પડ્યા સમજવા.

અંતરની એકાગ્રતા સાધનાની યાવી

જીવનની સાધના પ્રેમભાવથી સરળ બની શકે છે, પરંતુ તે પણ જીવથી નીપજી શકતું નથી. તો હવે કરવું શું? મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, અહંકાર આદિ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે જીવનવિકાસના જ્ઞાનપૂર્વકના જીવતા હેતુ કાજે સદ્ગુરુના જીવનના મૂળ ભાવમાં ભળી અને ગળી ન જાય ત્યાં સુધી ગુરુમાં રહેલી ચેતનાશક્તિ સાધકને ખરી રીતે જીવનના ઘડતરને કાજે ઉપયોગમાં આવી શકતી નથી. એટલે મન જે અનેક પ્રકારની વિવિધતાના વિસ્તારમાં ભટક્યા કરે છે એને એક જ વિષયના ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ બસ પાડ્યા જ કરવી. એક જ બાબત ઉપર તેને રાખ્યા કરવું. એ ત્યાંથી જરાક ખસે કે વળી એને ત્યાંનું ત્યાં ઠેરવવું. ગુરુની સદ્ભાવનામાં કે ચેતનાસ્મરણમાં મન રાખી શકવું બને, તો તેમ કરવું. તેમ કરવું કે તેમ થવું વધારે સરળ બની શકે ખરું, પરંતુ ત્યાં તો સાધકે ચોક્કસ વધારે કાળજીવાળા અને વધારે જ્ઞાનભાવવાળા, ચેતતા પણ રહેવાનું છે. અંતે તો સ્થૂળની મદદ લીધા વગર આપણા પોતાના અંતરમાં એવી એકાગ્રતા, કેંદ્રિતતા જ્યારે અનુભવાય, ત્યારે જ સાચા જીવનની સમજણ પડી શકવાની છે. તેવી વેળાથી જ જીવની જીવદશા ભાંગવા માંડવાની છે તે જાણજે. જેણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેની અંતરની

એકાગ્રતા કશાથી પણ ખંડિત થઈ શકતી નથી. આપણે પણ એવી અંતરની એકાગ્રતામાં ડૂબકી મારી મારીને એનાથી ઉપર આવી આવીને જીવનમાં જીવવાનું છે. એવું જીવવું એ જ જીવવું છે. એવી વેળાએ જીવનના પ્રશ્નોનો ઉકેલ આપમેળે થયા કરવાનો છે. માટે કૃપા કરીને જીવનની સાધનામાં જ મન સતત પરોવાયેલું રહ્યા કરે, એ જ એકમાત્ર આપણું કર્મ છે. એનું જ્ઞાનભાન સકળ કંઈ સંસારવહેવારમાં થતાં જતાં કર્મમાં, સંબંધમાં, વર્તનમાં આપણે રાખ્યા કરવાનું છે તે જાણજે.

મનનો સ્વભાવ આમતેમ ભટકવાનો છે, પણ જો એને એક બાબતમાં એકાગ્ર અને કેંદ્રિત કર્યા કરીશું તો તેને તેમ કરવું કદાચ સરળ થઈ પડશે.

મનને શાંત કરવાના ઉપાય

મનને શાંત, નીરવ અથવા નિઃસ્પંદ કેમ કરી શકાય એમ ઘણા પૂછે છે. એનો ઉપાય પણ કહેલો છે, પણ એને તે પ્રમાણેના સાચા હૃદયના પ્રયત્નથી કોણ કર્યા કરે છે ? કરે તે જ પામે. પહેલો ઉપાય તો મનની સર્વ પ્રકારની ક્રિયાઓથી અલગ બન્યા કરવાની જાગૃતિ જ્ઞાનપૂર્વક સેવ્યા કરવી. પોતે એનાથી અલગ પડ્યા કરી મનની સર્વ પ્રકારની ક્રિયાઓમાં જરા પણ ભાગ લેવો નહિ. એને સમતાપૂર્વક તટસ્થતાથી જોયા કરવું. એટલે સાક્ષીવત્ રહ્યા કરવું અને જોયા કરવું. એમ કરવાથી જો તે પ્રમાણે સાચી રીતે થયા કરતું હશે, તો મન શાંત થતું જતું અનુભવી શકાવાનું છે જ. બીજો ઉપાય મનમાં જે જે કંઈ જે જે પળે ઊઠે, તેને તેને ફેંકી દઈને મનને નામસ્મરણમાં કે ગુરુની ભાવનામાં કે ચેતનામાં કે હૃદયમાં હૃદયની શાંતિ ઉપર એકાગ્ર કર્યા કરવું એ છે.

કોઈ પણ ભોગે નિશ્ચય પાળો

આપણે તો છડેચોક થવું છેને ? ક્યાં કુલડીમાં ગોળ ભાંગવો છે ?

નિશ્ચય જે તૂટે છે તેનું એક કારણ તો નિશ્ચય જાળવવા માટેની દૃઢતા, મક્કમતા, તેજસ્વિતા, તેને જીવતો રાખવા કાજેનું ફના થવાપણું વગેરે આપણામાં જાગૃત થયેલાં હોતાં નથી. જે નિશ્ચય કરીએ તેને કરતાં પહેલાં મનમાં મનથી સમજી લેવાનું હોય કે તે આમ કે તેમ તૂટી જાય, તો તે ચલાવી લેવાનું નથી, પણ તે ગમે તે ભોગે પાળવાનો જ છે. એમ નામસ્મરણ કરતાં કરતાં એ કાયમ રહી શકે તેમ કરજે. પ્રભુને હાલતાં, ચાલતાં, ફરતાં સકળ કંઈ કર્મ કરતાં કરતાં, હૃદયમાં હૃદયથી એની કૃપામદદ કાજે પ્રાર્થના જ કર્યા કરીએ, અને કરેલા નિશ્ચયને મંકોડો જેમ વળગી રહે છે તેમ વળગી રહીએ. આ તો નિશ્ચય કરીએ અને વારેઘડીએ તૂટી પડે, તો તેવા નિશ્ચયથી કશા પ્રાણ પ્રગટતા નથી, તેજસ્વીપણું પણ જાગતું નથી, ઊલટું મનોબળ નબળું પડતું જાય. જે નિશ્ચય કરીએ અને તે પાળી ન શકીએ, તો આપણા પોતાના ઉપરનું આપણું બળ અને એની અસર ઓછાં બનતાં જાય છે. એમ માનવી નિશ્ચય અમુક અમુક પ્રકારનો કરતો જાય, પણ તે પળાય તો નહિ, તો એમ કરતાં કરતાં તે સાવ નમાલો બનતો જાય છે. નિશ્ચય કરવો તો તે પાળવો જ. જાગૃતિ રહે કેમ નહિ ? ઓછું બોલવાનું કેમ ન પળાય ? તે તો સહેલું છે. અને એટલો કરેલ નિશ્ચય પાળી ન શકાયો ? ના, ના, તેમ કંઈ ચાલી શકશે નહિ. માટે ફરીથી મનમાં મનથી વિચારી

જો તે નિશ્ચય કરવો હોય તો કરી લેવો અને તે પ્રમાણે વર્તવું જ. કરેલો નિશ્ચય તૂટે તેની હાયવોય ભલે ન કરીએ, પણ એનો પસ્તાવો તો હૃદયમાં કારી ઘાની જેમ લાગવો ઘટે. પસ્તાવો તો એનું નામ, કે જે રીતે જેમ થવું ઘટે તેમ ન થતાં તેથી ઊલટી રીતનું બને, તેથી કરીને જે લાગણી પ્રવર્તે, તેને લીધે સાધક પાછો સતેજ થઈ, કટિબદ્ધ થઈ, કરેલા નિશ્ચયમાં પ્રાણ પ્રગટાવી ફરી પાછો બેઠો થઈ જાય તે. પસ્તાવો એટલે ખાલી ખાલી રોદણાં રડવાં તે નહિ. પસ્તાવો થયો હોય તો તે વડે કરી જે બાબતમાં પસ્તાવો થયો હોય, તેમાંથી ઊંચે આવવાનો સાચો થયેલો પસ્તાવો એને આકાશપાતાળ એક કરાવે. માટે કૃપા કરીને નિશ્ચય કરતા પહેલાં વિચાર કરજે. જે નિશ્ચય કરીએ તે તો મરણાંતે પાળીએ જ પાળીએ. એમ નિશ્ચયને જે જીવ વળગી રહે છે, અને એને પાળ્યા કરે છે, તેવા જીવના મનોબળની શક્તિ બઢતી જાય છે. જે જીવ કરેલા નિશ્ચયને પાળી શકતો નથી, તે જીવ તો સાવ નમાલો અને બાયલો છે એમ ગણવું. ભૂલ થાય કે હાર થાય તો નિરાશ ન થવું, તે તદ્દન સાચું પણ જે સંકલ્પ તૂટ્યો અને આપણે એને તૂટવા દીધો તો એ ફરી આપણા ઉપર સવાર નહિ થાય તેની શી ખાતરી ? માટે એ તો એ તૂટી ન જાય એમ જ જાગૃત રહીને વર્તવાના પ્રયત્નમાં મશગૂલ રહ્યા કરીએ તો જ શોભા છે. ભૂલ થાય કે હાર થાય તો ફરી ફરીને જે બાબતની ભૂલ થાય કે હાર થઈ હોય, તેમાંથી જાગીને પાછા નિશ્ચયને વળગી રહીએ અને વધારે ને વધારે ચેતતાં રહીએ, પણ નિશ્ચયને તો કદીય મરવા ન દઈએ.

ગુરુની લાચારી

તને પ્રભુપંથે જવાની ઈચ્છા થઈ છે, પણ તમન્ના પ્રગટી નથી, પણ તું વીનવે છે કે તારી ઈચ્છાને તમન્નાના રૂપમાં

ફેરવવાનું કામ મારું છે. ભલા જીવ ! મારે તને શું કહેવું ?! જો તેવું હોત તો ક્ષણવાર પણ રાહ જોઈ હોત ખરી કે ? પળેપળ જે જીવ પોતાના જીવનનો વિકાસ જેની કૃપા-મદદ વડે કરીને થવાનો છે એને હૃદયમાં હૃદયથી એકાગ્ર, કેંદ્રિત અને સમગ્રમાં જીવતો રાખ્યા કરે છે, જ્યાં ત્યાં એને જીવતો કર્યા કરે છે અને એની ચેતનાને જેમાં ને તેમાં પ્રગટાવ્યા કરે છે, તેવા જીવનું ગુરુ જે તે કંઈ યોગ્ય જરૂર કરી શકે. મને મળેલાં સ્વજનો, અને તે પણ આધ્યાત્મિક જીવન અર્થે જે મળેલ છે તેમાંનું કોઈ, ભાગ્યે પોતાના દિવસના ગાળામાં એવી રીતે એને ચિંતવતા હોય છે. માટે કૃપા કરીને આપણે માટે બીજા કોઈ કશું કંઈ કરે એવી કલ્પના કે ભ્રમણામાં રહેવામાં સાર નથી. કર્યું કે થયું તેટલું પામ્યાં. ગુરુ કનેથી મેળવવા કાજેની જે અનિવાર્ય શરતો છે, તે તો પાળવાની કોઈનામાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાનયુક્ત હૃદયની ઝંખના નથી, ફના થવાની તાકાત નથી, સર્વ ભાવે અને સર્વ રીતે ગળી અને મળી જવાનાં હૃદયનાં ઉમેદ અને ઉમળકો નથી, એને કાજેની એની હૃદયની થનગનતી પ્રેમભક્તિ નથી. ગુરુ કહે તે કરી બતાવીને, એમ વર્તીને, એને રાજી કર્યા કરવાની હૃદયમાં હૃદયની હજી પૂરી સાચી દાનત કોઈને પ્રગટેલી નથી. માટે કૃપા કરીને ગુરુ કનેની આશાની વાત ન કરવી, પહેલાં તો ઉપર કહી તે શરતો જીવનમાં આચરી બતાવવાનું કર્યા કરો. હજી પળેપળ એને પોતાના કર્મમાં તો દૂર રહ્યો પણ હૃદયમાંયે કોણ જીવતો રાખે છે ? માટે જે કરવું હોય તે કરવામાં અને મંડ્યા રહેવામાં સાર છે.

નમ્રતા સાથે નિશ્ચય પાર પાડો જ

સકળ જે તે કંઈ આપણે પ્રભુપ્રીત્યર્થે અને કર્મચક્ષની ભાવનાથી કર્યા કરવાનું રહે છે. એવું સ્મરણ કે ભાવના પળવાર

પણ તને ક્યાં થયેલી છે ? યજ્ઞભાવના એટલે શું ? સંપૂર્ણપણે પળેપળે આહુતિઓ આપતાં જ રહેવું. એટલે એમ આપણા કરેલા નિશ્ચયને અદા કરવાની ભાવના અને દાનત હોય, કે એવું ગમે તે જે નક્કી કરેલું હોય કે નક્કી કરી લઈએ, તેને સ્વીકારીને વર્તન કરવા મંડ્યા પછી, તેનો અમલ કરવાં જતાં પાછું વળી ન જોઈએ. કોઈ આપણને તુચ્છકારે, અવગણે, કોઈ આપણને તેમ થવા દેવામાં નિરુત્સાહ પ્રવર્તવે કે ગમે તેમ કરે, તેમ છતાં આપણે લેવા ધારેલું પગલું જગતની દૃષ્ટિએ ખોટું ગણાતું કે લાગતું હોય, તોપણ તે જરૂર લેવું જ લેવું. તેમ કરતાં કરતાં આપણે તો સદાય નમ્રમાં નમ્ર અને જે તે બધાં પરત્વે હૃદયનો નીતરતો સદ્ભાવ રાખ્યા કરવાનો જીવતો પ્રયત્ન કર્યા કરતાં હોઈએ, કરેલા નિશ્ચયના પાલનમાં જીવતાં રહ્યા કરીએ, તો તેવું પગલું જીવનમાં જોમ અને શક્તિ પ્રેરનારું છે તે જાણજે. બાકી તો ‘અબી બોલા અને અબી ફોક’ના જેવી દશા થવાની છે તે નક્કી જાણજે.

નમ્રમાં નમ્ર બનો

સરળતા, સહજતા અને સહૃદયતા તથા શ્રદ્ધાપૂર્વક આદરાયેલા કર્મયજ્ઞનો અમલ કરતાં કરતાં આપણે તો પ્રભુના ભાવસ્મરણમાં જ એકાગ્ર અને કેંદ્રિત રહ્યા કરવાનો જીવતો-જાગતો પ્રયત્ન હૃદયમાં હૃદયથી કર્યા કરવાનો રહે છે. તેવી વેળાએ પોતાના મનમાં દિલમાં ખૂણેખાંચરે છાનીમાની છુપાયેલી અહંતાને શોધી કાઢી, તેને વારંવાર પકડી પાડી દૂર વેગળી કર્યા કરવાની રહે છે, અહંતાથી જેટલાં મોકળાં થઈશું અને એનાથી મુક્ત બનતાં જઈશું, તેવી વેળાએ જ અંતરાત્માનો અવાજ એટલે શું તેની સાધકને ગતાગમ પડતી જતી હોય છે. ‘અંતરાત્માનો

અવાજ' છે, છે ને છે જ. પણ કોને એને સાંભળવાની પડી છે ? કોણ એ કાજે કહ્યા પ્રમાણે વર્તી બતાવે છે ? અહંતાથી સાવ મુક્ત આપણે બનવાનું છે. સાવ નિરભિમાની બનવાનું છે. એવા બન્યા વિના કદી પણ નિરાગ્રહી બની શકાતું નથી. અહંતા ઘટે છે અને સાવ ઘટે છે, તેવી જ વેળા હૃદય એટલે શું તે પણ સમજાતું જતું હોય છે. માટે કૃપા કરીને જે જે કહેવામાં આવે તેમ વર્તવા મંડીએ તો કંઈ જીવનમાં સાર અનુભવાય. બાકી, બકરીને ગળે આંચળ હોય તેની જેમ ખાલી ખાલી વળગતા જવામાં પણ સાર નથી. ગળિયા બળદની વાત તને ગમી, પણ હમણાં બે ધોલ મારી હોય અને પચાસ જણ ઓળખીતાં હોય અને તારું હાડેહાડ અપમાન કર્યું હોય તો તને કેવું લાગે તે પહેલાં મનથી વિચારી જોજે. પ્રભુકૃપાથી તેવું પણ કદીક આ જીવ પરીક્ષા કરી જોવા કરવાનો જ. તું મને પૂછશે કે એમ કેમ કર્યું ? પણ ડૉક્ટરને ત્યાં નસ્તર મુકાવવા જનાર દર્દી ડૉક્ટરને એમ કંઈ થોડું જ પૂછે છે કે તેં નસ્તર આમ અને આટલું બધું કેમ મૂક્યું ? માટે હજી ચેતવું હોય તો ચેતવું. હજી સમય છે. માટે મહેરબાની કરીને ફરી વિચારી જોજે.

કૃપા કરીને સફાળા બનીને હવે તો જાગો, કટિબદ્ધ થાઓ અને નિશ્ચયના મહેલમાં વસો. પળેપળ સ્મરણને જીવતું કરીએ અને સંસારમાં રહીએ ખરાં, પણ સંસારી બનવાનું તેમાં જરા સરખું પણ મન ન સેવીએ.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૮-૩-૧૯૫૨

ગુરુમાં રાગ થતાં બધું થાય

ઉત્તમ પ્રકારના આત્મનિષ્ઠ જીવમાં સામાન્ય જીવથી એટલે જીવદશાવાળા માનવીથી રાગ થવો એ પણ એક દુર્ઘટ ઘટના છે. એવામાં જો હૃદયનો હૃદયથી હૃદયમાં રાગ થઈ જાય તોય

તેવો જીવ પેલા ઊંચી કક્ષાવાળામાં રમ્યા કરે. ભલેને પેલો જીવદશાવાળો હોય અને જીવદશાની કક્ષાનો રાગ પેલાનામાં રહ્યા કરતો હોય, છતાં પેલા ઊંચી કક્ષાવાળા માનવીના ગુણોની અસર જીવદશાવાળા માનવીને થયા વિના રહી શકવાની તો નથી જ. ‘સોબત એવી અસર અને સંગ તેવો રંગ’ એવી જે કહેવત પડેલી છે, તેમાં જરૂર કંઈક તો તથ્ય રહેલું છે.

પરા અને અપરા પ્રકૃતિ

આપણે બધાં હજી જીવદશાવાળાં છીએ. એટલે આપણાં અપરા પ્રકૃતિ કામ કરી રહેલી છે. અપરા પ્રકૃતિ એટલે રાગદ્વેષયુક્ત, દ્વંદ્વને વશ વર્તનારી અથવા દ્વંદ્વને ઉત્પન્ન કરનારી અથવા દ્વંદ્વ જ જેનું માપ છે અને દષ્ટિ, વૃત્તિ છે એવી, અથવા આપણે શરીર છીએ, મન છીએ, પ્રાણ છીએ વગેરે એવા બધામાં જ પરિમિત છીએ, અને એનાથી પરનો જેને કશો ખ્યાલ નથી હોતો તે. બીજી પ્રકૃતિ છે તે પરા પ્રકૃતિ. તે દૈવી પ્રકૃતિ છે, જેમાં દ્વંદ્વનું વલણ નથી. અપરા અને પરા એવા ભેદ મૂળમાં તો કશા જ નથી. આ તો વહેવારમાં સમજાવવાની દષ્ટિએ લખવાનું બનેલું છે. બાકી તો બધું જ એકાકાર છે. દૈવી પ્રકૃતિ દ્વંદ્વની પ્રેરણાથી કાર્ય કરતી નથી હોતી, જ્યારે અપરા પ્રકૃતિ તો દ્વંદ્વની પ્રેરણાથી જ પ્રેરાતી હોય છે. પરા પ્રકૃતિ તો જાગેલા અને જાગૃતિ અનુભવતા અને ચૈતન્યપુરુષ જેનો જાગી ગયેલો છે, એવાના હૃદયની પ્રેરણા દ્વારા કાર્ય કરતી હોય છે. એનામાં દ્વંદ્વની વૃત્તિઓ હોતી નથી. આગળ જતાં માનવીની નજરે ચઢી શકે અને ખ્યાલમાં આવતા હોય, એવા દ્વંદ્વથી તે કામ લઈ શકતો હોય છે. પરા પ્રકૃતિને અપરા પ્રકૃતિ પોતાની રીતે જ સમજી શકે. પરા પ્રકૃતિનો ખરો, પૂરો અને સાચો અનુભવ થયા વિના એને અપરા પ્રકૃતિવાળાથી યોગ્ય રીતે સમજી શકાતો પણ નથી. પરા પ્રકૃતિ આપણાં

પ્રેરણાથી કામ કરી શકે છે, તેથી એવી દૈવી પ્રકૃતિ તો સર્વ બંધનોને તોડીને આગળ પણ વધી શકે છે. એકતાનો પણ અનુભવ કરી શકે છે. પરા પ્રકૃતિનો અનુભવ થયા વિના જીવથી ચેતનના અનુભવ કાજે કશું વળી શકવાનું નથી. દૈવી પ્રકૃતિમાં આપણે જીવતાં રહી શકીએ તો જ શ્રીભગવાનનો અનુભવ થઈ શકે, તે વિના તો નહિ જ, અને તેમ પળેપળ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનાં જીવતાં રહી શકીએ તો જ જીવન દૈવી બની શકે.

બે પ્રકારની સાધના

એટલે જ આપણે સંસારવહેવારમાં, વર્તનમાં, સંબંધમાં, સંપર્કમાં, કામકાજમાં, બોલવાચાલવામાં, આપણું જીવપણું ન પ્રવર્તી જાય તેની પૂરેપૂરી કાળજી રાખવાની છે. જે જે જીવપણું છે તેની તકેદારી રાખી તેની જાણકારીમાં તો રહેવાનું છે અને તે તે બધું જે જે આપવાનું છે, તેને આપ્યા જ કરવાનું છે. એક બાજુથી જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ખાલી થવા કાજે જે તે બધું જીવપણું છોડવાનું છે, અને પોતે ગુરુ પ્રત્યક્ષ છે એવા અનુભવને હૃદયમાં હૃદયથી જાગૃત કરાવી કરાવીને કે કરીને એને આપ્યા કરવાનું છે, બીજી બાજુથી સંસારવહેવારમાં જે તે બધાં સાથે દૈવી પ્રકૃતિથી વર્તવાનો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો જીવતોજાગતો પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો છે. આનું જ નામ સાચી સાધના છે. વૈદ કે ડૉક્ટર પણ એમ જ કરે છે. એક બાજુથી ગૂમડાને મટાડવા એને બહાર કાઢે છે. એટલે કે નસ્તર મૂકી એમાંનો બગદો બધો દબાવી દબાવીને બહાર કાઢે છે, અને બીજી બાજુથી એ મટી જાય એવા ઉપચાર કરે છે. જોકે આ દાખલો બંધ બેસતો નથી, પણ ઉપરની હકીકતનો કંઈક ખ્યાલ જાગે તેથી લખ્યું છે. આવી બેવડા પ્રકારની સાધના સાધકે કર્યા કરવાની રહે છે.

યોગ કે સાધનાની વ્યાખ્યા

જે જે પ્રમાણે આ જીવે શ્રીપ્રભુકૃપાથી અને ગુરુમહારાજના કૃપાઆશીર્વાદથી કર્યું છે, તે તને સ્પષ્ટ લખી જણાવ્યું છે. આટલું સ્પષ્ટ રીતે કોઈને લખેલું નથી અને કહેલું પણ નથી. તો તું તેવો પ્રયોગ કરતી રહીને તે પ્રમાણે સમજણથી વર્તવાનું કર્યા કરે તો જ ઉત્તમ. સંસારવહેવારમાં ભૂલેચૂકે પણ જીવસ્વભાવથી કંઈ કશી ગણતરી કરવાનું કે સમજવાનું કે મૂલ્યાંકન કરવાનું કે વર્તવાનું ન બને તેની તકેદારી રાખવાની છે. તેમાં તો દૈવી પ્રકૃતિ દ્વારા જ અને તે રીતે જ વર્તવાનું છે. દૈવી પ્રકૃતિમાં દ્વંદ્વની દુનિયા નથી. એટલે આપણે સંસારવહેવારમાં જાણે આપણામાં દ્વંદ્વ જ નથી એમ વર્તવાનું છે, પણ જીવદશાવાળા હોવાથી દ્વંદ્વની વૃત્તિ તો ઊભી થવાની જ, પરંતુ તે તે વેળા જાગતા બની જઈ તે પ્રમાણે ન વર્તતાં દૈવી પ્રકૃતિનો આશરો લેવાનું રહે છે, તે જાણવું, અને અપરા પ્રકૃતિથી દોરવાઈ જવાનું થતાં પ્રભુની કૃપામદદ વડે હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના (આર્તભાવે અને આર્દ્રભાવે) કર્યા કરવાની છે તે જાણજે.

એમ જે પ્રાર્થના કરે છે, તેવો જીવ ઊભો રહી શકે છે. અપરા પ્રકૃતિથી આપણે પરા પ્રકૃતિમાં જવાનું છે. આમ, જીવ પ્રકૃતિમાંથી દૈવી પ્રકૃતિમાં જવું તેનું જ નામ સાધના કે યોગ કે જે કહો તે. આપણે તો એવી સાધના પ્રભુકૃપાથી કરવાની છે.

આમાં આપણને શ્રીપ્રભુની ભાવનાનું સ્મરણ કરાવનાર અને એને અખંડ રખાવી શકે એવું એક સરળ અને સહજ સાધન જે છે તે નામસ્મરણ છે. માટે એને તો પળેપળ લીધા જ કરવું. મોટેથી એટલું બોલવું કે આપણા કાન તે સાંભળી શકે.

મનન, ચિંતવન, નિદિધ્યાસન એ ત્રણે આપણામાં થયા કરવાં ઘટે, પણ એનો અર્થ તને સમજાયો છે કે કેમ તેની મને તો ખબર પણ નથી, અને તેં મને તે અંગે કશું પૂછ્યું પણ નથી. મેં તો માની લીધેલું કે તેની તને સમજણ પડેલી જ હશે, પણ તેની સમજણ તને પડેલી લાગતી નથી.

મનન એટલે મનમાં મન વડે કરીને પ્રભુની સ્મરણભાવનામાં જ્ઞાનપૂર્વક એકાકાર રહેવાયા જવાય એમ સતત એકધારું મથ્યા કરવું તે.

ચિંતવન એટલે પળેપળ જીવનવિકાસના આદર્શની સામે જ નજર રહ્યા કરે એવી માનસિક એકાગ્રતા, માનસિક પ્રવૃત્તિમાં આમથી તેમ ફેંકાવાનું થતાં પાછું મનને સ્થિર કરી કરીને એને આદર્શના કેંદ્રમાં પાછું ખેંચી આણવું તે. આવી પ્રક્રિયા સાધકે જાગૃતિ સેવીને વારંવાર કર્યા જ કરવાની છે.

નિદિધ્યાસન : ઢોર જેમ પહેલાં તો ખાધે જાય છે, અને પછીથી નવરું પડતાં તે કાઢી કાઢીને ઘણું ઘણું વાગોળ્યા કરે છે, તેની જેમ અનેક વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણી, ભાવના, ભાવ અને સકળ કંઈ થતી પ્રવૃત્તિઓ, સંસારવહેવારનાં સંપર્કો અને કર્મો, શરીરની સકળ થતી રહેતી સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ આદિ બધું જ જ્ઞાનભક્તિભાવે એને પળેપળ સમર્પણ કર્યા કરવાની પ્રત્યક્ષ ક્રિયા તે પણ આમાં આવી જાય.

આ ત્રણે આપણને જો જાગૃતિ ન હોય તો કેમ કરીને થઈ શકે ?

ભૂખ જગાડો

ખરેખરી જીવનવિકાસ કાજેની લગની હૃદયમાં હૃદયથી લાગી ગયેલી હોય એવો સાધક હજી મળ્યો નથી. કોઈ પણ જીવને

હજી તે કાજે સાચેસાચી ગરજ જાગેલી જાણી નથી. તેનો અર્થ એવો નથી કે કોઈ છે જ નહિ. માટે લગની લગાડીને જે તે આપણે તો કરવાનું છે. ભૂખ લાગ્યા વિના કશો સ્વાદ પડતો નથી. માટે શ્રીપ્રભુનું નામસ્મરણ એની ભાવના અને હૃદયમાં ધારણા સાથે સતત એકધારું લેવાયા કરાય એ કાજે જેટલું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક મથાયા જવાય એટલું ઉત્તમ છે.

પળેપળ સાચવો

એક પળ પણ નકામી જાય તો હૃદયમાં ઘણી વેદના થાય એવું અનુભવાય તો તેવો જીવ નામસ્મરણમાં રહી શકે. માટે કૃપા કરીને હવે તો તેમાં મન જીવ પરોવી શકવાનું કરે તો કંઈક ગમે. ખાલી ખાલી સાધનાનું નામ લીધેથી તો કશું જ ન વળે. હિંમત ધારીને એનું નામ લીધા કરો. એમાં કોઈ કોઈને અટકાવી શકે તેમ નથી.

સર્વ કંઈ કર્મ પ્રાર્થના સાથે કરો

જે જે કંઈ બને કરે- મનમાં પણ-તે તે બધું શ્રીભગવાનને ચરણકમળે કહ્યા કરીએ. એમ કહ્યા કરવામાંથી એની સાથે હૃદયનો સંબંધ બંધાયે જાય છે. જ્યાં જ્યાં કંઈ ખચકાવાય ત્યાં પ્રાર્થના કરવી. પાણી પીતી વખતે પ્રાર્થના, મળત્યાગ સમયે પણ પ્રાર્થના, લઘુશંકા સમયે પણ તેમ જ, જમતી વખતે પણ, કપડાં પહેરતી સમયે, નાહતી સમયે, એમ પ્રત્યેક કર્મના આદિમાં તે તે કર્મ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે છે, એવી હૃદયની ધારણા ધરાવી ધરાવીને પ્રાર્થના કર્યા કરવાની છે. રાતે સૂતી સમયે, ઊઠતી સમયે પણ તેમ જ.

પ્રભુમાં તાદાત્મ્યનો અર્થ

શ્રીપ્રભુની ભાવના વિના એક પળવાર પણ જો સૂનાં રહ્યા તો આપણે અભડાયાં એમ ગણવું અને માનવું. શ્રીપ્રભુની

સ્મરણભાવના વિનાનો સમય જતાં તે આપણને ઘણું ઘણું કઠે અને એવી સ્મરણભાવના એ તો આપણા શ્વાસોશ્વાસની જેમ થઈ જવી ઘટે. ત્યારે જ સાધના થઈ શકવાની. જીવનું તાદાત્મ્ય પ્રભુકૃપાથી ઉદ્ભવ્યું છે એમ તો જ મનાય અને ગણાય. માટે કૃપા કરીને ચેતવામાં સાર છે.

સંપૂર્ણ નિરાગ્રહી બનો

બને તેટલું ઓછું બોલવું. તેથી કરીને કોઈને ખોટું લાગે તો વાંધો નહિ. ન જ છૂટકે બોલવું પડે ત્યાં બોલવું. જે તે બધાં સાથે દરેકના સ્વભાવ અને પ્રકૃતિ જુદી જુદી હોવાથી અથડામણ થવાને ભલેને સંભવ હોય, પણ જો આપણે આપણા પોતાના જ સ્મરણભાવનાના કર્મમાં લગાતાર રહેવું છે, અને તે વિના બીજું કોઈ કર્મ જો નથી, અને જે કરવાનું છે એમાં આ બાજુનો કે તે બાજુનો કોઈ મતાગ્રહ પણ નથી, તો આપણને કોઈ સાથે અથડામણ શેની થાય? કોઈ કહે કે ‘આમ’ તો આમ, કોઈ કહે ‘ના, આમ નહિ તેમ’ તો આપણે તો તેમ થાય તોપણ ભલે. આમ વર્તવાથી આપણને કોઈ મૂર્ખા બનાવશે તો તે પણ ભલે.

નિરપેક્ષ પ્રેમ જગાડો

આપણાથી કોઈ જીવના અવગુણ જોવાઈ ન જાય તેની તો સોએ સો ટકા પરવા રાખવાની છે. આપણા કોઈ દુર્ગુણ જોતું હોય તેની પરવા આપણે કશી જ રાખવાની ન હોય. આપણે તો સહુ કોઈના ગુણની પૂરી કદર કર્યા કરવી. આપણા ગુણની કોઈ કદર ન કરે, તો તેની લેશમાત્ર પરવા કરવી નહિ. આપણે તો બધાંની સાથે હૃદયનો પ્રેમભાવ ધરાવવાનો છે. એ બાબતમાં પૂરતી હૃદયથી કાળજી રાખવાની છે. આપણે કાજે કોઈ તેવો

પ્રેમ ન ધરાવતું હોય, અને ઊલટું કોઈ ક્રોધ, ગુસ્સો, ઈતરાજી કે એવું ધરાવતું હોય, તો તે પરત્વે પૂરેપૂરું દુર્લક્ષ કરવાનું છે. સમય આવ્યે એવા જીવનું આપણે વિશેષ સંભાળવું. આપણે તો જેમાં ને તેમાં શ્રીપ્રભુને જ ગણવાના છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૯-૩-૧૯૫૨

આપણા ચોકીદાર બનો

જો આપણે સાચી રીતે અને ખરી સાધના કરવી જ હોય, એની પાછળ ખાઈખપૂસીને મંડવાની હૃદયની ધારણા જાગેલી હોય, તો એવા જીવની પણ તેની તેવી વૃત્તિ ખરેખર થયેલી છે કે કેમ તેનું પણ લક્ષણ હોય છે. એવો જીવ તો પોતાના અંતરમાં છૂપી રહેલી કામનાઓને પોષવાને સૂક્ષ્મપણે જીવ જો પ્રવૃત્ત થાય, તો તે વેળા સિંહની માફક એના ઉપર તૂટી પડે છે. પોતે પોતાનો સતત જાગૃત ચોકીદાર પળેપળનો બન્યા કરે છે. એવું જેનાથી વર્તાયા જવાય છે, તેવા જીવને કંઈક ચોટ લાગેલી છે એમ જાણવું અને માનવું.

દુર્વૃત્તિનું નીંદામણ કરો

આ જીવના સાધનાકાળમાં જીવની અપરા પ્રકૃતિનું વલણ કંઈ ઓછું ન હતું, પણ પ્રભુકૃપાથી એને શોધતો જ રહેતો અને એને તાબે ન થવાને પ્રભુકૃપા અને શ્રીગુરુમહારાજની કૃપા-મદદથી પ્રયત્નવંત જાગૃતપણે પળેપળ રહ્યા જ કરતો. તે તે કાજે સતત પ્રાર્થનાભાવમાં રમ્યા કરતો હતો. તે સમયની તે કાજેની પ્રાર્થનાઓના નમૂનાઓ કંઈક ‘હૃદયપોકાર’ અને ‘કેશવચરણકમળે’માં છે. એટલે જીવ પ્રકારની વૃત્તિઓ શોધી શોધીને નીંદવાની છે. નીંદવાની છે એટલે શું ? એની નિંદા કરવાની છે એટલું અને એવું નહિ પણ ઉખેડી નાખવાની છે.

જીવનસોપાન ◻ ૧૫૯

નીંદવાનું ક્યારે બને છે ? જ્યારે ખેડૂતને એમ સમજાય કે ‘ખરા ભેગું જે ખોટું ઊગેલું છે અને એવું ખોટું ઊગેલું ખરાને ઊલટું નુકસાનકારક છે, તેને જો નહિ ઉખેડી દઈએ તો ખરાને તે ઊગવા જ નહિ દે.’ તેથી એવા ખોટા ઊગેલાને ખેડૂત લોક નીંદી નાખે છે અને એને ‘નીંદામણ’ કહે છે. એટલે એમ નીંદામણની ક્રિયા તો સાધકે જાગૃતિ સેવી સેવીને કર્યા જ કરવાની છે. તે વિના ચાલવાનું નથી.

અપરા પ્રકૃતિની ચાલબાજી

આવા થવાનો પ્રભુકૃપાથી પ્રયત્ન આ જીવનો હતો, અને તેમાં ફળાતું પણ જવાતું હતું. ત્યાં આંખમાં ધૂળ નાખવાનો પણ પ્રકૃતિ પ્રયત્ન કરતી હતી, પણ જેની દાનત સાચેસાચી જાગી ગયેલી હોય છે, તેનાથી સવેળા પ્રભુકૃપાથી ચેતી જવાતું હોય છે. તદ્દન નિઃસ્વાર્થ લાગતા વહેવારમાં, સંબંધમાં, સંપર્કમાં કે પ્રવૃત્તિમાં પણ કંઈક ને કંઈક ગંધ કે દુર્ગંધ નીકળતી હોય એવો અનુભવ થઈ જતો અને પ્રભુકૃપાથી ચેતી જવાતું. એવી જ રીતે પ્રાણની વાસનાઓ પણ ગુપ્ત રીતે ઓકિયું કરી જતી અને કેવી કેવી રીતે અને કેવી સૂક્ષ્મ રીતે-તે બધું તો તને ક્યાં લખું ! એવા જીવતાજાગતાપણે સાધનાનો યજ્ઞ એક બાજુથી પ્રભુકૃપાથી ચાલ્યો જતો હોય છે અને બીજી બાજુથી એની પોતાની પ્રકૃતિ બીજા જીવોના નિમિત્ત દ્વારા કંઈ કંઈ ફેલાં જન્માવે છે, પણ જે દેખતો થતો જતો હોય છે, તે આંખમાં ધૂળ પડતાં ચેતી જાય છે. જે જીવે ઊંચે જવું છે તેનાથી નીચે જવાતાં જાણી જાય છે કે ‘ભાઈ ! આ તો અપરા પ્રકૃતિના ખેલ છે. એમાં જો ફસાયા તો ખેલ ખલાસ થઈ જવાનો અને દાંડિયા ગુલ થઈ જવાના. માટે બાપલિયા ! ચેતો અને ઊઠો, નહિતર જરા વાર પણ જો ભાન

ભૂલ્યાં તો તો એમાં તણાયા જ સમજવું.’ એમ કરી તે જાગી જાય તો જાગી જાય છે.

સહસ્રશીર્ષ, જરાસંઘ અહંકાર

આપણા મનની પ્રવૃત્તિઓ, વિચારો આદિ સાથે, અને પ્રાણની આશા, ઈચ્છા, કામના વગેરે સાથે આપણા અહંકારદાદા તો સદાય ખડે પગે તૈયાર જ હોય છે. આપણે જાગી જાગીને ચેતી ચેતીને જીવની અહંતાથી સાવ મુક્ત થવાને અને નિરભિમાની થવાને પ્રયત્ન કર્યા કરીશું, તો મનનું કે પ્રાણનું કશું ફાવી શકવાનું નથી. જેની અહંતા ગળી ગયેલી છે, તેને મન કે પ્રાણ અપરા પ્રકૃતિમાં રગદોળાવી શકતાં નથી. જે તે બધું અહંકારને લીધે જ બન્યા કરતું હોય છે. તેથી સાધનામાં પહેલાં તો અહંકારનું જ પ્રથમ બલિદાન, ત્યાગ અને સમર્પણથી ભગવાનને ચરણકમળે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક કર્યા કરવાનું રહે છે તે જાણજે. તેથી સાધના કરનાર જીવે અહંકારને જરા સરખો પણ ઊઠવા દેવાનો ન હોય. એવાને સંસારી જીવો અનેક રીતે ટકોરશે. એને પ્રજ્જ્વલિત (જીવદશામાં) કરાવવાને અનેક રીતે મથશે. તેમ છતાં આપણે ત્યાં જરા પણ મચક આપવાની નથી. અહંકાર જેવો તેવો નથી. એને તો હજાર માથાં છે. એનાં માથાં કપાઈ જાય, છતાં નવાં નવાં જન્મતાં હોય છે. એના હાથ, પગ, માથું, ધડ, બધું જ જુદું જુદું કાપીને વેગળે ફેંકી દો, છતાંય તે બધાં પાછાં ભેગાં થઈને એક થઈ જાય છે. એવાં છે અપરા પ્રકૃતિનાં અહંકારનાં લક્ષણ અને સ્વભાવ. માટે એને તો ભગવાનને ચરણે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે સમર્પણ જ કર્યા કરવો. જ્યાં જ્યાં એનું ડોકિયું થયું કે એને ભગવાનને દઈ દેવો.

‘દઈ દેવું’ એટલે શું ?

‘દઈ દેવો’ તે કેવી રીતે બને ? દઈ દેવો એટલે તેવી તેવી વેળા શ્રીભગવાનને હૃદયમાં હૃદયથી સાચી રીતે આર્દ્રપણે અને આર્ત-ભાવે પ્રાર્થના કરવાની કે ‘પ્રભુ ! આને આપ કૃપા કરી સ્વીકારી લો. આપની અને મારી વચ્ચે એક મોટું અંતરાય પડાવે છે, માટે કૃપા કરીને એને આપ આ જીવની કનેથી લઈ લો. આપને ચરણકમળે તે હું સમર્પણ કરું છું.’ જો આપણે સાચા સાધક હોઈએ અને આપણને જીવ પ્રકૃતિનો એવો અહંકાર ખરેખર કાંટાની જેમ ખૂંચતો હોય, તો આપણી પ્રાર્થનામાં આર્તનાદ અને આર્દ્ર-ભાવ પ્રગટવાનો જ, પણ મૂળ મુદ્દાની ખરી વાત જ એ છે કે જીવને પોતાની અપરા પ્રકૃતિનું ખરેખરું સાલવાપણું, ડંખવાપણું અને એનાથી દાઝવાપણું હૃદયમાં હૃદયથી લાગેલું જ હોતું નથી. માટે આપણે પ્રભુની કૃપામદદ યાચી યાચીને એવું લગાડવું.

પ્રાર્થનામાં દર્દભરી દાનત હોય

અહંકારને તો નિર્મૂળ જ કરતા રહેવું. અહંકાર જેનો ટપ્પો, તેવો જીવ અપરા પ્રકૃતિમાંથી પરા પ્રકૃતિમાં જઈ શકવાને સમર્થ થઈ શકવાનો. એમ સંસારવહેવારમાં અહંકારરહિત થવાનો જાગૃત જ્ઞાનપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરતાં કરતાં આપણે મથવાનું છે. અહંકાર હશે ત્યાં સુધી મન કે પ્રાણનાં જીવદશાયુક્ત વલણોને આપણે ઊંચે લઈ જવાને શક્તિમાન થઈ શકીશું નહિ. માટે જેણે સાધના કરવી છે એણે તો નીચાથી ચી નીચા, ચરણરજનીયે પણ રજ, અથવા શૂન્યથી ચી શૂન્ય થયા કરવાનું છે. જ્યાં જ્યાં અભિમાન જાગે, ત્યાં એને શ્રીભગવાનને સોંપ્યા કરવાનું છે. વળી, એમ કહેવું કે ‘હે ભગવાન ! આ તને સોંપ્યું’ એમ ખાલી ખાલી બોલ્યે નહિ ચાલી શકે. એમાં સાચેસાચી ખરેખરી દર્દભરી

હેયાની દાનત તે કાજેની અને તે પરત્વેની પૂરી પ્રગટેલી હોવી જોઈશે, તો જ કાંઈક કારજ સધાશે.

અહમ્ જતાં ચેતનાશક્તિનું પ્રાગટ્ય

આમ, આપણામાંથી અહંકાર નીકળી જાય અને પ્રાણના આવેગો અને આવેશો એટલે કે અનેક પ્રકારની કામનાઓ લય પામતી જાય, તે પછીની દશા પ્રગટતાં જ આપણને આપણા પોતાનામાં રહેલી શક્તિની ઓળખ થવાની શરૂઆત થાય છે. માટે શ્રીપ્રભુની કૃપામદદ લઈ લઈને મન, પ્રાણ અને બુદ્ધિ-એ ત્રણેને મઠારવાનું કામ જેમ સાધકનું છે, તેમ સૌથી પ્રથમ નિરહંકારી બનવાનું કામ પણ સાધકનું છે. એ કર્મ કંઈ જેવું તેવું નથી. તેથી સંસારવહેવારમાં, સંબંધમાં, વર્તનમાં, આપણી સકળ કોઈ પ્રવૃત્તિમાં અહંકારથી ન વર્તી જવાય, તેની પળેપળ કાળજી રાખવાની રહે છે. કોઈ કંઈ આડુંઅવળું કહે તો આપણા અહમ્ને ફટકો મારવા શ્રીપ્રભુકૃપાથી પ્રેરાયેલા તેવા જીવો તેમ કરે છે, એમ જ માનવું, જાણવું અને અનુભવવું. એમ એવી રીતે સમજવાથી કોઈ જીવ પરત્વે ખોટું લાગવાનો સંભવ રહેતો નથી. ખૂબ આનંદમાં રહેજે અને નામસ્મરણ પળવાર પણ ભૂલતી નહિ.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૯-૩-૧૯૫૨

પૂજ્યશ્રી નાનચંદ્રજી મહારાજની પ્રાર્થના કવિતા મળ્યાં. સહૃદયી આત્માનો પ્રસાદ પ્રભુકૃપા છે.

‘ત્વદંશોનું જોવું વદન તુજને દીન ન ગમે.’

આ લીટી તો શ્રી બોટાદકરની છે તે જાણજે.

સદ્ગુરુનું જીવન કેમ ટકે છે

ત્વત્ + અંશ. ત્વત્ બરાબર તારો અંશ. તેનો અર્થ તારું સ્વજન, તારો અંશ. એટલે કે જે તારું સ્વજન છે, તારો અંશ છે,

તેનું મોં દીન થયેલું જોવું તને ગમતું નથી. તેથી તને કોઈ પણ દશાથી કે કોઈ પરિસ્થિતિના ભારથી લદાયેલી નતમસ્તકે હતાશ થયેલી કે નિરાશ થયેલી જોતાં આ જીવને કેમ રુચે ? તારા જેવાને લીધે તો જીવવાની હોંશ જાગે છે. જીવનવિકાસ અર્થે મળેલાં સ્વજનોનાં જીવનનાં શૌર્ય, હિંમત, સાહસ, ધીરજ, બલિદાન, ત્યાગ, સમર્પણ એવા એવા ગુણોના ત્રિવેણી સંગમના પ્રસંગ-દર્શનની અનેક પરંપરાઓ અને એમાંથી જીવનવિકાસની શક્યતાઓ સાંપડી શકે છે. એવા જ્ઞાનનો તે તે જીવને થતો રહેતો અનુભવ-એવાં બધાં સાધન તો આ જીવને જીવવા કાજે લોભાવી રહેલાં છે. બાકી તો બીજો કશો જીવવામાં રસ રહેલ નથી.

શરીરનો સદુપયોગ કેમ થાય

શરીરનું મહત્ત્વ અનુભવ કાજે છે. બાકી, એનું મહત્ત્વ પણ શું છે ? એની કનેથી લઈ લઈને કેટલું કામ લઈ શકાવાનું છે ? જગતમાં જુઓને ! ગધેડાં કને કેટલું કામ લેવાય છે ! ભાર પણ કેટલો ભરે ! અને ન ચાલી શકાય તો ઉપરથી ડફણાં પણ પડે. માટે આપણે એવી રીતે વર્તવાનું નથી. સંસારનાં ડફણાં ખાવાં પણ નથી અને મળતાં પ્રત્યેક કર્મને બોજા તરીકે કે ભાર તરીકે સ્વીકારવાનાં પણ નથી. થાય તેટલું પ્રભુપ્રીત્યર્થે કર્મમાં યજ્ઞની ભાવનાથી પ્રભુનું સ્મરણ કરતાં કરતાં તે તે બધું એને સમર્પણ કરતાં રહીને જે તે બધું અંતરના ઉમળકાથી તેમ કર્યા કરવાનું છે. આપણે તો કોઈનો દોષ કાઢવાનો નથી.

સમજૂ પાસેથી ત્યાગની આશા રહે

દાન ઉઘરાવતો હતો તેનો અનુભવ છે કે જે દાન આપતો હોય તેની કને જ લોક વધારે માગવા આવે. ના આપતો હોય એવી જેની ખ્યાતિ હોય, તેની કને કોઈ જ ન જાય. તેવી રીતે

જે કોઈ જીવ ઉમળકાથી, હોંશથી, કામ કરવામાં રાજીપો બતાવે છે, તેને કામ ઝટ-ઝટ ચીંધ્યા કરાય તેમાં કશી નવાઈ નથી. બીજાં કોઈને ગમે કે ન ગમે તેની આપણને કશી જ ન પડી હોય. કોઈ કોઈ જીવને કશું જ કામ ધારો કે ન મળતું હોય, તેની સાથે આપણે કશી નિસ્બત ન હોય. આપણે તો આપણું જ જોવાનું છે. જેટલું થાય તેટલું ઉમંગથી, પ્રભુને રાજી કરવાના હેતુથી, કરવાનું છે. કોઈને માટે તો કરવાનું નથી. એવા કરવાપણાનો આપણો હેતુ અને સમજણ તો કોઈ સંસારની વ્યક્તિને રાજી કરવાપણાનો હોતો જ નથી. કોઈને ખુશ રાખવા કે કરવાને ખાતર આપણે વધારે કામ કરી કરી શરીરને તોડી પાડીએ છીએ એમ લાગે તો આપણા તેવા લાગવાપણામાં દોષ રહેલો છે. કારણ કે આપણે તો સકળ કર્મ જે કંઈ કરવાનાં આવી પડે, તે વગર આનાકાનીએ પ્રભુપ્રીત્યર્થે સ્વીકારવાનાં રહે છે.

કર્મ પાછળની દૃષ્ટિ અને પરિણામ

આપણે કર્મને ખાલી કામ તરીકે જોવાનું નથી. તે કર્મ કરતાં કરતાં અંતરમાં આપણી ભાવના કેવા પ્રકારની જીવતીજાગતી રહે છે, તે તો સદાય જોતા રહેવાનું છે. કર્મને શુષ્ક રીતે કરવાથી તો જીવન ઊલટું કચડાવાનું છે. માટે કર્મને કરતી વેળા હૃદયમાં ભાવનાનો ઓઘ ઊછળતો રહે, તો કર્મ તો હળવાં ફૂલ જેવાં બને. અને તે કરતાં કરતાં હૃદયમાં આનંદ પ્રગટ્યા કરે. કર્મના સંપર્ક અને સંબંધને લીધે જે જે સ્વજનોના અને જીવોના સમાગમમાં આવીએ તેમની પરત્વે હૃદયનો સમભાવ પ્રગટતો રહે, અને સદ્ભાવમાં સર્વ સાથે વર્તી શકાય-એ એવી રીતે કર્મ કરવામાંથી નીપજતાં પરિણામો છે.

બાકી તો સંસારના જીવો જે રીતે જોવાને, સમજવાને, માપવાને અને અનુભવવાને ટેવાયેલા હોય, તે રીતે જ તે પ્રમાણે વર્તે, પરંતુ આપણે તો બધાંને જ ચાહવાનાં છે. કોઈને પણ આપણા હૃદયના પ્રેમભાવના વર્તુલમાંથી બાકાત રાખવાપણું નથી.

કામના પહાડથી પણ કંટાળવું નહિ

તારા જેવાના વર્તનથી અને જીવનથી હું જીવ્યા કરું, એ જ મારી તારી જેવા કને ભિક્ષા છે. એવાં વર્તન વડે કરીને આ જીવમાં પ્રાણચેતના પુરાય છે. જેને જીવનવિકાસ સાધવો છે, એવા જીવે તો આવી પડેલું કર્મ સ્વીકારીને હૈયાના ઉમળકાથી કરવાનું છે. તો તો એવો સવાલ ઊઠે કે હજારો જણ એવું બતાવ્યા કરે, તે એવું તે ક્યાં કરતાં ફરીએ ? એવો પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે. એક તો આપણા કુટુંબમાં અને આપણા વિસ્તારમાં હજારો જન નથી, અને જે કોઈ બતાવે તે તો આપણું સ્વજન હોય તે જ બતાવે. તેવાનું બતાવેલું જે જે હોય તે કરવાપણામાં ઓછું હોય કે વધારે હોય તેની ગણતરી હોતી નથી. શ્રીભગવાન પણ તેમના હૃદયમાં બિરાજેલો છે જ. એ જ પરમ કૃપાળુ ભગવાન આપણી શુશ્રૂષા કરવાનો છે. હિંમત, ધીરજ રાખી છે અને રાખતાં રહીએ એમાં જ જીવનની શોભા છે.

આપણો આધાર

જ્યાં જ્યાં મનમાં થાક લાગે, સંતાપ થાય, કંટાળો ઊપજે કે ત્રાસ લાગે તો આ ‘મોટા’ મરી પરવાર્યો નથી. એને હૃદયમાં પ્રાર્થનાભાવથી પ્રગટ કરવો. એનાથી હૃદયમાં હામ, બળ, ભાવ, પ્રેરણા, ધીરજ આદિ તને મળશે એમ તું જરૂર અનુભવી શકશે, પરંતુ કૃપા કરીને હાર ન પામવી કે નિરાશ ન બનવું, કે માથે

હાથ દઈને બેસી ન જવું. આપણો આધાર તો સંસાર નથી. આપણો આધાર તો કરુણાસાગર કૃપાનિધિ, હજાર હાથવાળો શ્રીભગવાન છે. તેને આપણી પડખે જ હૈયામાં જીવતો રાખ્યા કરીએ તો સદાય મસ્તી જ છે અને આનંદ આનંદના ઓધ જ ઊડ્યા કરે.

‘મુંઝાવી દેનારા મનઘડિત ભેદો પરહરું.’

કેવી સુંદર પ્રાર્થના છે ! એવી ભાવનાની પળો જીવનમાં જ્યારે જીવતીજાગતી થયેલી હોય છે, ત્યારે જીવનમાં ખુમારી કેવી છે તેની પરીક્ષા થતી જાય છે. જીવનનાં નૂર અને હીર એવા કોઈ સંક્રાંતિના કાળમાં જ પરખાઈ જતાં હોય છે. જે જીવનનો સાધક છે, તે કંઈ કશાથી હાર પામી શકતો નથી. તે કશાથી ભાગી છૂટવાનું દિલ પણ કરતો હોતો નથી.

આહુતિ નહિ પણ પ્રગટવું તે

એ તો જે તે કંઈ આડે ઊભેલું હોય તેનો પરાક્રમથી સામનો કરે છે. તે સામનો કરવામાં જીવનને વધારે ને વધારે તેજસ્વી બનાવવા, શ્રીભગવાનના યોગ્ય યંત્ર બની શકવાને કાજે જે જે આહુતિઓ આપ્યા કરવાની હોય, તે તે આહુતિ આપ્યા કરીને, વધારે ને વધારે શુદ્ધતાથી તવાઈને (તવાઈ શબ્દ પણ યોગ્ય નથી, એને બદલે ‘પ્રગટી’ને એમ લખવું જોઈતું હતું. તવાવા-પણામાં કષ્ટ કે દુઃખનું ભાન રહેલું છે) એને લાયક બનવાને કાજે અને એવી રીતની જીવતીજાગતી ભાવનાથી આપણે તો જે આડે ઊભેલું છે, તેનો સામનો કરવો છે. જીવનનો સાધક તો પરાક્રમી ભડવીર છે. તેના મનમાં તો કોઈ વ્યક્તિ વસી હોતી નથી. તેના દિલમાં તો એક રામ જ રમી રહેલો છે. તેથી

કરીને વ્યક્તિથી તેનું કશું જઈ શકતું નથી. કદીક જીવદશાની નબળાઈને લીધે જતું રહેતું જણાય, તો તેને પાછું વાળીને વળી પાછું તે શ્રીભગવાનના સ્મરણભાવમાં જ પરોવી દેવાનો. તેવો જીવ તો સતત હૃદયમાં હૃદયથી મથતો રહ્યા કરે છે.

ફેંચ સંત બાઈ બનડિટ

ફાંસમાં એક સ્ત્રી (બનડિટ નામે) મોટી સંત થઈ ગઈ. તેના વિશે એક ચોપડી પણ લખાયેલી છે. એના જીવનવૃત્તાંતની ચોપડી હેમંતભાઈએ વાંચેલી છે. એનું નામ એમની કનેથી જાણજે અને એનું જીવનવૃત્તાંત પણ. તેને સાધ્વીઓના કોઈ એક મઠમાં મૂકવામાં આવે છે. ત્યાં એને જે જે કામ મળતાં જાય તે બસ કર્યા જ કરે. નકાર ભણ્યા સિવાય તે કર્મને કર્યે જતી હોય છે. એને એક એવા પ્રકારનું દર્દ હતું (gangrene ઘૂંટણમાં) કે જેની વેદના પણ અસહ્ય હોય. તેમ છતાં મનમાં કશું ગણકાર્યા વિના તે તો કર્મનો યજ્ઞ સતત ચલાવ્યા જ કરતી હતી.

સમર્પણયજ્ઞ આનંદ પ્રગટાવે

શરીર પડી ભાંગશે એવો ભય પણ આપણે રાખવાની જરૂર ન હોય. શું આપણો ભગવાન મરી પરવાર્યો છે ? જો આપણે જે તે મળેલાં કર્મોમાં એની જ સ્મરણભાવના જીવતી રાખી રાખીને તે તે કર્મ અને જ રાજી રાખવાને કર્યા કરતાં હોઈશું, તો કશો પણ ભાર દિલને લાગી શકવાનો નથી. બલકે જો કર્મમાં એની સ્મરણભાવના જીવતી રહી શકે, તો મનહૃદય હળવાં ફૂલ જેવાં લાગવાનાં છે. પ્રભુકૃપાથી કર્મને કરવાની કળા અને ભાવના અનુભવ વડે કૃપાથી એણે જે શિખવાડી છે, તે તને ખુલ્લા હૃદયથી સમજાવું છું. સમજીને તે પ્રમાણે વર્તે તો જ તારા જીવનની સાર્થકતા છે.

સદ્ગુરુનાં આભૂષણ

તું કશાથી લેવાઈ જાય કે કશામાં ભેરવાઈ પડે કે કશાથી ચલાયમાન થઈ જાય કે કશાથી ભયભીત બની જાય કે કશાથી ડોલાયમાન બની જાય તો તે બધી મારી શરમ ગણાશે અને મારું જ પતન ગણાશે. તારી ટટારી તે તો મારા જીવનની ખુમારી છે. તારા જેવાનું અણનમ (પણ નિરભિમાનપણાવાળું) માથું એ તો મને ગૌરવ ઉત્પન્ન કરે તેવું છે. હૃદયના ઉમળકાથી ત્યાગ, બલિદાન અને સમર્પણની ભાવનાથી હૃદયના સદ્ભાવ, સત્કાર અને સ્વીકાર યોગ્ય ભાવનો સહેવાપણાનો મંડાયેલો યજ્ઞ એ તો એને બિરાજવાની સુંદર રાજગાદી છે. સર્વ જીવાત્મા પરત્વેની હૃદયની ઉદારતા, માનસિક વિશાળતા, સર્વમાં સમભાવ, અને સર્વને પ્રભુનાં સ્વરૂપ ગણીને અને સર્વને સરખાં ગણીને તે જ ભાવે નિહાળવાની અંતર્દૃષ્ટિ એ તો મારા હૈયાનો હાર છે. તારા જેવાં એવાં એવાં આભૂષણોથી શ્રીપ્રભુ-કૃપા-બળ-મદદ વડે આ જીવને શણગારતાં રહે તો હું પણ કેવો શોભું !

સાધકની એક જ દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિ

જોકે શ્રીભગવાન વિના તારે કે મારે તો ક્યાંયે શોભવાપણું છે જ નહિ. આપણે તો જેથી તેથી કરી એને જ શોભાવવાનો રહેલો છે. વહાલાના ભાવ સિવાયની બીજી દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિ આપણે કાજે તો અજીઠું અન્ન છે. સંસાર, એ તો જીવનને તવાવી તવાવીને શુદ્ધ થવા કાજેનો પરમ યજ્ઞ છે. એમાં ભાવના તવાવાપણાની આપણે રાખવાની ન હોય, પણ તેનાથી કરી શુદ્ધ થયા કરીએ છીએ, એવા શુદ્ધ થવાપણાનું જો કોઈ જીવને જ્ઞાનભાન જાગે, તો એ એવો જીવ તેથી કરી કેટકેટલી કૃતકૃત્યતા અનુભવી શકતો હોય !

સદ્ગુરુ ક્યારે ધન્ય થાય

તને જીવદશામાંથી મરી જતી જોવાને હૃદયથી તો ઝંખતો હોઉં છું. ચેતનપણામાં આત્માના ઓજસમાં તરતી જોવાને સદાય હૃદયમાં શ્રીપ્રભુકૃપાથી ઉત્સુકતા સેવી રહેલો છું. માટે સદાય શ્રીપ્રભુને રાજી રાખવાપણાની ભાવનાથી અને પોતે શુદ્ધ થયા કરવાની હૃદયની નેમથી જે જે મળે તે સ્વીકારીને યજ્ઞભાવનાથી તે તે કર્યા કરવાનું છે તે જાણજે. જગતમાં જો જીવવું હોય તો મરદ થઈને જીવવાનું હોય. બાકીના જીવો તો ક્ષણેક્ષણે નામર્દના મોતે મરતા હોય છે. તારા જેવાના જીવનવર્તનથી ધન્ય થઈને જીવવાને સદાય ઉત્સુકતા સેવું છું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩૧-૩-૧૯૫૨

અધકચરા જીવનો મરો

આ સંસાર જીવનવિકાસ કાજેની સાધના માટેની કર્મ યજ્ઞભૂમિકા છે. સાધકના દિલમાં સાધના કરવા કાજેની જીવતી-જાગતી પ્રયંત ભાવના હૃદયમાં પ્રજ્વળતી જો ન રહી શકી તો સંસારના ચક્કરમાં આપણે ક્યાંયે અટવાઈ જવાનાં અને સંસારથી આપણે કચડાઈ જવાનાં. અને જે અધકચરાં અને અધવચલાં રહે છે, તે તો ક્યાંયનાં રહી શકતાં નથી. જગતમાં તો એવા જીવોની હાંસી જ થવાની. જગતને જાણ્યે અજાણ્યે એવા જીવોને કચરવાની એક પ્રકારે મજા પણ પડે છે. એવા અધકચરા અને અધવચલા જીવો સંસારના કારમા, હિંસક અને નિર્દય આક્રમણથી વધારે ને વધારે દબાતા જાય છે. નિરાશાના વમળમાં ગૂંચવાઈ જઈને તેમાં તે ડૂબી મરતા હોય છે.

શી રીતે મક્કમ સ્થિર રહેવાય

તેથી તો સાધકે હંમેશાં પોતાની શ્રદ્ધાના અપાર પરમ બળથી ઝઝૂમવાની જ્ઞાનપૂર્વકની તૈયારી સેવવાની રહે છે. પોતે એકલો

છે, છતાં તે અટૂલો નથી, નોધારો નથી-જો તેણે શ્રદ્ધાનાં મૂળમાં અને શ્રદ્ધાના વિષયમાં પોતાનું હૃદય પરોવી દીધેલું હશે તો. જેના વડે કરીને જેનો જીવનદીપ પ્રગટેલો હોય એમ તે માને છે, તેની પ્રેરણા-મદદ મેળવવાની કળા હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કરી કરીને મેળવ્યા કરીને પોતે જીવનમાં સંસારની અટવીમાં એકલો હોવા છતાં ખુમારી અને સ્થિરતા અનુભવી શકે છે. એવા જીવો તો પોતાના હૃદયની પ્રત્યક્ષ ભાવનાથી જીવતાજાગતા રહીને પોતાનાં કર્મના યજ્ઞમાં મસ્ત રહ્યા કરે છે. સંસાર એવાને અવગણવામાં કશું બાકી રાખવાનો નથી. ચારે તરફથી જાણે કે દાવાનળ પ્રગટ્યો હોય એવું પણ બને, પરંતુ જે જીવ શ્રીપ્રભુ-કૃપાબળની મદદથી પોતાના હૃદયની શ્રદ્ધાના બળ ઉપર ઝઝૂમે છે અને જે જીવ કોઈને પણ અવગણવાનું કે કોઈનાય ઉપર ઓછું કે માહું લગાડવાનું સમજતો નથી, એ કોનાથી લેવાઈ જવાનો છે ? એ તો એના જીવનની કસોટી અને પરીક્ષા થઈ રહેલી છે અને તે પણ જીવનના ઘડતર કાજેના તે તે બધા કૃપાપ્રસંગો છે, એમ હૃદયમાં સમજીને જ સ્મરવામાં ગુલતાન રહ્યા કરવામાં ભાવથી એકાગ્ર અને કેંદ્રિત રહ્યા કરશે.

ભગવાન ક્યારે સાધના હાથમાં લે છે

એવી જીવતીજાગતી જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની ભાવના જે જીવને જે તે થયા જતાં સકળ કર્મમાં રહ્યા જ કરે છે, તે જીવને કર્મથી ગભરાટ જાગવાનો સંભવ જ ક્યાંથી રહી શકે ? અથવા તો તેને કર્મથી આવરાઈ જવાનો સંભવ પણ કેમ કરી રહી શકે ? કર્મ તો એના દિલમાં જીવતોજાગતો યજ્ઞપુરુષ છે. આવા જીવનની સાધનાનો માર્ગ તો પરાક્રમીનો અને ખાંડાની ધાર ઉપર ચાલવાનો છે. જે જીવ એને જેટલી શ્રદ્ધાપૂર્વક, ભક્તિપૂર્વક,

જ્ઞાનપૂર્વક હૃદયથી વળગે છે, તેટલા પ્રમાણમાં સાધનાનો ભાવ તેવા સાધકમાં છતો થતો રહે છે. જ્યારે સમગ્રપણે, એકાગ્રપણે, કેંદ્રિતપણે, પોતાના શ્રીપ્રભુને અંતઃકરણથી સર્વ રીતે અને સર્વ ભાવે એકેએક કરણથી તે શરણાગતિને પામે છે, તેવી વેળા શ્રીભગવાન પોતે જ અને સંભાળી લે છે. એવી જીવનની પળોમાં તે આપણો જીવતોજાગતો પ્રત્યક્ષ સાથીદાર રહ્યા કરતો હૃદયમાં હૃદયથી આપણે અનુભવી શકતાં હોઈએ છીએ. આપણા માર્ગમાં જે જે કંઈ આડુંઅવળું, પડ્યું પાથર્યું આવી પડેલું હોય કે આવતું હોય, તે તે બધાંમાંથી આપણો માર્ગ તે ઝટ મોકળો કરી આપે છે.

આપણી પ્રકૃતિ જ કસોટી કરે

એટલે સાધકે કસોટી કે પરીક્ષાના પ્રસંગોમાં શ્રીભગવાનને ભરોસે ટકી રહેવાનું હોય છે. ત્યાં જરા પણ ડગી ન જવાય કે હચમચી ન જવાય. એ તો આપણો પરીક્ષાનો કાળ ગણાય. એવી અમૂલ્ય પળોમાં ખમીરને પ્રગટાવવાનો અને આપણા હૃદયમાં પ્રભુને છતો કરવાનો તે અમૂલ્ય અવસર છે. આપણામાંની પ્રકૃતિ તે કંઈ માત્ર આપણા એકલામાં જ રહેલી છે એવું કશું નથી. તે તો બધાંનામાં પણ પડેલી છે. જ્યાં ત્યાંથી તે આપણને પોતાની પકડમાં અને રમતમાં રખાવ્યા કરવાને કારણે અનેક હલ્લાઓ મચાવવાની જ. અનેક મુસીબતો, મુશ્કેલીઓ ઊભી કરવાની જ. તે પ્રકૃતિની બધી ચાલબાજી તો જીવનના ધ્યેય વિશેની જીવતીજાગતી થતી જતી ભાવનાને છિન્નભિન્ન કરી નાખવા કાજેની હોય છે, તેવો તે પ્રયત્ન કરતી રહેતી પણ હોય છે.

જાગૃતિ ક્યાં રાખવી

તેનાં નિમિત્ત બને છે બિચારાં આપણાં સ્વજનો. ત્યાં એમના ઉપર તે મનમાં શું લાવવાનું હોય ? એટલે એવી વેળાએ તો તેમાં તેમાં આપણે આપણી પોતાની પ્રકૃતિનાં દર્શન કરી આપણા જીવનધ્યેયની ભાવના વધારે જાગૃત અને તેજસ્વી રહી શકે તે કાજે વધારેમાં વધારે સાવધ અને પૂરાં દક્ષ રહીને જાગૃતિ સેવવાની રહે છે તે જાણજે. આવી કસોટીના કાળે જે જીવ દબાઈ જાય છે, તે હંમેશને માટે જીવતો છતાં મરી જતો હોય છે, પણ તે પ્રત્યક્ષપણે નહિ, પણ સંસારી અર્થમાં મરી જતો હોય છે. તેવી વેળા જે જીવ હૃદયમાં હૃદયથી અડગ રહી પોતાની જીવદશાનો પ્રતિકાર કરે છે, ઈન્કાર કરે છે તે જીવ જીતે છે. એવી રીતે ચેતન એના જીવનમાં જીત પામે છે. અંતે એવો જ આત્મા સકળ જગતને ઊર્ધ્વ સંદેશ આપી શકે છે. માટે આપણે તો સંસાર-વહેવારમાં આપણાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ સદાય પળેપળ આકાશમાં જ જીવતાં ચોટેલાં રાખ્યા કરીને વર્ત્યા કરવાનું છે.

‘તેરી ગઠડી મેં લાગા ચોર, મુસાફિર જાગ જરા.’

એ પ્રકારની રેકર્ડ અત્યારે વાગી રહેલી છે. એમ અનેક પ્રકારના ચોર-અસુરો જીવનમાં દાવાનળ પ્રગટાવવા છતા થવાના છે. જો એની ચાલબાજીમાં આપણે સપડાઈ પડ્યા અને ભેરવાઈ પડ્યા તો થઈ ચૂક્યું. આપણે દેવાળું કાઢીશું.

હૃદયની પ્રાર્થનાની શક્તિ

સાધનાનો સનાતન માર્ગ તો સાંકડો છે, ઘણોઘણો સાંકડો છે. શરૂશરૂમાં તો ઘણાઘણા ગાઢ અંધકારથી રૂંધાયેલો પણ રહ્યા કરે છે. કંઈ જ સૂઝતું કરતું હોતું નથી. મૂંઝાયેલાં મૂંઝાયેલાં રહ્યા કરવું પડે છે. ચારે તરફથી ભીંસ આવે છે. તેને કેમ પહોંચી વળવું એની

સાધકને કશી ગતાગમ તે વેળા જાગેલી હોતી નથી, પરંતુ જે સાધકની શ્રદ્ધા પોતાના જીવનના ધ્યેયમાં અપાર છે, તેવો સાધક કંઈ માથે હાથ જોડી બેસી રહી શકતો નથી. તે તો પોતાના અંતરના પ્રભુની કૃપામદદ માટે તે કાળે અપાર વેદનાથી, ફાટતા હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા જ કરે છે. પ્રાર્થનાનું બળ તો જે જાણે છે તે જાણે છે. જેમ ઘરમાં આગ લાગી હોય અને પોતે તેમાં ભેરવાઈ પડ્યા હોઈએ, એમાંથી મુક્ત થવાને જીવ જે અકથ્ય તરફડિયાં મારે છે, તે વેળા જે આર્તનાદ પુકારે છે, તેવા જ આર્તભાવે જે સાધક પ્રાર્થના કર્યા કરતો હોય એને પ્રત્યક્ષ મદદ મળ્યા કરતી તે પોતે અનુભવે છે. તેવી મદદ મળવાના જે જીવને અનુભવ થાય છે, તેવો જીવ તે પછીથી કદી પણ પોતાને એકલો, અટૂલો, એકલવાયો માની જ નથી શકતો. તેથી કરી સંસારવહેવારમાં કર્મ એ તો જીવનવિકાસ કાજેનું ઘડાવાનું સાધન છે, એમ સમજી સમજીને તે તે પળે હૃદયમાં તે જાતનું જ્ઞાનભાન રાખીને તેને યજ્ઞ જાણીને તે તે બધું હરિને ચરણે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક સમર્પણ કર્યા કરવાનું છે. એવી પળે જ્યાં જ્યાં ગૂંચ, મુશ્કેલી, ઉપાધિ લાગે, અડચણ પડે, ત્યાં ત્યાં મસ્તક ટટ્ટાર કરવું, જીવનમાં ખુમારી પ્રગટાવવી અને કદી પણ નમી ન પડવું. વધારે પ્રકાશમાન અને તેજસ્વી બનવું. પોતાના જીવનના પ્રાણ-આધારને હૃદયમાં હૃદયથી જગાડી જગાડીને, હૃદયની પ્રાર્થના દ્વારા એની કૃપામદદ મેળવ્યા કરી કરીને, એ પરમ કૃપાળુનો પ્રત્યક્ષ સાથ, ઓથ મેળવ્યાંનો પ્રત્યક્ષ સહારો મેળવવો. એમ થતાં આપણે સદાય નિરાંતવાળાં અને નિશ્ચિંતતાવાળાં રહી શકીશું તે જાણજે.

એક પ્રસંગનો સદ્દુપયોગ

ઘણા નાનપણની વાત છે. ગરીબને સૌ કોઈ છેડી શકે. એને સૌ કોઈ પજવી શકે. ન કોઈ એનું સમાજમાં ધણીધોરી. મારા

બાપને એક ભારે કુટેવ અફીણ ખાવાની. હુક્કો તો ખરો. રાતે પણ પીવા જોઈએ. સરિયામ રસ્તા ઉપર એક જ ઓરડીનું મકાન અમારે રહેવા કાજે. ચાર ભાઈ, માતાપિતા અને ભાભી એટલાં રહેનારાં, તેમાં પ-૬ ફીટ આગળનો ઓટલો ખરો. રોજ રાતે રોન ફરવાવાળા સિપાઈ લોક બાપ પાસે બેસે કરે. હુક્કો પણ પીવે. એક દિવસ ઘેર મહેમાન આવેલા. તે રાતે જમાદાર હુક્કો પીવા બેઠા અને પૂછે, ‘ભગત ! પેલું કોણ સૂતું છે ?’

‘એ તો મહેમાન છે.’

‘તો થાણા ઉપર ખબર કેમ નથી આપી ?’

બાપે જવાબ વાળ્યો કે ‘મહેમાન આવ્યાની ખબર તો કોળીધારાળા કે જે કોઈની છાપ ચોરની હોય તેવા લોકને આપવાની હોય.’

જે જમાદાર ઘણી વાર રાતે ત્યાં બેસે અને હુક્કાપાણી કરે તેણે જે ઘમસાણ મચાવ્યું અને બાપનું ભારે અપમાન કર્યું અને ધોલઝાપટ કરી તે દશ્ય હજી મન આગળ છે. તે દિવસથી જીવનમાં એમ દઢ નિર્ધાર થયો કે જીવનમાં એવા બનવું કે જે તે કોઈ આપણને નમતાં આવે, એવું તેજસ્વી જીવનને પ્રભુકૃપાથી બનાવવું છે. એ વિચાર જાગતાં જ વિચાર્યું કે ‘આ ગામમાં કોણ એવું છે કે જેને જે તે બધાં નમતાં હોય ?...’ ગામમાં જે જે બધા પ્રતિષ્ઠિત હતા, તે ગામના મોટા અમલદારને સલામો ભરતા. તેથી તેવા થવાને વિચાર્યું. એ કાજે તો અંગ્રેજી ભણવું પડે, પણ સાધન ક્યાંથી લાવવું ? વિચાર જાગ્યો અને નક્કી થયું એટલે બસ થયું. હૃદયની નિર્ધાર પામેલી વૃત્તિ કંઈ નમાલી નથી હોતી. એ તો આપણને ગતિમાં મુકાવે છે. ગુજરાતી સાત ચોપડી તો ભણી ચૂક્યો હતો. અંગ્રેજી નિશાળ ગામમાં

નવીસવી જ ઊઘડેલી. ફી વડે એનો આધાર. પહેલાંવહેલાં માફી તો કોણ આપે ? તેથી શાળામાં જેમ તેમ કરીને દાખલ તો થયો. આખી નિશાળનું મકાન વાળવાનું. તે કાજે માસિક દોઢ જ રૂપિયો માત્ર મળે. બધી જ બેંચો, ટેબલો, ખુરશીઓ, પાટિયાં વગેરે બધું લૂછવાનું અને સાફ રાખવાનું. કદી કદી નિશાળના પટાવાળાનું કામ કરવાનું અને ભણવાનું. ભણવાનો નંબર-પ્રભુકૃપાથી પહેલો રહેતો. હવે એમ થયું કે આમ ભણતાં તો ઘણાં વધારે વર્ષ લાગે. તેથી જો પ્રભુકૃપાથી બેચાર ધોરણ કૂદી શકાય તો તેટલાં વર્ષ બચે ખરાં. એવે પ્રસંગે શ્રીપ્રભુકૃપાએ એક નવા મુખ્ય શિક્ષક આવ્યા. તેમની સાથે અંતર્ગતપણે તે હેતુ દઢાવીને દિલમાં પ્રાર્થનાનો ભાવ દઢાવી દઢાવીને તેમનો સંબંધ સાધ્યો. તેમને ઘેર જાઉં કરું. શાકબાક પણ લાવી દઉં. કંઈક ને કંઈક રીતે મદદગાર બન્યા કરું. છોકરાંને રમાડ્યા કરું. તેમનાં પત્ની મારા ઉપર ઘણો પ્રેમભાવ રાખતાં. મને જે તે ખાવાનું આપ્યા કરે. ઘરના દીકરાના જેવો હૃદયનો પ્રેમભાવ રાખતાં. એમ કરતાં કરતાં કુટુંબીજન જેવો થઈ ગયો, અને ચાર ધોરણ દોઢ વર્ષમાં પૂરાં કર્યાં.

પ્રત્યેક પ્રસંગને ગુરુ સમજો

આ બધું લખવાનું કારણ તો એ કે જ્યારે દિલમાં જે કંઈ કરવું છે, તેની ભાવનાનો પ્રયંડ અગ્નિ ઝળહળ કરતો બળ્યા કરતો હોય છે, તેવી વેળા કામ તો ગમે તેટલાં મળ્યાં કરે તેની કંઈ કશી પડી હોતી નથી. માટે આપણે કાજે તો સાધનાના માર્ગે જ વિકાસ અને પ્રકાશ છે તે જાણજે. એ માર્ગે જ ચાલવામાં અને એ માર્ગનું જીવતુંજાગતું જ્ઞાનભાન રાખવામાં જીવનની કૃતાર્થતા છે એમ જાણવું, માનવું અને અનુભવવું. આ સાધનાનો

માર્ગ છે સૂક્ષ્મ. સામાન્ય પ્રયત્નથી એ સમજી પણ શકાતો નથી. તેથી સાધનાના માર્ગમાં જીવ જે મથામણ, અકળામણ અનુભવે છે, તે પણ અપાર છે, પરંતુ તેવી વેળા તે પોતાના અંતરમાંના પ્રભુને જાગૃત કરે છે, તેની મદદ લેવાની કળા તે શીખી લેતો હોય છે. પ્રત્યેક પ્રસંગ એને મન ગુરુ છે. જેમ ગુરુ શીખવે છે, તેમ પ્રસંગ પણ શીખવવા કાજે છે. તેથી પ્રસંગમાંથી શીખી લેવાની ભાવના આપણે હૃદયમાં જીવતી કરવાની છે. એવાને કાજે કશું જ મુશ્કેલ નથી, સમાજની ઘરેડમાં અને માન્યતાઓને ચીલે આપણે ચાલવાનું નથી. આપણો પંથ તો ન્યારો છે. સમાજની માન્યતાઓ તો જીવનને રૂંધનારી છે, એ માન્યતાની ઘંટીમાં એકવાર જો પિસાઈ ગયાં તો ખલાસ. એવી માન્યતાઓના વાતાવરણમાં રહેવા છતાં આપણાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ આધ્યાત્મિક વિકાસની ગતિને રૂંધનારાં ન બની જાય, તેટલી તકેદારી સાધકે રાખ્યા જ કરવાની છે. એવું જે કરે છે તે જીવતો રહી શકે છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩૧-૩-૧૯૫૨

સંતોનાં જીવનની પ્રેરણા

જીવદશાવાળું જીવન તો ખરેખર અજ્ઞાનમય, અપૂર્ણ અને દુઃખમય લાગ્યા કરે છે. તેટલા કારણથી તેનાથી ભાગી જઈ (પોતાની અપરા પ્રકૃતિને જેણે પરા પ્રકૃતિમાં લઈ જવી છે, એટલે કે દૈવી પ્રકૃતિને પ્રાપ્ત કરવાની હૃદયમાં ઉત્કટ તીવ્ર ઝંખના જેને પૂરેપૂરી સાચી લાગેલી છે એણે) સંસારના જીવનનો ત્યાગ પણ કરવાનો નથી. આપણી આગળ મહાન પુરુષોનાં, મહાન ભક્તોનાં, મહાન સાધકોનાં અને અનેક એ માર્ગે વિચરેલા

આત્માઓનાં જીવનચરિત્રો પડેલાં છે. તેમાંથી દૈવી જીવનની શક્યતા વિશે આપણા હૃદયને શ્રદ્ધાનું બળ મળી શકે એવું ઘણું ઘણું તેમાં હોય છે, જો તેમનાં પરત્વે આપણું હૃદય રેડાયેલું અને રંગાયેલું હોય તો. જે શ્રદ્ધા આપણામાં પ્રગટે છે કે હોય છે, તેને તેવાં દૃષ્ટાંતો પોષણ અને પ્રેરણા બંને આપે છે.

સાધના લાભલાભ માટે નહિ

જીવપણાથી મુક્ત થવાને કાજે નડતર રૂપ જે કંઈ હોય તો તે જીવનું પોતાનું જ અહમ્ છે. એ અહમ્ને જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ટાળતાં રહેવાનું સાધકે જાગૃતિ સેવી સેવીને શીખવાનું રહે છે. એ જેનાથી થઈ શક્યું તો જાણવું કે તેનું કામ પાક્યું કે ફળ્યું. આપણે કોઈ સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ લાભલાભ માટે પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરવાની નથી. જ્યારે આપણા હૃદયમાં એવી આધ્યાત્મિક ભૂખની જ્વલંત જ્વાળા પ્રગટે છે, તે વેળા તે કોઈ પણ લાભલાભનો વિચાર કરવાને બેસી શકતી નથી, તેવો સાધક તો બસ તેની શોધમાં નીકળી પડ્યા વિના રહી શકતો નથી.

ભાવનું માહાત્મ્ય

હૃદયનો ભાવ જો જાગૃત રહ્યા કરે, તો જેમાં ને તેમાં તે જીવતો રહી શકે. ભાવ જાગતો જો ન રહી શક્યો તો સાધક તૂટી પણ પડે. તેને તો પછી જે તે બધું ભારે બોજા કે ભારરૂપ લાગે. એને તે વેળા કંટાળો, ત્રાસ, સંતાપ, અમૂંઝણ, અડચણ, અશાંતિ, ક્લેશ આદિ બધું જ લાગ્યા કરવાનું. તેથી જ્યારે એવું લાગે ત્યારે ત્યારે આપણે પોતે વધારે ઊંડા ઊતરી અંતર્ભૂખ બની પ્રભુની કૃપામદદ માટે પ્રાર્થના કર્યા કરવી. તેમ કરી કરી હૈયામાં પાછો ભાવ જાગૃત કર્યા કરવો. ભાવ એ પરમ સાધન છે. ભાવ

એ શક્તિનું મૂળ છે. એ જ જીવનનો સાચો સાથી છે. એનાં ઓથ અને હૂંફ અનુભવે જ સમજાય. ભાવ જો રહ્યા કર્યો તો સાધક જેની તેની ઉપર તરતો રહી શકવાનો. બાકી તો કોઈનું કંઈ કશું ગજું નથી. જેમાં તેમાં ભાવની તો ખાસ જરૂર રહેવાની જ. ભાવ વિના કશું જ ન બને.

બધાંનું ઘરેડિયું અને આડંબરી જીવન

પોતાને સાધક જણાવનારા કે માનનારા કેટલા એવા છે કે જેઓ પોતાના હૃદય ઉપર હાથ મૂકી કહી શકશે કે પોતે શ્રીપ્રભુની પ્રેમભક્તિમાં મશગૂલ છે, અથવા તો એની પ્રેમભક્તિથી જીવતા રહેલા છે ? આપણે બધાં શ્રીભગવાનને જ ચાહી રહેલાં છીએ, એમ કેવી રીતે કહી શકીએ ?

આપણને રોમે રોમ તેના કાજે આગ લાગેલી છે ખરી ? કે માત્ર પોકળ શબ્દો જ બોલી રહેલા છીએ ? માફ કરજે મને, પણ આજકાલ હું તો શબ્દોની આડંબરી ભાષા વપરાતી અનુભવી રહ્યો છું. ભાવ વિનાનો સૂનો વહેવાર ચાલી રહેલો દેખી રહેલો છું. સહુ કોઈ પોતપોતાની સ્વાર્થપરંપરામાં રમત રમી રહેલું છે. એમ ઘરેડ બસ ચાલ્યા જ કરે છે. બધાં જ આંખ મીંચીને એ દોટમાં દોડ્યા કરે છે. કોઈને કંઈ કશું સ્વતંત્રપણે વિચારવાની ફુરસદ સરખી પણ મળતી નથી. કોઈ ઊભું રહેતું પણ નથી.

સંસારમાં જ પ્રભુમય જીવન

પરંતુ આપણે તેમ કર્યે પાલવવાનું નથી. આપણું જીવન એવું જીવન જીવવા કાજે નથી. જેટલું જિવાશે તેટલું ભલે, પરંતુ જે કંઈ જીવશું, તેમાં આપણાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ તો આકાશ-ગામી રહેવાનાં અને હોવાનાં. આપણે એવા રગદોળાયેલા અધોમુખી સંસારમાં ભલે રહ્યાં. અને તે સંસાર તેવો હોવા છતાં

આપણે તેમાં તેવા રંગે શ્રીપ્રભુકૃપાબળથી રંગાવું નથી એવો મરણિયો નિર્ધાર રોજ ને રોજ પાકો કરતાં રહેવાનું છે. જીવનના આવા પ્રકારના ધ્યેયથી જીવવાનું કરતાં આપણે તેવા સંસારમાં છીએ તો એકલાં, પણ જો આપણે સાચા દિલથી જીવનની સાધનામાં લગાતાર પ્રેમભક્તિથી રંગાવાઈ જવાને, હૃદયથી ઉત્સુક બન્યા કરતાં હોઈશું, અંતરમાંના પ્રભુને જાગૃત કરી કરીને પ્રાર્થના દ્વારા એની કૃપામદદ મેળવ્યા કરીશું, તો એની ઓથ અને સહારો જીવનમાં મળ્યા કરે છે, એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો રહે છે. તે જ કારણથી સાધક પોતાની જાતને કદી એકલો માની શકતો નથી. માત્ર એણે સતત એટલું સાવધ રહેવાનું છે કે તે કાદવમાં રગદોળાતો તો નથીને ? તે કાદવમાં ભલે હોય. કાદવના વાતાવરણમાં પણ ભલે હોય, તેમ છતાં તેનાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ તો તેનામય થઈ જવાનાં નથી, અને એથી મુક્તપણે પોતે રહ્યા કરશે. એવા થવા કાજે પોતે પળેપળ જાગૃત રહ્યા કરશે. એના મનની દશા તો તેવાપણાની નથી. એટલી અને એવી પાકી, સાચી અને પૂરી ખાતરી સાધકના દિલમાં તો તે વેળાએ જાગી ગયેલી હોવી જોઈશે. પ્રત્યેક વિચાર, વૃત્તિ, ઊભરો, લાગણી, કામના, આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે જાગતાં તેનો ઉપભોગ નથી કરવાનો, પરંતુ તેવી તેવી વેળા જાગૃત બની બનીને તેમાંથી જે આવેશ અને આવેગ પ્રગટ્યા કરે તેનાથી કરીને સ્મરણભાવનામાં વિશેષ એકાગ્ર અને કેંદ્રિત બન્યા કરવાનું છે તે જાણવું.

આવેગો કેમ જિતાય

પ્રાણ (આધારનું એક કરણ)ની ભૂમિકા જ્યાં સુધી જીવદશાની છે, ત્યાં સુધી ભક્તિનું સાચું સ્વરૂપ સાધક કદી પામી શકવાનો

પણ નથી. તેથી પ્રાણની શુદ્ધિની પ્રથમ અનિવાર્ય જરૂર ઊભી થતી હોય છે. પ્રાણના સ્વરૂપમાં જે આવેશ, આવેગ, લાગણીઓ, ઊર્મિઓ આદિ છે, તે તો જીવદશાનાં હોવાથી જીવ તે તે જે પળે ઊઠે કે જાગે તે તે પળે તેમાં જ ભેરવાઈ પડવાનો. તે પ્રમાણે જ વર્તવાનો અને સમજવાનો. એટલે તેનાથી પર જવાની શક્તિ ક્યાંથી તે લાવી શકવાનો ? સાધકની આધ્યાત્મિક ભૂખ જો ખરેખરી અને સાચી હોય છે, અને જો તે બળવાન પણ હોય છે, તો અંતરમાંના પુરુષના તે તે કાળે સાવચેતીના સાદને તે સાંભળી પણ શકે છે, અને તેનો તે અમલ પણ કરતો હોય છે. બાકી તો પ્રાણનાં પોતાનાં આગ્રહીપણાં, આશા, ઈચ્છા, કામના વગેરે જીવ ઉપર સવાર થયેલાં જ હોય છે.

તારી કઈ બહેનને ત્યાં પૂજ્યશ્રી રવિશંકર મહારાજ પધારે છે ? હું તો તારા જેવા સાધકોને જીવનવિકાસભાવે કેટકેટલું ઝંખું છું ! જેના પરત્વે આશા હોય, તેઓ ઊંચે આવી શકે તે કાજે મને તો કેટકેટલું દિલ હોય ! સંસારવહેવારથી કોઈ રીતે ગભરાવાની જરૂર નથી. ત્યાં તો મહાપરાક્રમી અને ભડવીરની પેઠે વર્તવાનું છે અને જીવવાનું છે.

‘નિર્બળ કે બળ રામ.’

સાચી નિર્બળતા

રામને પોતાનો બનાવી લેવાની કળા અહીં ભક્તકવિ સુરદાસે આપણને સહજભાવમાં બતાવી દીધી છે. જેનું કોઈ નથી તેનું તે છે. આપણે જો સાવ નિર્બળ થઈ જઈએ, એટલે જે તે બધું શ્રીપ્રભુને જ સોંપી દેતાં હોઈએ, કંઈ કશું જ આપણું ન હોય એમ વર્તતાં હોઈએ અને અહંતા તો જરા પણ ન હોય, સાવ શૂન્યથીયે પણ શૂન્ય હોઈએ, જો એવી દશાવાળા થઈને હૃદયમાં હૃદયથી એને જો

સાદ પાડી પોકારીએ અને પ્રાર્થના કરીએ, તો તે જવાબ જરૂર વાળે છે. દ્રૌપદીનો દાખલો સમજવાને કાજે પૂરતો છે. પહેલાં તો એણે પોતાના ઘણી ઉપર આધાર રાખી એમને સંબોધ્યાં, પછી બીજા વડીલોને, પછી પોતાના બધા જ બળ વડે કરીને પોતાનાં કપડાંને પકડી રહી. પ્રાર્થના તો ત્યારે પણ કર્યા કરતી હતી, પણ પ્રભુ મદદે ન આવ્યા. પોતે પોતાનાથી બનતા સકળ પ્રયત્ન કર્યા. અંતે એણે પોતે બે હાથ ઊંચા કરી શ્રીપ્રભુને પોકાર્યા. પોતે પોતાનું રક્ષણ કરવાને કાજેનું સઘળું જ્ઞાનભાન મૂકી દીધું, એને જ હૃદયની ધા ઝંખીને પોકાર્યો, ત્યારે તે પોતે વસ્ત્રના રૂપે હાજર રહ્યો. પ્રાર્થના કરવાની કળા-‘નિર્બળ કે બળ રામ’-એમાંથી આપણને મળી રહે છે. આપણે તો જે તે બધું કરતાં રહેવાનું છે, અને તે પણ અહંતાથી મુક્ત થતાં રહી રહીને. એનો ભાવાર્થ અને હેતુવાર્થ તો એ છે કે જીવથી બને તેટલો પુરુષાર્થ કરી કરીને તે છેવટના અંત સુધી તેમાં મથ્યા કરે. અને તેમ છતાં સકળ ઉપાયો લીધા કરેલા હોવા છતાં કંઈ કારી ન ફાવે ત્યારે તે પ્રભુને મદદમાં આવવાને પોકારે. જે જીવ શ્રીભગવાનની સંપૂર્ણ શરણાગતિમાં પ્રગટી ગયેલ છે, એવા જીવનાં લક્ષણ કંઈ મારા તારા જેવાં નથી હોતાં. એનું જ નામ સાચા અર્થમાં નિર્બળ કહેવાય. અંતે તો પુરુષાર્થ કરી કરીને પણ એનામાં જ ગળીને મરી જવાનું છે. એટલે એના જ આધારે ઘડાતાં રહેવાનું શીખીએ એ જ ઉત્તમ યજ્ઞ છે.

કામ ઘણું હોય અને આ જીવ તો તને નવરો બેઠો બેઠો કાગળ ઉપર કાગળ લખ્યા કરતો હોય અને તને ઊંઘવા પણ ન દે, એ તે વળી કેવો કૂર હોય !

...ભાઈ તો સદ્ભાવી આત્મા છે. એ જો પોતે આ માર્ગનું શરણું સ્વીકારી શકે તો ઘણી શાંતિ મેળવી પણ શકે, કારણ કે તે તો સમજુ જીવ છે.

આપણે કૃપા કરી કદી પણ એમ ન સમજવું કે આપણું કોઈ નથી. મનમાં કંઈ પણ લાગતાં આ જીવને હૃદયમાં હૃદયથી યાદ કરી પ્રત્યક્ષ કરવો. જોજે ! બધું જ ભાગી જશે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧-૪-૧૯૫૨

ભેદમાંથી અભેદ પ્રગટાવો

સંસારવહેવારમાં સંસારી જીવો ભેદને વધારે મહત્ત્વ આપ્યા કરે છે, તેથી કદી આનંદ સ્વરૂપને પામી જ નથી શકતા. સંસારમાં જે સુમેળ નથી વર્તતો તેનું મૂળ કારણ ભેદમાં રહેલું છે. જીવદશાવાળા તો ભેદને વધારવામાં સમજે છે. ભેદને અભેદમાં લઈ જવાનું તો કોઈક જ રડ્યોખડ્યો જીવ કરી શકતો હોય છે. એટલે આપણે તો એવા રડ્યાખડ્યા જીવ થવાનું છે. જ્યાં જ્યાં ભેદ જણાય ત્યાં ત્યાં તે રીતે આપણે જોવાનું, સમજવાનું કે વર્તવાનું ન હોય. ભેદને વધારવાનું જરાક જો મન કર્યું, તો પછી એ ભેદ જે થોડોક હશે, તે વધારે ને વધારે વધ્યા જ કરવાનો, કદી પણ એકભાવે થઈ શકવાનાં નહિ. સમસ્ત સંસાર ભેદના વર્તનમાં ફસાયેલ છે. એમાં તેથી જ ન્યાય-અન્યાય જ્યાં ત્યાં બધે વર્તાયા કરે છે. ન્યાય-અન્યાય જ્યાં સામસામે બે પક્ષ હોય, ત્યાં જ સંભવી શકે. પક્ષ જ્યાં ભેદ હોય ત્યાં જ સંભવી શકે. આમ, જે તે બધું ભેદ ઉપર ચાલી રહેલું છે. માટે આપણે તો પ્રભુકૃપાથી ભેદનો જ છેદ ઉડાડી દઈને જ્યાં ત્યાં વર્તવાનું છે. જ્યાં પક્ષ જ નથી રહેતો તો પછી ન્યાય-અન્યાયપણું ક્યાં જોવાનું રહે છે ? જીવનની મૂળ વાસ્તવિકતામાં ભેદ નથી. ત્યાં તો અભેદ જ પ્રવર્તે છે, કારણ કે જો ભેદ હોય તો ભેદમાં આનંદનું ટકવું, જીવવું, ફાલવું, બહેલાવું વગેરેની શક્યતા જ ન રહીને ? અભેદમાં જ આનંદ પ્રગટી શકે છે. અભેદની ભૂમિકા થયા વિના

શિવના અસલ સ્વરૂપને પામી પણ શકાતું નથી. માટે આપણે તો જ્યાં જ્યાં ભેદ હોય, સૂઝે, જડે, ઊગે, જણાય ત્યાં ત્યાં ભેદનો જ્ઞાનભક્તિભાવે ઉચ્છેદ કેમ થઈ શકે, તેવી રીતે વિચારીને વર્તવાનું હોય.

પ્રેમભાવથી સહેવાના માર્ગ

એવી રીતે વર્તવા જતાં ઘણું સહન કરવાપણું બનવાનું જ, પરંતુ એવા સહન કરવાપણામાં જો ક્યાંય કંટાળો, ત્રાસ, સંતાપ, ક્લેશ, અણગમો, ચીડ, ક્રોધ આદિમાંનું કશું પણ રહ્યું હશે, તો તેવું સહેવું માનવીથી ઝાઝી વાર બની શકવાનું નથી. તે છેવટે ના છૂટકાની વૃત્તિથી સહન તો કરશે. એવી રીતે સંસારવહેવારમાં જે તે બધાં સહન તો કરી રહેલાં જ છે, પણ એમાં તો જીવનનું ક્યડાવાપણું રહેલું છે. એવા સહન કરવાપણામાં જીવનને લથડાવાપણું રહેલું છે, ક્યડાવાપણું રહેલું છે અને એમાંથી જીવનનું પતન થવાપણું બનતું હોય છે. જીવ વધારે ને વધારે રાગદ્વેષના સકંચામાં સપડાતો હોય છે. એવી રીતે સહેવા-પણામાંથી જીવ વધારે ને વધારે દુઃખી, અસંતોષી, અધીરો, ટૂંકા મનનો, વધારે સ્વાર્થી અને વધારે એકલવાયો બનતો જતો હોય છે. એવો જીવ બીજાં જીવોનાં દૂષણો અને અવગુણો જોવાને જ પ્રેરાયા જતો રહ્યા કરે છે. એવાને પછી ક્યાંયે નિરાંત પણ મળી શકતી નથી. માટે સંસારવહેવારમાં જે સહેવાનું બને, તેને તપભાવનાથી પ્રેમભક્તિથી પોતાના જીવનવિકાસના યજ્ઞ કાજે તે તે બધું જ સહન કરવાપણું છે, તે જ પ્રભુનાં ચરણકમળમાં અર્પવાનો અર્ધ્ય છે, એવી ભાવનાથી જે તે બધું સહન કરવાનું છે. એવો રોજબરોજના સંસારના વહેવારમાં જે

તે બધાં જીવ સાથે વર્તવાનો નમ્રમાં નમ્ર જીવતોજાગતો નેક દિલથી સાચામાં સાચો અને પૂરો પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો છે. એવો જે પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, તેવા જીવને કોઈ સાથે પણ કશી ફરિયાદ કરવાપણું નથી રહેતું. જો કંઈ રહે છે, તો તે પોતાની જાત પરત્વે જ રહ્યા કરે છે.

સંસારમાં ફૂલચંદન જેમ જીવો

સંસારવહેવારમાં તો ભેદ જ રહ્યા કરવાનો. પાણીને કોઈ કહે કે ‘તું કેમ નક્કર નથી ?’ તો તે તેનું અજ્ઞાન કહેવાય. તેમ સંસારવહેવારમાં તો બધાં જ જીવો જીવદશાવાળાં હોય અને જીવમાં દ્વંદ્વની વૃત્તિ જ હોય અને દ્વંદ્વમાં તો ભેદ રહે જ, પણ પાણીમાં જો ઘનતા આણવી હોય તો એ કાજે પ્રયત્નની જેમ જરૂર રહે છે અને પાણીને પણ ઘનસ્વરૂપમાં કે વાયુના સ્વરૂપમાં પલટાવી શકાય છે, તેમ આપણે જીવનમાં જ્યાં ત્યાં બધે પ્રવર્તતા ભેદને પલટાવવાનું રહ્યા કરે છે. એનામાં અભેદની રીતે આપણે વર્તવાનું કર્યા કરવાથી એનું સ્વરૂપ પલટાઈ શકવાનું છે તે જાણજે. જે જીવ બીજાંને આનંદ આપે છે તેનેયે આનંદ મળે છે. આપણે તો શ્રીભગવાનને રાજી કરવા છેને ? તો શું ભગવાનની આગળ આપણે આપણાં રોદણાં રડીશું ? અને આપણાં દુઃખો સંતાપ વગેરેથી એને રીઝવી શકીશું ? એને ચરણકમળે તો ફૂલ, ચંદન આદિ ચઢાવવાનો પ્રચલિત રિવાજ છેને ? ફૂલનો શો અર્થ થાય ? પૂરેપૂરા વિકસિત થઈને એની સંપૂર્ણ સુવાસ સાથે એને ચરણે પ્રેમભક્તિભાવે સમર્પિત થઈ જવું તે. ચંદન જો જીવતા વૃક્ષમાંથી કપાઈ સુકાઈ સુકાઈ ટુકડે ટુકડા બનીને, તેટલાથી પણ ન ચાલતાં ખૂબખૂબ ઘસાઈને પૂરું મુલાયમ બને છે, તે પળથી ભગવાનને ચરણકમળે તેને ચઢાવાય છે. આપણે પણ તેવા જ બનવાનું છે.

ભગવાનના શરણથી આનંદ જ

હું તો તને આદર્શ બતાવું છું. પ્રભુકૃપાથી તેવા યજ્ઞકાર્યમાં તારી સાથે આ જીવ છે. એની મદદ મળ્યા કરે, એની ઓથ, હુંફ તને હૃદયમાં પ્રગટ્યા કરે, એવા હૃદયના આર્ત અને આર્દ્રભાવે પ્રાર્થનાના પ્રયોગ કરતી રહેજે. મારે તને દુઃખી જોવી નથી અને દીન પણ જોવી નથી. તારા જેવા સાધકોને નમાલા જોવા કરતાં તો હું ન જ હોઉં તે મને વિશેષ ગમે છે. તું જે તે બધું ઉન્નત મસ્તકે (પણ તે સંપૂર્ણ નિરભિમાનપણાથી) સંસારવહેવારમાં સેવ્યા કરે એવી ભાવના છે. તારાં આંસુ અમારાથી જોઈ શકાતાં નથી, તો તારું દુઃખ તો કેમ જોયું જાય ? પણ આપણે જીવભાવે તો રહેવું નથી, તો જીવવું તો કેમ જ હોય ? જીવવૃત્તિમાં દુઃખી થવાપણું રહેલું છે. આપણે તો જીવવૃત્તિ જ જ્યાં ટાળવી છે, ત્યાં પછી મનથી મનમાં દુઃખી થવાપણું પ્રગટી જાય તો કેવું લાગે ? માટે આપણે તો તેવી વેળા જેને હૃદયમાં હૃદયથી માનવાનું કરેલું છે, તેને હૃદયમાં જિવાડવો અને એનું શરણું પ્રેમભક્તિભાવે ત્યાં શોધવું. એને આપણે તે વેળા છતો કરવાનો રહે છે. તારું બધું જે કંઈ હશે, તેથી તું મોકળી જરૂર બનશે.

એક આરજૂ તને....! છે કે આપણે મરદ બનવાનું છે. જીવતી થજે. તું કશાથી લેવાઈ જાય કે અંજાઈ જાય કે અટવાઈ જાય કે ચગદાઈ જાય તો મને પ્રભુકૃપાથી જે... મળેલ છે તે આ નહિ.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧-૪-૧૯૫૨

તા. ૨૯-૩-૧૯૫૨નો ભાઈનો કાગળ મળ્યો. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું :-

હમણાં પૂજ્ય...બહેન આવ્યાં, ખૂબ દુઃખથી ભરેલાં, અંતરની સગડીથી બળતાં અને આંસુ સારતાં, પણ તે વાડજ (બસ સ્ટેન્ડ) સુધી. પછી ચાલવાનું સૂઝ્યું. થોડુંક ચાલ્યાં ત્યાં જ એમને શાંતિ વળી. એ પણ એમને એક સુંદર અનુભવ થયો.

તા.ક....બહેને એક ભજન વંચાવ્યું. ‘તું ભગવાન આગળ તારી ફરિયાદો રજૂ કરવા દુઃખથી ભરેલે ચહેરે જઈશ ના. એ તો બધું જાણે છે અને જે તે યોગ્ય, યોગ્ય કાળે કરશે જ.’

અમારું હૈયું કંઈ પથ્થરનું નથી હતું. તે વાંચી શું થયું હશે ! પણ તું જરા ગાંડી છે. તેં પોતે જ પાછું સમાધાન મેળવી લીધું અથવા તને પોતાને એવું સમાધાન મળી ગયું એ જ પ્રભુકૃપા. તું જરા વિશેષ લાગણીપ્રધાન જીવ છે. આપણે તો જે તે કર્યા જ કરવાનું છે, અને તે પણ આપણા પોતાના કાજે.

સદ્ગુરુનો આચાર પછી જ ઉપદેશ

આ જીવને સાધનાકાળમાં પળવાર નવરાશ મળતી ન હતી. બસ કામ, કામ ને કામ. તેથી મને લાભ જ થયો છે, હાનિ થઈ નથી, અને અત્યારની વાત તો કરતી જ રખે ! મને પોતાને તો ઘણાય અન્યાય થયા છે. તેની કથની કે ઈતિહાસ તને ક્યાં લખું ? આ જે...ભાઈ આદિ છે, એમને હું કેવા મારા હૈયાના ભાવથી ચાહતો હતો ! એમને મળવા જવા કરવા આ જીવ ગરીબ હોવા છતાં તે વેળા એક પૈસો પણ ખર્ચ કરવો એ પોષાય એવું ન હતું, તેવી દશામાં પણ પૈસા ખરચીને હું મળવા જતો, પણ હૈયાના ભાવને સત્કાર મળે એવાં એમનાં હૈયાં જ ન હતાં. મિત્રોને હૈયાના ભાવથી પ્રેમભાવ કરવા જતાં સામો એને સત્કાર ન મળતો, મળ્યો તો ન હતો જ પણ તેથી આપણે શું ? મેં તો તેમ છતાં તેમને પ્રેમ જ કરી જાણ્યો છે, ...સંસ્થામાં કામ કરતાં કરતાં

અને તે પણ ઘણું- આ જીવને ન્યાય જ મળ્યો છે કે કેમ તે જોવાનું કામ આપણું ન હોય. તેમ છતાં મનમાં પણ તે કાજે ઓછું આણ્યું નથી. મિત્રો ઉપરનો સદ્ભાવ ઊલટો વધ્યો હતો પણ ઘટ્યો નથી. એટલે મેં જે કર્યું નથી તે કહેલું નથી. જીવનમાં પ્રભુકૃપાથી અને શ્રીગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી જેમ વર્તાયું છે, તે જ તને કહું છું.

પ્રેમભક્તિથી અદ્ભુત પ્રાપ્તિ

આપણે ન્યાયઅન્યાય કશું જોવાનું હોય નહિ, આપણે તો જે તે જીવનના વિકાસ કાજે કરવાનું હોય, અને તે પણ પ્રભુપ્રીત્યર્થે. ત્યાં પછી તેમાં જે જે બીજાં નિમિત્ત બને, તેમાં તેઓમાં વળી શું જોવું ? તને દુઃખ લાગ્યું છતાં તને પોતાને જ તેમાંથી સમાધાન મેળવી લેવાનું સૂઝ્યું તે વાંચી મનમાં રાજી થયો કે તું ખોવાઈ તો જાય છે, પણ પાછી જડે છે ખરી ! આવું બધું થતાં આપણે કેવું વલણ રાખવું તે અંગે તને લખી તો ગયો છું, વધારે શું લખું ? ખાંડીબંધ પત્રલખાણોનાં વાંચનથી કશી સમજણ પ્રગટી નથી શકતી. એ તો હૈયાં જ્યારે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે એકાગ્રતા અને કેંદ્રિતતા અનુભવે, તો તેમાંથી જે જ્ઞાન મળે છે, તે જ આકરા અને કસોટીના પ્રસંગમાં ખપમાં આવી શકે છે, તેથી કૃપા કરીને હૈયામાં હૈયાને મિલાવીને એકાગ્ર અને કેંદ્રિત (અને તે પણ હૈયાની પ્રેમભક્તિથી માર્દવતાયુક્ત બનીને) કર્યા કરીને, ત્યાં એને પોકારીને એની સાથે વાતોચીતો કરવાનું (અલબત્ત, મૌનભાવે) તો જે મળે છે, તે અદ્ભુત હોય છે. શીખવાનું તો તે છે. સંસાર તો તપીતપીને શુદ્ધ થવાને યજ્ઞની વેદી છે. તેં હજી બીજે બધે સંસારનાં અનેક પ્રકારનાં કુટુંબોનું વાતાવરણ જોયું નથી. તે હિસાબે અને ગણતરીએ તો આપણે ત્યાં કશું નથી, ઊલટું સારું છે.

દૈવી ચેતનાને છતી કરો

ઘણાં મને કહે છે કે 'તમે વહુ કે વિધવા બન્યા હો તો તમને ખબર પડે.' ભાઈ ! અમે તો બધું જ બનેલા છીએ. અમને જેની તેની બધી ખબર પડે છે, પણ લાગણીવાળા જીવને થોડાકનું પણ વિશેષ લાગ્યા કરે છે. તું અમથી અમથી ભડકે છે એમ તારા ઉપર આરોપ મૂકવાનો હેતુ નથી. તેથી તેટલું અમને સવિશેષ લાગે છે. અમને ભારે શરમમાંથી બચાવવા તે તારા જેવા સાધકનું કામ છે. એકદમ કશું નથી બની જતું તે સાવ સાચું છે, કારણ કે આપણે જે પાર્થિવ ચેતનામાં સદા રહીએ છીએ, તેનો પાયો અજ્ઞાનમાં જ નહિ પરંતુ અચેતનામાં (તને જે શબ્દની સમજણ ન પડે તે કોશમાં જોઈ લેવો) એટલે કે જડતામાં રહેલો છે. આમ, પાર્થિવ ચેતના આપણામાં જેને matter કે પદાર્થતત્ત્વ જેવું કહેવામાં આવે છે, તેમાં અને જડશક્તિમાં તે અદૃશ્ય થઈ ગયેલી છે. તેનો વિકાસ આપણે પ્રભુકૃપાથી કરતાં રહેવાનું છે. એટલે તે ચેતનાને આપણે છતી કરવાની છે. તે તો દબાઈ જઈને પોતે પડેલી છે જ, પણ તે છતી થાય તે કેમ બનવાનું જો આપણે પોતે જ જીવની રીતે વર્તવાનું કરીશું તો ? એટલે આપણે પોતે તો સકળ વહેવારવર્તનમાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે જ વર્તવાનું છે તે જાણજે.

તા.ક. કદી દુઃખી કે હતાશ ન થતી. નહિતર અમને શું થશે તેનો ખ્યાલ પ્રગટાવજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨-૪-૧૯૫૨

યુદ્ધ આપ્યાં કરો

જીવને જ્યારે જ્યારે ઊર્ધ્વ માર્ગ પરત્વે આરોહણ કરવાનું થાય છે, ત્યારે તે કદી પણ એકદમ સોંસરું થઈ જતું હોતું નથી.

અમે હિમાલય ગયા હતા તે વેળા અમે જતા હતા તો ઊંચે જ. અમારી નેમ અને હૃદયમાં સતત જીવતો ખ્યાલ તો ઊંચે આવેલા તીર્થમાં જ જવાનો રહ્યા કરતો હતો, પણ કેટલીય વાર ઊંડામાં ઊંડી ખીણમાં અમારે ઊતરવાનું થતું, અને તેમાંથી વળી ઊંચા પથ ઉપર અમે ચઢતાં. એમ ઊંચે ને ઊંચે ચઢ્યા કરતાં હોવા છતાં પાછું ખીણમાં ઊતરવાનું થતું. એવો ક્રમ રહ્યા કરતો, તેવું જ સાધનામાર્ગનું છે. સાધનામાર્ગમાં અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ, ઉપાધિઓ, ગૂંચો, ગૂંગળામણો, અથડામણો, ઘર્ષણો, ક્લેશ, સંતાપ, વિઘ્નો વગેરે નડવાનાં જ, અને તે પણ ઘણાં ઘણાં જરૂરનાં છે. ઈચ્છાશક્તિનું સફળ થવાપણું ન થતાં તેને વધારે કટ્ટર ચડસ પણ ચઢે છે. ઈચ્છાશક્તિનું પોતાની ભાવના અને ધ્યેયની રીતે સંતોષવાનું ન થતાં તે પણ પોતાનો આગ્રહ લઈ બેસે છે, એવું પણ કેટલાકમાં જરૂર જરૂર બને છે. તે ઉપરાંત ઈચ્છાશક્તિને વાળવાને અને તેજસ્વી કરવાને કારણે, જીવનમાં જ્યાં જ્યાં યુદ્ધ સાંપડે છે અને તેનો પ્રખર સામનો કરવાનું જિગરથી બને છે, તેમાંથી પોતે પોતાની શક્તિને પિંછાની શકે છે. એમ એની શક્તિ, સામો પડકાર કરતાં બળોને પરાજિત કરવાને સદાય મથતી રહેતાં રહેતાં, તે વધારે ને વધારે છતી થતી જતી હોય છે. એમ યુદ્ધ કરતાં કરતાં સાધકનો આત્મવિશ્વાસ વધારે ને વધારે પ્રકાશતો જાય છે. પોતે પોતાના ઉપર અટલપણે ઊભો રહેતો જ્યારે અનુભવી શકે છે, તે વેળા એવાને પોતાના સ્થળ ઉપરથી ચળાવી શકવા કોઈ પણ શક્તિમાન થઈ શકતું નથી. એમ યુદ્ધનો સામનો કરતાં કરતાં સાધકના જીવનમાં અનેક ગુણોનો પણ વિકાસ થયા કરતો રહે છે. એ એની મોટામાં મોટી મૂડી બની રહે છે.

સ્વપ્રયત્નની અનિવાર્યતા

સાધકનો સ્વપ્રયત્ન અનિવાર્ય છે. મૂર્ખ અને સાવ અજ્ઞાની લોક 'બધું જ ગુરુ કરી દેશે' એમ માની કશું પણ કર્યા કારવ્યા વિના એમ ને એમ પડ્યા રહે છે. તેમનાથી કશું વળી શકવાનું નથી. સર્વ કરણોની સંપૂર્ણ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકની શરણાગતિ પ્રાપ્ત થઈ ગયા કેડે તેવી દશા સંભવી શકે છે. આ તો પોતાને કંઈ કશું કરવું નહિ અને કરવાનું સોંપવાનું માત્ર મોઢેથી કહ્યા કરવું છે. મનમાં, હૃદયમાં તેવા પ્રકારનાં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ કે નિષ્ઠા તો જાગેલાં હોતાં નથી. પોતાના જીવનવિકાસના ધ્યેયને અનુરૂપ સતત એકધારી દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ તો એના સકળ કંઈ થતાં રહેતાં કર્મમાં રહેતાં હોતાં નથી. જેનું કંઈ કશું ઠામઠેકાણું રહેતું નથી. હજી નામસ્મરણ જેવા સરળ સાધનનું તો કશું જ ઠેકાણું છે નહિ. જેને 'ગુરુ' માને છે તેનું પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે સકળ કર્મના અંતરમાં જ્ઞાનભાન તો મુદ્દલે રહેતું નથી, તેવો જીવ જો ગુરુને પોતાનું બધું કરવાનું ચાહે કે કહે તો ગુરુને એવા પામર ઉપર શું થાય તે આપણે વિચારવાનું છે. માટે જ તને કહું છું કે તારે ઉપલી કોઈ દલીલોને કોઈ દિવસ ભૂલેચૂકે સાંભળવી નહિ, નહિતર સ્વપ્રયત્નમાં મંદતા આવી જવાની. સ્વપ્રયત્નમાં અહંકાર ન રહે, તેની પૂરી તકેદારી રાખવી. સ્વપ્રયત્ન બને તેટલો એકધારો સતત, ખંડિત થયા વિનાનો ચાલ્યા કરે તે તો ઘણો ઘણો જરૂરનો છે તે જાણજે.

તાદાત્મ્યભાવની આવશ્યકતા

સાધના કંઈ થોડા દિવસમાં કે થોડાં વર્ષોમાં થોડી જ પૂરી થઈ જતી હોય છે ? તે એટલા કાળમાં સિદ્ધ થઈ જાય એવી ક્રિયા નથી. આપણા આધારમાં જે જે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને

અહમ્ આદિ રહેલાં છે, તેમને તેમને પોતપોતાનાં લઢણો, ટેવો, સમજણો, વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણીઓ, કામનાઓ, તૃષ્ણાઓ, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, ઈર્ષ્યા આદિ અનેક અનેક રહ્યા કરે છે. તે તે કરણો તેમને દઢપણે વળગી જ રહે છે. આ બધાંનું આપણે નિત્ય નિત્ય પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક શ્રીભગવાનને ચરણકમળે સમર્પણ કર્યા કરવાનું રહે છે. તે પણ કંઈ એકદમ થઈ જતું હોતું નથી. એમાં પણ આધારનાં કરણોનો જબરો વિરોધ જાગતો હોય છે. આપણાં કરણો અનેક પ્રકારની માગણીઓ પણ કર્યા કરે છે. શુદ્ધપણે તેઓ સમર્પણ પણ કરી શકતાં હોતાં નથી. એમાં કંઈ કંઈ પ્રકારનો આગ્રહ છુપાયેલો રહ્યા કરેલો હોય છે. પ્રાણની કામનાઓ પણ તેમાં સંડોવાયેલી હોય છે. તે બધી સૂક્ષ્મ, ગૂઢ, ગહન અને છૂપી રમતી લીલાને આપણે પારખી લેવી પડશે, અને તેનું નીંદામણ કર્યા કરવાનું રહે છે. એવી પ્રત્યેક ક્રિયામાં હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થનાભાવે ગુરુની કૃપામદદ સાધકે યાચ્યા કરવાની છે. ગુરુના હૃદય સાથે સાધકના હૃદયના પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકના તાદાત્મ્યભાવ સાથેના સંપૂર્ણ મિલનની પરમાવશ્યકતા રહેલી છે. એવું થતાં, માગતાની સાથે મદદ મળતી અનુભવી શકાય છે, એવો આ જીવનો જીવતો-જાગતો અનુભવ છે, પણ આ રીતે હજી સુધી કોઈ જીવે કરી જોયેલું નથી, અને હજી કોઈ કરી પણ શકતાં નથી. માર્ગમાં આગળ ન વધી શકાવાનાં ઘણાં ઘણાં કારણો રહેલાં છે, પણ જો માર્ગે ધપવું જ હોય તો સ્વપ્રયત્ન એ તો અનિવાર્ય શરત છે અને જો જીવનના ગુરુની કૃપામદદ જોઈતી હોય તો સાધકે પણ તેની શરતોનું અનિવાર્યપણે પાલન કરવું જ પડશે અને તે પ્રમાણેનો યોગ્ય પૂરેપૂરો અમલ થઈ ગયેલો અનુભવાઈ જવાતાં અને એના પરત્વેનો ગુરુના હૃદયને પૂરો સંતોષ થઈ જતાં એનું જે તે યોગ્ય

થયા જવાનું છે. સાધકનાં મનહૃદય અને ગુરુનાં મનહૃદય જો એક થયા કરતાં ન હોય, તો તેવા કામમાં પણ શા ભલીવાર પ્રગટે? સંસારવહેવારમાં પણ જે કામ બે કે ત્રણ વ્યક્તિએ ભેગાં મળીને કરવાનાં હોય છે, તેમાં પણ તે તે જીવોનો એકરાગ, એકમેળ થયો હોય, તો જ તે યોગ્ય પ્રકારે બની શકે છે. મહાસભાની પ્રવૃત્તિનું યોગ્ય પ્રમાણે વર્તન થઈ શકે તે કાજે તેના નેતાઓ બધાંને એક થઈને તેને પાર પાડવાની હાકલ પાડ્યા જ કરે છે. તેવી જ રીતે સાધનામાં પણ સાધક અને ગુરુના એક બનવાપણા ઉપર ઘણો આધાર રહેલો છે.

સમર્પણ કેવું થવું ઘટે

સાધનામાર્ગમાં સમર્પણ એક ઉત્તમ પ્રકારનું સરળ, સહજ સાધન છે. પ્રત્યેક થતાં રહેતાં કર્મ, વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણી, ભાવના, ભાવ, પ્રાણના આવેશો, આવેગો, કામનાઓ, આશાઓ, તૃષ્ણાઓ, લોલુપતાઓ વગેરે વગેરે અનેકમાં અને બુદ્ધિના જડ આગ્રહો, સમજણો, ગમા-અણગમા આદિમાં સાધકે જાગૃતિ રાખી રાખીને એમને બધાંને શ્રીભગવાનને ચરણે પ્રેમભક્તિપૂર્વક સમર્પણ કર્યા કરવાનાં રહે છે. કશું જ જીવનું જીવપ્રકારનું ન રહે એવું થયા કરવાનું છે. તેવું સમર્પણ કંઈ એકદમ થઈ જતું હોતું નથી. એ તો ધીમે ધીમે થતું જાય, અને તે પણ જો એવું જ્ઞાનભાન જેમાં ને તેમાં ચેતનપૂર્વકની જાગૃતિ સાથે રહ્યા કરતું હોય તો જ. શરૂઆતમાં તો પોતે પોતાને સમર્પણ કર્યા કરવાનું છે, એવું પણ ભાન તે જીવ રાખી શકતો હોતો નથી. જેવી જેવી અને જેટલી જેટલી તૈયારી ને પ્રેમભક્તિ-જ્ઞાનપૂર્વકની ઝંખના તેમ તેમ તેનું થયા કરે છે. તેથી સાધકે વારંવાર પોતાના અંતરમાં ડૂબકી મારી મારીને નજર કર્યા

કરવાની ઘણી જરૂર રહે છે, તો એને સમજાશે અને જણાશે કે સમર્પણની તો સાવ ગેરહાજરી છે. એને પોતાનાં થતાં રહેતાં કર્મમાં અને મન, પ્રાણ અને બુદ્ધિનાં સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ આકારવર્તનમાં શ્રીપ્રભુનું કે સદ્ગુરુની ચેતનાસ્મરણભાવનાનું ક્યાંય પણ ભાન રહેતું નથી. તેથી આપણે તો જે જે કરવાનું છે, તે પ્રમાણે જો દૃઢતાપૂર્વક હૃદયમાં હૃદયથી વળગી રહીને કર્યા કરીશું, તો જ તે થઈ શકવાનું છે, બાકી તો નહિ.

સાધનાની સૂક્ષ્મ યાવી

સાધકે હિંમત હાર્યે ચાલવાનું નથી. કંટાળ્યે પણ પાલવી શકે તેમ નથી. સાધકને આમેય સંસારમાં સુખ, શાંતિ, સમતા, ધીરજ આદિ ગુણો જેટલું પણ મળી શકવાનું નથી. તેના હૃદયને ત્યાં પણ આરામ, સંતોષ તો મળી શકવાનાં નથી. જો ક્યાંય પણ એવો એનો વધારેમાં વધારે સંભવ રહેતો હોય, તો તે આ ક્ષેત્રમાં, અને તે પણ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક સાચેસાચી હૃદયની ખરી દાનતથી તે વળગી ને વળગી રહેવાનું કરે તો. સાધકનું હૃદય અને સદ્ગુરુનું હૃદય એ બંનેનો તદ્દન એકરાગ અને એકમેળ-એ આ સાધનામાર્ગની ફેતેહની એક સૂક્ષ્મ યાવી છે તે નક્કી જાણજે. તારામાં ભાવના છે અને જો તું કરી શકે, તો તને કંઈક અનુભવ એની કૃપાથી થાય.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩-૪-૧૯૫૨

રામનવમી

કર્મ શું અને અકર્મ શું ?

અજ્ઞાનમાં રહીને થતાં જતાં કર્મ તે કર્મ જ ન કહેવાય. તેમ જ અહંતાથી કરીને જે કર્મ થયાં જતાં હોય તે પણ કર્મ ન ગણાય. એવાં કર્મો તો બીજાં અનેક કર્મોનાં બંધનો

જન્માવનારાં બને છે. એવાં કર્મ વડે કરીને જીવદશા વધારે ઘેરી બનતી જાય છે. નથી એમાંથી શાંતિ, સમતા, પ્રસન્નતા આદિ સાંપડી શકતાં કે નથી સાચું સુખ કે આનંદ મેળવી શકાતાં. સાચી રીતે કહીએ તો સંસારવહેવારનાં જે તે બધાં કર્મો જીવ પોતાના અહંકારને પોષવા અથવા તો મમતા, મોહ, લોભ, કામ, ક્રોધ, રાગ, મદ, દ્વેષ, ઈર્ષા, અસૂયા, લાલસા, કામના, આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા આદિ વૃત્તિઓથી પ્રેરાઈને જ જે તે બધું કર્યા કરતો હોય છે. એવા એવા અનેક પ્રકારના આવેશ, આવેગ અને હુમલાઓને વશ થઈને ન છૂટકે પણ જીવ કર્મ કર્યા કરતો રહે છે, તે પણ કર્મ નથી. આપણે જે રીતે અને જે ભાવે કર્મ કરવાનાં છે, તેમાં સાચી રીતે તો મુદ્દલે અહંતા ન હોય એ જ ઈષ્ટ અને યોગ્ય ગણાય. તેમાં પ્રાણનાં પ્રાકૃતિક લક્ષણો ન હોય, તેમ જ નીચલા મનના વિચારો આદિથી યુક્ત પણ તે ન હોય. તેવાં કર્મો પણ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે જ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક થયા કરેલાં હોય, સમર્પણયજ્ઞમાં આહુતિરૂપે હોમાયેલાં હોય, તો જ તે કર્મ ગણી શકાય. એવાં કર્મમાં ભક્તિ અને જ્ઞાનની પણ તેટલી જ જરૂર હોય છે. એવાં કર્મો ભક્તિ અને જ્ઞાનની મદદ વિના થવાં કદી શક્ય પણ નથી હોતાં. એટલા માટે તારે ‘કર્મગાથા’નો પૂરો અભ્યાસ કરી લેવો જરૂરનો પણ છે. ‘કર્મગાથા’નાં લખાણ કર્મ એટલે શું અને તે કઈ કઈ રીતે અને ભાવથી કરવાં તે સમજાવવા પત્રના જવાબરૂપે તે તે બધું લખાયેલું છે.

સાચું વૈષ્ણવ જીવન

અંતરમાં શ્રીપ્રભુના ભાવ સાથે હૃદયમાં હૃદયથી ગાઢો નિકટ સંબંધ સાધી સાધીને અને એવા પ્રભુના ભાવથી પ્રેરાઈને જે કર્મ

કરવામાં આવે છે, તે કર્મ વળી વધારે કર્મયોગ કહેવાને લાયક બની શકે છે. શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે જે તે કંઈ સકળ કર્યા કરવું અને એવી એની ભાવના વિનાનું તો કશું જ ન હોય, એનું જ નામ સાચું વૈષ્ણવ જીવન છે. હૃદયની સાચી પૂરેપૂરી તેવી ભાવના અને તેવાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ પ્રગટ્યાં વિના તેવું થવું તે પણ શક્ય નથી. તેથી આપણે તો જેમાં ને તેમાં હૃદયની તેવી સાચી નેક, નેમ, ભાવના અને તેવાં તેવાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ જગાડી જગાડીને, તેને કર્મના અંતરમાં પરોવતાં રહેવાનું છે તે જાણજે.

શાંતિ સ્થપાતાં શક્તિ પ્રગટે છે

‘મનની ચંચળતા કેમ દૂર થાય’ એમ તો સાધક ઈચ્છે છે જ, પણ એને ટાળવાની ચાવી હાથ લાગતી હોતી નથી, પણ માત્ર બુદ્ધિથી ગુરુના બતાવવાથી કરી કોઈ જીવ તેમ કરી પણ શકતો નથી. અહંતાથી જો મોકળું થવાનું બન્યા કરાતું હોય, પ્રાણની કામનાઓ, તૃષ્ણાઓ, લોલુપતાઓ એટલે કે રજોગુણના આવેશ અને આવેગથી જો મુક્ત થતું જવાનું જ્ઞાનભાન તે તે પળે જાગૃતિ સેવી સેવીને શ્રીપ્રભુકૃપાથી સાધકથી રાખી શકાતું હોય, તો તેને પરિણામે સાધકના મનનું ચંચળપણું જરૂર હઠી જાય અને શુદ્ધિ પણ થતી રહે.

મનની એવી સ્થિરતા અને શાંતિ થતાં અને શુદ્ધિ થતાં અંતરમાં એવી કોઈ શક્તિનું અવતરણ પ્રગટ થતું આપણે અનુભવી શકીએ છીએ. તે પછી તેની કૃપાબળમદદ વડે આપણે સર્વ કંઈ કરી શકવાને શક્તિમાન થઈ શકતાં હોઈએ છીએ. તેવી વેળા જ માનવીને પોતાના પામરપણાનું સાચું જ્ઞાનભાન પ્રગટી જતું હોય છે. પોતે નાહકનો અહંતાનો માર્યો મહેનત કરી કરી મરી જતો હોવા છતાં, કંઈ કશું કરી શકતો ન હતો,

અને જ્યારે અહંતાથી મુક્ત થવાતાં મન અને પ્રાણની શુદ્ધિ અને શાંતિ સ્થપાતાં તે પળથી જે શક્તિનો ઉદ્ગમ થયે જાય છે, તેનાથી તો અદ્ભુત કર્મ થતું રહે છે. એવી રીતે હૃદયમાં હૃદયથી સાધકને અનુભવ થતો રહેતાં તેવા સાધકને શ્રીપ્રભુની ચેતના-શક્તિનો સંપર્ક અને સંબંધ વધુ ને વધુ ગાઢો હૃદયમાં હૃદયથી બન્યા કરે છે. સાધક એવા અનુભવોની પરંપરા વડે કરીને તો એવી શક્તિને પોતાના જીવનનું એકમાત્ર અવલંબન સાચી રીતે માનતો બની જતો હોય છે. એના વિના કશું જ શક્ય નથી. જેમાં ને તેમાં એ જ એને સર્વસ્વ લાગે છે.

પ્રભુને પળેપળનો સાથી કરો

દૃઢ સંકલ્પબળ અને ધૈર્ય સાધકના જીવનમાં શ્રીપ્રભુકૃપાથી હોવાં ઘણાં ઘણાં જરૂરનાં છે. સત્સંકલ્પની મદદ વડે કરીને નિશ્ચયબળને જીવતો કરીને, એને વધારતા રહેવાનું છે, પરંતુ કશું પણ આગ્રહ, મતાગ્રહના પરિણામે તો ન થવું ઘટે. જેમાં ને તેમાં શ્રીપ્રભુની સ્મરણભાવના કાયમ જીવતી રહેવી ઘટે. એવો સતત એકધારો જીવતો પ્રયત્ન એની કૃપાથી હૃદયમાં બન્યા કરવો ઘટે. આપણે તો એના ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો, શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ પ્રગટાવવાનાં છે. તો જ આપણાં મન, પ્રાણ અને અહં એનામાં દૃઢ અને સ્થિર થયા કરવાનાં છે તે નક્કી જાણજે. પ્રભુને જેમાં ને તેમાં બોલાવવાનું કરવું. એને પળેપળનો હૃદયનો જીવતો-જાગતો બોલતો સાથી આપણે બનાવી દેવાનો રહે છે. આ બધું કંઈ કલ્પનાથી કરવાનું રહેતું નથી, કલ્પનાથી તેમ બની પણ ન શકે. એની પાછળ તો હૃદયનું નક્કર પ્રેરણાત્મક બળ કામે લાગેલું હોવું જોઈશે.

યુદ્ધ તો ચાલુ જ રહેશે

શ્રીપ્રભુનું સ્મરણ કર્યા કરવું. કર્મના આદિમાં, એને હૃદયમાં હૃદયથી આરાધીને કર્મમાં પ્રવેશ કરવો, તેને જ અર્થે શ્રીપ્રભુ-પ્રીત્યર્થે કર્યા કરીએ છીએ, એવી હૃદયની સાચી ભાવના, નેક, નેમ અને દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ આપણે ધાર્યા કરવાનાં છે. કર્મને અંતે એને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે સમર્પણ કર્યા કરીને, એનો હૃદયથી ઘણો ઘણો આભાર માન્યા કરવાનો છે. શ્રીપ્રભુ જાણે પ્રત્યક્ષ છે, એવો ભાવ હૃદયમાં વાસ્તવિકતાનું સ્વરૂપ પકડતો હોય, એવી રીતે એવા ભાવથી શ્રીપ્રભુને આપણે સંબોધવાનો રહે છે. તેની સાથેનો સંબંધ એ કોઈ કાલ્પનિક નથી, પણ હૃદયની ભાવુકતાનો છે, એવો ભાવ જ્યારે વાસ્તવિકતાનું સ્વરૂપ પકડે છે, તે વેળા શ્રીપ્રભુ કોઈ કાલ્પનિક હકીકત છે, એમ ભક્ત સાધકને લાગતું નથી, એની હાજરી પણ તે અનુભવે છે. જ્યાં હૃદયમાં હૃદયથી એવા પ્રભુનાં એટલે કે એવાં ચેતનનાં જીવને સાથ અને હૂંફ મળે છે, તે વેળા સાધકને કશું જ અઘરું લાગતું નથી. એના પરત્વેનો હૃદયનો પ્રેમભાવ તો તે પછી સહજ બન્યા જતો હોય છે. એ એના તરફ સહજમેળે હૃદયમાં હૃદયથી આકર્ષાયા જતો હોય છે. શ્રીપ્રભુ પરત્વેની વહેવાની ગતિ પછીથી તો સહજ બની જતી હોય છે, તે સાવ સાચું, પણ ત્યારે તેને યુદ્ધ કે સામનો કરવાનાં નથી આવતાં એવું મુદ્દલે નથી. ત્યારે પણ તે તો હોય છે જ. જીવનનો વિકાસ થવા કાજે, સતત ચેતનયુક્ત જાગૃતિથી તૈયારીમાં રહેવા કાજે તેની જરૂરિયાત પણ ઘણી ઘણી રહે છે.

નવજીવન કેમ પમાય

શરૂ શરૂમાં સાધકોએ તેથી પોતપોતાની માન્યતાઓ, સમજણો, આગ્રહો, રીતરસમો, ટેવો, પકડો આદિ તે તે બધાંથી દોરવાઈ

જવાનું ન કરવું ઘટે, બલકે જ્ઞાનભાન સેવી સેવીને સ્વભાવની રીતે વર્તવાનું ન થઈ જાય, તેનું તો પૂરતું ભાન અને જાગૃતિ રાખવાનાં છે. ઝટઝટ દઈને કંઈ કશા ઉપર મત કે અભિપ્રાય કે સમજણ ન બાંધી લેવાય, તેની પણ તકેદારી તેટલી જ રાખવાની છે. સંસારવહેવારમાં જે તે જીવો સાથે વર્તવાનું થતાં ત્યાં શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, પ્રસન્નતા, ધીરજ આદિ રાખ્યા કરવાનો કે કેળવ્યા કરવાનો જાગૃતિપૂર્વકનો અભ્યાસ સાધકે રાખવાનો હોય છે. તેવા તેવા જીવો માટે કોઈ પણ જાતનો આમ કે તેમ મત, અભિપ્રાય કે સમજણ ન બંધાઈ જાય, તેનું પણ જ્ઞાનભાન સાધકે રાખતા રહેવાનું છે. સંસારમાં જે તે બધાં જ આપણાં પોતાનાં છે, એવો સ્નેહયુક્ત ભાવ આપણા હૃદયમાં તેમના પરત્વે જીવતો-જાગતો રહ્યા કરે તે પણ ઘણું જરૂરનું છે. એવું જે સાધક કરતો રહે છે, તે જ નવું જીવન પામી શકે છે.

અહંતાથી મુક્ત થાઓ

આમ, એક બાજુથી સાધકે પોતાની અહંતાથી સાવ મોકળા બનવાનો જ્ઞાનપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરવાનો છે, અને બીજી તરફથી શ્રીપ્રભુના ચેતનસ્મરણની ભાવનામાં રત રહ્યા કરવાનો, પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો રહે છે. જ્યાં જ્યાં અભિમાન ડોકિયું કરતું લાગે, તેવી વેળા તેને જરા પણ મચક આપણે આપવાની ન હોય. એનાથી મુક્ત થવાવાને કાજે આપણે સદાય પળેપળ જ્ઞાનના ભાવથી પ્રેરાયેલા રહેવું પડે છે. મનની ચંચળતા કે અસ્થિરતા લાગે તો માનવું કે હજુ અહંતા ભરી પડેલી છે. અહંતા પૂરી ઓગળી જતાં આપોઆપ તે ઠરીઠામ થઈ શકવાનું. માટે સાધનાની સફળતાની ચાવી તો અહંતાથી મુક્ત થવામાં રહેલી છે.

અહંમુક્તની સ્થિતિ

નિરાગ્રહીપણું જો જ્ઞાનપૂર્વક રાખી શકવાનું બની શકે તો અહંતાથી મોકળું વહેલું બની શકાય. ક્યાંય કશામાં પોતાપણાનો આગ્રહ આમ કે તેમ મુદ્દલે ન રહી શકે એવું મનનું, બુદ્ધિનું, પ્રાણનું, જીવતુંજાગતું વલણ રહી શકે, તો અહંતા કયા આધારે પછીથી રહી શકે ? જે તે બંધન પણ અહંતાને લીધે જ છેને ? જે કર્મ અહંતારહિત બને છે, તેમાં કર્મબંધન નથી. કારણ તેમાં દ્વંદ્વ નથી. જ્યાં અહંતા નથી ત્યાં દ્વંદ્વ પણ નથી. અહંતાને લીધે જ દ્વંદ્વની ભૂમિકા પ્રવર્તી શકે છે. માટે અહંતાથી મુક્ત બનવું એ સાધનામાં આગળ ધપવાનું સૌથી યોગ્ય તેમ છતાં આકરામાં આકરું પગલું છે. આકરામાં આકરું એટલા કાજે કે અહંતાને પણ પોતાનું એક પ્રકારનું વિશિષ્ટ પોતાપણું રહેલું છેને ? એમ માનવી પોતે પણ સરળતાથી અહંતાના પાશમાંથી મુક્ત થતો જવાને જ્ઞાન-ભક્તિપૂર્વકનો પૂરી તૈયારીવાળો પણ હોતો નથી. જેને અહંતા મુદ્દલે નથી તેને કશા કોઈના આઘાત-પ્રત્યાઘાત પણ હોતા નથી, એને કશી ઊથલપાથલ પણ હોતી નથી, અથવા એને કંઈ કશા પરત્વે આમ કે તેમ થવાપણું પણ હોતું નથી. જે જેમ જ્યાં હોય અને જેમ થયા કરતું હોય, ત્યાં તે તેમનો તેમ રહ્યા કરે છે-જાણે કે કંઈ લાગતું વળગતું ન હોય તેમ. એને કશું સ્પર્શી પણ શકતું નથી. તેવી વેળાનાં કર્મ કોઈ જુદા પ્રદેશમાંથી ઉદ્ભવતાં રહે છે. અહંતા ફેરવાઈ જઈને કોઈ બીજી શક્તિના આકારમાં લય પામી જાય છે. અહંતાથી મુક્ત માનવી કેવો હોય એનું નરી નજરે આવે એવું લક્ષણ તો તે સાવ સંપૂર્ણ નિરાગ્રહી રહ્યા કરતો હોય છે. પરંતુ તેવું તેનું પ્રત્યક્ષ લક્ષણ તેના જીવનવર્તનમાં અનુભવાતું

હોવા છતાં દરેક જીવને તે તેવો લાગી પણ શકતો નથી. જેને એનો પ્રેમભક્તિ-જ્ઞાનપૂર્વકનો થોડો ઘણો પણ હૃદયનો પરિચય થયો હોય છે, એવાને તે તેવો જણાયા વિના રહી પણ શકતો નથી. માટે સાધકે જેમાં ને તેમાં માથું મારવાનું મૂકીને સાધનામાં જ લગાતાર એકાગ્ર, કેંદ્રિત થઈ જવાનું કરવું. જેમાં ને તેમાં માથું મારવાનું દિલ થાય, તો જાણવું કે તે અહંતા છે. અહંતાથી તો મોકળા બનવું છે, તેથી તેના પ્રેરાયા કશું જ ન કરવું એ ઉત્તમ છે. એવા ઉત્તમ હેતુની સિદ્ધિને કાજે પણ હૃદયમાં હૃદયનું એક બનવું ઘણું ઘણું જરૂરનું છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩-૪-૧૯૫૨

તારા વિકાસ કાજે તારામાં આ જીવનું દિલ પ્રભુકૃપાથી કેટલું છે, તે કઈ રીતે લખી બતાવું? તું એનો ઉપયોગ કરતી થઈ જાય, તારા હૃદયમાં હૃદયથી એવી પ્રેમજ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની ઉત્કટ ઝંખના સદ્ગુરુના હૃદયમાં એક થઈ જવા કાજેની પ્રગટે, તો તું જરૂર મહારથી બની શકે.

ગુરુની મહાન ઓથ

મૂઝવણ કે મંથન થતી વખતે કંઈક થતાં તારા ‘મોટા’ જરૂર તારી પીઠ પાછળ છે, એને તો તારામાં જીવવું છે. એને તે વેળા હૃદયમાં આર્ત અને આર્દ્રભાવે પ્રાર્થના કરી કરી જગાડવો અને એની કૃપામદદનો અનુભવ લીધા કરવો. એવી મદદ મેળવવાના અનુભવ મળી જતાં તું નોધારી છે, ઓથ વિનાની છે, એકલવાયી છે એવું એવું બધું જતું જ રહેવાનું. તારા વડે કરીને પ્રભુકૃપાથી કેટલાંયને શ્રદ્ધાવંત બનાવવાનું શક્ય બની શકે એવું છે. તું

જીવનવિકાસમાં જાતે ઊભી રહીને સાથે સાથે બીજા જીવોને પ્રેરણારૂપ કેટલી બની શકે તે વિચારજે. સદાય મસ્ત બનજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩-૪-૧૯૫૨

વધારે મહત્વ તો જાપ, પ્રાર્થના આદિને આપો

જીવનવિકાસ જો આપણે કરવાનું ખરેખરું દિલ થયેલું હોય, તો સાધકે પોતાના ધ્યેયને માર્ગે વિકાસને રૂંધનારું જે જે કંઈ આવે તેનો ત્યાગ કરવાનું આત્મિક બળ પ્રગટાવવાનું રહે છે. જે જે કંઈ માર્ગમાં વિકાસ પરત્વે આડખીલીરૂપ નીવડતું હોય, એનું સ્પષ્ટ દર્શન સાધકને થઈ જવું જોઈશે. ત્યાગ કરતા રહેવાની જાગૃતિ તેણે સાધવાની રહે છે. આમ હોવા છતાં તેણે એટલે સાધકે વધારે મહત્વ તો તે કાજેનાં કૃપા-બળ-મદદ મેળવવા કાજેની પ્રાર્થના, ભક્તિ, પ્રેમ અને સમર્પણ આદિની હૃદયમાંની તેવી તેવી સાધનાઓને આપવાનું રહે છે, જેમ પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય છે, તેનું ભાન થતાં તેને કાઢવાના ઉપાયમાં માનવી વધારે મહત્વ આપ્યા કરે છે તેમ એવી જ રીતે નામસ્મરણભાવના ધારણાપૂર્વક થયા કરે, તેના ઉપર તેનું મહત્વ રહ્યા કરવું જોઈએ. જેની મદદથી સાધકે ચઢવું છે, એના હૃદયમાં પોતાના હૃદયને એકમેળ, એકાગ્ર અને પૂરેપૂરું કેંદ્રિત અને તે પણ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે કરીને કરવાનું રહે છે. એની મદદ લીધા કરવાની છે. કંઈ થતાં એનામાં મન-દિલ પરોવી દેવાનાં રહે છે.

સાધકના દુઃખનું કારણ

માનવીને લાગે છે એનું કારણ હજી તેની દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ સામાન્ય જીવની કોટિના કરતાં જુદી રીતનું શીખી ગયેલ નથી. પોતે જીવનવિકાસ સાધવા નીકળેલો છે, એનું જ્ઞાનભાન તે વેળા એને જીવતું રહેલું હોતું નથી. એવું જ્ઞાનભાન હોવું

સાધકને કાજે ઘણું જરૂરનું છે. જો તેમ થતું નહિ રહે તો સાધક સંસારવહેવારના વલણમાં ડૂબી મરવાનો, તણાઈ જવાનો અને તેમાં દુઃખી દુઃખી થઈ અટવાઈ મરવાનો.

સદ્ગુણ કરતાં પણ સાધનાને મહત્ત્વ

સાધકના મનમાં શાંતિ, સ્થિરતા, તટસ્થતા, સમતા, ધીરજ આદિ ગુણો ખીલે-ખીલતા રહે તે પણ તેટલું જ જરૂરનું છે, પરંતુ તે બધાં ઉપર ઝાઝું મહત્ત્વ સાધક ન આપતો રહે, પણ તે તે કાજે હૃદયમાં પ્રાર્થના પ્રેમભક્તિ વડે કરીને કર્યા જ કરતો રહે. તે તે કાજે તેવું રચનાત્મક બળ મેળવ્યા કરવાનો અનુભવ કરતો રહે. આવાં બધાં જીવતુંજાગતું મહત્ત્વ હૃદયમાં રહ્યા કરે તે ઘણું જરૂરનું છે. મનમાં મનની સ્થિરતા, શાંતિ આદિ સ્થપાયા વિના સાધક ઘણી જ વેળા ગૂંચવાડામાં પડી જતો જોયેલો છે. આવી પડેલ પરિસ્થિતિમાં સમતા, શાંતિ અને ધીરજપૂર્વક ઉકેલ આણી શકવામાં ઘણો અધીરો અને હાવરોબાવરો બની જતો અનુભવાયો છે. જે તે કામ સ્વસ્થતાથી, સમતાથી, શાંતિથી થયા જાય, તો તેમાં અકળામણ, ઉકળાટ, અશાંતિ રાગદ્વેષ વગેરે ન થયા કરે, અને આમ થવું તે પણ સાધના જો કરવી હોય તો ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. સર્વ કંઈ જે કરવાનું છે, તે પ્રભુની ભાવના પ્રગટાવવા, કેળવવા કાજે કરવાનું છે, પોતાના જ વિકાસ કાજે કરવાનું છે, એમ પણ મનને કેળવતાં રહેવાનું છે.

શાંતિના ઉપાયો

આપણે આપણું જ ધાર્યું કરી શકીએ, આપણા ચહ્યા પ્રમાણે બધું થાય એવી ઈચ્છા કે આગ્રહ મન રાખ્યા કરે તે પણ અયોગ્ય છે. આપણે તો શ્રીભગવાનનું ધાર્યું થાય તે કાજે જીવવું છે. જો તેમ છે તો પછી આપણા અહંકારને, આગ્રહોને, મતોને, સમજણોને,

ટેવોને વગેરેને તોડવા જુદાં જુદાં નિમિત્તે જે જે પ્રસંગો મળ્યા કરે, તેને સાધકે પ્રેમથી સ્વીકારવાનું દિલ થયા કરવું ઘટે. ‘પ્રત્યેક પ્રસંગ ગુરુરૂપ છે,’ તેનો અર્થ આવી રીતનો છે. પ્રત્યેક પ્રસંગને જીવનવિકાસના ઘડતરમાં કયું અને કેવું સ્થાન છે, તે જોવાને અંતરની આંખ આપણે કેળવવાની છે. જો તેમ થયા કરશે, તો આપણને સંસારવહેવારમાં સામાન્ય જીવો જે પ્રમાણે વર્તે છે, તેમાં દુઃખ કે ન્યાય અન્યાય જોવાનું જરા પણ દિલ થવાનું નથી, કારણ કે તેમની કને બીજી વધારેની આશા રાખવી એ જ આપણું પોતાનું અજ્ઞાન સૂચવે છે. આપણું જે રીતનું જીવનધોરણ હોય, સમજણ હોય, અને જે જાતની ભાવના હોય, તેવું જ બધાં જીવોનું હોય, એવું તો બની જ ન શકેને? તેથી આપણને તો જે જીવનવિકાસને રૂંધે અને મનમાં અશાંતિ આદિ ઉપજાવે, અને એવું જૈ મન આપણને જોવરાવવાનું કરાવે, તો તેમાં તેમાં તે રીતે ભાગ લેવાને સાધકે સ્પષ્ટ ઈન્કાર કરવો. પોતે તેથી અલગ બનવું. મનને કહેવું કે તે રીતે વિચારવાનું કામ તારું નથી. એમ પ્રત્યેક જીવ સાથેના બનાવ અને પ્રસંગ વખતે મનને જો ટકોરતાં રહીશું, તો અકળાઈ જવાનો, દુઃખી થઈ જવાનો કે આપણને ન્યાય અન્યાય થઈ રહ્યો છે એવું વિચારવાનો અવસર આપણને નહિ થાય. આપણે તો જે તે કંઈ જીવનવિકાસના હિસાબે, ગણતરીએ અને તે જ ભાવે કર્યા કરવાનું છે અને વિચારવાનું છે. તે વિના બીજી રીતે બીજી રીતનો ભારપૂર્વક હૃદયથી ઈન્કાર કર્યા કરવાનો રહે છે, તે જાણજે.

પ્રભુને પળવાર પણ વિસારે ન મુકાય, એનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનભાન સાધકને હૃદયમાં રહ્યા કરે તે ઘણું ઘણું મહત્ત્વનું છે. પ્રભુ કાજે જીવવાનું છે, અને એને જ કાજે જે તે કર્યા કરવાનું છે. જેમાં ને તેમાં એનું જ ભાન પ્રવર્ત્યા કરે તે એટલું જ જરૂરનું છે. જ્યારે જ્યારે

જીવદશામાં આવી પડીએ ત્યારે ત્યારે હૃદયમાં હૃદયથી ચેતીને એને જગાડતાં રહીએ અને કૃપાબળ મદદ મેળવતાં રહીએ. કાગળ-પત્રવહેવાર એ તો આપણા હૃદયનો નિત્ય સત્સંગ છે.

તને કંઈક બળ મળતું અનુભવાય, તને કોઈક રીતિએ શાંતિ અનુભવાતી લાગે, અને એવા એવા સમાચાર મળતા રહે, તો તારા પરત્વે હૃદયનો પ્રેમભાવ વિશેષ જાગૃત બનીને તારા આધારમાં ભાગ લેવાને પ્રભુકૃપાથી ઉદ્યત બને. બાળકને ચાલતું જોઈને, કાલુંઘેલું બોલતાં સાંભળીને માના હૃદયમાં જે આનંદ થાય છે, તે તું મા હોવા છતાં સમજી નથી શકતી ?

બે બાજુના લક્ષ્મી જરૂર

દિવસે સૂર્ય તો તપતો હોય છે. એનું તેજ પણ તેનું તે જ હોય છે, પણ ચોમાસું હોય અને વાદળાં હોય અને વરસાદ પડ્યા જ કરતો હોય, તો તેમાંનું કશું જ લાગતું નથી, કારણ કે તેના અસ્તિત્વને વિરોધી એવું આવરણ એને છાઈ વળેલું હોય છે. જો તેના તેજને વિરોધી એવું કશું જ આવરણ ન હોય તો તો તે જેવું ને તેવું જેમ છે તેમનું તેમ આપમેળે જ પ્રવર્ત્યા કરતું જણાય. માટે જીવે એક બાજુથી સકળ આવરણમુક્ત બનવાનું છે, અને તે કાજે સાધનમાં મગ્ન રહ્યા કરવાનું છે. સાધકે જીવનવિકાસની સાધના વધારે ને વધારે એકાગ્ર, કેંદ્રિત અને સમગ્ર બન્યા કરે તે કાજે તે તરફ પણ લક્ષ આપ્યા કરવાનું છે.

આવા કાગળો તો તને એકલીને જ લખું છું, પણ તે ભલે તને સંબોધીને લખ્યા હોય, પણ તે કંઈ તને એકલીને જ સંબોધીને નથી, પણ તે સાધના કરનાર દરેક જીવને લાગુ પડે તેવા છે. ‘તું’ સર્વનામ એ તો માત્ર પ્રતીકરૂપે લાગે છે. પત્રવહેવાર એ પણ

એક સાધનાનો પ્રકાર છે. હૃદય હૃદયને મળવાનો તે ઉત્તમ પ્રકારનો મોકો છે.

પ્રેમનાં લક્ષણ

‘સબસે ઊંચી પ્રેમ સગાઈ.’ જો આપણે સંસારવહેવારમાં જે તે બધા જીવો સાથે હૃદયના પ્રેમનું સગપણ બાંધવાને હૃદયથી જીવ્યા કરતા હોઈશું, તો પ્રેમ તો આશા, અપેક્ષા બધાંથી પર છે. તે કોઈનું કશું જોવા માગતો હોતો નથી. તેને કશાયના વળતર કે બદલાની આશા પણ હોતી નથી. પ્રેમ તો બસ પ્રેમ જ કર્યા કરવામાં મસ્ત હોય છે.

પત્રવહેવારનો હેતુ

કૃષ્ણ ભગવાન જાતે શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ હોવા છતાં એને અર્જુનના સારથિ બનવામાં નાનમ નથી લાગતી. અર્જુનના બાણ કરતાં એના સારથિપણાની કળાથી, એમની આંતરિક પ્રવીણતાથી, અર્જુનને વિશેષ ફાયદો થયેલો હશે. એવા હૃદયની પ્રેમભાવનાની કેળવણી અને વિકાસ થઈ શકે અને એની યોગ્ય સમજણ પ્રગટી શકે તે કાજે ‘પુનિત પ્રેમગાથા’નું લખાણ છે. એમાં પ્રેમનાં સર્વ પાસાંઓ, પ્રેમનાં પ્રત્યક્ષ લક્ષણો, વલણો બધું વિગતવાર પૃથક્કરણ કરી કરીને વર્ણવેલું છે. તેનો પણ તારે અભ્યાસ કરવાની જરૂર રહે છે, પણ હમણાં તો આ કાગળો જ અભ્યાસરૂપે રહેલા છે, કારણ કે તે વાંચવા, તેને ઉતારવા અને તેને સમજવા તે પણ એક પૂરતો અભ્યાસ છે. કાગળોનાં નિમિત્તે તારામાં ભાવના જળવાઈ રહે અને તું વધારે ને વધારે સતેજપણે જીવ્યા કરે એવો હૃદયનો ઉદ્દેશ આવા કાગળ લખવાપણાની પાછળ રહેલો છે, તે જાણજે અને તેને સાર્થક કરતી રહેજે.

સહજ સાધના

જે જીવ માત્ર શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે જ સકળ જે તે કંઈ હૃદયની પૂરેપૂરી ઉત્કટ પ્રેમભક્તિથી કર્યા કરવાનું રાખે છે, અને જેને હૃદયમાં એકમાત્ર ભગવાનને જ રાજી કરવાની જીવતીજાગતી મનીષા છે, અભિલાષા છે, કોડ છે, અને તેવી રીતે મનહૃદયથી વારી વારી જઈને એના ઉપર સર્વ રીતે અને સર્વ ભાવે ન્યોછાવર થઈ જવાની તમન્ના લાગેલી છે, એવો જીવ ધ્યાન કરવા બેસે કે ન બેસે તેમાં કશો ફરક પડતો હોતો નથી, અથવા સાધનાની બીજી કોઈ રીત અખત્યાર કરે કે નહિ તેનો પણ વાંધો હોતો નથી. આવા જીવને કશું બતાવવાપણું રહેતું નથી. માત્ર આપણે જો આપણાં બધાં જ કર્મમાં બધો સમય હૃદયની સાચી દાનતવાળાં હોઈએ અને આપણી ભાવના જો એકમાત્ર પ્રભુપ્રીત્યર્થે જે તે કર્યા કરવાની હૃદયમાં હૃદયથી જાગી ગયેલી હોય અથવા તેવી જાતનો આપણો અભ્યાસ થતો રહેતો હોય અથવા તેવો અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો જીવતોજાગતો પ્રયત્ન થયા કરતો હોય અને તેવે સમયે આપણાં મનહૃદય શ્રીભગવાન પરત્વે જ ઉન્મુખ રહ્યા કરતાં હોય કે તેમ રહેવાને હૃદયથી મથ્યા કરતાં હોઈએ અને એમાં પૂરેપૂરાં તલ્લીન, એકાગ્ર અને કેંદ્રિત હોયા કરીએ, તો જે કંઈ જરૂર પડ્યા કરે તે એની મેળે આપણી કને શ્રીપ્રભુકૃપાથી હાજર થઈ જવાનું છે, એવો આ જીવનો શ્રીપ્રભુ-કૃપાના બળ આધારથી પાકો અનુભવ થઈ ગયેલો છે, તે જાણજે. વૈષ્ણવધર્મની જે મૂળ ભાવના કે જે તે બધું શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે જ કર્યા કરવું, તે તો સહજ સાધના છે. એના જેવી બીજી કોઈ સરળ, સહજ સાધના નથી. જોકે બીજાં સાધનો આ જીવે તો શ્રીપ્રભુકૃપાથી કરેલાં છે, પણ શરૂ શરૂમાં તો ઉપલું જ સાધન એની કૃપામાં

લાઘેલું, તેથી કરી તેવી સાધનામાંથી ઘણું મળેલું છે. માટે તે પ્રમાણે કરી જોવામાં સાર છે. ધ્યાન, ત્રાટક કે એવાં બીજાં સાધનો કરવાનો સમય ન મળે તેનો વાંધો ન હોય-જો ઉપરનું સાધન આપણે કરતાં થઈ જઈએ તો.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૫-૪-૧૯૫૨

સાચી પરતંત્રતા

સંસારવર્તનવહેવારમાં પરતંત્રતા માનવી એ તો આપણું નર્યું અજ્ઞાન ગણાય. આપણને સાધકમાત્રને એનું જીવપણું એવી જીવદશા છે તે એની પરમ પરતંત્રતા છે, એ જ એને ઘણું ઘણું સાલવું ઘટે છે, હૃદયમાં ડંખવું ઘટે છે. તે બાબતમાં પરતંત્રતા માનવાનું કર્યા કરીશું, તો સંસારવર્તનવહેવારમાંનાં આપણાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ ઊર્ધ્વ પ્રકારનાં બન્યાં કરવાનાં છે. આપણી પરતંત્રતા આપણે જીવ છીએ અને જીવરૂપે વર્તીએ છીએ તે જ છે. તેને ટાળવાને મન કર્યા કરવું અને તેમાં મનને સતત એકધારું પરોવ્યા કરવું એ જ જીવન છે. એવા જીવનના અનુશીલન, પરિશીલનથી સાચી સ્વતંત્રતા જન્મવાની છે, તે જાણજે.

ગુરુ આજ્ઞાપાલનનું મહત્ત્વ

પોતાના જીવનનો નિર્માતા હૃદયથી જેને ખરેખર મનાઈ ગયો હોય, તેને તો જગતમાં આચરવા અને આદરવા યોગ્ય જો કંઈ હોય તો પોતાના સદ્ગુરુનું વચન છે. એવાનાં વચનનું પાલન કરવામાં જેને આઠે કોઠે દીવા પ્રગટે છે, મતલબ કે તેમ કરવામાં જેને હૃદયનો પ્રેમભક્તિયુક્ત ઉત્સાહ, ખંત, કાળજી, ઉમળકો ઊપજ્યાં કરે છે, તેવા જીવને તેના તેવા પાલન કરવાપણામાંથી જે અનુભવ મળે છે, તેમાંથી તેને નવું નવું જ મળ્યા કરે છે, એને નવી દષ્ટિ, નવી સમજણ પ્રગટ્યા કરે છે. એવો જીવ

ક્ષુલ્લક સંસારવર્તનવહેવારથી પર રહ્યા કરે છે. એનું મન સંસારનાં કાર્યમાં હોવા છતાં એનું મન સંસારી કદી પણ બની જતું નથી તે પણ નક્કી જાણજે. જે જીવથી પોતાના હૃદયથી માનેલા સદ્ગુરુનું વચન પાળી શકાતું નથી, તેણે ગુરુ કર્યા ન કર્યા બરાબર છે. એવા જીવે તો ગુરુ કરવાની ભાંજગડમાં પડવું એ પણ નર્યું અજ્ઞાન છે.

હૃદયની દાનત જ મહત્વની

જીવનનો વિકાસ એ કંઈ રમત વાત નથી. જીવનની સાથે સાધકે ખેલ-રમત કર્યા કર્યે નહિ પાલવી શકે. એણે તો મથી મથીને સતત જાગૃત થવું પડશે. સંસારથી ત્રાસી ગયે કે કંટાળી ગયે પાલવે તેવું પણ નથી. આપણે તો જે તે બધું આપણા પોતાના જ વિકાસ કાજે કરવાનું છે અને શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે જ કરવાનું છે. એવાં જો આપણાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ થઈ ગયાં, તો પછી બીજાં આવી જ કેવી રીતે શકે? આપણે તો એવા જ સ્વપ્રયત્નમાં રમમાણ રહેવા પ્રભુકૃપાથી મથ્યા કરવાનું છે. આપણા હૃદયની નેક નેમ, પ્રામાણિક અને પૂરેપૂરી યોગ્ય પ્રકારની છે કે કેમ તેની પાકી ખાતરી કરી લેવી પડશે. જો તેવી નેક નેમ હોય, તો માનસિક દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ કેવાં રહ્યા કરે તે તો ‘જીવનમંડાણ’માં બતાવાઈ ગયું છે. માટે નેક નેમ અને હૃદયની દાનત એ જ મુખ્ય હકીકત છે.

વિચારો કેમ શમે ?

મનમાં અનેક વિચારો આડાઅવળા અને ખરાબ પણ આવ્યા કરે, તો તે કેમ આવ્યા એમ કરીને એની પાછળ ચિંતા કર્યા કરવામાં સાર ન હોય. એવા તો અનેક વિચારો આવ્યા જ કરવાના, પરંતુ જેમ મળમૂત્રની હાજતે જવાનું થાય, છીંક આવે,

લાળ નીકળે, લીંટ પડે, એવું એવું થતાં એના વિશે વિચારો કંઈ થોડા જ કર્યા કરીએ છીએ ? તેમ વિચારો, વૃત્તિઓ, લાગણીઓ ઊપજી જાય, તો તેમાં ભરાઈ ન પડવું. એમાં આપણે ભળી જઈને તેવા વિચારના બીજા આંકડાઓ ન પરોવતા રહેવું. એવી એવી પળે જાગૃત રહીને તે તે બધું શ્રીભગવાનને ચરણકમળે સમર્પિત કરતાં રહેવું. જો એવું કર્યા કરીશું, તો તે બધાં જતાં રહેશે. એવું તો અનેક વાર થયા જ કરવાનું. તેથી કદાપિ ચિંતામાં ન પડી જવું કે ઉદાસ પણ ન થવું. એવા વિચારોને અતિ સામાન્ય તુચ્છ સમજી છોડી દેવા જેવા ગણીને, એને ઝાઝું કશું જ મહત્ત્વ ન આપવું. એવા વિચારો મનમાં એક બાજુ હોય, પણ જો બીજી બાજુ પાછું મનમાં મનથી પ્રભુની ચેતનસ્મરણ-ભાવના ધારણાયુક્ત જીવંત રહ્યા કરતી હશે, તો તેવા જીવદશાના વિચારો આપણને કનડવાના નથી તે નક્કી જાણવું. એ તો તેમ થાય છે કે કેમ તેવા પ્રયોગો કરીએ, તો જ તે તો અનુભવાયને ? માટે તેવી વેળાએ હૃદયના ભાવથી તેવા પ્રયોગોમાં જ રાચવું. વિચારો તો આવે અને જાય. તે તરફ નજર સરખી પણ ન કરવી. જો એવું સમજણપૂર્વક થયા કરશે તો ધીરે ધીરે ધીમે ધીમે તે આપણા કબજામાં આવશે, તે નક્કી જાણવું.

આપણે જે જે કંઈ કરવું તે હૃદયના ભાવથી કર્યા કરવું. ભાવ એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ભાવ જો જાગેલો હશે તો કોઈ આપણને પરાજિત કરી શકનાર નથી. મનના હુમલા આદિ હોવા છતાં તેમાં ભેરવાઈ પડવાનું નથી. સાધકના જીવનમાં જીવનને ભાવ જેટલું ઘડી શકે તેટલું અને તેવું કોઈ પણ ઘડી શકતું નથી, તે નક્કી જાણજે.

એકનિષ્ઠાની શક્તિ

જીવનવિકાસની ભાવનામાં જ્યારે એકનિષ્ઠા પ્રગટે છે, ત્યારે શરીર કે આધારનાં કરણોમાં પણ તેનો પ્રવેશ પામે છે. તેમાં ફેરફાર થવા માંડે છે. જે બનવું ભગીરથ પુરુષાર્થથી પણ શક્ય નથી હોતું, તે જીવનવિકાસની ભાવનામાંની પ્રગટેલી એકનિષ્ઠાથી બની જતું હોય છે. એવી એકનિષ્ઠા પ્રાપ્ત થતાં જે દૃઢ નિશ્ચયાત્મક સંકલ્પબળ પ્રગટે છે, તેનો જોટો ક્યાંય નથી. સામાન્ય જીવદશાવાળા માનવીમાં તો તેવા પ્રકારનું સંકલ્પબળ કદી પણ પ્રગટી શકતું નથી. ભક્તહૃદયની સાધનામાં જે પ્રેરણાત્મક બળ પ્રગટે છે, તેના આધારનાં મૂળ તો છે એની એવી એકનિષ્ઠામાં.

કેટલાંક અલ્પની જરૂર

અલ્પ આહાર (શરીરની આરોગ્યતા અને સુખાકારી પૂરેપૂરાં જળવાઈ રહે તેટલો તો ખરો જ) અલ્પવિહાર, અલ્પ નિદ્રા, અલ્પ બોલવું, અલ્પ સંબંધ, અલ્પ સંપર્ક, અલ્પ વહેવાર, અલ્પ જવું-આવવું અને અલ્પ મેળાપો એ બધું મનનો સંયમ કેળવવામાં ઘણાં ઘણાં મદદરૂપ છે.

અંતર્મુખ બનો

જીવનમાં, વહેવારમાં, વર્તનમાં, સંબંધમાં, કર્મમાં, વૃત્તિમાં, વિચારમાં, કામનાઓમાં, સ્થૂળ તેમ જ સૂક્ષ્મ પ્રકારમાં શાંતિ, સમતા, પ્રસન્નતા, ધીરજ આદિ કેમ જળવાયા કરાય, તેને તેને લક્ષમાં રાખીને જેમ કરવું યોગ્ય લાગે તેમ તે કરવું. જ્યાં જ્યાં તેનો ભંગ થતો લાગે, ત્યારે અટકવું. આવા બધા 'અલ્પતા'ના પ્રકારની પાછળનો હેતુ તો એટલો જ છે કે જીવે વધારે ને વધારે અંતર્મુખતા કેળવ્યા કરવાની છે. માનવીની બધી ક્રિયા, કર્મો,

વહેવારો, વર્તનો, સંબંધો, વિચારો અને વૃત્તિઓ આદિ બધું જ બહિર્મુખતાનું છે. જે જીવની એવી દશા હોય, તેનું તેવું માનસ અને તેની તેવી બુદ્ધિ સાધનામાર્ગ વિશેનું યથાર્થ મૂલ્યાંકન પણ કરી શકતાં નથી.

શૂન્ય બનીને ગુરુને શોભાવો

સાધનામાર્ગના થવા કાજે જ્ઞાનપૂર્વક રજથીયે રજ થવાની જરૂર છે. નમ્રતા તો શૂન્યતાનીયે પાર થાય તે ઘણું જ જરૂરનું છે. નમ્રતા એટલે પોતે કશું જ નથી-એકમાત્ર શ્રીભગવાન જ છે, એવી નિષ્ઠાપૂર્વકની જ્ઞાનયુક્ત ભાવના તે. તે વિના આપણું કામ કદી પાકી શકવાનું નથી. માટે જે તે આ માર્ગનું તને લખવાનું બન્યા કરે, તેનું તેવું યથાશક્તિ પ્રેમભક્તિથી, હૃદયથી પાલન કરતી રહેજે. આ પામર જીવની તારા જીવમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરવાની જવાબદારી તારી છે. આ જીવનની શોભા તારા જીવનના વર્તનમાં છે. તારી વાણીમાં, તારા વર્તનમાં, તારી ભાવનામાં છે, તે જાણજે.

ગુરુને છેતરવા નહિ

પોતે ગુરુ કર્યા છે, પરંતુ હૃદયમાં તો શું, પણ મનમાં પણ ગુરુની જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની ભાવના (અને તે પણ પોતાના જીવનવિકાસની ભાવનાને કેળવવા અને તેનો તેવો ઉપયોગ કરવા ખાતર) જો જીવ જીવતીજાગતી યથાર્થ રીતે રાખી શકતો નથી, અને તે જીવને તેવું બળવાનપણું તેવી ભાવનામાં પ્રવર્તતું ન હોય, અને જો તેવો જીવ પોતાના શ્રેયની વાત કરે, તો એવી વાતો તો પેલાના આત્માને છેતરવા બરાબર છે. જોકે તેમાં પેલાને તો કશુંયે નથી, કારણ કે તે તો કોઈ જાતની કોઈ કશા પરત્વે આકાંક્ષા સેવતો હોતો જ નથી. એટલે એને ક્યાંયે

છેતરાવાપણું રહેતું નથી, પરંતુ ઉપર કહ્યા તેવા પ્રકારના જીવો તો પરમ અપરાધને પાત્ર છે એ નક્કી જાણવું.

અઘરું માની હતાશ ન થવું

વળી, આ તો ઘણું ઘણું અઘરું અને મુશ્કેલ છે અને તેવું તો અમારાથી ન બની શકે એવી વૃત્તિ સેવવી કે કરવી અને મોઢેથી તેમ વદવું તે સાધકને કાજે તદ્દન અહિતકારી છે. તેવી વૃત્તિનો તો સવેળા જેટલો વહેલો ત્યાગ કરી શકાય તેટલું સાધકને કાજે ઉત્તમ હકીકત છે. આપણું બોલવું, આપણું વર્તવું, બેસવું, ઊઠવું, ચાલવું અને સકળ કંઈ કર્મ કરવાં, એવું બધું સર્વ કંઈ જે તે આપણા જીવનવિકાસને યોગ્ય છે કે કેમ, તેની સમજ આપોઆપ સાધકને પડી જતી હોવી ઘટે. તો જ તેનો બચી શકવા વારો આવી શકે.

સાધકની જાગતી આંખે જુઓ

કોઈએ આમ કહ્યું અને કોઈએ તેમ કહ્યું. જો તેમાં જ જીવ અટવાઈ જાય, મૂંઝાઈ જાય, લેવાઈ જાય, અકળાઈ જાય. અશાંત થઈ જાય, દુઃખી દુઃખી થઈ જાય, તો હજી એનામાં અહંતા ભરી પડેલી છે તેમ જાણવું, કારણ કે તેની અહંતાને તેવા પ્રકારના આઘાત લાગે છે, તેથી કરીને તેને તેવી તેવી લાગણી થાય છે, સર્વ પ્રસંગો પોતાને વધારે જાગૃતિમાં જીવવા ને પ્રેરવવા કાજે બન્યા કરતા હોય છે, એવું જ્ઞાન જ્યારે સાધકના દિલમાં પ્રગટે છે ત્યારે બનતા જતા સર્વ પ્રસંગોમાં પોતાના જીવનને ઘડવા કાજેનો શ્રીપ્રભુની પરમ કૃપાનો સૂક્ષ્મ હાથ રહેલો તે અનુભવે છે. એવો અનુભવ થતાં સ્થૂળ રીતે જણાતા એવા કારમા કારમા પ્રસંગોમાં પછીથી સાધકનું મન જીવદશાની સમજણથી કઠી પણ

દોરવાઈ જતું નથી. જે જીવ જાગે છે તે તો જાગવાની સમજણથી જે તે બધું સમજતો હોય છે, જોતો હોય છે. માટે આપણે તો જે તે બધું જાગી જાગીને જ જોવાનું છે. તે સમજણ પ્રમાણે વર્તવાનું છે, તે જાણજે.

લિ. તારામાં જીવનવિકાસની ભાવનાએ જીવવાને ઝંખતા એવા મોટાના સપ્રેમ ઘણા ઘણા પ્રણામ.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૫-૪-૧૯૫૨

તારો કાગળ મળ્યા પહેલાં જ આગળ કોઈ કાગળમાં લખી ચૂક્યો છું. ઘણીયે વેળા તેં કાગળમાં લખ્યું હોય તે પહેલાં તેના જવાબ તને મળી ચૂકેલા છે એવા અનુભવો તો કેટલીયે વાર તને થયેલા છે. જીવમાં ભક્તિની ભાવના તેના હૃદયમાં એવા અનુભવની અસર અને ભાવનાથી વિશેષ રૂપમાં નિષ્ઠાના ભાવમાં પ્રગટતી જાય છે, તે જાણજે.

ભાનભૂલ્યું જગત

તું કામથી નવરી ન પડે એવું તો માગું છું. નવરાશના સમયનો સદુપયોગ કરવાની કળા આજે તો લગભગ બધાં ખોઈ બેઠેલાં છે, પુરુષ તેમ જ સ્ત્રી બંને જણાં. સમય વલ્લો જાય છે, જીવન ગબડી રહેલું છે, એવું એવું ભાન સરખું પણ કોઈને નથી.

સદ્ગુરુની સફળતા ક્યારે

જે જીવનને ચાહે છે, તેને ઘણું ઘણું અધિક હૃદયમાં ચાહું છું. જીવનવિકાસ કાજે હૃદયની લગની લાગે એટલે બસ મારું કામ પાક્યું એમ શ્રીપ્રભુકૃપાથી ગણું. તેથી સત્સંગનો જ્ઞાનપૂર્વકનો નિરંતર અભ્યાસ જરૂરનો છે, પરંતુ જીવને જીવ પ્રકારની વૃત્તિઓનો અભ્યાસ છે, તેથી તેમાં એકદમ કંઈ શ્રીભગવાનના ચેતન પરત્વેના સંસ્કારનો ઉદય કઈ રીતે થઈ શકે ?

અંતર રંગવાનું કામ

મેલાં કપડાંને બરાબર રંગ ચઢી શકતો નથી. કપડાંને રંગવા કાજે પહેલાં તો એમાંનો બધો મેલ કાઢી જ નાખવો પડે છે. એમ તો સ્થૂળ રીતે જાતે રંગરેજ છુંને ? રંગવાનું કામ મળેલું હતું. શ્રીપ્રભુની કૃપાથી અમને તો બધાંનાં એટલે જે એની મેળે તે કામ કાજે પ્રભુકૃપાથી મળે તેમનાં અંતર રંગવાનું કામ ઘણું ઘણું ગમે છે.

એકમાં અનેકનો સમાવેશ

જે અસત્ છે એટલે કે જીવદશાવાળા ચિત્તને ચેતન સંબંધીનો સંપર્ક અને સ્પર્શ યથાયોગ્યપણે તે જ ભાવે અને તે જ સ્વરૂપે પડી શકતો નથી, કારણ કે જીવને કેટલાય જન્મનો અસત્નો જ અભ્યાસ પડેલો છે, એટલે તે પ્રકૃતિમાં જ તે રમ્યા કરેલો છે. પોતાની પ્રકૃતિને તેણે શ્રીભગવાનને પ્રેમભક્તિભાવે સમર્પણ પણ કરેલી નથી.

તેથી જ નિત્ય સમાગમ અને તેવા અભ્યાસની જરૂર રહે છે. માટે તને એકલીને જોકે હું સત્સંગની ભાવનાના લાંબા કાગળો લખું છું, પરંતુ ભાવના તો તે અર્થે મળેલાં બધાં સ્વજનોનાં દિલમાં પ્રભુકૃપાથી પ્રેરાવ્યા કરું છું.

આપણી જ પ્રકૃતિનો પ્રસારો

આ જીવ કામ કેટલું કરતો હતો તે તો તને લખ્યું છે. કામથી ડરે તે તો કાયર. મારે તો તને મરદ અનુભવવી છેને ? હજી તને હરાવવા, ભય પમાડવા અને હેરાન કરાવવા અને સંતાપ ઉપજાવવા કંઈ કંઈ બને પણ ખરું, પણ તેથી કરીને તેમાં આપણને શું ? કોઈ જાણી જોઈને એમ કરે છે તેમ નથી. જ્યાં ત્યાં બધે જ

આપણી પોતાની પ્રકૃતિ પ્રસરેલી છે. તેના તેના તે તે ફણગા છે. માટે કૃપા કરીને નામસ્મરણ હૈયાના ઉમળકાથી કરતી રહેજે.

મારે તો તારા ઉપર ઘણો આધાર છે. તું જો લથડે, તો મારા કેવા હાલહવાલ બને ?

તને રડાવવાનું તે વળી મને ગમે ? રડે તેના કરતાં તો તેવી ભાવના અને તેનો ઉપયોગ ચેતનસ્મરણભાવનામાં કર્યો હોત તો કેટલી એકાગ્રતા જન્મતે ?

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૬-૪-૧૯૫૨

સંસારી કળણમાંથી કેમ ઊગરાય

સાચા જીવનની ખરેખરી અને પૂરેપૂરી જો લગની લાગી જાય, તો પછી આ સંસારવહેવારવર્તનની બાબતમાં મન જાય જ નહિને ? માટે કૃપા કરીને આપણે તો સદાય ઊંચું જ જોવાનું, વિચારવાનું, વર્તવાનું, સમજવાનું, અનુભવવાનું જાગૃતિપૂર્વક રાખવાનું છે. તેમાંથી જ જીવનનો વિકાસ થતો રહેવાનો છે. સંસારવહેવારના અને દુનિયાદારીના કલહના કે એવા ઝંઝટના ઝઘડામાં જો મન પડી ગયું, તો તો એના કળણમાંથી મનનું નીકળવાનું અશક્ય જ બની જવાનું છે, તે નક્કી જાણજે. માટે મનનાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ ત્યાં જતાં એને ટકોરવાં, સંકેલવાં અને સંકોરવાં. આ ત્રણે પ્રક્રિયા તો સાધકને કાજે ઘણી ઘણી જરૂરની છે. શ્રીપ્રભુકૃપાથી આ જ પ્રમાણે કર્યા કરી કરીને મનને કેળવણી આપ્યા કરેલી છે. મન કેટલીય વાર પડી જતું, પણ ઉપરની ત્રણે પ્રક્રિયાઓ જો જ્ઞાનપૂર્વક કર્યા કરીએ છીએ, તો તેવાં બધાં વલણમાંથી ઊગરી જવાનો સોએ સો ટકા સંભવ રહે છે, તે નક્કી જાણજે.

મનનો ગુરુ મનને કરો

માત્ર આપણે હૃદયમાં નક્કી કરી લીધું હોવું જોઈએ કે આપણે કયે માર્ગે પ્રયાણ કરવું છે. પ્રયાણ કરવાનો માર્ગ જો મનહૃદયથી નિશ્ચિત પાકો થઈ ગયો હોય, તો તો મન જે જ્યાં જવાનું કરે, ત્યાં મન જ મનને પૂછવા કરશે કે ‘બચ્યા’! આ બાજુ જાઓ છો ખરા, પણ તે માર્ગ મક્કમ કરેલા નિર્ધારને માર્ગે છે કે બીજા માર્ગ ઉપર?’ એમ જ્યારે મનનો ગુરુ મન બની જાય છે, ત્યારે આપણું ગાડું ચીલે ચાલવા માંડે છે, તે પણ અનુભવનું નવનીત છે. કરે છે તેને સમજણ પડે છે. માટે કૃપા કરીને કરતી રહેજે.

પ્રભુકૃપાથી સાધનાકાળના જીવન વિશે મારે તો લખવું છે, પણ હજી સમય પાક્યો લાગતો નથી. હજી તો કોઈને કંઈ વાત કરું કે લખું તો તેમ તેની પૂરેપૂરી યથાર્થતા ગળે ઊતરે તેવું સમજવા કાજેનાં તેવાં મનહૃદય પણ થયેલાં લાગતાં નથી. આ હકીકત અનુભવની સમજણથી કથું છું.

સંતને ક્યારે પરખાય

મીઠામાં જો ખારાપણું ન હોય તો પછી એને ‘મીઠું’ કેવી રીતે કહી શકાય ? ગોળમાં જો ગળપણ જ ન હોય તો ગોળ કહેવાને યોગ્ય ઠરી શકતું નથી. તેવી જ રીતે જીવને જીવ કહેવાપણું ત્યાં સુધી જ રહે છે કે જ્યાં સુધી તેનામાં જીવપણાનાં લક્ષણો છે, પણ તેવાં લક્ષણો ન રહી શકે તેવું કરવાનું મંથન કરી કરીને આપણે એની કૃપામદદથી ચેતનના સ્વરૂપમાં પ્રગટવાનું છે, તે નક્કી જાણજે. એવો કોઈ હોઈ શકે ખરો ? એવાને કેમ જાણી શકાય ? એમ ઘણાંને પૂછતાં જાણ્યાં છે. આપણાં આંખ, મન, હૃદય તેવા પ્રકારનાં થઈ ગયાં, તો જ તેવાને ઓળખી શકાય, જાણી શકાય, બાકી તો નહિ.

જીવ જેવા રહેતા એક સંત

એક એવા મહાનુભાવનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. એ એક સંપૂર્ણ વાસ્તવિકતા (reality) ભરી હકીકત છે. મારા તારા જેવા જીવને તો તેમના જેવી દશામાં મુકાતાં અને તે પણ એક બે કલાક નહિ પણ સાત આઠ કલાક-જીવપણાની વૃત્તિ પ્રગટ્યા વિના રહી જ ન શકે, પણ તે તો સાવ નિર્મમત્વવાળો, નિઃસ્પૃહી, સંપૂર્ણ અનાસક્ત, (જોકે એ જીવદશાવાળા જીવની સાથે તેમની રીતે ભળેલો હોવા છતાં) દશાવાળો અનુભવી શકેલો છે. સામાન્ય જીવની તેવી દશામાં તેવી સ્થિતિ હોવી તે સોએ સો ટકા અશક્ય જ બને, પણ તે તો તે દશાથી પર રહ્યા કરેલા. આ તો જાતે અનુભવેલી હકીકત છે. એમાં મીનમેખ પણ ફરક નથી. આવા લોક જીવની સાથે જીવ જેવા થઈને રહે, વર્તે. એટલે તેઓને પછીથી કેવી રીતે પરખી શકાય ? તેમના જીવનની મૂળ ભાવના જો આપણા જીવનમાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકની ઉતારીએ, અને તે પ્રમાણે વર્તીએ તો કંઈક સમજાય ખરા.

સત્સંગની જરૂર

મેલાને પણ ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે, અને તેનું ઉત્તમ ખાતર બનાવી શકાય છે, પણ તે કાજે મેલામાં ઊતરવું પડવાનું. આજે એવું કર્મ પણ યંત્રની મદદથી પરભાર્યું પણ થઈ શકે એવો પણ સંભવ છે ખરો, પરંતુ મેલું જે જેમનું તેમ હોય તેને તેમનું તેમ ત્યાં ને ત્યાં રાખી મૂકીએ, તો તે ખાતર ન બની શકે, પણ એને ત્યાંથી ઉઠાવીને, એનો સંગ કરીને એનું ખાતર થઈ શકે એવાની સાથે ભેળવવામાં આવે છે, તો પછી અમુક કાળે મેલાનું રૂપાંતર થઈ જાય છે. તેથી જીવને જો શિવ થવાપણાની જરૂર અને મહત્ત્વ હૃદયમાં હૃદયથી સમજાય તો કોના વડે કરીને કોની

સાથે કેવું મિશ્રણ થવાથી તેમ થશે, તેની તેની સમજણ પ્રગટે અને તે પ્રમાણે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનયુક્ત થઈને તે તે પળે ભળે, તેમ વર્તે તો તેનું તેમ પણ થઈ શકે.

ગુરુમાં ભળી જવાય તો ઝટ પ્રગતિ

સાધનાનો પરિપાક એકદમ તો ઊતરતો નથી. આંબાને પણ ફળતાં વર્ષો જોઈએ છે, પણ જો પાક વહેલો ઊતરે એમ કરવું હોય તો તેની પણ કળા છે. કલમી આંબો સામાન્ય આંબા કરતાં તો વહેલો પાકે છે. વહેલા પાકવા કાજે અને પોતે હોય તેનાથી ઉત્તમ પ્રકારનાં ફળ જો પોતાનામાંથી નિપજાવવાં હોય, તો જે તે પ્રકારનું ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઝાડ છે, તેની સાથે પોતે પોતાનાથી કપાઈને એકરસ થઈને પોતાને ભળી જવું પડે છે. એટલે આપણે જેવા થવું છે, એટલો અને એવો સર્વશ્રેષ્ઠ પૂરેપૂરો સંપૂર્ણ નમૂનો આ જગતના માનવીમાં મળી શકવો દુર્લભ છે, પણ તેવા ચેતનની ભાવનાની નજીકમાં હોય, એવા આત્મામાં આપણા પોતાના જીવનવિકાસનો જીવંત જ્ઞાનપૂર્વકનો હેતુ રાખીને પૂરેપૂરાં આપણે ભળી જવાનું હોય છે, પણ જીવ એમ ભળી પણ કેવી રીતે શકે ? ત્યાં જ જીવને પોતાનું જીવપણું નડતું હોય છેને ?

સંગમ શાથી તીર્થ છે

સંગમને આપણી સંસ્કૃતિમાં તીર્થ માનેલું છે. એની પાછળ ચેતનાના જ્ઞાનના અનુભવનો સંસ્કાર છે. તે તો પ્રતીક છે. જીવ અને શિવનો મેળ થયા વિના, સંગમ થયા વિના, કશું જ બની શકતું નથી. જીવ જીવ હોવા છતાં શિવ થવાની ભાવના-ઝંખના હૃદયમાં પ્રબળ પ્રગટાવ્યા કરે, એવા જ પ્રકારની એની સકળ પ્રવૃત્તિ બન્યા કરે, તો તેવા થવાપણામાં એનો ઉદ્દગમ થયા કરે.

સંગમ સાધકને કાજે જરૂરનો છે, પણ તે પાછળની ભાવના, આંતરિક ભાવના, પેલાનામાં-પેલા ઉચ્ચ પ્રકારના આત્મામાં-ભળવાની પૂરેપૂરી જાગી ગયેલી હોવી જોઈશે. એકનું બીજા સાથે ભળવું અને ત્યાંથી બંને એક થઈને વહેવું તેનું નામ સંગમ. તેમાં યદ્વાતદ્વાપણું કશું જ ચાલી શકે એમ નથી.

પોતાને સંગમથી મળેલો અનુભવ

પ્રયાગરાજના પવિત્ર સંગમને ગંગાયમુનાના પ્રવાહો પરસ્પરમાં અરસપરસ ભળી જતાં હૃદયથી બસ તરબતર થઈને નિહાળ્યા કરવાનો હૃદયમાં જે અનુભવ થયેલો, તેનાથી જે જીવનમાં શીખવાનું મળેલું તે તો અદ્ભુત પ્રસંગ છે. જ્યારે મન, હૃદયમાં જીવનમા કંઈ મેળવવાની ભાવના પ્રત્યક્ષ તદાકાર થઈ, એકરૂપ અને એકરસ બની તદ્રૂપ બને છે, ત્યારે જે મેળવવાનું હોય છે, તેનો અનુભવ પ્રત્યક્ષ હૃદયમાં આપોઆપ પ્રગટે છે. ‘અનુભવ’તો તેનું નામ કે જે અનુભવથી કરીને આધારનાં બીજાં કરણોમાં પણ એનો પ્રવેશ સૂક્ષ્મપણે થતો રહે છે. અનુભવને તો સ્થિતિસ્થાપકતા નથી હોતી, પણ ગતિ રહ્યા કરે છે, તે જાણજે.

કુંભકોણમ્,

હરિઃૐ

તા. ૭-૪-૧૯૫૨

અહંતાનાં લક્ષણ

અહંતા ન હોય તેનું લક્ષણ નિરાગ્રહીપણું છે. તો જે નિરાગ્રહી હોય તેનું શું લક્ષણ ? તો કે તેવો જીવ નિરાકાંક્ષી હોય. જ્યાં જ્યાં કંઈ પણ આશા, ઈચ્છા, કામના આદિ રહ્યું તો જાણવું કે હજી આપણે જીવદશામાં છીએ અને હજી અહંતા છે જ, એમ સમજવું. વળી, અહંતા ન હોય, તેવા જીવમાં કંઈ કશા પરત્વે મમત્વ, રાગ, મોહ, મદ આદિ વૃત્તિઓ પણ ન હોય.

સંત હૃદયસંપર્કથી ઓળખાય

વળી, કોઈ પ્રશ્ન કરે કે ‘અહંતામુક્ત’ જીવ જણાય કેમ અને ઓળખાય કેમ ? એ તો એનો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનો હૃદયનો હૃદયમાં હૃદયથી પરિચય સંબંધ, આત્મિક સંપર્ક થતાં આપોઆપ ઓળખાય અને અનુભવાય. કોઈ પણ માનવઆત્મા સમગ્રપણે ઓળખાવો તે લગભગ દુર્ઘટ હકીકત છે. હૃદય હૃદયથી જેટલો અને જેવો પરિચય થઈ શકે છે, તેવો તો કશાથીય ન નીપજી શકે.

આપણા અશુદ્ધ નિર્ણયો

પરંતુ આપણે બધાં તો સામાન્ય જીવો છીએ. હૃદય એટલે શું તેની તો આપણને કશી જ ગતાગમ નથી. જે તે કંઈ આવી પડે છે તેનો ઉકેલ આપણે આપણી બુદ્ધિ વડે કરતા હોઈએ છીએ. અને એ બુદ્ધિ પણ કેવી ? ગમા, અણગમા, અમુક પ્રકારના બાંધેલા મતો, સમજણો, આગ્રહો આદિ બધું તેમાં સ્થૂળ તેમ જ સૂક્ષ્મપણે રહેલાં જ હોય છે. એ બુદ્ધિમાં સમતા, સ્વસ્થતા પ્રગટેલી નથી. અને ખૂબી તો જુઓ કે એવી બુદ્ધિના નિર્ણયોને માનવી સ્વતંત્ર નિર્ણય ગણતો હોય છે ! એવી તો એની પરમ ખૂબી છે.

સમબુદ્ધિના શુદ્ધ નિર્ણયો

કોઈ પણ માર્ગ પરત્વેનું કશું પણ યોગ્ય અને તટસ્થ રીતનું તેનું હાર્દ મેળવવા કાજેનું જાણવાનું કરવું હોય, તો તે પણ પ્રેમભક્તિથી રંગાયેલી બુદ્ધિ દ્વારા જ થઈ શકશે. બુદ્ધિ એ શક્તિ સ્વરૂપ છે. માનવીના આધારમાં દિવ્ય શક્તિનું તે પ્રથમ કરણ છે. બધાં કરણોમાં તે વધારેમાં વધારે સૂક્ષ્મ છે. આ માટે જ હાર્દ જાણવાને કાજે બુદ્ધિમાં સમતા પ્રાપ્ત કરી લેવી જોઈશે. તે વિના

ચાલી ન શકે. એવી સમતાયુક્ત બુદ્ધિ હાર્દ જાણવા કાજે યોગ્ય લાયકાત ધરાવી શકે છે.

અંતર્મુખતાથી સમબુદ્ધિ અને શુદ્ધિ

એટલા જ કાજે સાધકે પોતાના જીવનની સમસ્યાઓનો ઉકેલ બુદ્ધિના નિર્ણય કરતાં હૃદયમાંથી તેનો ઉકેલ મળ્યા કરે તે કાજે સાધકે અંતર્મુખતા વધારે ને વધારે કેળવ્યા કરવાની રહે છે. આપણે બધાં તો જીવ સ્વરૂપે છીએ અને તે પ્રમાણે જ વર્ત્યા કરીએ છીએ. આપણી ઈંદ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ આદિ કરણો પણ બહિર્મુખી છે. એ બધાં આપણા અંતરમાં ઊતરીને ત્યાં એકાગ્ર અને કેંદ્રિત બનીને કંઈ કશા વિશે વિચારવાનું ભાગ્યે જ કરતાં હોય છે. અંતર્મુખતા એટલે ઈંદ્રિયો, બીજાં બધાં કરણો સહિત તેમની તેમની બહિર્મુખતાના વિષયમાંથી મુક્ત થઈને જ્યારે અંતરમાં વિચરવાનું કર્યા કરે, ત્યાં તે ટક્યા કરે, ત્યારે તે અંતર્મુખતા કહેવાય. એવી અંતર્મુખતા જેમ જેમ કેળવાઈને જીવતી બન્યા કરે, તેમ તેમ બુદ્ધિમાં સમતા આદિ પ્રગટ્યાં કરે. એવી અંતર્મુખતા કેળવાઈને જીવતી બને તો જ મન, પ્રાણ અને બુદ્ધિની શુદ્ધિ સર્વ પ્રકારે થયા કરે. તે વિના તેવું થવું કદાપિ શક્ય નથી. સાધનામાં સર્વ પ્રકારની શુદ્ધિની અનિવાર્ય જરૂરિયાત હોય છે, પરંતુ એના પરત્વે કોઈ જ લક્ષ આપતું નથી. શ્રીભગવાનના ચેતન પરત્વેની પ્રેમલક્ષણાભક્તિ પ્રગટે તો તેના તેવા પ્રગટેલા ભાવથી પણ કરણોની શુદ્ધિ આપમેળે થયા કરે છે. આપણે બધાં હાલી નીકળેલાં છીએ, ચેતનનો અનુભવ કરવા, પણ એની લાયકાત કેવી હોય તે અંગેનું કામ તો આપણે ખાઈખપૂસીને પૂરેપૂરું કરવું નથી, તો તે કેમ બને ?

પ્રાર્થનાનું બ્રહ્માસ્ત્ર

ઉપર કહી તેવી જીવની બહિર્ભૂખતા ટાળવા કાજે આપણે જો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક નામસ્મરણની ભાવનામાં સતત રહેવાનો અભ્યાસ કર્યા કરીએ અને ઈંદ્રિયો અને કરણોનાં હલનચલન-ગતિ સાક્ષી થઈને નિહાળ્યા કરીએ અને એમનાં આડાંતેડાં વલણ પરત્વે જાગૃત રહીને, તે તે વેળા તે તે બધું શ્રીપ્રભુને ચરણકમળે સમર્પણ કર્યા કરવાનો અભ્યાસ કેળવીએ અને એવા એવા સમયે તેવાં તેવાં ઈંદ્રિયો અને કરણોને યથાર્થ રાખી શકાવાને કારણે હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા કરીએ તો જ સાધકનું કામ બન્યા કરે. સાધકને કાજે પ્રાર્થના એક મોટામાં મોટું સાધન છે. પ્રાર્થનામાંથી અખૂટ બળ અને અતૂટ શક્તિ મળ્યા કરે છે, એવો અનેકનો અનુભવ છે. એમનું એમ તો કશું થઈ શકતું નથી. માટે પ્રાર્થના કરતી રહેજે.

કર્મની જરૂર

આપણે તો જે તે કંઈ કર્યા કરીએ તે પ્રભુપ્રીત્યર્થે હોય, એવી જીવતીજાગતી ભાવના હૃદયથી હૃદયમાં પ્રગટાવી પ્રગટાવીને કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં જીવવાનું છે. આપણે મન કર્મની મહત્તા નથી. શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થેની ભાવનાને દૃઢતર થવાવાને કાજે કર્મ તો તેવી ભૂમિકા કેળવવા કાજેનો યજ્ઞ છે. કર્મ તો ભાવનાને ઘડાવાને આકાર દેવા કાજેનો અમૂલ્ય અવસર છે. કર્મમાં આપણાં મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહમ્ કેવા કેવા પ્રકારનાં રહે છે અને કેવું કેવું વર્ત્યા કરે છે, તેનો જ્ઞાનપૂર્વકનો અભ્યાસ સાધકને જો રહ્યા કરે, તો તે પોતાની જાતને યથાર્થ રીતે સમજી શકે. એને ક્યાં કેમ વાળવાં તે પણ તે જાણી શકે.

વાતો નહિ, કાર્ય કરો

જેમ વેપાર મોટો કરવો હોય તો પહેલાં તો તેટલી મૂડી, પછી તેવી આવડત, કાળ, સ્થળ અને બીજી તે પ્રકારની યોગ્ય સમજણ ઈત્યાદિ તેવા પ્રકારની સરળતા પાકી હોય, તો તેમ બની શકે છે, તે વિના તો નહિ જ. તું કે હું બજારમાં વેપાર કરવા જઈએ તો ? છબરડો જ વાળીએ કે બીજું ? આજે ઘણા જીવો 'સાધના' અને તેવી બીજી વાતો કરે છે, પણ તેની યથાર્થતા ઉપર -એને અનુભવવા કાજે તે પહેલાં સાધકનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ આદિ કેવાં કેળવાઈ ગયેલાં હોવાં જોઈએ, તેના ઉપર તો કોઈનું પૂરતું લક્ષ પણ જતું નથી. જે તે બધાં જ સાતમા આસમાનની વાતો કરે છે. જે તે બધા જીવો ઈશ્વર વિશેની અને કેટલાક નિરાકાર-સાકાર, સગુણ-નિર્ગુણ ઈત્યાદિ વિશેની પ્રશ્નની ઝડીઓ ચલાવે છે, પરંતુ તેવા જીવને તેવી તેવી કક્ષા થવા કાજે કેવી રીતે કેળવાઈ જવું પડે છે, તે બાબતમાં તો ઘણાખરામાં સાવ મીંદું હોય છે. માટે આપણે તો વાતો કરવા કરતાં જેટલું થોડું પણ કર્યા કરીશું તેમાં સાર છે.

સમર્પણની ભૂમિકા રચો

જે જીવને જ્ઞાનનો અનુભવ કરવો છે, એના જીવનની આંતરિક ભૂમિકા તો જે તે બધાં મળેલાં હોય, તેમને તેમને કાજે શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે ત્યાગ, બલિદાન અને સમર્પણની જ ભાવના રહ્યા કરતી હોવી જોઈએ. જે જીવ પોતાનાં જે મળેલાં છે, તેને કાજે જો પ્રેમપૂર્વક સમર્પણ નથી કરતો, તે ચેતનને કાજે શું કરી શકવાનો છે ? જ્યાં પોતે ઊભેલાં છીએ, ત્યાં પણ જો તેવા પ્રકારની સમર્પણની ભાવના આપણામાં જીવતીજાગતી નથી ટકી શકતી, તો ચેતનને કાજે કેમ કરીને થઈ શકવાની ? માટે

આપણે તો હૃદયના ઉમળકાથી પ્રેમભાવપૂર્વક આપણી તેવી આંતરિક ભૂમિકા રચવાનું બની શકે તે કાજે તેમને તેમને માટે ત્યાગ, બલિદાન અને સમર્પણ કર્યા કરવાનાં છે, અને તે પણ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થની જ્ઞાનપૂર્વકની જીવતીજાગતી હૃદયની ભાવનાથી જ. આમ, જો આપણે જે તે બધાં કાજે ત્યાગ, બલિદાન અને સમર્પણ જ કર્યા કરવાનું હોય, તો પછી કોઈને વિશે કંઈ કશી ફરિયાદ કરવાપણું ક્યાં રહી શકે ? આટલું બધું અને આવું બધું કોઈ જીવથી કંઈ એકદમ બની શકતું હોતું નથી. આ તો પ્રભુકૃપાથી જેમ સૂઝ્યું છે, અને જેમ દષ્ટિ વૃત્તિ કેળવાઈ છે, તેવી રીતે તને સમજણ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે જેથી કરીને વસ્તુની યથાર્થતા સમજી શકાય.

અનુભવથી બુદ્ધિ ઠરે

મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહમ્ જો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનની ભૂમિકાની એવી સરળતાવાળાં અને સર્વ પ્રકારે ખુલ્લાં રહ્યા કરશે, તો જે તે બધું યથાર્થ રીતે ગ્રહણ કરી શકાવાનું છે, નહિતર તો નહિ જ. બુદ્ધિમાં શંકા-કુશંકા થયા કરવાને માટે પણ એવા પ્રકારની વૃત્તિ હોય છે, અને તે પણ સત્યનો અનુભવ કરવાને કાજે છે. એકવાર તેમ થતાં તે વડે વસ્તુની સાચી યથાર્થતા અને મહત્તા, રહસ્ય આદિ સમજાઈ જાય તો પછી બુદ્ધિમાંની શંકા-કુશંકાની વૃત્તિ મોળી પડતી જાય છે. એક થયેલા અનુભવ વડે કરીને, તે એવા થયેલા અનુભવની રીતે જે તે બધું તારવ્યા કરતો રહે છે. જે અનુભવ થયો હોય, તે એવો નિશ્ચયાત્મક હોય કે જેને વિશે બુદ્ધિમાં પણ બે મત ન હોઈ શકે, આપણને સોએ સો ટકા હૃદયમાં હૃદયથી તે લાગ્યો જ હોય, તો તેવા પ્રકારનો થયેલો અનુભવ બુદ્ધિને, મનને, પ્રાણને, અહમ્ને આદિને મઠારવામાં પ્રેરણાત્મક રીતે મદદકર્તા બની શકે છે.

પોતાનો નિરપેક્ષ પ્રેમ

જગતમાં આપણને કોઈ અન્યાય કરે, ઊંધું સમજે, ઊંધું માને, તોપણ આપણે તો તેવાં તેવાં પરત્વે પ્રેમભાવ અને સદ્વર્તન જ રાખવાનાં હોય, એવું રહી શકે તો જ જાણવું કે આપણે સાચે પંથે જઈ રહેલાં છીએ. આ જીવને ઘણાંઓએ અન્યાય કરેલો છે. ઘણા જીવોએ ઊંધું સમજવાનું કરેલું છે. ઊંધું માન્યા કરેલું છે. ઘણાંઓએ પાર વગરનો અવગણ્યા કરેલો છે. કેટલાકે તો તુચ્છકાર્યો પણ છે. કેટલાકે આ જીવ અભિમાની છે, એમ પણ કહેલું છે. કોઈક સ્વજનોએ વળી આ જીવનું વર્તન જોઈને કંઈ કંઈ માનેલું અને કઠ્ઠા કરેલું છે. આવું બધું હોવા છતાં તેમના પરત્વેના પ્રેમભાવમાં કે હૃદયના સદ્ભાવમાં પ્રભુકૃપાથી ખામી આવવા દીધેલી નથી. એવું ભારે કામ આ જીવનું તો નથી, પણ તે બધો પ્રતાપ શ્રીપ્રભુની પરમ કૃપાનો છે. કેટલાંકે ઠેકડી પણ ઊડાડેલી છે, તે પણ નક્કી છે. તેમ છતાં તેમની સાથેના આ જીવના વર્તનમાં ફરક નથી પડેલો. એ પણ પ્રભુની કૃપાથી જ બની શકે. માટે તને જે કહું છું અને તેમ વર્તવાને જે સમજાવ્યા કરું છું તે આ જીવથી પ્રભુકૃપાથી જેમ બન્યું છે, તેમ જ તને કહેલું છે. આપણો તો કોઈ અહિતકર્તા નથી. આપણાં તો સૌ કોઈ મિત્ર છે. જે તે કંઈ આપણું તો શ્રીભગવાન પોતે છે. માટે સદાય નિશ્ચિંતતા, નિરાંત અનુભવવી.

જગતના ન્યાય-અન્યાયના ભેદોમાં મનને જતું વારવું. આપણે તો જ્યાં ત્યાં કામ જ કરવું છેને ? અને કામ મળ્યા કરે તે તો ઉત્તમ જ છે, એમ નક્કી માનવું. મારા કાગળો ઉતારવાનો કે વાંચવા જેટલો પણ સમય બાકી ન રહેતો હોય તોપણ ધીરજ

ધારણ કરવી. તેટલો સમય તો જરૂર મળી જ રહેવાનો છે. માટે અકળાઈ ન જવું. શાંતિ જેમાં તેમાં અનુભવી મનનું, બુદ્ધિનું અક્કડપણું તો તોડ્યા જ કરવું.

સત્સંગથી મનાદિ કરણોમાં સ્ફૂર્તિ એક પ્રકારની રહ્યા કરે છે. આપણે ઘરનું કામકાજ મૂકીને એવો સત્સંગ પણ ક્યાં કરવા જવાનો ? એટલે આવો જે પત્રવહેવાર છે, તે એક પ્રકારનો સત્સંગ જ છે. તે આપણને ચેતાવવા, સમજાવવા, પ્રેરાવવા કાજે ઘણો જરૂરનો પણ છે.

ખુલ્લા થવાનો અર્થ

જેને જીવનનો નિર્માતા ગણેલો છે, તેની આગળ મનનું ખુલ્લે ખુલ્લું સરળપણું ઘણું જરૂરનું છે. તેનાથી જેટલું છાનું રહ્યું તેટલો એકાત્મપણામાં ભંગ થાય. એવા સરળપણામાં ક્યાંય ખચકો કે સંકોચ નથી હોતાં. માત્ર નિવેદન પૂરતી ત્યાં સરળતા હોય તેટલું બસ નથી, પણ જે જે નિર્બળપણું જીવનું હોય તે તે ઘણું ઘણું સાલે, ડંખે, તો જ તેમાંથી મોકળા થવાનો ઉપાય તે જીવ લઈ શકવાનો છે, બાકી તો નહિ. એવી દશા જોવાતાં જ જે તે કંઈ કહેવાનું, કથવાનું, બતાવવાપણું, આપોઆપ ઉમળકાથી સૂઝ્યા કરે છે.

વળી, સાધકમાં વૈરાગ્ય પણ પ્રગટેલો હોવો જોઈશે. અહીં વૈરાગ્ય એટલે શું તે પણ જાણવું જરૂરી છે. વૈરાગ્ય એટલે (અલબત્ત, પ્રભુકૃપાથી આ જીવને જે સમજણ પડે છે તે રીતે) જે માર્ગે જવાનું છે, તે તરફ જવાને કાજે જે જે નડતર હોય કે લાગતું હોય, અને જે ન લાગતું હોય તેમ છતાં સૂક્ષ્મપણે વાસ્તવિક રીતે તો તેમ જ હોય, તે તે બધાં તરફ મન-દિલનું વલણ જરા પણ ન ઊગે કે થાય, ક્યાંય પણ તે તે પરત્વે જરા સરખો પણ રાગ ન રહે, તો એવા આંતરિક વલણને વૈરાગ્ય ગણી શકાય.

આ વૈરાગ્યની ભાવના સાથે સાથે જીવનવિકાસના માર્ગ પરત્વે આગેકૂચ કર્યા કરવાની ઉત્કટ ઝંખના અને તે પણ ખરેખરી દાનતવાળી હોવી ઘટે છે. આ ત્રણ જેનામાં છે, એવા જીવ પણ આ કાળમાં દુર્લભ છે, એવું હોય તો તેવા પ્રકારનું જીવથી મથવાનું બનવું, તે તો વળી વધારે દુર્લભ જણાય છે. માટે આપણે કૃપા કરી ઉપરની ત્રણ હકીકતોનું ધ્યાન રાખી રાખીને, તે ભાવે અને તે રીતે જાગતાં રહ્યા કરવાનું છે, તે જાણજે.

પ્રેમભક્તિ

તા. ૭-૪-૧૯૫૨, પ્રેમભક્તિ વિના જ્ઞાન તો પ્રગટી જ ન શકે. પ્રેમભક્તિ જાગતાં મનાદિ કરણો પોતાના જીવદશાનાં સ્વરૂપને ત્યજવાનું જરૂર કરી શકે છે. જે જે જીવો પ્રભુકૃપાથી જીવનવિકાસ કાજે મળ્યા, પણ તે જાગી ગયા નથી કે જાગી જતા નથી, તેઓ આ જીવમાં વળગેલા રહી શકે તે કાજે તેમના તેમનામાં તેમની તેમની રીતે પ્રભુકૃપાથી પ્રવેશીને અમારે તો ખાલી ત્યાં પડી રહેવું પડે છે, તે અમને કેવુંક થતું હશે, એની દયા કોણ જાણે ?

જો તું તા. ૩-૪ના કાગળમાં લખે છે, તેમ આ જીવને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે મન-હૃદયમાં રાખી રાખીને કામ કર્યા કરે તો ચાર શું, છઠ્ઠાઠ માણસનું કામ તું એકલી કરી શકે. થાકબાકનું નામનિશાન પણ ન મળે. હૃદયમાં એવી પ્રેમભક્તિની એકરાગથી પ્રગટેલી ઉત્કટ ઝંખના તદાકારપણે રહેવી ઘટે. એને એટલે ભાવનાને પાછી આપણે કર્મમાં ઉતારવાની રહે છે.

મરી જાવ

‘તને જીવદશાથી મરી જતી જોવાને હૃદયથી ઝંખતો હોય છે,’ એને બદલે ‘હોઉં છું’ એમ લખવું જોઈતું હતું. એનો અર્થ

તો એમ હતો કે 'તારામાં જીવપણું કોઈ પ્રકારનું ન રહે, એવી તને જોવાને ઝંખતો હોઉં છું. જીવદશા ટળી જાય એમ પણ લખી શકાય. જીવદશાથી મરી જવું એટલે જ્ઞાનદશામાં પ્રગટ થવું, ચેતનના અનુભવમાં પળેપળ જાગૃત થઈને જીવવું તે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૮-૪-૧૯૫૨

આંતરિક ઊર્મિનો ઉપયોગ કરો

મારા કાગળો સમયસર તને ન મળી શક્યા અને તેથી તને જે લાગણી થઈ તેને જો પ્રેમભક્તિભાવે હૃદયમાં ઉતારીને પૂરો ઉપયોગ કરી લીધો હોત તો કેટકેટલું અને કેવું ઉત્તમ થાત ! લાગણી કે એવું ઉદ્ભવે ત્યારે એક પ્રકારનાં જોશ અને વેગ પેદા થતાં હોય છે. તે પણ એક પ્રકારની શક્તિ છે. તેવી શક્તિનો ઉપયોગ આપણાં આંતરિક કર્મમાં કરી લેવાની કળા સાધકે શીખી લેવાની હોય છે.

જ્ઞાનાત્મક ભાવનાથી કર્મ કરો

પથારીમાં કોઈ પગ મૂકે કરે, તેની ઘણી ચીડ હોય તે સ્વચ્છતાના નિયમ પૂરતી ઉત્તમ છે, પણ સાધકે તો કંઈ કશા પરત્વેના ગમા કે અણગમા એ બંનેની પાર જવાનું છે. તેથી જો એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થઈ જાય, કે આપણી પથારી ઉપર બાળકો આવજા કરતાં હોય, તેવી વેળા આપણામાં રહેતી તેવી ચીડને કઢાવવા કાજે જ આ પ્રસંગ જીવનમાં ઊપજેલો છે, એવી જ્ઞાનપૂર્વકની ભાવના-ધારણા જેને ઊગી જાય છે, એવો સાધક-જીવ તે તે મળતા પ્રસંગનો લાભ તે તે રીતે લઈ શકે છે, બાકીના નહિ. એમ તો ભંગી રોજ મેલા સાથે કામ પાડતો હોય છે. તેથી શું એના મનનો તે સાધનથી કરી કંઈ વિકાસ થતો હોય છે ખરો ? સાધન કરવા પાછળની જ્ઞાનાત્મક તમન્ના અને

વિકાસની ભાવના જીવતીજાગતી હોવી જોઈએ, તો જ સાધના ભાવનાપૂર્વકના અભ્યાસથી થતી ક્રિયાપ્રક્રિયામાંથી પ્રાણચેતના પ્રગટી શકે છે.

પોતાનો એક પ્રસંગ

મને પણ મારા શ્રીગુરુમહારાજે ભંગીનું મેલું ઉપાડવાનું કામ કરવાને જણાવેલું. તે વેળા તે કામ નડિયાદમાં તો કોઈ કરવા ન દે, અને ત્યાંની સુધરાઈવાળા આ જીવની પ્રતિષ્ઠા જાણતા હોવાથી એવું કામ સોંપે પણ નહિ. તેથી નવસારીમાં શ્રી પરીક્ષિતભાઈ જેઓ તે વખતે પણ અમારા હરિજન સંઘના મંત્રી હતા, તેમને મેં સુધરાઈમાં ભંગીનું કામ મળે તેવી જોગવાઈ કરવાનું લખેલું, અને તેમણે તેવી જોગવાઈ કરેલી પણ ખરી, પરંતુ જ્યારે શ્રીગુરુમહારાજ કને તેમની આજ્ઞા અને આશીર્વાદ લેવા ગયો ત્યારે તેમણે ના પાડી અને કહ્યું કે ‘હવે તારે જવાની જરૂર નથી. તારી પૂરેપૂરી સાચી તૈયારી હતી તેટલું પૂરતું છે.’ સાચે જ શરૂ શરૂમાં જે જે જીવોએ મૌનએકાંત લીધાં તેમનાં મેલું અને પેશાબ વગેરે આ જીવ જ સાફ કરતો અને હજી પણ તેમ કરવાની ઉમેદ ખરી. હવે તો સ્વજન, મિત્રો વગેરેએ તેવું કામ ઉપાડી લીધું છે અને મને તેવું કરવા પણ ન દે.

તાત્કાળ જ્ઞાન પ્રગટવું ઘટે

આ બધું લખવાની પાછળની સમજણ અને ભાવના એ છે કે જે જે પ્રસંગો મળે છે, તે તે આપણને કંઈક શીખવવા કાજે મળે છે, પરંતુ આપણાથી તેનો તે રીતે પૂરતો જ્ઞાનપૂર્વકનો લાભ લઈ શકાતો જ નથી. એવી તો આપણાં બુદ્ધિ અને મનની બલિહારી છે. જે જે કાળે જે પ્રસંગો ઊપજે, તે આપણને શું શીખવવા ઊપજ્યા છે, તેનું સહજ જ્ઞાન અંતરમાં તાત્કાલિક જે

જીવને તે જ પળે થઈ જતું હોય તો જાણવું, માનવું અને સમજવું કે તેવા જીવની ભૂમિકા સાધના કાજે પાકી થયેલી છે. તેવાને શીખી લેતાં વાર લાગતી નથી.

સદ્ગુરુને પ્રસન્ન કરો

વહેવારમાં પણ જેની મદદ સલાહ આપણને જોઈતી હોય છે, એવી જ્યારે ગરજ જાગી હોય છે, તો તે સત્કારવાનાં મનવાળાં આપણે હોઈએ છીએ, એને વહાલાં લાગીએ એવું થવાને ઈચ્છતાં હોઈએ છીએ. સંસારવહેવારમાં જે ઘણું ઘણું જરૂરનું અને ખપનું હોય છે, તેનો વિરોધ તો કદી કરતાં હોતાં નથી. તેને આપણા પરત્વે અણગમો થાય, એવું તો કદી વર્તતાં નથી. તેવી જ રીતે સદ્ગુરુ કનેથી આપણે જો કંઈ લેવાનું હોય, તો એની ભાવનાને સત્કારી શકાય એવી ભૂમિકા આપણામાં પ્રગટેલી હોવી જોઈશે. એના વિશેની ભાવના એટલે શું તે જાણવું જોઈશે. જીવનવિકાસ કાજેનાં એણે જે જે સાધન બતાવેલાં હોય તે કરવામાં આપણા હૃદયની એના હૃદય સાથેની પ્રેમભક્તિ-જ્ઞાનપૂર્વકની એકતારતા આપણે પ્રગટાવવી પડવાની છે. જેમાં ને તેમાં એને આપણે જીવતો કરવાનો રહે છે, તે જાણજે.

જ્યાં જ્યાં ધ્યેયનો ખરેખરો પૂરતો પ્રેમભાવ જન્મેલો હોય છે, ત્યાં ત્યાં ઝાઝી કશી ઉખાડખ ઊભી થતી હોતી નથી. આપોઆપ તેનામાં માનવાનું થયા કરે છે. તેના કહ્યામાં પછીથી કશા ઝાઝા આમ કે તેમ વિચાર પણ ઉદ્ભવતા નથી. હૈયાનો એવો પ્રેમભાવ જેના વિશે પ્રગટેલો હોય છે, તેના પરત્વે આપણું હૈયું ઘણું જ સરળ અને સાવ ખુલ્લું રહ્યા કરે છે, તેવો પણ અનુભવ છે. ત્યાં આગળ જે કોઈને પણ ન કહેવાઈ હોય એવી હકીકત કહેવાઈ જતી હોય છે.

ગુરુકૃપામદદ ક્યારે મળે

તેવી રીતે સાધકને અને એના જીવનનિર્માતા વચ્ચેનો (પણ ઉપર વર્ણવ્યો છે તેના કરતાં તો ક્યાંયે ઉચ્ચતમ કક્ષાનો) સંબંધ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનો જીવનવિકાસના હેતુની સમજણ કાજેનો કેળવાઈ ગયેલો હોય, તો જ તેવો સંબંધ સાધનામાં મદદ કરનારો નીવડી શકે છે, એવો આ જીવનો અનુભવ છે. શ્રીપ્રભુકૃપાથી જીવનમાં ઉત્કટ ઝંખના તો જીવન કાજેની ઘણી ઘણી હતી, તેમ છતાં પ્રકૃતિના હુમલા પણ એવા જબરજસ્ત આવેલા કે જેનું વર્ણન પણ શું કરું ? પણ તેવી વેળાએ શ્રીગુરુમહારાજની કૃપાએ અને આશીર્વાદિ જાગૃત રહી શકાયેલું. ક્યાંય નીચે તણાઈ જવાનું પણ બનતું, પણ ‘આ તણાઉં છું, સકળ પ્રયત્ન કરવા છતાં ફવાતું નથી, અને આ હું તો ડૂબું છું. હે કરુણાસાગર ! પ્રભો ! ઉગારો. હવે તો હાર્યો. કશું ખપમાં આવતું નથી.’ બધા ઉપાયો જે જાણતો તે કરી કરીને બચવાને પ્રભુકૃપાથી તનતોડ મથ્યા કરતો. એમાં ક્યાંય ઊણપ આવવા દીધેલી ન હતી. છેવટે ‘નિર્બળ કે બળ રામ’ એમ થઈને એને હૈયામાંથી ડૂબતાં ડૂબતાં પણ રડતાં રડતાં આર્તનાદ અને આર્દ્રભાવે પ્રાર્થના કરી કરી પોકારતો અને ત્યાં મદદ પ્રત્યક્ષ થતી જ.

અહમ્નો સદુપયોગ ક્યારે થાય

જીવે પોતે પોતાનાથી પૂરેપૂરું બનતું સઘળું કરી ચૂકવાને મથવું જોઈશે, અને તેમ કર્યા કરવામાં પણ તે પોતાના સદ્ગુરુની ચેતનસ્મરણભાવના તો હૈયામાં રાખ્યા કરશે, જે કર્યા કરવાનું છે તે પણ અહંતાની વૃત્તિથી તો નહિ અને તેવી વેળા તેમાં તેનું અહમ્ રહેતું પણ હોતું નથી. જેમ કે આગ લાગી હોય તેમાં આપણે સપડાઈ ગયેલાં હોઈએ છીએ, તો તેમાંથી નીકળી જવાને જે

મરણિયો પ્રયત્ન થાય છે, તેમાં તો અહમ્નો શક્તિ તરીકેનો ઉપયોગ થઈ જતો હોય છે ખરો, તેમાં અભિમાન પ્રગટતું હોતું નથી. તેમાં તેવી વેળા એવા માનવીનું જે અહમ્ છે, તે પોતે પ્રચંડ શક્તિસ્વરૂપે પ્રગટે છે, અને કલ્પી પણ ન શકાય એવા હિંમત અને સાહસ તેને પ્રેરાવે છે. સામાન્ય સંજોગોમાં માનવી એવું કદી પણ કરી ન શકે, તેવું તેવી વેળા માનવી અજબ અને ગજબ રીતે વર્તી શકે છે. ત્યાં તેનું અહમ્ ઉપયોગમાં પ્રવર્તે છે. તેવી રીતે સાધનામાં પણ એનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. જ્યારે સાધન કરવામાં-જેમ માનવી આગમાં સપડાતાં એમાંથી નીકળવાને તે કેવી કારમી પ્રચંડ જહેમત ઉઠાવે છે, એવા મરણિયા નિર્ધારની ઝંખના જેને સાધનમાં લાગે છે, તેવા જીવને તો તેવું અહમ્ ઉપયોગની રીતે સાહસ, હિંમત, શક્તિવર્ધક બની શકે છે. ઉપર જે ‘નિર્બળ’ શબ્દ લખ્યો છે, તેની પાછળની ભાવના તો જે જીવ અહંકારથી હળવો છે, જેની કારી કંઈ કશાથી લાગતી નથી, એવો જેને અનુભવ થઈ રહેલો હોય છે, અને છેવટે જ્યારે પોતાનું કંઈ જ ચાલતું હોતું નથી, હવે કોઈ પણ ઉપાય બચવાને રહેલો જણાતો નથી, છેક છેવટ સુધીની સઘળી કંઈ મહેનત કરી ચૂક્યો છે અને તે કરતો હોય છે, અને બચવું તો છે જ, એવી જેના હૈયામાં ઉત્કટપણે નિશ્ચયાત્મક ઝંખના પ્રગટેલી છે, તેવો જીવ તેવી વેળા શ્રીપ્રભુને ચરણકમળે પોતાના હૈયાની ધા નાખે છે. તેને તેવી વેળા મદદ મળી રહેતી પણ અનુભવાય છે.

સાચા નિર્બળ બનો

માટે આપણે તો એવા નિર્બળ બનવાનું છે. તેવા નિર્બળ બનતાં પહેલાં તો તે જીવે પોતાનાથી બનતું સઘળું કરી ચૂકેલું હોવું જોઈશે. જે જીવ તણાયા જતો હોય, ડૂબતો જતો હોય પણ

તેવા કશાનું જ્ઞાનભાન હોતું નથી, તેવો જીવ કંઈ જ કશું સાધન કરતો હોતો નથી એમ માનવું અને સમજવું.

કેવો જીવ સાધક નથી

જે જીવ કંઈ કરે છે, તેવા જીવને તેના તેવા કરવાપણાના માપની કંઈક તો ગતાગમ ઊગતી હોય છે. માટે જો આપણે હૃદયની સાચી અને પૂરેપૂરી દાનતથી સાધન કરતાં હોઈએ, તો આપણને તેથી કરીને તે પ્રકારનાં જાગૃતિ અને સમજણ પ્રગટવાં જોઈશે, પરંતુ અનેક વેળા તણાવાનું, ઘસડાવાનું, ડૂબવાનું બને, તે તે વેળા તેમ તેમ જો ખબર જ ન પડે તો તો પછી સાધકને ઊંચે આવવાપણું રહે જ શેનું ? જો ખબર પડે અને તેવી મહેનત ન થતી હોય તો તેવા તેના થવાપણામાં એને ડંખતું કે સાલતું નથી એમ ગણાય. જો તેવા તણાવાપણામાં, ડૂબવાપણામાં કે ઘસડાવાપણામાં જેને પૂરેપૂરું ડંખતું નથી કે સાલતું નથી એને જીવનની કંઈ જ પડી નથી એમ નક્કી થાય છે.

પોતાનો અનુભવ

માટે જો જાગેલા રહી શકાય તો જ તેવો જીવ સાધન કરે છે એમ સમજાય. જો જીવ જાગેલો રહે તો તેવા જીવને તેની આડીઅવળી દશા થતાં તેમાંથી પાછા ફરવાપણાનું જ્ઞાનભાન જાગી જતાં તેને વાર લાગતી નથી. જેને તેવું જ્ઞાનભાન જાગે છે, તેવો જીવ તેવા કળણમાંથી પાછો પણ ફરી શકે છે. ધારો કે ન ફરી શકાયું તો તેવી વેળા એવો જીવ શ્રીપ્રભુને જે ભાવે પોકારે છે, તે ભાવના આંતરિક પડઘાથી તેના હૈયામાં એવો તો કોઈ પ્રચંડ ભાવ જાગે છે કે જેનાથી કરી તે ઉપર આવી શકે છે. તેમ થતાં તે ધન્ય ધન્ય થઈને કૃતકૃત્ય બની શ્રીપ્રભુનો પ્રેમ-ભક્તિભાવે હૈયામાં હૃદયથી ઘણો આભાર પણ માને છે.

શ્રીપ્રભુકૃપાથી આવો મારો તો અનુભવ છે. જો તે તને ખપમાં લાગે તો ઉપયોગ કરજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૯-૪-૧૯૫૨

સાધક અને સંસારીના પ્રેમભાવ

સંસારવહેવારમાં પણ જ્યાં બે હૈયામાં પરસ્પરનો ઉત્કટ પ્રેમભાવ એકરાગવાળો જામેલ હોય છે, ત્યાં તેમનાં મન એકબીજા વિશે ભાવથી નીતરતાં બનેલ રહ્યા કરે છે. એકબીજા વિશે સ્નિગ્ધતા, સરળતા, સહજતા, પ્રસન્નતા આદિ પ્રગટ્યા કરે છે. એકબીજાનાં વહેવારવર્તનમાં આપણું મન આડુંતેડું થઈ જતું નથી. મન જેમાં ને તેમાં હૈયામાંના પ્રેમભાવથી એને પોતાની જાતમાં જ સમાયેલો અનુભવવાને જાણતું હોય છે. મન એનાથી કરી જુદી રીતે પડી નથી શકતું. જ્યાં એવો પ્રેમભાવ છે, ત્યાં જેણે જેમ કર્યું તેમ ભલે થયું. એમાં એવી રીતે મન સમાધાનની સરળવૃત્તિ સેવતું બની જતું હોય છે. એટલે મનને ત્યાં કશા ઉધામા, સગડગ, વાંધાવચકા, શંકાકુશંકા, તર્કવિતર્કો એવું એવું ઊપજતું હોતું નથી. પરસ્પર એક થઈ, એક બની, એક રહીને જ જીવવામાં તેઓ બંને પરમ આનંદ અનુભવી રહે છે. હૈયાના એવા પ્રેમભાવમાં ઉદારતા, વિશાળતા, પરસ્પરની સહિષ્ણુતા, સહાનુભૂતિ આદિ ગુણો પ્રગટેલા રહે છે. પરસ્પરના એવા પ્રેમભાવવાળા બે જીવો બીજા જીવોની સાથેના વહેવારવર્તનમાં તેમના પરસ્પરના વહેવારવર્તનના જેવા ન પણ હોય, કદીક નથી પણ હોતા, પરંતુ સાધકના હૃદયના પ્રેમભાવને તેવું થયે પાલવે તેવું હોતું નથી. સાધકના હૃદયનો પ્રેમભાવ તો સમગ્રતાને પોતાની બાથમાં લેતો હોય છે. એના પ્રેમભાવમાં અને સદ્ભાવમાં તેને કાંઈ નોખું નોખું હોતું નથી. બધાંનામાં તે પોતાની જાતને

અનુભવવાને ચહે છે અને પોતાનામાં બધાંને અનુભવવાને ચહે છે. એવો હૃદયનો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનો નીતરતો સદ્ભાવ સાધક એના સદ્ગુરુ સાથે કેળવતો જતો હોય છે, ત્યારે સંસારના જીવોની સાથેના વર્તનવહેવારમાં સાધકનાં મનાદિ કરણના ખૂણાઓ પણ ઘસાઈને પાંસરા ગોળ બની જવાની ક્રિયા પણ આપોઆપ એનામાં ચાલી રહેલી હોય છે.

ગુરુપ્રેમમાંથી સર્વ માટે પ્રેમ

જેમ મુસાફરીમાં જવું હોય છે, તો તે વેળા શું શું જોઈશે, તેનો ખ્યાલ જાગીને તેની તેની તૈયારી કરીને, તે તે બધું ભેગું કરી તે બધું સાથે લઈ લેવામાં આવે છે, તેવી રીતે એકને લાયક બનવા કાજેનો જે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનો જીવતોજાગતો હૈયાનો સકળ પ્રયત્ન બન્યા કરતો હોય છે, તેમાં પણ ઉપરની પેઠે જ બન્યા કરે છે. સદ્ગુરુની ભાવનાને લાયક થવું અને એની પસંદગીમાં આવવું એટલે જીવનના વિકાસની સમગ્રતામાં પણ પ્રગટતા રહેવું. જગતવહેવારમાં પણ જેની પસંદગી મન કરે છે, તેને તે સ્વીકારતું હોય છે. પસંદગી થયા વિના કોઈ કોઈને સ્વીકારી શકતું નથી. પસંદગીની ભાવનામાં પોતાની તેના ઉપરની પ્રસન્નતા પ્રગટેલી છે, તેવો પણ ભાવ રહેલો હોય છે.

સાધનાથી દૂર કેમ મન ભાગે છે.

જ્યારે સંસારવહેવારવર્તનવાળું એક બાજુનું જીવન અને બીજી બાજુનું જીવનવિકાસની ભાવના કેળવવા કાજેનું જીવન-એ બંને વચ્ચેની પસંદગી, એવી પ્રસન્નતાપૂર્વકની પસંદગી, જીવનું મન જ્યારે જીવનવિકાસ પરત્વે કરે છે, તે વેળા પેલી બીજી બાજુનું તેનું જોર, મહત્ત્વ વગેરે હઠી જતાં તે અનુભવી શકે છે. જેનામાં મન વળે છે, તેના તરફનું તે વિચારતું હોય છે.

એને તે વીલું મૂકી શકતું નથી. એટલે જીવનની કઈ ગમની પસંદગી આપણે કરેલી છે, તેની જ કશી હજી પૂરી આપણને ગતાગમ નહિ પડી હોય એમ લાગે છે. જેને જેની ખૂબ પડી હોય છે, તેનામાં પણ મન વળગેલું રહ્યા કરે છે. એટલે આપણને જો જીવનવિકાસની ભાવનાવાળા જીવનની પડી હોય, તો પછી મનને ઝાઝું તેમાંથી ભાગવાપણું ન બની શકે.

મન ભાગે ત્યારે શું કરવું

તેમ ધારો કે બને તો મનમાં ઊઠતા અનેક વિચારો, વૃત્તિઓ, લહરી, વિકાસની ભાવનાને જે પોષક નથી, તેને આપણે સાક્ષીભાવે જોયા કરવાની અને તેને ઝાઝું કોહું જ ન આપવાની અને તેમને તેમને એમ ને એમ વહી જવા દેવાની, અને એવા પ્રકારના જાગૃત જ્ઞાનપૂર્વકના પ્રયત્નની ધારણા હૃદયમાં રાખ્યા કરવાની છે. તેવી વેળાએ એવો પ્રયત્ન થયા વિના મનમાંના ઊઠતા વિચારોમાં આપણે પરોવાઈ જ જવાના તે પણ નક્કી છે. આપણે જે જે વિચારો, વૃત્તિઓ, લહરીઓ, તરંગો, કલ્પનાઓ, કામનાઓ, ગમા કે અણગમા આદિ જે જે બધું ઊઠે તે તે વેળા તેની સાથે જાણે કશી જ નિસ્ખત ન હોય, તેમ વર્તવાનું છે. તેના તેનાથી અલગતા કેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો રહે છે. તે તે સાથે તેમને તેમને અનુસરતા આનુષંગિક બીજા વિચારોની સાંકળ આપણે પોતે થઈને તો કદી ન જોડ્યા કરવી. આપણે પોતે આપણી પોતાની સાધનાના ભાવમાં જ એકાગ્ર અને કેંદ્રિતભાવે હૃદયમાં મસ્ત રહેવાને જ બસ જીવ્યા કરવાનું છે. મનને, પ્રાણને, બુદ્ધિને આપણે તે રીતે કેળવ્યાં કરવાનાં છે. એમાં જ્યાં જ્યાં ન ફાવી શકીએ, ત્યાં ત્યાં શ્રીપ્રભુની કૃપામદદ હૈયામાંની પ્રાર્થના

દ્વારા મેળવ્યા કરવાની રહે છે. ખરી રીતે તો આપણા હૈયાના તેવા ભાવમાં જ તે પોતે બિરાજેલો છે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૦-૪-૧૯૫૨

નીચેનાં વચનામૃતો શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજ્ઞાનાં છે:-

‘કોઈને પણ અંત:કરણ આપશો નહિ. આપો તેનાથી ભિન્નતા રાખશો નહિ. ભિન્નતા રાખો તો ત્યાં અંત:કરણ આપ્યું તે ન આપ્યા સમાન છે.’

‘એક ભોગ ભોગવે છે, છતાં કર્મની વૃદ્ધિ નથી કરતો અને એક ભોગ નથી ભોગવતો છતાં કર્મની વૃદ્ધિ કરે છે. એ આશ્ચર્યકારક પણ સમજવા યોગ્ય કથન છે.’

‘યોગાનુયોગે બનેલું કૃત્ય બહુ સિદ્ધિને આપે છે.’

‘આપણે જેનાથી પટંતર પામ્યા તેને સર્વસ્વ અર્પણ કરતાં અટકશો નહિ.’

‘મહાપુરુષનાં આચરણ જોવા કરતાં તેનું અંત:કરણ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે.’

‘રાગ કરવો નહિ. કરવો તો સત્પુરુષ ઉપર કરવો. દ્વેષ કરવો નહિ. કરવો તો પોતાના કુશીલપણા ઉપર કરવો.’

‘બહુ કંટાળીને સંસારમાં રહીશ નહિ.’

તારા કાગળો કોઈ હાલમાં ફાઈલ કરતું નથી. હું તો એમ ને એમ રહેવા દઉં છું. ભાઈ બહાર નીકળીને જે તે કરશે. હૃદયમાં આપણે તો નિર્ભય બનીને જ્યાં ત્યાં જેમાં ને તેમાં વર્તવાનું રહે છે. જગતમાં, સંસારમાં, સારાપણું, નરતાપણું-જે તે મનના ઉપર અવલંબી રહે છે. આપણે તો શ્રીપ્રભુકૃપાથી સદાય પ્રસન્નતામાં જ પ્રવર્તવું.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજ્ઞાનાં વચનામૃતો:-

‘ખેદ નહિ કરતાં શૂરવીરપણું ગ્રહીને જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલતાં જે તે કંઈ સુલભ જ છે.’

‘સંસારવહેવારવર્તનમાં અને મનમાં, માનસિક સૃષ્ટિમાં, વિચારો, વૃત્તિઓ આદિ વિકાર કરી જાય, તે વખતે વિચારવાનને પોતાનું નિર્વીર્યપણું જોઈને ઘણો જ ખેદ થાય છે, અને આત્માને વારંવાર નિંદે છે. ફરી ફરીને પોતાના પર તિરસ્કારની વૃત્તિથી જોઈ જોઈ, ફરી મહત્ પુરુષના ચરિત્ર અને વાક્યનું અવલંબન કરીને તેને તે હઠાવે છે, ત્યાં સુધી તે નીચે મને બેસતા નથી. તેમ એકલો માત્ર ખેદ કરીને અટકી રહેતા નથી. એ જ વૃત્તિનું અવલંબન આત્માથી જીવોએ લીધું છે, અને તેથી જ અંતે જય પામ્યા છે. આ વાત સર્વ મુમુક્ષુએ મુખે કરી હૃદયમાં સ્થિર કરવા યોગ્ય છે.’

‘કેવળ અંતર્મુખ થવાનો સત્પુરુષનો માર્ગ સર્વ દુઃખક્ષયનો ઉપાય છે, પણ તે કોઈક જીવને સમજાય છે, પણ મહત્ પુણ્યના યોગથી, વિશુદ્ધ મતિથી, તે ઉપાય સમજવા યોગ્ય છે. તે સમજવાનો અવસર એકમાત્ર આ મનુષ્ય દેહ છે. તે પણ અનિયમિત કાળના ભયથી ગૃહિત છે. (તેમ છતાં) ત્યાં પ્રમાદ થાય છે એ ખેદ અને આશ્ચર્ય છે.’

‘જ્ઞાની પુરુષે કહેવું બાકી રાખ્યું નથી, પણ જીવે કરવું બાકી રાખ્યું છે. એવો યોગાનુયોગ કોઈક જ વેળા ઉદયમાં આવે છે. તેવી વાંછારહિત મહાત્માની ભક્તિ તો કેવળ કલ્યાણકારક નીવડે છે, પણ કોઈ વેળા તેવી વાંછા મહાત્મા પ્રત્યે થઈ અને તેવી પ્રવૃત્તિ થઈ ચૂકી, તોપણ તે જ વાંછા જો અસત્ પુરુષમાં

કરી હોય, અને જે ફળ હોય છે, તે કરતાં આનું ફળ જુદું થવાનો સંભવ છે. સત્પુરુષ પરત્વે તેવા કાળમાં જો નિઃશંકપણું રહ્યું હોય તો કાળે કરીને તેમની પાસેથી સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ હોઈ શકે છે.’

કુંભકોશમ્,

હરિ:૩૦

તા. ૧૧-૪-૧૯૫૨

વિપદમાં પ્રાર્થના

વિપરીત પરિસ્થિતિ થાય, માથે ચારે તરફથી દુઃખ અને દાવાનળ પ્રગટે, તેવી વેળા આપણે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવી. એવી સ્થિતિ જે સ્વજનોની થતી હોય છે, તેવી વેળા તેમનું તેમનું સ્મરણ થતાં હું તો ભગવાનની પ્રાર્થના કરવામાં સમજું છું.

દુઃખાદિ કૃપાતકો છે

ધીરજ, શાંતિ, પ્રસન્નતા, હિંમત, સાહસ આદિ ગુણો કેળવવાને તેવી કૃપાતકો આપણને મળેલી છે. બધાયે મળેલા જીવો પરત્વે સદ્ભાવ કેળવવાનો તે અમૂલ્ય અવસર સાંપડ્યો છે, એવી ભાવના અને સમજણ લઈ શકીએ છીએ તે વાંચીને હૈયું નાચી ઊઠે છે. જીવનના ખમીરને ચકાસવાની પરીક્ષા કરીને નાણી લેવાની એવી તકો જે જીવ હૈયાના પ્રેમ-ઉમળકાથી વધાવી લઈને જીવનના ઘડતરને કાજે એવી તકોનો જ્ઞાનપૂર્વક સ્વીકાર કરી લઈને, શ્રીભગવાને કૃપા કરીને જીવનને ઘડવાને કાજે આપણને એવી દશામાં મુકાઈ જવાનું એણે પોતે જ ઉપજાવ્યું છે, એવી હૃદયની ભાવના-ધારણા આપણે જો તે વેળા રાખી શકીએ, તો આપણે તો તરી જઈએ. એની કસોટીમાંથી અણીપાર ઊતરીએ અને એને શોભાવીએ, તો એ વહાલો આપણા ઉપર કેટકેટલો રાજી થાય ?

વિપદનો ઉપાય : પ્રાર્થના

જીવનનું ઘડતર કંઈ એમનું એમ બનતું નથી. એ કાજે તો હથોડાના માર સહન કરવા જ પડે. તેવો માર પણ હૃદયના ઉમળકાથી અને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનના ભાવથી ઘડતર થવાના જ્ઞાનભાન સાથે સ્વીકારીને સહી લઈએ-સહી લઈએ તેવું ગણવું કે વિચારવું તે પણ અયોગ્ય ગણાય, પણ તેવું જે દુઃખ, અવહેલના, તુચ્છકાર આદિ છે તે આપણા કાજે તો તપ છે, એવી ભાવના જ્યારે જ્યારે હૈયામાં જીવતીજાગતી રહ્યા કરે અને તેવી વેળા પ્રભુનો હૈયામાંથી પરમ આભાર માન્યા કરીએ કે ‘હે પ્રભુ ! તેં મારા પામર ઉપર પરમ કૃપા કરીને આવી તકો જીવનના ગુણો કેળવવા કાજે આપી છે, તેમાં તારા કૃપાબળ વડે કરીને ટકી શકાય એવાં બળસાધન આપજે. મને પામરને તારા સિવાય કોઈ સાચો સહારો નથી. તું જ એક મારો મદદગાર છે, તારણહાર છે, પોષણહાર છે, રક્ષણ કરનાર છે. માટે કૃપા કરજે. મહેર વરસાવજે અને તારી હામ આ જીવના હૈયામાં પ્રગટાવજે.’ એવો પ્રાર્થનાનો ભાવ ગર્જતો હૈયામાં જાગી ગયેલો હોવો જોઈશે. એ જ આપણો સાચો બેલી છે. એનો જે જીવ મનહૃદયથી કરીને પ્રેમભક્તિભાવે ખરેખરો આશરો લે છે, તેને પાછા પડવા વારો હજી સુધી તો આવ્યો નથી, અને તે અનુભવની હકીકત છે. માટે એને તેવી વેળા હૃદયમાં પ્રગટાવીને મરદની જેમ, પહાડની જેમ ઊભા રહેવામાં જીવનની મર્દાનગી જીવતી થવાની છે. જીવનને અને જીવનના ખમીરને પડકાર થતાં જે જીવ વધારે પ્રાણવાળો અને તેજસ્વી બને છે, એકમાત્ર તેવો જીવ શ્રીપ્રભુની કૃપામદદનો અનુભવ કરી શકે છે. તેને એટલે કે તેવા જીવને શ્રીપ્રભુનાં ઓથ સહારાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મળે

છે. એવો તે પરમ કૃપાળુ, દયાળુ છે. એની મદદ માગતાં જ મળે છે- જો આપણને તેવી મદદ માગવાની કળા હૃદયમાં પ્રગટેલી હોય છે તો.

પોતાની હમદર્દી અને મળેલા આઘાતો

અગ્નિના વાતાવરણમાં હોવા છતાં મરદની જેમ જે નિરાશામાં ડૂબી નથી જતું, તે જોઈને તો ઘણો ઘણો આનંદ થાય. એમ તો તારા જેવાને નિરાશાથી ડૂબી જઈને વાતાવરણને વશ થઈ ગયેલી જોવાનું થતાં તો ગળું જ જાણે રૂંધાતું હોય અને છાતી બેસી જતી હોય એમ લાગે છે. સ્વજનોનાં જીવનનાં તેવાં દર્શનથી એવું અનેક વેળા અનુભવ્યું છે. આ જીવના તેવા દર્દની લાગણી-ભાવનાને પિછાનવાને કોઈ સ્વજનનાં તેવાં હૈયાં હજી કેળવાયેલાં નથી. અનેક સ્વજનોએ આ દીન, પામરના હૈયાને વધારે ને વધારે આળું બનાવવામાં, જાણે અપાર વિરોધ કરી કરીને એને મારવામાં અને અધમૂઓ કરી દેવામાં બાકી રાખી નથી.

પણ તું મને શોભાવજે

આ કથની તને લખવાનો અર્થ તો એ કે તું તેવી ન થજે. તારા વર્તન વડે કરીને તારામાં આ જીવને જિવાડજે. એટલી તને પ્રાર્થના છે. જે જીવો મળ્યા છે તે જીવન મેળવવા કાજે આ જીવ સાથે જોડાયેલા છે, પરંતુ જીવનની હજી કોઈને પૂરેપૂરી પડી નથી. તને પણ પ્રાર્થના છે કે જીવનની સાચી ગરજ જગાડીને આ જીવની સાથે જોડાવાનું યોગ્ય છે. આ તો શું છે ? હજી તો પાશેરામાં પહેલી પૂણી પણ નથી. વધારે પ્રયંડ દાવાનળ પ્રગટે, સારુંયે સળગી જવાનું બને, ત્યારે તું મરદ બનીને પ્રભુને પ્રાર્થના કરતી ઊભી રહે અને ટકી શકે અને જીવનને ઘડતી રહે અને મને તેવી રીતે શોભાવે, અને રાજી રાખે એવી હૈયાની પ્રાણવંતી

અભિલાષા તારા જેવા પરત્વે ધરાવતો ધરાવતો પ્રભુકૃપાથી જીવી રહ્યો છું. કૃપા કરી નિરાશ ન કરજે. એટલી તને પ્રાર્થના છે.

આપણો જ વાંક

જીવનનું ઘડતર નામદે કે મામૂલી જીવથી થતું નથી. સંસારમાં તો હજીયે મોટી પણ હોળી પ્રગટે, પણ તે તે બધું આપણાં પોતાનાં જ કર્મનું પરિણામ છે. તેમાં કોઈ જીવનો કંઈ કશો દોષ ન જોવાય અને જે તે કંઈ આપણા પોતાના લીધે જ છે, એવી સર્વ પરત્વે જીવતી ધારણા રખાય, તો જે તે બધા જીવો પરત્વે મનમાં સદ્ભાવ જીવતો રહી શકે, અને આપણે વધારે ને વધારે પ્રભુને ચરણે શરણાગત થવાને લાયક એની કૃપાથી બની શકીએ.

સંસાર એટલે શુદ્ધિયજ્ઞ

મેંદી સારી પેઠે કઠણ પથ્થર ઉપર વટાઈ વટાઈને, સાવ એકરસ લોંદા જેવી બની જાય છે, ત્યારે જ તે ચરણનો સ્પર્શ થવાને, તેમાંથી રંગ નિપજાવવાને યોગ્ય નીવડે છે. પારો અગ્નિમાં પૂરેપૂરો પરિપક્વ થતાં એની ભસ્મ ભારે ગુણકારી નીવડે છે. સોનું ભઠ્ઠીમાંના સખત તાપમાં ભસ્મ બનતાં તેનો ગુણ શરીરમાં શક્તિ પ્રગટાવવાનો બને છે. એવી રીતે જે જીવને જીવનની સાધના કરવી છે, તેને કાજે સંસારવહેવારનો દાવાનળ એ તો જીવનને ગળાઈ ગળાઈને સંપૂર્ણ શુદ્ધ થવાવા કાજેની ભઠ્ઠી છે, બલકે યજ્ઞ છે.

શૂરવીરને સદ્ગુરુની સહાય

આમ, જીવનમાં તેવી વેળા જે જીવ ઉપર પ્રમાણેની પ્રત્યક્ષ ભાવના મનમાં જીવતી રાખી શકે, તેવો જીવ તેવી વેળા તેમાં ડૂબી મરતો નથી. તે જ સાચો ધીર વીર સાધક છે. મેં તો ઘણી વેળા લખ્યું છે કે સાધના મહાન પરાક્રમી નર કાજેની છે. એમાં

જેવા તેવાનું કામ નથી, એ હકીકત તને સમજાતી જાય છે, એને મારું સદ્ભાગ્ય સમજું છું. માટે કૃપા કરતી રહેજે, અને આ જીવને તારા વડે કરીને અપાર શાંતિ અને હિંમત આપતી રહેજે, તો જ મારાથી તારામાં જીવી શકાવાનું છે. પ્રભુકૃપાથી તારી સાથે જ છું-જો તું ઉપર લખી જણાવ્યું છે તેવી દશામાં જીવતી રહ્યા કરવાનું કરશે તો. મારી મદદ તારી કને છે, તારા હૈયામાં જ છે-જો તને તે લેવાની કળા સાંપડી ગઈ તો.

વર્ષમાં જેમ જુદી જુદી ઋતુઓ પ્રગટે, તેમ જીવનમાં પણ થાય. વાદળાં પણ જરૂર આવે, પણ તે જરૂર વીખરાઈ જવાનાં. સદાકાળ કોઈની કંઈ એકની એક દશા પ્રગટેલી રહી શકતી નથી. સહુ કંઈ ફેરવાતું જતું રહે છે. હોળી પણ પ્રગટે છે, પણ તે શાંત થઈ જવાની જ હોય છે, તે પણ નક્કી.

પ્રેમાળ સંદેશો

કાગળ એ તો સત્સંગ છે, હૃદયમાં ભાવના જગાડવા અને પ્રેરણા કાઢેનું તે એક અમૂલ્ય સાધન છે. બાકી તો હૈયામાં આપણે તો એને જીવતો રાખવાનો છે. જો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકની તેવી ભાવના હૃદયમાં પ્રગટેલી રહી શકે તો તને આ જીવ પ્રભુકૃપાથી દૂર લાગવાનો નથી. ભાવનાથી કરીને ઘણું હેત વધૂટે છે. પ્રભુ તને ટકી રહેવાનું બળ આપો. સાહસ, હિંમત, ધીરજ, સહિષ્ણુતા, સર્વ પરત્વે સદ્ભાવ અને સમતા વગેરે ગુણોનું સામર્થ્ય પ્રેર્યાં કરો એવી પ્રભુને પ્રાર્થના કરું છું. આપણું કામ હલમલી ઊઠવાનું નથી. નામદં તો જીવનમાં અનેક વાર મરણ પામે છે. એવા જીવવાપણામાં સાર પણ ન હોય. જીવન જો જીવવું જ હોય તો જીવનવિકાસના યજ્ઞ કાઢે મરી ફીટી સર્વ રીતે ફના થઈ જવા કાઢે જીવન એ તો આપણું સદ્ભાગ્ય છે.

એ જ આ જીવનો તને પ્રેમાળ સંદેશો છે. એ જ. વધારે તો શું લખું ? ધીરજ, શાંતિ, સમતા અને સર્વ પરત્વે સદ્ભાવ રાખી રાખીને જીવજે.

બધા જ પ્રસંગો સદ્ગુરુ છે

જીવનમાં પ્રસંગો સિવાય બીજા શેનાથી આપણે ઘડાઈ શકાવાના છીએ ? તેથી પ્રસંગોમાં તો ગુરુ બિરાજેલા છે, એવી જીવતીજાગતી ભાવના હૃદયમાં જે જીવ રાખે છે, એવા હેતુના જ્ઞાનભાનથી જે જીવ પ્રસંગોને સ્વીકારે છે, તેવો જીવ પ્રસંગોથી આવરાઈ જતો નથી, લેવાઈ જતો પણ નથી, તો પછી એનાથી સંતાપ તો પામી જ કેમ શકે ? પ્રસંગોમાં જો ત્રાસ, કંટાળો, અણગમો, ક્લેશ, ઉપાધિ આદિ જે જીવને લાગ્યું, તો જાણવું કે પ્રસંગોમાં સદ્ગુરુની ભાવનાનો સત્કાર થયેલો નથી અને પ્રસંગોને તે રીતે અને તે ભાવે આપણાથી ગ્રહણ કરી શકાયેલા નથી. પ્રસંગો તો પ્રત્યક્ષ ઘડનારા છે. તેથી તો સદાય આવકારને પાત્ર છે. પ્રસંગો સારા પણ હોય અને નરતા પણ હોય, પરંતુ આપણે તો તે બંનેમાં સદ્ગુરુની ભાવના જ દઢાવવાની. અને વધારે પ્રત્યક્ષ તે જ્ઞાનસ્વરૂપમાં પરિણામ પામે એવી રીતે પ્રસંગોમાં કેળવણી પામ્યા કરવાનું છે.

તેથી સંસાર પાઠશાળા છે

તો જ આ સકળ સંસાર એની જ વ્યક્ત લીલા છે, એનો અનુભવ જીવને થવાનો છે, તે નક્કી જાણજે. આ સમસ્ત સંસાર જીવને તરાવવાને કાજે રચાયેલો છે, પરંતુ કોઈ પણ જીવ સંસારને એ રીતે અને એ ભાવે કદી સ્વીકારી શકતો નથી. તેથી તે સંસારમાંથી શીખી પણ કેવી રીતે શકે ? માટે સંસારથી કંટાળી જવાનું કે ત્રાસી જવાનું જે જીવ જાણ્યે અજાણ્યે કરે, તેવા જીવને

સાધનાની કશી ગતાગમ નથી એમ પરમાણવું. જે ચેતે છે, તે જ જાગી શકે છે. માટે સદાય જેના તેનાથી કરી ચેતતા રહી, જીવનને વિકાસ મળ્યા કરે તેવી ભાવનાને જ્યાં ત્યાં મહત્ત્વ હૃદયથી આપ્યા કરવાનું રહે છે, તે જાણજે.

મારનાર પ્રસંગો તારે

જો તેમ કરી શકશે તો ક્યાંય નિરાશા, દુઃખ આદિને જીવનમાં આવતાં હોવા છતાં, તેમનો તેમનો આવવાનો હેતુ ગમે તે હોય, પણ આપણે તો એને ભાવનાની રીતે જ સ્વીકારી શકવાના છીએ, અને જે હણવા આવે તે જીવનને તારીને જાય છે, એવો અનુભવ પણ આપણને થયા કરશે. તો જ પ્રભુ આપણી પડખે છે જ એવો પ્રત્યક્ષ ભરોસો હૃદયમાં જાગી જાય છે. એવો હૃદયમાં જ્યારે પાકો, સાચો ભરોસો જાગે છે, તેવી વેળા તો લાલચોળ થયેલા ધગધગતા લોઢાના થાંભલાને બાથ ભરવાનું આવતાં, તેને બાથ ભરવામાં જીવ જરા પણ ખંચકાતો નથી-પ્રહ્લાદની જેમ. તે તો તેમાં પણ મારો વહાલો પ્રભુ બિરાજેલ છે, એવું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનભાન તે જીવને થતું રહેતું હોવાથી તે તો એને પ્રેમથી ભેટે છે. આ હકીકત આપણે સમજવા જેવી છે. પ્રહ્લાદના જીવનની તેવી ઘટના માત્ર આલંકારિક છે, એમ કેટલાકનું માનવું છે પણ તેવા પ્રકારનું પ્રસંગોનું તેમ બનવું શક્ય પણ હોય છે. સંસારમાંના એવા બનતા પ્રસંગો તે રૂપ પણ બની જતાં હોવા સંભવ હોય, પરંતુ તેમાં આપણા હૃદયની ભાવના પ્રહ્લાદના જેવી પાકા સાચા હૃદયના ભરોસાની જો પ્રગટી જાય, તો તો પછી આપણને કંઈ કશાનો ભય જ રહી શકતો નથી. આપણે સર્વ વાતે નિર્ભય અને નિરાંતવાળા રહી શકીએ છીએ.

પોતાનું જીવન દૃષ્ટાંત

આ જીવ સંસારમાં રહેલો છે, અને તેની ઘણી જ ગરીબ અવસ્થા હોવાથી એને સાંભળવા કરવાનું ઘણું ઘણું આવેલું છે. માથે અપાર મુશ્કેલીઓ અને દુઃખ પ્રગટેલાં છે, પરંતુ શ્રીપ્રભુ-કૃપાથી અને ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી સાધનાના ભાવમાં જ રમમાણ રહ્યા કરવાનું એનું બન્યા કરતું હોવાથી અને પ્રસંગોમાં જીવનવિકાસની સમજણ અને સદ્ગુરુની ભાવનાનું જ્ઞાન જીવતું થતું જતું પ્રત્યક્ષ અનુભવવાથી, હૃદયમાં તેવી વેળા જે સામર્થ્ય પ્રગટતું હતું, તે તેની જ કૃપા હતી.

સદ્ગુરુની અપીલ

માટે તારે પણ તેવી ભાવના કેળવવાની છે. આપણે જીવતાં રહી શક્યા તો કશું પણ અડી શકવાનું નથી. કૃપા કરીને શ્રીપ્રભુની કૃપાબળ મદદને હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા કરીને આવાહન કર્યા કરતી રહેજે. એ બહુ દૂર નથી. અંતરમાં જ બિરાજમાન છે. પ્રસંગોમાં પણ તે જ છે. સંસારના જીવના દિલમાં પણ તે જ છે. અને તેમાં તેમાં ત્યાં ત્યાં રહ્યો રહ્યો તે આપણને તે તે રીતે ઘડવાને વાંછતો હોય છે. તો આપણે તેને ત્યાં ત્યાં તેવા પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે જો હૃદયમાં આવકારીશું તો તે આપણામાં તે ભાવે જરૂર પ્રગટવાનો છે તે નક્કી સમજજે અને માનજે. તેમ થતાં તેનો અનુભવ પણ તે રીતે અને તે ભાવે થયા કરવાનો છે. સાધકને નાહિંમત થવાને કશું કારણ નથી. આપણે એના કૃપાબળથી સર્વ કંઈની પાર થવાને શક્તિમાન છીએ. મનથી ખોટું ખોટું માની લઈએ છીએ કે દાવાનળ પ્રગટ્યો છે અને તેમાં અટવાઈ પડ્યાં છીએ. તેમ

માનવું તે આપણું નર્યું અજ્ઞાન છે. વારંવાર તને પ્રાર્થના છે કે એની કૃપાથી મરદ થતી રહેજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૩-૪-૧૯૫૨

શું શું કરવાનું છે

સાધનાના માર્ગમાં સકળ ઈંદ્રિયોની, પાંચ અંતરનાં કરણો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્-તે બધાંની શુદ્ધિ થવી જ જોઈશે, પરંતુ તે થતા પહેલાં સાધનાની શરૂઆત જ ન થઈ શકે એવું કશું નથી. સાધનામાં નામસ્મરણ, પ્રાર્થના, ધ્યાનાદિ જરૂર શરૂ થઈ શકે. નામસ્મરણ હૃદયની ભાવના ધારણા સાથે સર્વ કંઈ કરતાં કરતાં થયા કરવું ઘટે. એ સાધનથી શ્રીભગવાનની સ્મરણભાવના રહ્યા કરે છે. સકળ કર્મમાં એની ભાવના રહ્યાં કરે, અને કર્મમાત્ર જીવનવિકાસના ઘડતર કાજે છે એવી ભાવના પણ તે તે કર્મ કરતી પળે આપણા હૃદયમાં તેવા પ્રકારની ચેતનયુક્ત જાગૃતિથી પ્રગટે અને તે સાથે સાથે હૃદયના પ્રાર્થના-ભાવથી તેમાં પ્રવેશ થવો ઘટે. અને તે પણ જે તે બધું શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે થયા કરે અને અંતે એને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક સમર્પણ કરી દેવાતું રહે. આમ, કોઈ પણ વિચારો, વૃત્તિ આદિ પણ એને જ સમર્પણ કર્યા કરવાનાં છે. ઈંદ્રિયો અને મનાદિ કરણોની સકળ પ્રવૃત્તિથી આપણે આપણને પોતાને પૂરેપૂરાં અલગ સમજી સમજીને તેમની તેમની તે સમયની પ્રવૃત્તિમાં આપણે આપણામાં સમતા પ્રગટાવ્યા કરવાની છે. જે જે નકારાત્મક ઊગે, તેની સાથે તો જાણે કંઈ જ નિસ્બત ન હોય, તેમ એને નકારતાં રહેવાનું છે. જે કંઈ રચનાત્મક હોય તે પણ તેનાથી આપણે અલગ છીએ તે જ ભાવે તદ્દન નિઃસ્પૃહતાથી તે તે કરવાનું હોય છે. શુદ્ધિ થતી રહે છે કે કેમ એનું મુખ્ય લક્ષણ

તો એ છે કે આપણી ઈંદ્રિયોને આંતરિક કરણોની સકળ પ્રવૃત્તિની પરત્વે આપણામાં સ્થપાતાં જતાં શાંતિ, સમતા, ધીરજ આદિ ગુણોને આપણે અનુભવી શકીએ છીએ.

સમતા

પ્રકૃતિની સકળ પ્રવૃત્તિઓને, અનેક પ્રકારનાં રાગાત્મક આંદોલનોને, અનેક પ્રકારનાં જે દ્વંદ્વનાં જોડકાંઓ છે, તેની રમતો અને અનેક પ્રકારની અવિદ્યા આપણામાં જે ખેલી રહેલી છે, તથા હજી જે અનેક જાતની સૂક્ષ્મ અશુદ્ધિઓ પડેલી છે, તેની ક્રિયાપ્રતિક્રિયાઓને આપણે જાણે આપણાથી અલગપણે જોઈ શકતા હોઈએ, એવી એક પ્રકારની સમતા ત્યારે ઉદ્ભવે છે. તે તે ક્રિયાઓ ભલેને ઊગે પણ તેમાં સાથ દેતાં અને ભાગ લેતાં ત્યારે આપણે લગભગ અટકી જતાં હોઈએ છીએ. જે જે કંઈ જીવદશાના વલણનું ઉદ્ભવે, તે તે બધું આપણા પોતાના અસલ સ્વરૂપનું નથી એવું જીવતુંજાગતું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનભાન તે તે વેળા આપણામાં જાગી જાય, તો સમજવું કે સમતાની પ્રાપ્તિ થવા માંડી છે. એવી સમતા પૂરેપૂરી જાગી જતાં જીવદશાનાં ઊગતાં વલણો પરત્વે પૂરેપૂરી ચેતનયુક્ત જાગૃતિ રાખી શકાય છે. એવી વેળાએ આપણને તેનો સ્પર્શ થતો હોતો નથી. તેનાથી સાવ અલગ રહી શકીએ છીએ અને તેવું બધું તો નીચલી પ્રકૃતિની રમત છે, અને તેમાં આપણે ભેરવાઈ પડવાનું નથી, એવી ચેતનયુક્ત જાગૃતિ અને તેનાથી અલગ થવાની શક્તિ ત્યારે આપણને પ્રગટી ગયેલી હોય છે, તે જ સમતાનું વ્યક્તત્વ છે. એવી સમતા પાકતાં પાકતાં પછીથી તો આપણી પોતાની પ્રકૃતિમાં અને પ્રકૃતિ ઉપર પણ તેનું સામ્રાજ્ય જામવા માંડે છે.

શુદ્ધિ

એમ જ્યારે બની શકે અને તે માત્ર ભાવનાથી નહિ, પણ સમજણપૂર્વક (અને તે પણ જ્ઞાનપૂર્વક તેવા પ્રકારના અનુભવમાંથી નક્કરપણે જાગી હોય) તેવું હૃદયમાં હૃદયથી લાગતું હોય, ત્યાર પછી જે જે કંઈ અશુદ્ધિઓ બાકી રહી હોય છે, તે તો એકદમ અદૃશ્ય થતી જાય છે. ઉપર જણાવેલી દશા થતાં જીવ પ્રકારની કોઈ પણ અશુદ્ધિ ટકી શકતી નથી. શુદ્ધિને મેળવવા કાજે ક્યાંથી અને કેવી રીતે શરૂઆત કરવી એમ કોઈ પૂછે તો પહેલાં તેને શુદ્ધિની અનિવાર્યતા હજી પૂરેપૂરી લાગી નથી એમ પણ ગણાય. જો સાચોસાચ શુદ્ધિ કાજેનો એનો નિશ્ચય પાકો થયો હોય, તો અશુદ્ધિનાં દર્શન થતાં એમાંથી તે પોતાની નજર તુરત ફેરવી લેશે. એટલું તો તે જરૂર કરશે. જીવસ્વભાવનું કોઈ પણ પ્રકારનું નકારાત્મક વલણ-એનું નામ પણ અશુદ્ધિ કહી શકાય. શુદ્ધિ એટલે માત્ર નીતિમત્તાની ગણતરીનું ધોરણ એટલું જ તે નથી. એવું ધોરણ તો ઘણું જ ઓછું ગણી શકાય. એવું તો બુદ્ધિથી વિચારી વિચારી પ્રાણના આવેગોને માનવી ધારે તો રોકી શકે, પરંતુ તેટલું થવું સાધના કાજે પૂરતું નથી. નીતિમત્તાના ધોરણના એકમાત્ર તેવા વિચારથી અને અમલથી કરણોની શુદ્ધિ થાય છે, એમ માનવામાં ક્યાંક અતિશયોક્તિ લાગે છે. નીતિમત્તાનું ધોરણ એ જ જીવનમાંનું ઉચ્ચમાંનું ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક ધોરણ છે, એવી માન્યતાનો ખ્યાલ સાધનાના જીવનના અનુભવમાંથી ઉદ્ભવેલ ખ્યાલ નથી. એવા અનુભવમાંથી તે જન્મેલ નથી. શુદ્ધિ થતાં તો શક્તિની પ્રતિષ્ઠા થતી હોય છે. પ્રત્યેક ઈંદ્રિયોને તથા કરણોને પોતપોતાના સમર્થપણાનું જ્ઞાનભાન જાગે છે. પોતપોતાના યથાર્થપણામાં પ્રગટતાં અને વર્તતાં રહે છે. નીતિમત્તા એ તો સાધનાના ઉત્કટ

પ્રાગટ્યભાવ આગળ નરી કોરી કોરી લાગે, પણ તેનો અર્થ એવો નથી કે તે જરૂરની નથી. સાધના કાજેની શુદ્ધિનો તેટલામાં જ માત્ર સમાવેશ થઈ જતો નથી. એ તો એનાથી ક્યાંયે આગળ જતી હોય છે. એટલે મન, પ્રાણ, અને બુદ્ધિની રમતોથી સાવચેતી રાખી, તેની રમત-ગમતથી અલગ રહ્યા કરવાનો જીવતોજાગતો જ્ઞાનપૂર્વક અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો છે. આવું બધું કરવાનું કે કર્યા કરવાનું હોવા છતાં મહત્ત્વ તો શ્રીપ્રભુકૃપાથી સાધનાની ભાવનાને જ હૃદયથી દીધા કરવાનું છે. તેનાથી કરીને જે તે બધું તેમ તેના યોગ્યપણામાં પ્રગટતું જતું હોય છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૭-૪-૧૯૫૨

સર્વત્ર પ્રભુદર્શન માટે તપ

જેણે ભગવાનના થવું છે, એણે સંસારમાં અને તેના ઈતર વહેવારવર્તનમાં પણ એની જ કરામત અને હાથ અને એની જ ચાલ આપણે હૃદયથી નીરખ્યા કરવાની છે. એ આપણને અનેક રીતે ઘડે છે અને તેથી પ્રત્યેકમાં આપણને શિક્ષણ આપી રહેલો હોય છે. એટલે તેવી વેળા તે શિક્ષણની ભાવના જીવને હૃદયમાં ઊગ્યા કરે, તો કર્મ, વર્તન, સંબંધ, વહેવાર વગેરે વગેરેમાં એને જ્યાં ને ત્યાં પ્રભુનો હાથ જ દેખાયા કરે તો તે વેળા જીવને તો આનંદ આનંદ જ પ્રવર્તેને ? જે જીવ સંસારનો ન રહે અને ભગવાનનો થવા જાય તો સંસાર એને તાવવામાં બાકી રાખવાનો નથી, તે પણ નક્કી. એવી વેળા હૃદયમાં સર્વ પરત્વે એકમાત્ર સદ્ભાવ જીવતો રહી શકે, તેવો જીવ જ શ્રીભગવાનને વરી શકે છે. સકળ કંઈ તપરૂપે આ જગતમાં જે તે બધું છે. તપ વિના શક્તિ નથી, અને ભાવ પણ નથી. માટે સંસાર એ તો શ્રીભગવાનને અનુભવવા કાજેના યજ્ઞની વેદિકા છે.

સમર્પણ શુદ્ધ હોવું ઘટે

તપ વિના કશાની પણ સિદ્ધિ થવી અશક્ય હકીકત છે, જીવનમાં તેથી તે ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. સંસારમાં આજે જીવોને તપ નથી જોઈતું. વૈભવ વિલાસ વગેરેનો ખપ છે. જરાક શ્રમ કરવાનું આવતાં માનવીનું મન ખીલેલું રહેતું નથી, તપ તો જે જીવને જીવનવિકાસ કરવો છે, પ્રભુમય જીવન જીવવું છે એને કાજે છે. તપ વિના શુદ્ધિ ન થઈ શકે. તેથી તો વૈષ્ણવધર્મમાં જે તે બધું શ્રીભગવાનને ધર્યા વિના કશું ના લઈ શકાય. એને જે તે બધું જ સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ પ્રેમભક્તિભાવે ધર્યાં કરવાનું હોય અને એમ ધરવા જતાં એને હૃદયના પ્રેમભક્તિભાવે ધરવાપણાના જ્ઞાન વિનાનો જો બીજો કશો વિચાર ઊપજ્યો તો તે બધું અજીઠું થયેલું ગણાય. શ્રીપ્રભુને તો સર્વાંગશુદ્ધ જે હોય, તે પણ હૃદયથી હૃદયની પ્રેમભક્તિજ્ઞાનથી ભરપૂર હોય, તેવું ધરાવેલું એને ખપમાં લાગે છે. એવા શુદ્ધ સમર્પણથી જીવનનો વિકાસ થતો રહે છે. માટે જે જે કંઈ મનમાં થયા કરે, તે તે એને ચરણકમળે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે ધર્યાં કરીએ અને એવું ધર્યાં કરવામાં નિર્મળ શુદ્ધિ જાળવ્યા કરીએ તો આંતરિક ભાવના વધારે ને વધારે દૈવી બનતી જાય છે.

કુરુક્ષેત્ર પછી વિરાટદર્શન

ભગવાનના થવાનું કામ સહેલું નથી. ભગવાનના હજી આપણે ક્યાં ભક્ત થયા છીએ ? એના ભક્તની તાવણીનો તો પાર હોતો નથી. કૃપા કરીને જે જે જીવ એનામાં જ મન રાખવાને હૃદયમાં હૃદયથી મથે છે, એનો જીવનસંગ્રામ પણ કંઈ જેવો તેવો હોતો નથી. જીવનસંગ્રામ જીવનના ખમીરને બઢાવવાને એને

પોતાપણામાં પ્રગટાવવાને ઘણો જરૂરનો છે. કિંમત કર્યા કે થયા વિનાનું કોઈ કંઈ કશું લઈ શકતું નથી. દરેકને પોતપોતાનું મૂલ્ય હોય છે. જગત સમસ્ત અને સંસાર પ્રભુનો છે. જેમાં ને તેમાં પ્રભુના હાથને હૃદયમાં નીરખવાની, સમજવાની, અનુભવવાની કળા સાધકે હૃદયમાં ઉગાડવાની રહે છે. એ કળા ઊગે છે, ત્યારે એને જગતમાંનું દૃશ્ય તે તેવું જ હોવા છતાં તેમાં કોઈ અનેરા પ્રકારનો અનુભવ તેને થતો રહે છે. સંસારનું દૃશ્ય સંસાર તરીકેનું એને લાગતું નથી, પરંતુ તે દ્વારા તે તેનો શિક્ષક, કારીગર, ગુરુ, મા, એવાં એવાં સ્વરૂપે હૃદયમાં વરતાતો રહે છે. પૂજ્ય સમરથબાને મારા હૃદયના સપ્રેમ ઘણા ઘણા પ્રણામ. કાગળ નોટમાં ઉતારજે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૪-૧૯૫૨

સદ્ગુરુની અંતર્યામી શક્તિ

તે... ભાઈને...બહેનને મારા કાગળનો અમુક ભાગ વાંચી સંભળાવેલો તે ઉપરથી ભાઈએ એક લાંબો કાગળ મને લખેલો. પુરુષાર્થ અને શરણાગતિની બાબતમાં તારે અને તેમને કંઈ વાતચીત થઈ હશે, જેની મને તો કશી જ જાણ ન હતી. તેં તો મને આશ્રમમાં શી વાતચીત થઈ હતી તે અંગે કશું જ લખ્યું ન હતું. કોઈ જીવને માનવામાં ન આવતું હોય તો તારા કાગળો ભાઈ બહાર આવતાં ફાઈલ કરશે અને તે ત્યાં આવી જતાં જોઈ શકે છે. મેં તો પ્રભુકૃપાથી મારી મેળે જ તને સાચી રીતની દોરવણી મળે તે કાજે તેમ લખેલું હતું.

પ્રસંગોને જ ગુરુ બનાવો

જો આપણા પ્રયત્નમાં સાચી, ખરી, પૂરી હૈયાની નેક દાનત પ્રગટેલી હશે, તો સંસારના ગમે તેટલા કારમા પ્રસંગો તો ગુરુરૂપે

છે, એવી ભાવના સાધના કરનાર જીવમાં પ્રગટી જાય, તે તેના કાજે ઘણું ઘણું જરૂરનું છે. માટે પ્રસંગોમાં ગુરુની ચેતનાશક્તિનો ભાવ કેળવ્યા કરવાનો છે. સજાગ રહેજે, મરદ બનજે અને સદ્ગુરુને હૈયામાં જીવતા પ્રેમભક્તિથી રાખ્યા કરજે. કંઈક થતાં એને હૈયામાં પ્રાર્થનાભાવે પ્રગટાવી એની મદદ મેળવવાની કળા શીખજે. આ કાગળ.. ભાઈને વંચાવજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૪-૧૯૫૨

જે જીવને પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આકાર પમાડવા કરવાનું દિલ છે, એણે તો ટિપાવાની ક્રિયા થતાં પહેલાં ઘણું ઘણું તપવું પડે છે. એવા તપવાપણામાં જેને તેમાંથી શુદ્ધ અને નરમ થવાય છે, એવું જ્ઞાનભાન હૃદયમાં પ્રગટ્યા કરે છે, તેને પછી તેના ઉપર હથોડાના ઘા પડે છે તે પણ એક બાજુ નહિ પણ ચારે-બાજુ-તેમાં પણ પોતે આકાર પામવાપણાની ક્રિયાવિધિમાંથી પસાર થઈ રહેલો છે, એવું જ્ઞાનભાન જે જીવને તે વેળા હૃદયમાં હૃદયની પ્રેમભક્તિપૂર્વકનું પ્રગટ્યા કરે છે, તેવો જીવ જ પોતાપણાના સાચા અસલ સ્વરૂપનો આકાર પામી શકે છે, બાકીના નહિ જ, તે નિશ્ચય કરીને જાણવું.

સાધનાનું જ લક્ષ રાખો

સાધના કરતાં કરતાં તો ઘણું ઘણું મળે. તુચ્છકાર, અપમાન, અવહેલના, તિરસ્કાર, અદેખાઈ, ઈર્ષા આદિ નકારાત્મક પાસાં અને તે ઉપરાંત માન, અહંકારને પોષણ મળે તેવું તેવું ફુલાવાપણું. પોતે કશાકમાં પ્રગટેલા છીએ એવા ભાનનું અજ્ઞાનપણું, ન હોવા છતાં હોવાપણાનું ભાન થવું, સારું સારું લાગવાપણું-જીવ પ્રકારના મનને રૂડું રૂડું લાગે તેવું તેવું આદિ-ઘણું ઘણું પણ મળવાનું. તે દરેક પાસામાં જીવે પોતે કશું જ

તેવું તેવું સ્વીકારવાનું હોતું નથી. જે કંઈ મને સ્વીકાર્યું કે તેના આકારપ્રકારમાં તે પડવાનું જ, તે રીતે જ તે આપણને વિચારાવશે. માટે સર્વ કંઈ મળે તેમાંથી જીવે તો પોતાના હૃદયની ભાવના અને તે પણ જીવનના ઘડતરના કાજેની ભાવના કેમ કરીને વધારે ને વધારે મૂર્તિમંત બની આકાર લેતી થાય અને જીવનને વિકાસને પંથે દોરવ્યા કરે, તે જ જીવતુંજાગતું લક્ષ હૃદયમાં પ્રજ્વલિત રાખ્યા કરવાનું છે. એ લક્ષ જો ચૂક્યા તો બારે વાંસ ડૂબ્યાં જાણવું. જેનું લક્ષ જીવતું છે, તે તેમાં તરવાનો. બાકીના તો ડૂબી જ મરવાના. જેનું મન જે વિષયમાં એકધારું અને પાંસરું અને કેંદ્રિત અને એકાગ્ર રહ્યા કરે છે, તે જ જીવ તે વિષયનો જ્ઞાતા બની શકે છે.

ખાએશ જ મુખ્ય અને તે કેમ જાગે

ભણવાનું જ્ઞાન મેળવવા કાજે પણ મહેનત જાતે કરવાની રહે છે. શિક્ષક તો શીખવે, પણ તે મનમાં ઉતારવાને કાજે વિદ્યાર્થીએ એકધ્યાન થવાનું રહે છે. શિક્ષકનું જો વિદ્યાર્થી કશું ધ્યાન ઉપર જ ન લેતો હોય, અને તે કહે કંઈ અને તે કરે કંઈક, તો પછી તેવો વિદ્યાર્થી ભણી રહ્યો સમજવો. શિક્ષકે બતાવેલા પ્રમાણે કર્યા કરવાની ઉત્સાહપૂર્વક ખાએશ ધરાવનાર વિદ્યાર્થી ભણી શકે છે. તેવું જ સાધનાની બાબતમાં છે અને તેનાથી સવિશેષપણે સાધનાના વિદ્યાર્થીએ પોતાના જીવનના શિક્ષકમાં હૃદયમાં હૃદયથી ધ્યાન રાખવાનું રહે છે. જો તેમ કરવાપણામાં એને આનંદ ન આવતો હોય તો તેવા વિદ્યાર્થીએ તેવા શિક્ષકને મૂકી દેવો, જો તેણે સાધના જ જીવનમાં કરવાની હોય તો. જેનાથી કરી એને હૃદયમાં આનંદ પ્રગટતો હોય ત્યાં તેની સાથે જોડાવું. વળી, શિક્ષકમાં ધ્યાન આપવાપણાના પ્રયત્નમાં સાધનાના વિદ્યાર્થીનું જો હૃદય સામેલ

નહિ થતું હોય તો તેના તેવા પ્રયત્નમાં કદી ભાવના ઊગી શકવાની નથી. તો સવાલ એમ થાય છે કે હૃદય તેમાં ભળે કેવી રીતે ? એક તો કાં તો ગરજ જાગી કે લાગી હોય તો તેમ થાય અથવા ગરજ લગાડવા હૃદયની શુદ્ધ દાનત હોય તોપણ હૃદય તેમાં ભળાતું અનુભવાય છે, અથવા તો જીવનના શિક્ષક પરત્વેનો હૃદયનો પ્રેમભાવ જાગ્યો કે લાગ્યો હોય તો તેમ થઈ શકે છે.

અશુદ્ધ દાનત સાધકને જ નડે

સાધકની દાનત શુદ્ધ અને પારદર્શક હોવી ઘટે છે. તેના વિના સાધના થવી કદી પણ શક્ય નથી. બાકી તો તે પોતાને પણ છેતર્યા કરતો રહેશે અને બીજાંને પણ અને તેમાંથી કશો દહાડો વળશે નહિ. એવાને કર્મે તો નરી નિરાશા જ સાંપડવાની. એટલું જ નહિ પણ બીજાંને છેતરામણમાં નાખવાની પ્રક્રિયા જ્યારે પાછી તેનામાં (પેલા જીવમાં) પાછી વળે છે તે વેળા એના પોતાના ઢંગધડાનાં પણ કશાં ઠેકાણાં રહેવાનાં નથી.

સાફ દાનતવાળો પોતાને પારખી શકે

માટે હૃદયથી અને હૃદયની શુદ્ધ પારદર્શક દાનતથી જે જીવ સાધનામાં વળે છે, તેને તો તેનું તેવું વળવાપણું સાર્થક થતું જતું અનુભવી શકાતું હોય છે. તે એમ કરતાં મનમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા આદિ અનુભવતો થતો જાય છે તેમ તેમ તે પોતાને પોતાના જીવનના દરેક પાસાને પોતે પ્રત્યક્ષ જોતો થતો જાય છે, એમ જ પોતે પોતાના જીવસ્વભાવના પ્રત્યેક પાસામાં પોતાને અનુભવે છે, તે તે વેળા તેવો જીવ તે તે સાથે સળંગતાથી જોડાવાનું મૂકી દેતો હોય છે. તેવા જીવ પ્રકારના ક્ષેત્રની હકીકતમાં સાથ આપવાનું મુદ્દલે વિચારતો હોતો નથી. આમ, જે જીવ પોતાની ખરી દાનતથી સાધના કરતો હોય છે, અને

પોતાને પરખતો થઈ જતો હોય છે, તે પોતે અમુક જીવ પ્રકારના વલણમાં છે એમ પણ જાણે છે.

એવો જીવ પણ ક્યારે ઊઠી શકે ?

તો પછી તેમાંથી નીકળી શકતો નથી તેનું કેમ ? તો તેનો જવાબ તો એટલો જ છે કે તેવા જીવે તેમાંથી ઊઠવાપણા કાજે કશું જ બળ મેળવેલું નથી. તેવા જીવને તેમાં પડી રહેવા કાજે ખરેખર હૃદયમાં કશું જ ડંખતું પણ નથી. તે કાજે તે જીવને કશી વેદનાયે થતી નથી. અને થાય નહિ તો સાલે તો ક્યાંથી જ ? એવો કશી સાધના કરતો જ નથી એમ માનવું અને જાણવું. જે જીવ હૃદયના ખરાપણાથી સાધના કરવા મંડે છે, તેવો જીવ, જીવ પ્રકારના વમળમાં કદી તણાતો નથી, એવું તો કદી બનતું નથી. તેને તેવા તણાવાપણાની ખબર પડી જાય છે અને તે તેને ઘણું ઘણું ડંખતું હોય છે. એવા ડંખવાપણાની જે વેદના છે, તે એને એમાંથી ઊંચે તાણી લાવે છે.

પોતે શું કર્યું હતું !

આ જીવ તો તેવી તેવી વેળા શ્રીપ્રભુકૃપાથી પોતાના સદ્ગુરુની ચેતનાની ભાવનાશક્તિને હૃદયમાં હૃદયથી પ્રેમભક્તિ વડે આવાહન કર્યા કરી કરીને તેને તે પ્રાર્થના કર્યા કરતો. તે ભાવમાં જ મનને એકાગ્ર કેંદ્રિતપણે પરોવ્યા કરતો. મેં એની કૃપાથી અનુભવ્યા કરેલું કે તેની કૃપામદદ મળ્યા જ કરતી. કેટલાકનું એમ કહેવું થતું હોય છે કે એવી જે મદદ મળે છે, તે પોતાનામાં પોતાની જ તેવી ભાવના જે ઊઠે છે, તેના પડઘાડપે તે હોય છે. એ તો જેને જેમ ફાવે તેમ ભલે ઘટાવે, પરંતુ તેવી ભાવના થતાં જીવ પ્રકારના કળણમાંથી ઊઠવાપણું બની જાય છે, તે તો નક્કર હકીકત છે.

કર્મ કરવાં જ, પણ અલગતાથી

તે સાથે સાથે જે જે કંઈ મનમાં ઊગે, જાગે, ઊઠે, તે તે પળે જ એ બધાં સાથે જાણે કંઈ કશી નિસ્ખત ન હોય, તેમ વર્તવાનું જ્ઞાનભાન સાધકને ઊગવું જોઈએ છે. સકળ કંઈ કર્મ કરતાં કરતાં (કર્મને અવગણવાનાં નથી. ‘કર્મ તો ઘડતર કાજે છે, અને શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે છે’ એવી ભાવના-ધારણા કર્મને કરતી પળે હૃદયમાં પ્રગટેલી હોય તો તેવા કર્મનું પરિણામ આપણને તેવા ભાવે મળી શકે.) કર્મના પરિણામનો વિચાર પણ ઊગે તો તે પણ શ્રીભગવાનનાં ચરણકમળે પ્રેમભક્તિભાવે સમર્પણ કર્યા કરવાનો રહે છે. પોતાનાં જીવસ્વભાવનાં વલણો, વૃત્તિઓ, લાગણીઓ, કામનાઓ વગેરે જે જે બધું મનમાં થાય તે તે સાથે કશો સંપર્ક ન જોડવો. કશો જ સાથ ન આપવો. બધાંમાં સાથે હોવા છતાં અંતરમાં તો આપણે પોતે એકલા જ છીએ, એવી રચનાત્મક, ભાવાત્મક અલગતા અંતરમાં અંતરથી જ્ઞાનપૂર્વક કેળવ્યા કરવાની છે. એવી અલગતા સાધક જ્યારે પોતાનાં થતાં રહેતાં સકળ કર્મના અંતરમાં જ્ઞાનપૂર્વક અનુભવતો થતો રહે છે, તેવી વેળાનાં તેનાં લક્ષણો પણ હોય છે. કશું પણ એમનું એમ તો થતું નથી.

અલગતાથી સહજ સાધના

એવી દશા થતાં તેવા જીવનાં સકળ કર્મો થયા કરતાં રહે છે. એવો અનુભવ એને હૃદયમાં એવી જ્ઞાનપૂર્વકની અંતિમ પ્રકારની અલગતા કેળવાતાં જતાં થતો રહે છે. આપણું સમર્પણ સંપૂર્ણ સ્વેચ્છાપૂર્વકનું, હૃદયની પ્રેમભક્તિના ભાવ પ્રમાણેનું થયા કરે, તો તેવો સમર્પણ યજ્ઞ જીવનને ફળાવી શકે છે, બાકી તો નહિ.

લાયારીની દર્દભરી પ્રાર્થના

તામસિક પ્રકારની નિષ્ક્રિયતામાંથી કશી જ વૃત્તિ જાગી શકતી નથી. એવો જીવ સંસારમાં કશું દળદર ફેડી શકવાનો નથી. તો સાધનામાં તો કરી જ શું શકે ? આળસને તો જરા પણ સાથ ન દેવો. આરામને નિમિત્તે તે તો આપણને સુવાડી દેશે. આપણને પાછા પડાવવા, હરાવવા અનેક પ્રકારો પ્રકૃતિ કને પડેલા છે. આવા બધા પ્રકારોનું જ્ઞાન સાધકને તે વેળા જાગી જવું જોઈશે. સાધના કરવા નીકળનાર જીવ શરૂમાં પોતાની પ્રકૃતિના કેટલાય દોષોને અને મુશ્કેલીઓને તે તે થતાં, તે તે વેળા તેમના પરત્વે સભાન હોય તેમ છતાં, અને તે કાજે જ્ઞાનપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરવા છતાં, પોતે તેનાથી મુક્ત થઈ શકતો નથી એવું પણ બને છે. આ જીવની બાબતમાં તેમ બનેલું છે, પરંતુ એવી એની પારાવાર જે લાયારી તે વેળા જે હૃદયમાં લાગે છે, એવી લાયારીની દશાનું જ્ઞાનભાન જે પ્રગટે છે, ત્યારે પોતે કેવો નિર્માલ્ય છે, અને પોતે જાતે કશું જ નથી કરી શકતો, (એટલે હવે કશું જ કરવાનું નથી એમ કરી હાથ જોડીને બેસી રહેવાનું પણ તેવી વેળા હોતું નથી.) એવી હાર થતી અનુભવતાં હૃદયમાં જે કારી ઘા લાગે છે, અને એને જે વેદના પ્રગટે છે, તેથી કરીને પોતાની લાયારી અને અશક્તિ દૂર થવા કાજે તે શ્રીપ્રભુને ચરણકમળે પોતાના હૃદયની ધા નાખે છે. તેની તે કાળની તેવી દશામાંના એના તેવા પ્રાર્થનાભાવમાં કોઈ ઓર પ્રકારનો ભાવ પ્રગટે છે, કારણ કે તેમાં હૃદય ભળેલું હોય છે. એવી પ્રાર્થનામાંથી જીવને બળ મળતું તે અનુભવે છે. એમ પોતાના અજ્ઞાનપણાને હઠાવવામાં પોતે અશક્ત હોવા છતાં તે તેને જ્યારે અત્યંત સાલવા લાગે

તેવી વેળા તે શ્રીભગવાનની કૃપામદદ પ્રાર્થનાભાવે હૃદયમાં માગતો રહે છે, તે તેને મળતી રહે છે એવા અનુભવ પણ અનેકના છે.

દુર્વૃત્તિનો ઈન્કાર કરો

જીવ પ્રકારનું જે જે ઊગે, તેનો તેનો હૃદયની ભાવનાથી કરી ચેતનયુક્ત જાગૃતિના જ્ઞાનભાન સાથે પૂરેપૂરો ઈન્કાર કર્યા જ કરવાનો રહે છે. એવો ઈન્કાર કર્યા કરવાના હૃદયના પ્રામાણિકપણામાં ક્યાંયે જો કમીપણું ન રહ્યું હોય તો એવા પ્રકારના સાધકને શ્રીભગવાનની કૃપામદદ માગવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો હોય છે, જે જીવને પોતાને જ ઊઠવાપણામાં કંઈ કશું કરવું નથી, એનું કંઈ કશું થઈ શકવાનું નથી, તે નક્કી માનજે.

સમર્પણનું રહસ્ય ક્યારે સમજાય

જે જીવને સાધનાનું નામ લઈને પોતાનું છૂપું કંઈ કશું (સાધનાથી અતિરિક્ત) અંતરનું વલણ હોય, તેને સાધી લેવાનું જો મન હશે તો તેવો જીવ પણ આજ નહિ તો કાલ પાછો જ પડવાનો છે. જીવ અંતરના પૂરેપૂરા સાચાપણાથી વળગવાનું કર્યા કરે છે, તેને તો કશા ધક્કા લાગ્યા કરતા નથી. એને તો જ્યાં ત્યાંથી વળગવું છે. જીવનને કાજે અને એને પોતાને કાજે હૃદયની જ્ઞાનભાવનાથી જે વળગવાનું કરે છે, તેને તેના વળગવાપણામાં કોઈ પ્રકારનાં સ્વાર્થ અને એવું બીજું જીવ પ્રકારનું ન રહી ગયેલાં હોવાં ઘટે. તેથી સૌથી પ્રથમ તો સાધકને જો સાધનાને પંથે વળવું હોય તો તેનામાં પહેલાં તો તે માર્ગે વળવા કાજેની હૃદયની ખરેખરી અને પૂરેપૂરી ઉત્કટ સાચી દાનત પ્રગટેલી હોવી જોઈશે, એવી તમન્ના પ્રગટેલી હશે, તો જ તેવો

જીવ જે જે જીવ પ્રકારનું ઊગશે, તેનો તેનો ઇન્કાર કરી શકવાની તૈયારીવાળો થઈ શકવાનો છે.

પોતામાંનું જે જે કાઢવાપણું છે, તે તે એણે હૈયાના ઉમળકાથી આપ્યા જ કરવાનું છે, તે આપ્યા કરવાની પ્રક્રિયામાં તે જીવથી તે તે પળે કોઈ પ્રકારનો જીવ જો ભૂલેચૂકે તેમાં રખાઈ ગયો, તો તેવા પ્રકારના આપવાપણામાં ઊલટો તે પોતે વધારે ને વધારે બંધાઈ જવાનો છે. માટે તેમાંથી તો મુક્ત થવું. જેમ દેવું હોય અને તે આપવાનું કરીએ તો તેમાંથી તેટલું જરૂર વેગળું થવાવાનું, એવું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનભાન હૃદયમાં તેવા આપવાપણાથી પ્રગટે છે, તેવી રીતે જીવ પ્રકારનાં વલણોને આપ્યા કરવાનો (સમર્પણ કર્યા કરવાનો) પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનો અભ્યાસ જીવે કેળવ્યા કરવાનો છે. કેટલાક જીવોને જોયા છે અને જાણ્યા છે કે તેવું તેવું આપવાપણાની વેળાએ તેવા તેવા જીવોને તેવા આપવાપણામાં પણ જીવનવિકાસની ઉપયોગની દૃષ્ટિ પ્રત્યક્ષ હૃદયમાં જીવતી હોતી નથી. તેવા જીવો આપે ખરા, પણ આપવામાં મેળવવાની આકાંક્ષા સેવે છે. તેવા જીવો આપવાની સાધનાનો સાચો મર્મ નથી જાણતા. જે આપવાનું છે તે તો તેના તેવાપણાથી મુક્ત થવા કાજે. આ પ્રકારના જ્ઞાનભાવથી જ્યારે સમર્પણનો શુદ્ધ પવિત્ર યજ્ઞ શ્રીભગવાનનાં ચરણકમળે પ્રગટે છે ત્યારે જ સમર્પણનું ખરું રહસ્ય જીવ સમજતો થઈ જાય છે.

ફળેચ્છા વિના પુરુષાર્થ કરો

કેટલાક જીવ તો એમ માનતા હોય છે કે એવી હૃદયની સાચી દાનત અથવા તો જીવનવિકાસ પરત્વેની એવી ઉત્કટ જિજ્ઞાસા પણ શ્રીભગવાન જ કરી દેશે, કારણ કે જે તે કંઈ સઘળું ભગવાન કરે છે. માટે આપણી સાધના પણ તે જ કરાવશે. આપણી તેવી

ભાવના પણ તે જ જગાડશે. આ સાવ તદ્દન અજ્ઞાનભરેલી માન્યતા છે, તે સાધનાને પંથે અવરોધકર્તા છે. શ્રીભગવાન પોતે આપણી અંદરનાં જે જે વલણો છે, તે દૂર કરી દેશે, એમ માની લઈને બેસી રહેવામાં તો કશો જ સાર નથી, કારણ કે એવા જીવને જો પોતાનામાં દૃઢ આત્મવિશ્વાસ જાગ્યો નથી, તો તેવો જીવ સદ્ગુરુમાં કે ભગવાનમાં શું વિશ્વાસ મૂકી શકવાનો છે ? મરદ માનવી હારે છે ખરો, પણ હારમાંથી તે ઊઠવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને એવા એના હૃદયના સાચા પ્રયત્નમાંથી જ જીવનની શક્તિ જન્મી જતી હોય છે. માટે આપણાથી થતા રહેતા પ્રયત્નમાં આપણે ખરેખરી હૈયાની સાચી નેક નેમ, પ્રામાણિક અને સાફ દાનત પ્રગટાવવાની છે. સાધક જીવ પોતાના સાચા અને ખરેખરા પ્રયત્નથી પોતામાં ઊંચી કક્ષા પ્રગટાવવાને માટે પોતાની જાતને તૈયાર બનાવી શકે છે. શ્રીપ્રભુની પરમ મંગળમય કૃપા પોતાના હૃદયમાં પ્રગટ થાય, તેવી ભૂમિકા પણ તે રચી શકે છે. આમ હોવા છતાં એક ને એક બેની જેમ તેની કૃપા પ્રગટતી કેમ નથી એવો હક્કદાવો આપણે તે વેળા કરી શકતા નથી. પાર્થિવ વસ્તુની માફક એક ને એક બે એમ જે સત્ય છે, તેમ જીવ, હૃદયની ખરી સાચી પૂરી દાનતના સાધનાની ભાવનાના ક્ષેત્રમાં પ્રયત્નથી ઊંચી કક્ષામાં પ્રગટી શકવાની દશામાં આવે, એની પરમ મંગળમયી કૃપાને પ્રાગટ્ય થવા કાજેની હૃદયમાં એવી ભૂમિકા પણ પ્રગટાવી શકે, તેમ છતાં તે છતી ન પણ થાય તો તેટલાથી આપણે નિરાશ થવાપણું રહેતું નથી.

સાધનામાં નિશ્ચિંતતા કેમ રહે

જે જીવને હૃદયમાં હૃદયથી સાચી ભાવના પ્રગટે છે, તેને ક્યાંય નિરાશા સાંપડતી નથી. જેને નિરાશા થાય છે તેણે જરૂર

જાણવું કે એનામાં ક્યાંક તેના તેવા પ્રયત્નની પાછળ કંઈક કશી માગણી, વાંછના કે વાસના રહેલાં હોવાં જ જોઈએ. આપણે એના ઉપર કશો કંઈ હક્કદાવો નથી કરી શકતાં, ‘કે આમ કર્યું તેમ છતાં કેમ આમ ન થયું?’ એમ પણ આગ્રહ નથી કરી શકતાં. પોતાનામાં જે જે કંઈ કર્યું હોય તે શુદ્ધ ભાવનાથી અને સાચી, ખરી, દાનતથી કર્યું હોય છે, તેને તો સર્વ કંઈ સુતરું સુતરું વધ્યા કરે છે. એને કશે આમ કે તેમ ડહોળાવાપણું રહેતું નથી. જે કોઈ પોતે સર્વપ્રકારે અને સર્વભાવે હૃદયમાં હૃદયથી સીધું જ રહ્યા કરે છે, તેવા જીવને બીજા જીવોનો વળાંક કશો જ લાગતો નથી. આપણે તો જ્યાં ત્યાંથી કરી એને જ લાયક અને સાચા બનવું છે, અને એનાં જ થઈ જવું છે. એનાં જ થઈને રહેવું છે અને જીવવું છે. એ જ આપણું સર્વશ્રેષ્ઠ કર્મ છે. એ આપણને ક્યારે ગ્રહણ કરીને સ્વીકારી લે તે કામ તેનું છે. આપણે તો ત્યાં સુધી એનાં જ થયા કરવાનું છે અને તે ભાવે અટળ રહેવાનું છે. તેથી આપણાથી થતાં રહેતાં સકળ કર્મનાં સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ કર્મમાં એને લાયક થવાની ક્રિયા, વિધિ કે ભાવનામાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક રમ્યા કરતાં હોઈએ છીએ કે કેમ તે આપણે હૃદયમાં તપાસવાનું રહે છે. જો તેટલું હોય તો આપણે સદાય નિશ્ચિંત રહ્યા કરવાનું છે. એ શબ્દપ્રયોગ પણ યોગ્ય નથી. એવાને સદાય નિશ્ચિંતતા અને નિરાંત પ્રગટ્યા કરતાં હોય છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૧-૪-૧૯૫૨

પુરુષ ઉપર જ મીટ માંડો

સંસારવહેવારમાં જે જે જીવો મળેલા છે, તેમનામાં સદ્ભાવ થવો, તેમના તેમના ગુણોનો સ્પર્શ હૈયાથી થવો, એના પરત્વેનું જીવનું તેવું આકર્ષણ થવું, એ ક્યારે બની શકે કે જ્યારે જીવનું

પોતાનું તેવા પ્રકારનું સરળ, નૈસર્ગિક, આંતરિક વલણ જાગેલું હોય છે તો. આપણે સાધના કરીએ છીએ તો તેનું પ્રત્યક્ષ લક્ષણ કશુંક તો હોવું જોઈશેને ? આપણે પોતાના અંતરમાં અને સંસારમાં ચેતનને છતું કરવાને ઉદ્યત જો થયેલાં છીએ, તો પહેલાં તો એ ચેતનને આપણામાં જાગૃત થયેલું જીવે અનુભવવું પડશે. તેમ થતાં એનું પ્રતિબિંબ આપમેળે સંસારમાં પડવાનું. પ્રત્યેક જીવાત્મામાં પ્રકૃતિ-પુરુષ એમ બે તત્ત્વો છે, પરંતુ પુરુષ કોઈ જીવમાં જાગેલો પડેલ નથી. પ્રકૃતિ જ જેમાં તેમાં કામ કરી રહેલી છે. પ્રકૃતિનું મૂળ બીજ એક હોવા છતાં તે દરેકમાં જુદી જુદી વરતાય છે. આપણે દરેકની પ્રકૃતિને જોવાનું કરતાં હોવાથી ભુલાવામાં પડી જઈએ છીએ. દરેક જીવમાં જે સુષુપ્ત પુરુષ છે, તે તો જેમ તેનામાં જાગૃત નથી, તેમ આપણામાં પણ નથી. તેથી જ તે બધાં સરખાં જ ગણાય. તેમાં કોઈ પણ ઓછાંવત્તાં નથી, પરંતુ આપણે તો પ્રકૃતિને શું કરવી છે ? આપણે તો પ્રકૃતિને ધક્કેલનાર, પ્રકૃતિને ચલાવનાર, એને ગતિ કરાવનાર જે મૂળ છે, તેમાં વરતવું છે અને એને અનુભવવું છે. તો જેનો અનુભવ કરવો છે, તેનું જ સતત એકધારું ધ્યાન હૈયામાં, મનમાં, ચિત્તમાં, પ્રાણમાં, બુદ્ધિમાં અને અહમ્માં કર્યા કરીશું, તે જેમ જેમ અખંડિત રહ્યા કરશે, તેમ તેમ પ્રકૃતિની સાથેની રમતમાં આપણે ભળતાં બચી શકવાનાં છીએ, તે નક્કી જાણજે.

‘માંહેલો’ જાગતાં શું થાય

એકવાર જો ‘માંહેલો’ જાગી જાય છે, તો તે પછીથી પ્રકૃતિની રમત કંઈ બંધ પડી જતી નથી. તે પછીથી જીવને જીવપણાનું વલણ જાગતું જ નથી એવું કશું નથી હોતું. સાધારણ જીવને જે જીવદશાનું વલણ જાગે તેના કરતાંયે વધારે

જોરદાર વલણ પણ એનામાં પ્રકૃતિનું કદીક કદીક તો જાગતું હોય છે, પરંતુ એનો માંહેલો જાગેલ હોવાથી તે એને અનુમતિ-સાથ-તેમાં જરા પણ દેતો હોતો નથી. પોતે સાવ અલગ છે એમ નોખો રહે છે. તેથી પ્રકૃતિનું બંધન લાગતું કે સ્પર્શતું નથી. માંહેલો જાગી જાય છે, તે પછીથી જ ચેતનના ખરા અસ્તિત્વની ખબર પડતી જતી હોય છે. એવા અનુભવ પછીથી જ જીવ પૂરો સાબદો બની જતો હોય છે, પરંતુ હજી જ્યાં સુધી આપણે જીવદશામાં છીએ અને પ્રકૃતિની રમતમાં ભેળવાઈ જઈએ છીએ, ત્યાં સુધી તો એ અવ્યક્તપણે જે ચેતન આપણા અંતરમાં રહેલું છે, એને છતું કરવાના સાધન તરીકે આપણે દરેક જીવમાં એના આંતરિક સ્વરૂપમાં એના પરત્વેના સદ્ભાવ અને ગુણની રીતે આપણે પ્રવર્તવાનું રહે છે. જો તેમ કર્યા કરીશું તો જીવ, જીવ સાથેનું ઘર્ષણ ઓછામાં ઓછું થયા કરશે, અને થશે તોય આપણને તો નહિ થાય. બીજાંને આપણાથી કરી ઘર્ષણ થશે, પણ તેની મુદ્દલે અસર આપણામાં તો જાગેલી નહિ હોય. તેથી તેવા વલણના કશા પણ આઘાત-પ્રત્યાઘાત આપણામાં ઊઠી શકવાના નથી. એવું થતું અનુભવાય તો જાણવું કે આપણામાં તટસ્થતા જામતી જાય છે. એવી કસોટી અને પરીક્ષામાં પાર ઊતરેલા અને નક્કર હકીકતથી અનુભવાયેલા શાંતિ, તટસ્થતા, સમતા આદિ જે ગુણો છે, તેની સાચી સ્થાપના થતાં અંતર્મુખ વિશેષ ને વિશેષ થવાયા કરાશે, અને એમ એમ તે પ્રત્યક્ષ હકીકતમાં જીવતા બને છે. તેવી દશા જ્યારે જીવની પાકે છે, ત્યારે જ માંહેલો જાગી જતો હોય છે. તે જાગે છે ત્યાર પછી જ સાધનાનું ખરું કામ થવા માંડે છે. માટે આપણું દષ્ટિબિંદુ તો સતત એ જ આપણી સામે રહ્યા કરવું ઘટે છે.

જ્યાં ત્યાંથી શીખ્યા કરો

જે જીવ સંસારવહેવારવર્તનથી જો લેવાઈ જાય, તો તેવા જીવથી સાધના પણ ન થઈ શકે. સંસારમાં જ્યાં ત્યાં સઘળે જ્યાં જુઓ ત્યાં અથડામણ, ઘર્ષણ આદિ છે જ. તેનો હેતુ તો સાધકને માટે ઉપર આવવા કાજેનો, પોતાની આંતરિક શક્તિને બઢાવવા સારુ છે. એનાથી ક્યાંય ઊંચા છીએ અને થવાનું છે, તે ભાન પ્રેરાવવા કાજે તે તે પ્રસંગોનો હેતુ છે, તેથી પ્રસંગોને અંતરમાં અંતરથી ગુરુ સમજવાના છે. એ જ્ઞાન જો આપણામાં જીવતુંજાગતું બની જાય છે, તો પછી પ્રસંગોનો સ્વીકાર હૃદયના ઉમળકાથી થઈ શકે છે. એવી છે એની ખૂબી અને પછીથી તો પ્રસંગ મળતાં જ તે આપણને શું શીખવવા માગે છે અને શેને કાજે તે ઊભો થયો છે, તે સમજ પડતાં હૃદયમાં ઊલટો આનંદ પ્રગટે છે. જે જીવનું શીખવામાં જ જો દિલ જાગ્યું ન હોય, અને શીખવા કાજે તેનામાં હજી સૂઝ ઊગતી નથી, તો તેવા જીવથી પછી સાધના કેમ કરી થઈ શકવાની? માટે આપણે તો જેમાં તેમાંથી શીખવાની અંતરની દૃષ્ટિ કેળવાયા કરે એ જ મહત્ત્વનું જ્ઞાનભાન રાખવાનું છે, તે જાણજે. ઘણા કાગળો આશ્રમમાં વંચાવવા જેવા હશે, તો તે વંચાવવા.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૧-૪-૧૯૫૨

સંતસંગ શાથી ન ફળે

‘કોઈ એવા આત્માનો આપણને જીવનમાં સંબંધ થયો હોય કે જેના અનુભવોથી આપણને ખાતરી થઈ હોય અને જેને બુદ્ધિથી પણ તેમ સ્વીકારાઈ શકાયું હોય અને તે પણ ખાતરીપૂર્વક, તેમ છતાં એવા અનુભવોથી જીવ કેમ એવો ને એવો રહેતો હશે?’ એમ કોઈકને થાય તો તેની સમજણ તો એમ છે કે એવા થયેલા

અનુભવથી તે તે જીવો પોતાની મનોકામના, પોતાનું અહમ્, પોતાની આશા-ઈચ્છાઓ અને સ્વાર્થ સાધવામાં પડી ગયેલા હોય છે. પોતાની કામનાઓને સંતોષવામાં અને પોતાની માગણીઓને આગળ ધર્યા કરવામાં પડી ગયેલાં હોય છે, તે તે જીવોને પોતાની પ્રકૃતિનાં વલણોને તો જોવાનું કશું જ કરવું નથી, એને નકારવાનું તો એમને મુદ્દલે જાગી જ શકતું નથી, પોતે તો જેમ છે તેમના તેમ રહેવું છે, અને માત્ર પોતાની માગણીઓને ધર્યા કરવી છે, તેવા જીવોનું તો શું થાય ? તેવા જીવોની, તેમના તેવા પ્રકારની માગણીઓને સંતોષવાના કારણના હેતુ કાજે પણ, હૃદયમાં જે પ્રેમભક્તિ પેલા આત્મામાં જાગી ગયેલી હોવી જોઈએ તે પણ તેવા જીવોમાં હોતી નથી, એવાં જીવતાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ પણ હોતાં નથી. એવા જીવ પોતે પેલા આત્માને વળગેલા માને છે અને વળગેલા છે, એવી અજ્ઞાનમૂલક ભ્રમણામાં રહે છે, એ જ એમની મોટામાં મોટી ભૂલ છે. એવા જીવ કોઈ પણ કાળે કે દિવસના તેમના રોજિંદા વહેવારવર્તનમાં પેલા આત્માની ભાવનાશક્તિ હૃદયમાં હૃદયથી કદી પણ ઉતારવાનું કરી શકતા નથી. પેલા આત્માનો રચનાત્મકપણાનો વિચાર તો એમને જાગતો નથી, જાગે છે તો ઊલટી લાતો મારવાપણાનો જાગે છે, તો પછી એવા જીવોનું બીજું થાય પણ શું ?

ખાલી ખાલી ગુરુ કર્યે કશું જ વળી શકવાનું નથી. ગુરુની ભાવના પ્રમાણે જો મનહૃદયથી વર્તવાનું બની શકવાને કાજે હૃદયની ખરેખરી ઉત્કટ ઝંખના અને તે પણ હૃદયની સાચી દાનતથી, જીવમાં પ્રગટેલી નહિ હોય, તો તેવા જીવનો સાધનામાં કદી પણ પ્રવેશ થઈ શકવાનો નથી તે નિશ્ચયપણે જાણવું.

પ્રેમભક્તિની અનિવાર્યતા

ઘણા લોકોને એમ કહેતાં સાંભળ્યાં છે કે ‘અમુક મહાત્મા પાસે અમુક જીવ આટલાં બધાં વર્ષ રહ્યો છતાં હજી તેનામાં તો કશો જ ફરક પડેલો જણાતો નથી’, પણ ફરક પડે કેવી રીતે ? સંતમહાત્માની કને માત્ર રહેવાથી કશું જ વળી શકતું નથી. એની કને કેવા ભાવથી અને કેવી રીતથી રહેવું ઘટે, તેની સમજ દિલમાં ઊગેલી હોવી ઘટે અને ઊગેલી હોય તો તે પ્રમાણે વર્તન કરવાની દાનત પ્રત્યક્ષ અમલમાં આવતી તે જાતે અનુભવે તો તેવા જીવનું કંઈક વળી શકે. સંસારવહેવારમાં પણ જેની મદદ લેવાની ગરજ જાગે છે, ત્યારે તેની સાથે ઘણોયે આપણો જીવ પહેલાં ભલેને ઊંચો થયેલો હોય, તેમ છતાં તેની ખુશામત આપણે કરીએ છીએ, એની કને આપણે જઈને એને સારું લાગે એમ વર્તીએ છીએ, તો જ આપણું તે કામ બની શકે છે. તો જો સંસારવહેવારમાં આવું હોય છે, તો સાધનાના ક્ષેત્રમાં તો તેથી કેટકેટલું અધિકપણું તે બાબતમાં આપણું પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનું પ્રવર્તવું-બનવું-ઘટે!

ગુરુ પ્રત્યે રાગ તો કરો

કોઈ સંતમહાત્મા કને કોઈ જીવના રહેવા કરવાથી તે જીવની પ્રકૃતિ પહેલાં જે હોય તેના કરતાં નપાટ પણ થયેલી જરૂર જણાશે, કારણ કે સંતસમાગમ હૃદયથી કરવાનું જો જીવથી બન્યા કરે, તો તો લાભ જ હોય, કેમ કે હૃદયમાં તો કદી પણ અહમ્ હોતું નથી, જ્યારે આપણે બધાંને તો આપણા અહમ્ને છોડવું જ નથી. ગળે વળગાડીને એવા અહમ્ વડે કરીને પેલા બિચારા સંતમહાત્માને ઊલટા ધક્કા માર્યા કરવા છે. આપણી જીવ સ્વભાવની પ્રકૃતિનાં વલણોને ઈન્કાર કર્યા કરવાનું તો જીવને

મુદ્દલે સૂઝતું જ નથી. તો પછી પેલો સંત બિચારો શું કરે ? આપણે જીવદશામાં ભલે હોઈએ પણ જો એવા ઉચ્ચ કોટિના આત્મામાં આપણો ખરેખરો રાગ થઈ જાય, તોપણ તેવા જીવને ઊંચે આવવાપણું બની શકે છે, તે પણ નક્કી વાત છે. પણ કોઈ જીવને સંતના હૃદય સાથે એવો હૃદયનો એકરાગ પણ કરવાનું બનેલું ન હોય કે બનતું ન હોય તો પછી, બોલો ! શું કહેવું, કથવું અને લખવું ? જેની પાસેથી આપણે શીખવું છે, તેની પાસેથી શીખવા કાજેનો હૃદયનો સત્કારભર્યો સ્વીકાર અને એવી પ્રેમ-ભક્તિજ્ઞાનયુક્ત ભૂમિકા જીવમાં પ્રગટેલી હોવી જોઈશે, તો જ શીખવાનું બની શકે છે.

ગુરુને ગોદાટી ન કરવી

જે જીવો સાધના કરવાનું કરીને આવ્યા હોય અને પછીથી તે બાજુનું તેમનું લક્ષ જ જો ન રહ્યા કરતું હોય, અને પેલા સંતને જ ઊલટી ગોદાટી કરવાનું કર્યા કરે, એનાં ખોદણાં મનથી શોધ્યાં કરે, અને શોધ્યાં કરે એટલું જ નહિ, પણ એમાં કેટલાંક તો રાચે છે, તો તેવી વેળાએ તેવા જીવોની સાથેનો પોતાના હૃદયનો સહકાર પણ તે મૂકી દે છે. તેવા સમયે આપણે જે બધાં જીવ-દશાવાળાં હોઈએ છીએ, તેના કેવા હાલહવાલ થઈ જતા હોય છે ! છેક અટૂલાં, એકલવાયાં અને તેમાંય કશે ચેન જ ન પડે, અને અપાર અશાંતિના દોઝખમાં પડ્યાં પડ્યાં એથી દાઝતાં હોઈએ છીએ, એવો અનુભવ ત્યારે તે તે જીવોને થતો હોય છે.

સદ્ગુરુનો અવિચળ પ્રેમ

તો કોઈ પ્રશ્ન કરે કે ‘આપણે તો સાવ પામર બિચારા જીવો છીએ, પણ તે તો મહાન આત્મા છે, અને એમનો પ્રેમ તો અપાર હોય છે, એને કશા જ આઘાત-પ્રત્યાઘાત છે નહિ, તો

પછી તે એમ કેમ કરે ?' પ્રેમને, એના અસલ સ્વરૂપને, આપણે જીવ છીએ ત્યાં લગી સાચી રીતે સમજી શકવાનાં જ નથી. પ્રેમ તો પરમ ઉદાત્ત શિક્ષક છે. પ્રેમ તો જગાડવા માગે છે, પ્રેમ શિખવાડવા માગે છે, અને પ્રેમના વર્તનનાં અનેક પાસાં હોય છે. એક પાસાથી જો ન બની શક્યું તો તે બીજી રીતે વર્તતો હોય છે. અને તે જો આપણામાંથી તેનો સહકાર ખેંચી લે છે, તો તે પણ આપણને ચેતવવા, જગાડવા, અને જગાડીને ઊંચે આણવા કાજે. જો આપણે તે રીતે તેને તેવા જ્ઞાનભાનમાં હૃદયમાં ઉતારી શકીને સવેળા પેલાનામાં આપણાં હૃદયમનને પ્રેમભક્તિથી પરોવવાને હૃદયની સાચી દાનતથી મથ્યા કરવાનું કરીશું, તો તે તો પાછો તેનો તે જ છે. આપણે જ માત્ર બદલાયા કરીએ છીએ, અને તે પણ બદલાયાં કરીએ છીએ, તે આપણા જીવદશાનાં સ્વરૂપોમાં, જ્યારે પેલાને તો બદલાવાપણું રહેતું કે હોતું નથી.

સાધનાની શરતો

માટે જો જીવનને સાધનાને કાજે લઈ જવાનું હોય તો સાધનાનો ખ્યાલ મહત્વપણે જીવનનાં સકળ કંઈ થતાં કર્મમાં રાખ્યા કરવાનો જીવતોજાગતો પ્રયત્ન હૃદયમાં હૃદયથી થયાં કરવો ઘટે. કોઈ કહે તે તો અમારાથી નહિ બની શકે. તો તેવા જીવે સાધનાનું નામ મૂકી દેવું. સાધના કરવા કાજે શ્રદ્ધા, આત્મસમર્પણ, પોતાના મનનાં, સ્વભાવનાં, પ્રાણનાં અને બુદ્ધિનાં વલણોને જોરદાર અને ધક્કાથી જ્ઞાનપૂર્વક ઈન્કાર કરવા કાજેની પ્રેમપૂર્વકની તૈયારી અને જો સાચા હૃદયથી ગુરુ કર્યા હોય તો તેનામાં તેવી શ્રદ્ધા થાય તેમ વર્તવાની કળા, -એટલું તેણે જીવતું લક્ષ રાખી રાખીને કરવાનું રહે છે. સાધના કરવાને

કાજે ગુરુ કરવા જ જોઈએ તેવું કશું નથી. પોતે પોતાના જ ગુરુ થઈ શકે છે. મનનો ગુરુ મન પણ થઈ શકે છે. તો એવી રીતે પોતે પોતાને વફાદાર થવાનું રહે છે. સાધના કરનારે જેમાં ને તેમાં પોતાના હૃદયને સર્વભાવે અને સર્વરીતે આરપાર પરોવી દેવાનું રહે છે.

પ્રભુકૃપાથી સાધના કાજે મળેલાં સ્વજનોને ભવિષ્યમાં તેઓ મને દોષ ન દે તે કાજે આટલો કાગળ પ્રાર્થનાભાવે લખ્યો છે. આ કાગળ ભવિષ્યમાં છપાતા પુસ્તકમાં છાપી દઈશું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૨-૪-૧૯૫૨

નિરાશા એટલે પ્રેમનો અભાવ

અતિશય નિરાશાના વાતાવરણની પકડમાં તું હતી, અને તે બાબતનો તારો કાગળ મળ્યો. તે જાણી હજી તને સાચા જીવનની કે હૃદયના પ્રેમની ખરી સૂઝ કે તે અંગેની ગતાગમ પડેલી નથી તે વાત નક્કી. જે જીવને હૃદયની સાચી ભાવના જાગે છે, તેને નિરાશા આવી શકતી નથી. જે જીવને પોતાના જીવનના આદર્શને જીવનમાં પ્રત્યક્ષ આકાર લેતો અનુભવવાને હૃદયમાં જ્વાળા-મુખીના જેવી ધગધગતી તમન્ના પ્રગટેલી હોય છે, તેવા જીવનાં લક્ષણો જુદાં હોય છે. હજી આપણને જીવનની કશી જ પડી નથી. તેમ જ હૃદયના પ્રેમની ભાવનાની હકીકતનું પણ કશું સાચું ભાન પ્રગટેલું નથી તે વાત પણ ચોક્કસ.

નામદ માનવી સંસારમાં જીવે તોપણ નકામો છે. નામદથી કશું જ બની શકતું નથી. નામદાઈ જેવો દુર્ગુણ બીજો કોઈ નથી. નામદ માનવી કદી ઊભો જ ન થઈ શકે. એનો સંગાથ પણ નકામો. એ તો સદાય રેંજપેંજ જ થઈ જાય. તો શું આપણે નામદ બનવું છે ? કે રહેવું છે ?

સાધક એટલે શું

જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારના વમળમાં ભરાઈ જઈએ, તેવી વેળા જો તેમાંથી ઊઠવાનું દિલ ન થાય, તો જાણવું કે ઊઠવાપણાની જાગૃતિ હજી આપણામાં પ્રગટી નથી, તેનો એમ પણ અર્થ થાય કે હજી જીવને જીવપણામાં જ રાચવાનું દિલ છે. જો જીવને જીવપણામાં રાચવાનું દિલ ન રહેતું હોય, અને એવા હુમલાઓ આવે, તો તે વેળા સહજમેળે જીવ એનો વિરોધ કરવાનો જ. એવો જીવ તેવી વેળા વિરોધ કર્યા વિના રહી શકતો નથી. જે જે એવી નકારાત્મક વૃત્તિ, વલણ, વિચારો, લાગણીઓ, કામનાઓ, આશાઓ, ઈચ્છાઓ આદિ તથા ગમાઅણગમા, અમુક અમુક રીતની પડેલી સમજણની રીતે જ વિચારવાનું બને, અમુક અમુક પડેલી મડાગાંઠો, સમજણો, ટેવો તે તે બધું જે જે વેળા પ્રવર્તતું હોય, તે તે વેળા તેમનો તેમનો જ્ઞાનપૂર્વકનો ઈન્કાર અને તે પણ સતત કરે એવી જાગૃતિ જે જીવને પ્રગટે છે, તેવો જીવ સાધના કરે છે એમ પ્રમાણવું.

સાધનાની ત્રણ શરતો

તે પ્રમાણે જે જીવથી નથી બની શકતું, તેણે સાધનામય જીવનનો વિચાર જ માંડી વાળવો, કારણ કે સાધના કરનારને માટે જીવન કાજેની ધગધગતી પ્રગટેલી તમન્ના એ પહેલી અનિવાર્ય શરત છે. મૂળમાં જો તે જ ન હોય તો કશું જ ન બની શકે. આ હોય તો તે પછી પ્રકૃતિનાં અનેક પ્રકારનાં વલણો ઊગે, ઊઠે, તે તે પળે તેમનો જ્ઞાનપૂર્વક ઈન્કાર કર્યા કરવાનું જીવે રહે છે. અને ત્રીજી હકીકત જે તે બધું જીવે શ્રીભગવાનને ચરણકમળે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક સમર્પણ કર્યા કરવાનું રહે છે.

આ ત્રણ શરતો શરૂ શરૂમાં તો સાધક થવા ઈચ્છનાર જીવ કાજે ઘણી ઘણી જરૂરની છે. આ હકીકત ભારપૂર્વક તને જણાવવી ઘટે, કે જેથી પછીથી તું મને દોષ દઈ ન શકે.

ગુરુની મદદ ક્યારે

ગુરુ જો તે સાચા અર્થ અને ભાવમાં તેવા હકીકતે પુરવાર થયેલા લાગ્યા હોય, તો પછી સાધકે તેનામાં શ્રદ્ધાભક્તિ, વિશ્વાસ, ભરોસો કાયમ જીવતો દઢાવી દઢાવીને ગુરુના હૃદય સાથે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે આપણું હૃદય, એના હૃદયનો ઉત્કટમાં ઉત્કટ એવી ઝંખનાથી સ્વીકાર થાય, એનો સત્કાર કરે એવા પ્રકારની ઝંખનાથી, ભાવનાથી તેના હૃદય સાથે સદ્ભાવથી એકભાવે મળી જઈ ગળી જાય અને એવા હૃદયથી પ્રકૃતિનાં વલણોની વેળા એનાથી પ્રાર્થના ખરેખરા ભાવથી જો હૃદયમાં થયા કરે, તો જરૂર મદદ મળે છે જ. એવો પ્રભુકૃપાથી આ જીવને અનુભવ થયા કરેલો છે. માનવની કસોટી-પરીક્ષા પણ પ્રસંગ પડ્યેથી જ વરતાતી હોય છે. ‘પ્રસંગે જે ઊભું રહે તે જ સ્વજન’ એમ કહેવત પણ છે, પણ તેને સૂક્ષ્મપણે વિચારીએ તો તદ્દન જુદો જ અર્થ નીકળી શકે. જો સાધના જ કરવાની હોય તો જીવે મામૂલી રીતે વર્તવાનું મૂકી દેવું જ પડશે. સાધના કરનારના દિલની સચ્ચાઈ, એની નેક દાનત અને એનું શૌર્ય, ધીરજ, હિંમત, સાહસ આદિ તેના વર્તનમાં તેવા તેવા પ્રસંગો પડ્યે વરતાઈ આવવાં જોઈશે.

રણ તો શૂરાનું

જો જીવનની ખેવના જ જેને જાગી નથી તેવા જીવથી માત્ર કહેથી સાધના થઈ શકવાની નથી, તે પણ નક્કર હકીકત છે. માટે પોતે પોતાને પહેલાં પૂરી રીતે તપાસતાં રહેવાનું છે.

નહિ તો પછી આપણે સાધનાની વાત મૂકી દેવાની રહે છે અને આપણે જીવનમાં પ્રભુકૃપાથી મળેલાં છીએ તો આપણે એકબીજાંને પરસ્પર હૃદયથી યોગ્ય ભાવે સમજવાને મથ્યા કરીએ. એમ જીવનમાં પરસ્પર હૃદયનો સદ્ભાવ પ્રગટાવી પ્રગટાવીને જીવીશું તોયે પૂરતું છે. સાધના પરાક્રમીને કાજે છે. જે જીવને યજ્ઞભાવે પોતાનાં માથાં વધેરી વધેરીને શ્રીભગવાનને ચરણકમળે ધર્યા કરવામાં હૈયાનો આનંદ સહસ્રગણો પ્રગટ્યા કરે છે, તેવા જીવનું સાધના કરવાનું કામ છે બાકીનાનું નહિ જ. જે જીવને યજ્ઞવેદીમાં હોમાઈ હોમાઈને એનું નૈવેદ્ય શ્રીગુરુચરણકમળે ચઢાવવાનો હૈયાનો ઉમળકો છે, એવા જીવમાં ગુરુનો જીવ રમી શકે છે. માટે હજી કંઈ કશું વહી ગયું નથી. ધરમૂળથી વિચાર કરવો કે જેથી ભવિષ્યમાં કોઈ આ જીવને દોષ ન દે. આ કાગળ આશ્રમમાં પણ બધાંને વંચાવવો કે જેથી તેઓ પણ સાધનાનું નામ પડતું મૂકે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૨-૪-૧૯૫૨, સાંજે

માનું દૃષ્ટાંત

મને કોઈ પણ જીવ વિશે કશી નિરાશા હોતી નથી. આશા રહે છે, કારણ કે જે જીવ હૃદયની ભાવનાથી સંબંધમાં આવ્યો હશે, તેનો સંબંધ તો ટકવાનો છે. હૃદયનો જે પ્રેમભાવ છે, તેવા પ્રેમભાવમાં આશા એકલી માત્ર હોય છે તેમ પણ નથી. હૃદયનો પ્રેમભાવ જ્યારે શિક્ષકના ક્ષેત્રમાં ઊતરે છે ત્યારે તેવા ભાવમાં પણ એને ઊતરવું જ પડે છે. મા, જેમ બાળક પરત્વે કેટલીક વાર નારાજ પણ થતી હોય છે, તેનું કારણ તેનો બાળક પરત્વેનો પ્રેમ જ હોય છે. બાળકને હઠીલું, જીદી અને અણછાજતું વર્તતું જોતાં અને તે કેમે કર્યું માનતું નથી એવું વલણ એનું જોતાં માને

દિલમાં એને કાજે એવું થાય છે. તે કદીક બાળક ઉપર ગુસ્સે પણ થાય છે, જોકે તે તે બધું જીવદશામાં થયા કરે છે, પણ તેમ છતાં અંતર્ગતપણે માનો બાળક ઉપરનો પ્રેમભાવ તેથી ઘટતો હોતો નથી.

સદ્ગુરુનો સદાય સહકાર

પરંતુ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં ગુરુની ચેતના-ભાવના તેના પરત્વે આકર્ષાયેલા સાધકની સાથે સહકાર કરવાને હાથ લાંબો ધર્યા જ કરતી હોય છે, પરંતુ એનો અર્થ એને હેતુ સરતાં જો ન અનુભવાય, તો તેવો સહકાર તે (દિખીતી રીતે) ખેંચી પણ લેતો હોય છે. તેથી તેનો પ્રેમભાવ કમી થયો છે, એવું કશું હોતું નથી. જે કોઈ જીવ એના સહકારનો, સત્કાર અને સદ્ભાવથી હૃદયપૂર્વક સ્વીકાર કરતો નથી, ત્યાં તે નકામો નકામો પડી રહેતો નથી, તે વાત નક્કર હકીકતરૂપે છે. આ બધું જીવથી માન્યામાં આવે કે ન આવે તે વળી જુદી વાત છે, પરંતુ તેથી કરીને જે હકીકત હોય છે, તે હકીકત મટી જતી નથી. માટે મારી તો બધાંને વિનંતી છે કે જે કરવાને નીકળ્યાં હોઈએ, તેમાં જો આપણાં મન, ચિત્ત, પ્રાણ, બુદ્ધિ અને અહમ્ આદિ કરણોને વાળ્યાં કરવાને હૃદયની નેક દાનત જીવતી ન જ રહી શકતી હોય અને એવું જે જીવને અનુભવે લાગતું હોય તેવા જીવે સાધનાનું નામ મૂકી દેવું તે જ યોગ્ય છે, કે જેથી એને ભવિષ્યમાં તે અંગે નિરાશા ન સેવવી પડે. બીજા કોઈને માથે દોષનો ટોપલો ઢોળવાપણું ન બને.

સાયો સાધક

જે જીવ સાયેસાયો ખરો સાધક છે, તે તો મુશ્કેલીઓ, વિઘ્નો આદિ જીવનમાં પ્રગટતાં વધારે સાબદો બને છે. આ

જીવની જીવનની કથની લખું તેમાં સાર પણ ન હોય, પણ મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનને જુઓ અને વિચારો. એમણે પોતે એકલા હાથે, કેટકેટલી મુશ્કેલીઓ તથા વિઘ્નો આવતાં, કેટકેટલો પુરુષાર્થ કરેલો છે ! નિરાશાની પળો જેવું ઘણાંને લાગતું, તેમ છતાં તે તો સતત પોતાના ધ્યેયને પંથે વળગેલા રહ્યા કરેલા હતા. એવું જ્યાં પ્રત્યક્ષ વરતાય, ત્યાં તેવો જીવ સાચો આરપાર પારદર્શક છે એમ ગણી શકાય. એવા જીવને આપણા જેવા પામર જીવો પામવાનું કે માપવાનું કરીએ તે જ આપણાં અજ્ઞાન અને મૂર્ખામી છે. એવાને જો ખરી રીતે હૃદયથી સમજવાનું ઈચ્છતાં હોઈએ, તો તે તે રીતે જીવીને તેમ થઈ શકતું હોય છે.

સાધક તો તેનું જ નામ કે જે પોતાના જીવનઆદર્શની સામેની એની મીટ સદાય જ્વલંત રાખ્યા કરે. એના આદર્શની વિરુદ્ધની ક્ષણોમાં તે કંઈ આંખો મીંચી દઈ શકતો નથી. તેવી ઊગતી નકારાત્મક દશાને હૃદયથી કદી પણ સંમતિ તે આપી શકતો નથી. તે જરૂર સમાધાન કરતો હોય છે, તે તો તેની દૃષ્ટિ, આદર્શને પહોંચી શકવાની દશાની ભૂમિકા ઉત્પન્ન કરવા કે કરાવવા કાજે તેની તેવી જીવતી નેમ હૃદયમાં હોય છે. સાધકના દિલની ભાવના નરમ ઘેંસ જેવી ઢીલી પોચી કદી હોઈ શકતી નથી. તે તો સદાય પ્રજ્વલિત રહ્યા કરે છે. જ્ઞાન મેળવવાને તે સદાય ઉદ્યત અને ઉત્સુક રહ્યા કરતી હોય છે. સાધક ગમે તેવાં વાવાઝોડાંની સામે પર્વતની જેમ ટકીને ઊભો રહેવાને હૃદયની સર્વ શક્તિને અને પ્રભુકૃપાબળને પ્રાર્થનાભાવે નોતરતો નોતરતો જીવ્યા કરતો રહે છે. સાધક નિરાશાને કદી વશ થતો હોતો નથી. એવી પળો એના જીવનમાં પ્રગટે છે ખરી, પણ તે પળો એટલે કે એના આદર્શને પણ ધૂળમાં મિલાવી દે એવી દશા,

સંજોગો કે પરિસ્થિતિ આવે તોપણ ત્યાંયે તે પ્રભુકૃપાબળથી અણનમ ઊભો રહે છે. તે પોતાને કદી પણ એકલો, અટૂલો અને એકલવાયો માની જ શકતો નથી. પોતાની સાથે એના જીવનના આદર્શનું હૃદયબળ એટલું તો જીવતુંજાગતું એનામાં હોય છે, કે એના પ્રભુની કૃપાના સાથને તે પળવાર પણ હૃદયમાં હૃદયથી વીસરતો હોતો નથી. તેથી તેવો સાધક ગમે તેવા વિપરીત સંજોગોમાં પણ પોતાના આદર્શથી હઠી શકતો નથી. સાધકનું કદીક પડવાનું થતાં છતાં, તેમાં ને તેમાં તે પડી રહી શકતો નથી. પડવામાં પણ એનું એકાગ્ર અને કેંદ્રિત જ્ઞાનભાન તો ઊઠ્યા કરવામાં જ રહેલું પ્રચંડપણે પ્રવર્તે છે. એવા લક્ષણવાળો સાધક તે જ ખરો સાચો સાધક છે. એના જીવનની ભાવનાની તેજસ્વિતાની માત્રા કશા સાથે સરખાવાય તેમ નથી.

ઝંઝાવાતો અને પ્રચંડ વાવાઝોડાંની સામે થવાનું બળ સાધક પોતાના અંતરમાંથી મેળવ્યા કરતો હોય છે, કારણ કે એના આદર્શની ઉત્કટ ઝંખના એના હૃદયમાં કદી પણ ઝંખવાઈ ગયેલી રહેતી નથી. એ તો જેમાં તેમાંથી પોતાના માર્ગના ઉકેલની દશામાં જ જીવવાને હૃદયથી મથ્યા કરતો રહે છે. જીવન-આદર્શની વિરોધી એવી સર્વ કોઈ પરિસ્થિતિને પોતે વધારે શક્તિમત્તા મેળવવાની સ્થિતિ સમજે છે, ત્યારે તે પ્રભુકૃપાબળને હૃદયથી નોતરતો નોતરતો વધારે સતેજ બને છે. આવી છે જીવતીજાગતી સાધકની ભાવના. એવી ભાવનાનું પ્રચંડપણું જે જીવને રહી શકે તેવો જીવ જ સાધના કરી શકે છે, બાકીનાનું તો ગજું નથી. આ બધી હકીકત કોઈને પણ નિરાશ કરવા કાજે નથી, પણ સાચી વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાનભાન કરાવવા કાજે છે, તે બધાં જ જાણશોજી.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૩-૪-૧૯૫૨

આનંદે રહેજે. તને નિરાશ કરવા કે દિલગીર કરવા કશું લખ્યું નથી. પણ તને ભાન પ્રગટાવવા લખ્યું છે, તેની હૈયાથી કદર કરજે. એમ નિરાશ થયે ન પાલવે. અમને તો મરદની સોબત ખપે. માટે ગાંડપણ મૂકી દેજે, અને ડાહી થજે. તેવી વેળા સદ્ગુરુ જાણે છે જ નહિ એમ તું ધારે છેને ? ખાલી ખાલી 'મોટા' 'મોટા' કહેવાનો કશો જ અર્થ નથી.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૩-૪-૧૯૫૨

ગુરુસ્મરણ સર્વ બોજો હળવો કરે

આપણને ઘણું કામ કરવાનું આવે અને શરીરને તેવી ટેવ ન હોય, છતાં તે કરવાનું આવે તો તેથી શરીરને થાક લાગે, તેમ છતાં કામ કરવાનું દિલ કરીને જેમ જેમ કામ કરતાં જઈએ છીએ, તેમ તેમ કામ વધારે ને વધારે મળે છે, પણ કામ મળ્યા કરે એ જ દશા ઉત્તમ. મહાત્મા ગાંધીજી કેટકેટલું કામ કરતા હતા ! કૃપા કરીને ભાંગી ન પડવું. મરદ બનીને જે તે કરવું. પણ કામ મળે છે, તેમાં જો મનને સ્મરણભાવનામાં પરોવી રાખવાનું જો બની શક્યું તો ભગવાન તેમાં મદદ કરતો હોય છે. 'ધી સોંગ ઓફ બનડિટ' નામની ફિલ્મ મેં જોયેલી. તે બાઈ ફ્રાંસમાં સંત થઈ ગઈ. એને કેટકેટલું કામ મળતું ! છતાં થાકતી જ ન હતી. એને જે પગમાં દર્દ હતું, તે તો એવા પ્રકારનું હતું કે જેની વેદના સહન જ ના થઈ શકે. એમ જ્યારે ડૉક્ટરે એને તપાસી ત્યારે તે મઠનાં મુખ્ય જે બાઈ હતાં, તેમને તે હકીકત કહી. તે બાઈ સંતકોટિમાં આવી ગયા બાદ તેને સ્ત્રીઓના મઠમાં મૂકવામાં આવેલી. એની જે અવહેલના અને તિરસ્કાર થતો, ત્યાં જે એની કૂર મશ્કરી કરવામાં આવતી, જે રીતે તે હડધૂત

થતી હતી, તેમ છતાં તે બધો પ્રભુનો પ્રસાદ છે, એમ તે હૃદયમાં સ્વીકારતી. તેનું એક અંગ્રેજી પુસ્તક પણ છે, અને તે સાચી હકીકત છે. આપણે તો એવાં એવાં દૃષ્ટાંતોને આપણી નજર સમક્ષ રાખવાનાં હોય. કામથી ડરે તે સાધના શું કરી શકવાનો ? થોડાથી રિઝાવાનું બનતું નથી. એ તો જેમ જેમ જરાક ઠીક થતું જવાય, તેમ તેમ આગળની માત્રા પણ વધતી જ જવાની. અહીં તો જ્યાં ત્યાંથી મરવાપણું છે. જે મદર્દનગીથી મરે છે તે જ જીવે છે. કામ તો ઢગલો કરતાં હોઈએ, પણ તેમાં જો હૃદયનો ઉમળકો અને કર્મનો હેતુ, -એ બધું કર્મ કરતાં પળે પળે જો હૃદયમાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક જીવતાંજાગતાં ન રહી શક્યાં, અને જે તે બધું તે તે પળે એને ચરણકમળે સમર્પણ કર્યા કરવાની જાગૃતિ ન રહી શકી, તો તો ગમે તેવો જીવ કામના ભારથી લદાઈને તૂટી જ પડે. માટે કામને તો મનને સ્મરણ-ભાવનામાં પરોવવામાં જ વાપર્યા કરવાનું છે. માટે મારી તને પ્રાર્થના છે કે આપણા જીવનમાં પ્રગટતા વિપરીત સંજોગોમાં પણ હૃદયને સદ્ગુરુના હૃદય સાથે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક મેળવીને જો પ્રાર્થના કરતી રહેશે તો તો તને હૂંફ, સહાનુભૂતિ, પ્રેરણા, બળ મળતું પ્રભુકૃપાથી અનુભવી શકાશે, પણ તે બધું મારાથી થાય છે, તેવું કહેવાનો હેતુ તો મુદ્દલે નથી. આ જીવમાં તો કશું જ બળ્યું નથી, પણ જે જીવ જે પરત્વેની ભાવનાથી હૃદયમાં હૃદયથી પ્રેરાય છે, તેને તેવી તેવી ભાવનાનું મહત્ત્વ ઘણું ઘણું છે. વળી, જે જીવને પ્રભુકૃપાથી સાધના કરવી છે, તેવા જીવને તેનું જ્ઞાનભાન જો ન રહી શકતું હોય તો તેવા જીવથી કદી પણ સાધના થઈ શકવાની નથી, જો સાધના કરવી જ હોય તો તેવા જીવે તેવું જ્ઞાનભાન પ્રગટાવ્યા વિના પણ ચાલવાનું નથી.

પુષ્કળ કામથી લાભ

મને મળેલાં સ્વજનોને જીવનવિકાસ કાજે પ્રભુકૃપાથી કામ તો ઢગલાબંધ મળે અને બસ મળ્યાં જ કરે એવું હું તો સદાય વાંછતો રહેલો છું... ભાઈ આદિ તે હકીકત જાણે છે, તે પૂછી જોજે. કામમાંથી માથું ઊંચું કરવા વારો પણ ન આવે, અને એક કામ પૂરું થતાં બીજું કામ સવાર થઈને ઊભું જ હોય, એવું બન્યા કરે તો તે મને વધારે ગમે છે. નવરું મન નખ્ખોદ વાળે, એના કરતાં તો કામ કરતાં કરતાં શરીર તૂટે તેનો વાંધો ન હોય. કર્મ તો પ્રત્યક્ષ યજ્ઞનારાયણ છે. કર્મમાં જો પ્રભુપ્રીત્યર્થની ભાવના રહે તો કર્મ કરતાં કરતાં કદી પણ થાક ન લાગે એવો અનુભવ છે.

હિંમતે મદાં તો મદદે ખુદા

પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનાં હૃદય અને સદ્ભાવથી હૃદયને ભેળાવીને તેમાં મળીને ત્યાં ગળી જઈને એની પ્રાર્થના કર્યા કરવાના પ્રયોગો કરવાનું જો શહૂર ન જાગી શકતું હોય, તો પછી ‘મોટા’ શું મરે ? ઊલટું મને તો એવી કથની સાંભળીને વધારે ત્રાસ થાય છે. મારે તો એવાં સ્વજનનો ખપ છે કે જેઓ પળેપળ જીવનને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક ન્યોછાવર કર્યા કરે અને એવા ન્યોછાવર થવામાં તો હૃદયનો નર્યો ભક્તિભાવ હોય. જેના વર્તનમાં નર્યો ભક્તિભાવ હોય છે, તે ભક્તિભાવ કંઈ થોડો જ છાનો રહી શકે છે ? હૃદયનો ઉમળકો તો વ્યક્ત થયા વિના રહી શકતો નથી. નિરાશા, ઉદ્વેગ, સંતાપ, ત્રાસ, કંટાળો, મુશ્કેલી આદિ સંતાડ્યાં સંતાડેલાં રહી શકતાં નથી, સમજપૂર્વક કોઈ જીવ તેમ કરે તોપણ તેની નબળાઈની ક્ષણોમાં તેણે જોર કરીને દબાવી રાખેલું જે હોય તે બહાર નીકળ્યા વિના રહી શકતું નથી. તેથી તારે નિરાશા થાય તો મને ન લખવું

એમ એનો હેતુ નથી, પણ નિરાશા થતાં એની સાથે કેવી રીતે જ્ઞાનપૂર્વકનો સંગ્રામ કર્યો, એવા શૂરવીર પરાક્રમથી ભરપૂર, જીવનની ન્યોછાવરીના બલિદાનની કથા મારે તો ખપે છે. મારે તો કોઈનાં રોદણાં સાંભળવાં નથી. એવાં રોદણાં તો જીવને નામદ બનાવે છે. ગમે તેવા વિકટ સંજોગોમાં જે જીવ જવાંમદ બનવાનું કરી શકતો હોય છે, તે ભલેને કદાચ હારે પણ તે હારમાંથી વિજય મેળવવાની જ ભાવનામાં અને તેવા પ્રકારના પ્રયત્નમાં મનમાં મગ્ન રહ્યા કરતો હોય છે. ગમે તેમ થતાં જે જીવ પ્રભુકૃપાથી ટટ્ટાર ઊભો રહેવાનું શીખે છે, અને તેમાં પ્રભુની સહાયમદદના હાથનો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક હૃદયમાં હૃદયથી અનુભવ કરે છે, તેવા જીવને ક્યાંય એકલાપણું નથી. તે તો શત્રુઓના ઘમસાણ વચ્ચે અને બોમ્બમારાની વચ્ચે પણ નિરાંતવાળો રહી શકે છે. આ જીવને એવા સ્થૂળ અનુભવો તો થયા નથી, પણ આંતરિક હુમલાઓના કારમા કારમા અનુભવો છે. તેથી સાધના કાજે સતત એકધારી તે પ્રકારની જાગૃતિની અનિવાર્ય જરૂર રહે છે, તે જાણજે. જે હિંમતપૂર્વક હૃદયમાં ભગવાનની ધારણા કરે છે, તેવો જીવ જ ટકી શકે છે. માટે મરદ થઈને જીવવાનું કરજે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૫-૪-૧૯૫૨

પ્રસંગમાંથી પ્રસન્નતા મેળવો

જોડેના ગઈ કાલના કાગળથી નારાજ થવાની જરૂર નથી. સાધનાના પંથે જો જવું હશે તો ઘણી ઘણી મુશ્કેલીઓ, ઉપાધિ વગેરેમાંથી પસાર થવું જ પડશે. તે તે બધું જીવનઘડતરને કાજે છે, તેવાં જ્ઞાનભાન સાધકે તેમાં પરોવવાનાં રહેશે. તે ભાન તારું

હૃદયથી વધારે ઉત્કટ બને તે હેતુ પ્રેરવવાને કાજે જે તે લખવાનું બને છે.

મને કોઈને કાજે નિરાશા હોતી નથી. આશા રહ્યા કરે છે, કારણ કે માનવીમાં ચેતન તો પડેલું જ છે. માત્ર એની દિશા-મોં બદલાઈ જવાનું રહે છે. મોં બદલાઈ જાય છે, ત્યારે બધું બદલાઈ ગયેલું લાગે છે. કશાથી કંટાળવું નહિ. અકળામણ પ્રગટે ત્યારે ઉકળાટ ન કરવો. શાંત મને તેનો ઈન્કાર કરવો. મનને સમજાવવું કે એમ ક્યાંથી તો ઊલટી અશાંતિ, ઉદ્વેગ, ક્લેશ આદિ વધવાનાં અને તેથી દૃષ્ટિ નિર્મળ નહિ જ રહી શકવાની. ઊલટું ઊંધું જ જણાયા કરવાનું, તેથી તેવું જણાયા કરવાથી તો મનને ત્રાસ, સંતાપ વધારે થયા કરવાનો. તો આપણે કરવું શું છે ? શાંતિ, પ્રસન્નતા આદિ પ્રગટ્યા કરે તેવું વલણ રાખવું છે કે પછી જેમ તેમ તણાયા કરવું છે ? એમ વારેવારે મનને હૃદયથી સમજાવ્યા કરવું. એમ પ્રસંગ પડતાં મનને ઊંચે ને ઊંચે આપણે એની કૃપાથી રાખ્યા કરવાનું છે. બાકી તો સંસારના કાદવમાં એવા રોળાઈશું કે ન પૂછો વાત. તો પછી મનને તેમાંથી પાછું ખેંચવું, તે જીવ કાજે મહા ભારે પ્રયત્નથી પણ બની શકવાનું નથી. મનને -આપણા નિમ્ન મનને-તો તેમાં જ રાખ્યા કરવાનો ઘણા કાળનો તેવો ચીલો પડેલો છે, તેમાં જ તે તો રહ્યા કરવાનું, પરંતુ આપણો તે માર્ગ નથી. માટે દરેક પ્રસંગમાંથી જે જીવ જીવનવિકાસ કાજે કંઈ કંઈ પ્રત્યક્ષ અનુભવ ઉપરથી શીખવાનું કરે છે, તેને પ્રસંગમાંથી પ્રસન્નતા, શાંતિ મળ્યા કરે છે, એવો પ્રભુકૃપાથી આ જીવનો અનુભવ છે. તેથી પ્રસંગ એ ગુરુ છે. એવું સૂત્ર આ જીવનના સારરૂપે જેને તેને કહ્યા કરવાનું બને છે.

પુનરાવર્તન દ્વારા જાગૃતિ

જેને જે બાબતમાં જેટલું લાગ્યું, તેને તે બાબતમાં તેટલું ચોંટ્યું સમજવું. પછી તે સંસારના ક્ષેત્રનું હો કે પછી બીજા કોઈ ક્ષેત્રનું હો. આ પણ અનુભવની હકીકત છે. માટે એમ ખ્યાલમાં રાખ્યા કરવાનું છે. જેમાં ને તેમાં પ્રભુની ભાવના હૃદયમાં હૃદયથી કેળવ્યા કરવાનો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનો અભ્યાસ પાડ્યાં કરવાનો છે. તેથી તેવા પ્રકારની હૃદયની જાગૃતિ અખંડ એકાકારપણે રહ્યા કરે તે સાધકના જીવનને કાજે ઘણી ઘણી જરૂરની છે. એકની એક વાત ઘણી વાર લખવાની મારે બને છે. તેથી તે હકીકત વધારે ઊંડી ઊતરે અને એનું મહત્ત્વ જીવથી સમજાય એવો હેતુ તેમાં હોય છે.

સાધકે કાગળમાં શું લખવું

તું મને તારી હકીકત લંબાણથી લખે તે તો જરૂર ઈચ્છું છું, પણ શું લખવું અને મન ઉપર કેવી રીતે લેવું અને શું લખવાથી મન ઉપર સારી અસર ઊપજે તે પણ શીખવાનું છે. તેથી પ્રસંગ, વૃત્તિ, વિચાર, લાગણી આદિ જે જે ઊપજે કરે તેમાં જીવે કેવા ભાવથી કેવો કેવો સામનો કેવી રીતે કર્યો, ક્યારે કેવી રીતે પ્રભુની કૃપામદદ માગવા કાજે પ્રાર્થના થઈ, એની સામે કેવી રીતે ટકી શકાયું, એવા સંગ્રામની હકીકત જાતે લખવાથી આપણી જાગૃતિને પોષણ મળે છે, અને મન પોતાને વિશે વધારે સાવધાન રહી શકે છે. ક્યાં નબળાઈથી લડત મૂકી દેવાઈ, તેનું પણ તેને ભાન પ્રગટે છે, તેવી વેળા કેવું ટટ્ટાર રહેવું જોઈતું હતું, તે પણ તેને અંતરમાં અંતરથી સમજાય છે. મનને નિરાશા કરતાં આશાના વિચારમાં વધારે રાખવાની જરૂર રહે છે. એણે કેટકેટલું પ્રભુનું કર્મ પ્રેમભક્તિથી કર્યું, કેટલું સ્મરણ કર્યું અને કેટલું

જીવદશામાં જતાં જતાં મનને સત્માનપણાથી રોકવાનો જીવતો-જાગતો પ્રયત્ન થયો, એવી કથની સાધકે મનોમંથનમાંથી લખવાની હોય છે. જીત મળતાં સાધકનામાં આત્મવિશ્વાસની માત્રા વધતી હોય છે. મનને માત્ર જીતવાનું છે એટલું જ કાર્ય સાધકનું કંઈ નથી. મનને પ્રભુની ભાવનામાં રંગી દેવાનું છે એટલું જ માત્ર પૂરતું નથી હોતું, પણ જીવનમાં મળતા સર્વ પ્રસંગો, વહેવાર, વર્તન, સંબંધ અને જેની તેની સાથેના સંપર્કમાં તેની તેવી પ્રભુમય દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ તેવા પ્રકારનાં રખાવવાને મનને તેણે કેવાં કેવાં વલણો ધરાવવાનું કરાવડાવ્યું, એ બધો રમણીય ઇતિહાસ સાધકના જીવનમંડાણ કાજે રચવાની જરૂર રહે છે.

શ્રદ્ધા

આત્મવિશ્વાસ પ્રગટતાં એનામાં ધીરજ, સાહસ, હિંમત, બળ, સહાનુભૂતિ, સહનશીલતા, વિવેક આદિ ગુણો એનામાં પ્રગટતા તે અનુભવી શકે છે. જીવમાં શ્રદ્ધા જો હોય તો શ્રદ્ધામાંથી તો પરાક્રમ પ્રગટવું ઘટે છે. જે વિષયમાં જેને શ્રદ્ધા પ્રગટેલી હોય છે, તે વિષયમાં શ્રદ્ધા તે જીવને ચોંટાડી રખાવે છે, એવું છે શ્રદ્ધાનું લક્ષણ.

તપથી શુદ્ધિ

અકળાઈ જવાથી સાધકનું કામ ઊલટું બગડે છે. જે તે કાંઈ સહન કરવાનું આવે તે તપની ભાવના રાખી રાખીને પ્રસન્નતાથી જીવન કાજે સહેવાનું હોય. એવા સહેવાપણામાંથી કદી પણ ત્રાસ, કંટાળો જન્મી શકતાં નથી. ઊલટું જીવ વધારે ઉદાત્ત, વધારે ચેતનવાળો થઈને પ્રગટ થતો હોય છે.

અસ્ત્રો પથ્થર ઉપર ઘસાયા વિના અણીદાર થતો નથી. તેમ જીવનને તપાવ્યા વિના એની શુદ્ધિ પણ થતી હોતી નથી. શુદ્ધિ મેળવવા કાજે તપવું એ ઘણું ઘણું મહત્ત્વનું છે. તેથી પ્રસંગોમાં શુદ્ધ થવાને હૃદયમાં હૃદયથી જીવતાંજાગતાં જ્ઞાનભાન પ્રભુકૃપાથી સાધકે રાખવાના છે. જો તેમ કરી શકશે તો સર્વ કંઈમાં તેને કદી પણ નિરાશા સાંપડી શકવાની નથી તે અનુભવે કરીને કહું છું. ભલે ધારો કે આપણે જીવ હોઈએ અને તણાયા જતાં હોઈએ તો બૂમ મારવાનું તો ભાન પ્રગટેને ? તણાતો માનવી કેવી બૂમો મારે અને કેવો મરણિયો પ્રયત્ન બચવા કાજે કરે છે ! તેવું તણાવાનું થતાં સાધકના હૃદયમાં ભાવના પ્રગટવી ઘટે છે, તેવી વેળા આર્ત અને આર્દ્ર સાદે પ્રભુની કૃપામદદ કાજે જો હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કરવાનું બને છે, તો મદદ મળે છે જ, તે નિશ્ચયે કરીને માનજે. માત્ર તને એટલી પ્રાર્થના છે કે, હૃદયથી પ્રયોગો કરતી રહેજે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૬-૪-૧૯૫૨

નિખાલસતા તો ઘણી ઘણી જરૂરની છે. તું તારા ઉપર આવેલ કાગળ ત્યાં આશ્રમમાં વંચાવે તેમાં મને વાંધો ન હોય, પણ તેઓને તેમના ઉપરના લખેલ કાગળો જો તને વંચાવવાનું દિલ હોય તો મને તો કશો જ વાંધો ન હોય, પણ કોઈનું કંઈ વાંચી કરીને મનમાં કશું લાવવું નહિ. મનમાં કશો વિચાર, મત કે લાગણી થવા દેવાં નહિ. એટલું થઈ શકતું હોય તો તે યોગ્ય. તારા ઉપરના કાગળો તો સર્વસામાન્ય છે. તે તને ભલે લખાયેલા હોય પણ તે બધા સાધક-સ્વજનને ઉદ્દેશીને લખાયેલા છે, કે જેથી બધાંને તે ખપ પણ લાગે.

આ જીવમાં કોઈનું કશું જાણી લેવાની શક્તિ નથી, કોઈના વિચારો પણ જાણી લેવાની કળા તેનામાં નથી. તેવું તને, તથા પરિચયમાં આવેલા બીજા જીવોને જો તેમ લાગ્યું હોય તો તેમનો આ જીવ પરત્વેનો સદ્ભાવ છે.

કોઈ કોઈ વેળા કોઈ જીવ અમુક પ્રકારનો હુમલો કરે, તે વેળા મારો વહાલો ભગવાન પેલાને મઠારવા તેવાં તેવાં ગતકડાં કરાવતો હોય તો તેની લીલા તે જાણે.

‘અનુભવ’ સાચો ક્યારે

‘જીવનમંડાણ’માં લેખકના નિવેદનમાં લખ્યું છે કે ‘આ જીવ તો ગધેડા જેવો છે. ભાર પણ ઊંચકે અને ઉપરથી ડફણાં ખાવાનાં મલે. ભાર તે પણ જેવો તેવો નહિ, ઊંચકાશે કે નહિ તેનો ભાર લાદનાર શેનો વિચાર કરે ! જરાક ઊભો રહ્યો (શ્વાસ ખાવા) કે ડફણું પડ્યું જ સમજો.’ એવાં ડફણાં અમે તો ખાઈએ છીએ. કોઈ મોઢે મારે, કોઈ મનમાં મારે, કોઈ મૂગું મારે, કોઈ ગુસ્સો કરે, કોઈ ચીડ ચઢાવે અને કોઈ આળ પણ ચઢાવે. કોઈ વળી જુદા જુદા ઈલકાબ પણ આપે. માટે આપણે કોઈનું કશું માનવું કરવું નહિ. આપણને અનુભવે જે જે થાય તે સાચું પ્રમાણવું. જે એવું અનુભવે લાગ્યું હોય, જો તે સાચેસાચ તેમ હોય તો પછી તેમાંથી પાછા પડવાપણું ન બને તેનું જ નામ સાચો અનુભવ.

પ્રસંગો કોને શીખવે

જ્યાં સુધી આપણે સર્વ સાધારણ સંસારવહેવારની ઘરેડમાં જ ચાલ્યા કરીએ છીએ, એમાં બનતાં બનાવો, પ્રસંગો, મુશ્કેલીઓ, ઉપાધિ વગેરેથી લેવાઈ જતાં હોઈએ છીએ, ત્યાં સુધી હજી આપણે સાધના કરતાં હોઈએ છીએ એમ પણ ન ગણી શકાય.

સાધના કરનાર જીવમાં એક પ્રકારનાં નિશ્ચયાત્મક બળ અને દૃઢતા પ્રગટેલાં હોય છે. તે કશાથી ડગી જતો નથી, તે કશાથી લેવાઈ જતો નથી. તેમ તે કશાથી આવરાઈ પણ જતો નથી, અને કદાચ હજી પોતે પાક્યો નથી અને તેવી કોઈક નબળાઈની ક્ષણોમાં લેવાઈ કે આવરાઈ જવાનું તેનાથી બની જતાં તે તાત્કાલિક સફાળો ચેતી જાય છે, અને તેમાંથી મુક્તિ મેળવી લે છે. પ્રસંગે પ્રસંગે તેની આંખો તે ખોલેલી રાખે છે, તેમાં તે જીવનને શું શીખવવાને કાજે તે તે મળેલાં છે, તેનો હૃદયમાં હૃદયથી ઉકેલ શોધી લઈ તેનો મર્મ પોતે સ્વીકારીને, તે પ્રમાણે તે તે પ્રસંગમાં પોતે જ્ઞાનપૂર્વકની (જે રીતનું શીખવાનું છે તે રીતની) જાગૃતિ તે રાખીને પોતે પ્રસંગની પાર નીકળી જાય છે. એવા જીવને પ્રસંગો પણ ફળતા રહે છે.

જેમ જેમ અંતર્મુખતા વધે છે, તેમ તેમ એનાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલાણ પણ સર્વ કંઈ પરત્વેનાં બદલાતાં રહે છે. તેની કંઈ ખબર પડ્યા વિના થોડી જ રહે છે ?

પ્રભુકૃપા

પુરુષાર્થ અને કૃપાના ઝઘડા કે ચર્ચા નકામાં છે. જેને જવું છે તે તો જવાનું જ કર્યા કરશે. જેને ખાવું હશે, ખાવાની ભૂખ લાગી હશે, તે તો ખાવાનું ખોળીને, શોધીને, નહિ હોય તો માગીને અને તે પણ નહિ મળે તો છેવટે લૂંટીને પણ ખાવાનો. પુરુષાર્થ પણ છે અને કૃપા પણ છે. એકલી કૃપા ઉપર ઝોક રાખનારનાં પણ લક્ષણો હોય છે. કૃપા ઉપર જેનું હૃદયનું વલાણ હોય છે, તેનામાં પ્રખર પ્રેમભક્તિ પ્રગટેલી હોય, અપાર શ્રદ્ધા હોય. પ્રેમભક્તિ અને અપાર શ્રદ્ધા હોય તેવાનાં જીવન કેવાં હોય ! એવાનું જીવન તો નર્યા પરાક્રમથી ભરપૂર હોય. એવાને

કશું જ પ્રભુકૃપાથી ન બની શકે એવું લાગતું હોતું નથી. તે તો મથે છે ભલેને કૃપાના બળ ઉપર, પણ તે ઝઝૂમતો તો હોય છે જ. એકલું કૃપામાં જ જે જીવ માનતો હોય, તેની અહંતા દિવસે દિવસે નિર્મૂળ થતી જાય. પોતાના કર્યાકારવ્યાપણામાં કદી પણ રાચે નહિ. કૃપા ઉપર આધાર રાખનાર તો જેમા ને તેમાં શ્રીપ્રભુને જ જોવાવાળો, વિચારવાવાળો બની જતો હોય છે. એવા જીવમાં ક્યાંયે ક્ષુદ્રપણું હોઈ શકતું નથી. કૃપાને માનનારા જીવમાં બીજા અનેક માનવતાના ગુણો આપોઆપ ખીલી નીકળીને પ્રગટે છે. એવા પણ જીવાત્માઓ પડ્યા હશે કે જે માત્ર કૃપાને અવલંબન ગણીને શ્રીહરિને જીવનમાં અવતારવા બેઠા હશે. જેને માનવાપણું કર્યું તેનામાં પણ જો મન, મતિ, પ્રાણ, ચિત્ત, અહમ્ આદિ આપણાં ગળી જતાં અનુભવી ન શકાતાં હોય તો પછી કૃપાની વાત જ શી કરવી ?

પુરુષાર્થ

પુરુષાર્થ કરનાર જીવ જો હૃદયની સાચી નેક દાનતથી પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે સાધના કરતો હશે, તો તેવાનું અભિમાન, અહંતા જરૂર ગળતાં જવાનાં છે. સર્વ કંઈને તો તે ગળાવવા બેઠો છેને ? પુરુષાર્થ પણ શાને કાજે છે ? મનાદિ કરણો હરિની ભાવનામાં મળી જઈને તેમાં ગળી જાય અને એ એનું યંત્ર બની જાય તેવા હેતુથી કરીને તો તે સાધનામાં પ્રેરાયો છે. સાધક પોતાનું પૃથક્કરણ તો નિત્ય નિત્ય કરતો જ રહેવાનો છે. તો જે સાચો સાધક છે, તેને તેનું અભિમાન વધતું જતું હશે, તો શું એને એની ખબર નહિ પડે ? ખબર પડશે તો શું તે એના અભિમાનને પોષ્યા કરવાનો છે ? અહમ્ના પ્રકાર એટલા તો સૂક્ષ્મ હોય છે કે તે પરખાવા પણ મુશ્કેલ છે એમ કેટલાકનું

કહેવું બને છે, પણ જેમ જેમ સાધક સાધનામાં આગળ વધતો જાય છે, તેમ તેમ સાચું છે કે નિમ્ન પ્રાણના હુમલા, નિમ્ન મનના હુમલા, અહમ્ના હુમલા, બુદ્ધિની-તર્કની-શક્તિ આદિ ઘણું સૂક્ષ્મ થતું જાય છે, તેવા પ્રકારના હુમલાઓ થયા કરે છે, તે સાવ સાચું છે, પણ તે તે સાથે સાધક જેમ જેમ સાધનામાં આગળ વધતો જાય છે, તેમ તેમ તેના વિવેકની આકલન શક્તિમાં પણ સૂક્ષ્મતા પ્રગટતી જતી હોય છે. સાધનામાં આગળ જતાં જો સૂક્ષ્મતા નિમ્ન પ્રકૃતિમાં પ્રગટે છે, તો સૂક્ષ્મતા તેના ઊર્ધ્વપણામાં પણ પ્રગટતી હોય છે, તેથી શરૂઆતનો સાધક જેમ પોતાના અભિમાનને કદી પોષવાનું કરતો હોતો નથી, તેમ આગળ જતાં તે જ સાધક એવા સૂક્ષ્મતમ હુમલાઓ થતાં તેના વિવેકમાં સૂક્ષ્મતા પ્રગટેલી હોવાથી તેની (વિવેકની) મદદ વડે તેમને નિવારવાને તે પ્રભુકૃપાથી મથ્યા કરવાનો છે, તે પણ અનુભવની હકીકત છે.

કૃપા

કૃપાને અવલંબન તરીકે જે જીવ હૃદયમાં હૃદયથી માન્યા કરતો હોય, તેવો જીવ ખાલી શું પડ્યો જ રહેતો હોય છે ? શ્રીભગવાનની કૃપાનું જે જીવને લાગે છે, તે તો કેવો મહા સમર્થપણે ગર્જતો હોય છે ! ખાલી મોઢેથી બોલવું તે જુદી વાત છે, અને માનવું તે જુદી વાત છે. વળી, માનવું અને તે પ્રમાણે અમલમાં મૂકીને તે પ્રમાણે અનુભવમાં પ્રમાણવું તે તો વળી ઓર જુદી વાત છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૮-૪-૧૯૫૨

જેમાં તેમાં આપણે જ

પોતાને ભાગે આવ્યા કરેલ કર્મ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે જ્ઞાનપૂર્વકનાં સમર્પણયજ્ઞની ભાવના હૃદયમાં જીવતી પ્રગટાવી પ્રગટાવીને

જીવનસોપાન ◻ ૨૮૯

કર્યા કરવામાં જે આનંદ હૃદયમાં પ્રગટે છે, તે કશામાંથી પણ પ્રગટતો નથી. કર્મ કરતાં કરતાં જો દ્વંદ્વની વૃત્તિ રહી, તો તો તે કર્મ બીજાં અનેક કર્મ જન્માવશે, પણ જો કર્મ કરતાં કરતાં તે શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે કર્યા કરવાનાં છે, અને તેમાં સમર્પણયજ્ઞની ભાવના જીવતી રહી શકી તો તેવાં કર્મ સાધકને, તેની સાધનાની ભાવનાને, વધારે તેજસ્વી કર્યા કરે છે. તેથી જો આવો ભાવ હૃદયમાં સાધકને પ્રભુકૃપાથી રહી શકતો હોય અથવા તેમ રાખવાને સાચો નેક પ્રયત્ન કર્યા કરતો હોય તો પછી તેવો સાધક બીજાંનાં કર્મ, બીજાંના વિચારો, બીજાંની વૃત્તિઓ આદિ તરફ લક્ષ કરવાનું કેમ કરી શકે ? તેમ બનવાનું થતાં તો જીવ સ્વભાવનું જ વલણ જાગવાનું, તે પણ નક્કી પ્રમાણવું. બીજાંનાં કર્મનો આપણે શેને ઉજાગરો સેવવો ? અથવા બીજા જીવોના આપણા તરફના સારા કે નરતા પ્રકારનાં વલણોથી આપણે શેને લેવાઈ, આવરાઈ કે સંકોચાઈ જવાનું હોય ? જો તેમ બને છે, તો તેનું કારણ બીજાં નથી, પણ તેનું મૂળ આપણા પોતાનામાં રહેલું છે. આપણને પોતાના જીવનધ્યેયમાં એકતા અને કેંદ્રિતતા રહી શકેલાં નથી, એમ તે ઉપરથી પૂરેપૂરું સમજી શકાય છે. જે પોતાનાં જ કર્મમાં સંપૂર્ણ તલ્લીન બની જતો હોય છે, તેને પોતાની આગળપાછળ શું ચાલે છે, એની કશી ગતાગમ પડતી હોતી નથી. માટે તેવી રીતે સાધક જીવે તો પોતાના જીવનની સાધનાનાં કર્મમાં ભાવનાથી બસ એકાગ્રપણે મસ્ત રહ્યા કરવું. જો કંઈક પણ આડીઅવળી વૃત્તિ, વિચાર, લાગણી આદિ જાગ્યું તો તરત સમજી લેવું કે આપણે આડફંટે ચડી ગયેલા છીએ, એમ સમજી જે જીવ એકાએક તુરત જાગી જાય છે, તે તેવાં વમળોમાંથી બચી જવા સમર્થ નીવડી શકે છે. માટે એ તો ‘જાગતો નર સદા

સુખી.' અહીં આ કહેવતમાં 'નર' શબ્દ મુકાયેલો છે, જીવ નથી મૂક્યું. જે જીવમાં મર્દાનગી પ્રગટેલી રહે છે, તેને નર કહેવામાં આવે છે. જે એવો નર હોય છે, તે જ જાગતો રહી શકે છે.

સ્મરણની અનિવાર્યતા

નામસ્મરણ જ્યારે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની જાગૃતિથી થયા કરે છે, ત્યારે જ તેમાંથી હૃદયમાં સાચી જાગૃતિ પ્રગટી શકે છે. નામસ્મરણમાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની ભાવના પ્રગટેલી હોય છે, તો જ હૃદયમાં એકાગ્રતા અને એકરતતાની ભાવના જામી શકે છે. હૃદયનો જીવતો સંબંધ તો જ શ્રીપ્રભુ સાથે બંધાઈ શકાતો હોય છે. જો તેમ નથી બની શકતું તો તેનું કારણ પણ આપણા પોતાના જીવસ્વભાવના અને જીવની પ્રકૃતિના મૂળમાં રહેલું છે. જીવનનાં પ્રાકૃતિક વલણો, વૃત્તિઓ, વિચારો, લાગણીઓ, કામનાઓ, ઈચ્છાઓ, આશાઓ, માગણીઓ, ગમાઅણગમા, અમુક પ્રકારની સમજણની મડાગાંઠો અને તે પ્રમાણેના ચોકઠામાં જ સમજવાનાં વર્તુલોની પરંપરા અને એવી બીજી અનેક પ્રકારની ટેવો આદિ, જેમ જેમ તે આપણામાં પ્રગટતાં હોય છે, તે વેળા તેમાં તેમાં આપણે લપેટાઈ જતાં હોઈએ છીએ. તેમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા, તટસ્થતા, વિવેક આદિ ગુણો કેળવવાનું જ્ઞાનભાન તો રાખી શકતાં નથી, તો પછી નામસ્મરણમાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની ભાવના પ્રગટે કેવી રીતે ? આપણે તો જે પ્રકારની રમત માંડવી છે, તેનો ખરેખરો સાચો આરંભ કરવાનું તો કરતાં જ નથી. નામસ્મરણ, પ્રભુભાવના આદિ થતાં રહેતાં સકળ કર્મમાં જીવતાં રખાવવાને કંઈ કશો પાંસરો પ્રયત્ન જ આપણાથી ન થઈ શકતો હોય, અથવા તેમ કરવાને મનહૃદયથી મંડ્યા કરવાને પણ ન બની શકતું હોય, તો જેણે જે જીવને ગુરુ કર્યો, તો તેની ભાવના

હૃદયમાં જીવતી કરીને તેને સકળ કંઈ કરતાં કરતાં હૃદયમાં પ્રગટાવવાનું અને તેની કૃપામદદ મેળવવાનું પણ જો જ્ઞાનભાન ન પ્રગટી શકતું હોય, તો પછી આપણે શેની અને કેવી સાધના કરીએ છીએ તે જીવે પોતે વિચારવું રહ્યું.

સાધના હાંસીખેલ નથી

સાધના કરનાર જીવે ગંભીરતાપૂર્વક વિચારવાનું રહે છે કે તેણે જીવનની સાધના કરવી છે કે ખાલી રમત રમવી છે ? સાધના જો કરવી હોય તો જીવનની સાથે ખાલી ખેલ માંડવામાં તો સાર પણ નથી. જે જીવ સાધના કરવાને પ્રેરાય છે, તેનો પ્રાણ જો સાધનાના કારણભાવમાં ન પરોવાઈ શકાતો હોય, તો હજી એને સાધના કરવાનું દિલ જાગેલું નથી, એમ સમજવું. તો પછી એવા જીવે શ્રીપ્રભુકૃપામદદથી પોતે વધારે જાગી જાગીને પોતાનાથી જે કંઈ બને તેવી જાગૃતિથી તેવા પ્રકારના પ્રયત્નમાં લગાતાર મંડ્યા કરવાનું રહે છે. એવો પ્રયત્ન કરતાં કરતાં જ ભાવનાનું એકધારું વહેવાનું બની શકવાનું છે. જે મથશે અને તે પણ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક મથ્યા કરશે, તે જ જાગી શકવાનો છે.

કૃપા કેમ ન મળે

કૃપા કે શરણાગતિનું સાધન લેનાર જે જીવ હોય, તે જેની કૃપા કે જેનામાં શરણાગતિ ઈચ્છે છે, તેના પરત્વેનું તેનું જીવતું-જાગતું વલણ કેવા પ્રકારનું રહે છે, તે તેણે પોતે વિચારવાનું રહે છે. સંસારવહેવારમાં આપણે કોઈની કને કશું કામ કરાવવાનું હોય છે, તો તેની ગરજ સેવવી પડે છે, તેને યોગ્ય આપણે તેને ખુશ રાખવાનું પણ કરવું પડે છે. તો જો સંસારવહેવારના ક્ષેત્રમાં તેમ છે, તો સાધનાના ક્ષેત્રમાં તે કેટલું બધું મહત્વનું અને જરૂરિયાતનું હોવું ઘટે ! આપણે જેની

કૃપા મેળવવી છે તેને આઘાત દઈ દઈને દુઃખ દઈને, લાતો મારીને, તેનો પળેપળ ઈન્કાર કરી કરીને, શું તેની કૃપા મેળવી શકવાનાં છીએ ? માટે ભગવાને કૃપા કરીને બુદ્ધિ આપેલી છે, તેનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવાનો રહે છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૮-૪-૧૯૫૨

ગઈ કાલે ત્યાંના શ્રીસાંઈસત્સંગવાળા શ્રી રતિભાઈ શેઠ અને તેમનું કુટુંબ મદ્રાસથી મોટી મોટર લઈને અહીં આશ્રમમાં આવેલું. તેમણે તારું નામ દીધેલું કે ‘અમે મોટાને મળવા આશ્રમમાં આવનાર હતાં, તેટલામાં તેમણે કહ્યું કે મોટા તો હવે ત્યાં નથી. તે તો દક્ષિણ બાજુ જવાને નીકળી ચૂક્યા.’ તેમની સાથે એક ગૌરવર્ણા બહેન પણ તારાં જેવાં હતાં, તેથી પણ તું યાદ આવતી હતી.

સદ્ગુરુ શાથી રીઝે

આપણે સંકોચને તો જ્ઞાનભાવે નેવે જ મૂકવાનો છે. હિમાલયમાં કાંતુ કને કેવું કેવું મંગાવવાનું કરેલું છે, તે તને નવરાશ હોય અને ગાંધી આશ્રમ જાય ત્યારે પૂછજે. આપણે તો સર્વ પ્રકારની મડાગાંઠોને છોડવાની છે. સાધકના જીવનની સમર્પણની કથનીમાં જ્યારે મને ઉત્કાંતિનાં દર્શન થાય છે, (જોકે સાધકને તેમાં જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક તવાવાનું તો જરૂર બને) ત્યારે આ જીવને તો તે જીવ કાજે ઘણો ઘણો આનંદ પ્રગટે છે. સાધકને જ્યારે ગમે તે સહેવાનું આવે, ભલેને દુઃખોના ડુંગર અને મુશ્કેલીના પ્રચંડ પ્રત્યાઘાતો પ્રવર્તે, તેમ છતાં તે બધું હૃદયના ઉમળકાથી તપ-યજ્ઞના ભાવે સ્વીકારી સ્વીકારીને તેને પ્રેમથી સહી લઈને પોતે જીવ સ્વભાવથી દોરવાઈ જતો નથી, એવા પ્રકારના તેના આંતરિક માનસિક યુદ્ધમાં તે એક નાની શી ડગલી

જેટલી જગા પણ ઉપરની બાજુએ ઊંચે ચઢતો પોતે પોતાને અનુભવે છે, ત્યારે તેનામાં આત્મશ્રદ્ધા અને આત્મવિશ્વાસનું બળ પ્રગટી જાય છે, કે જેનાથી કરી સાધક હંમેશાં નિશ્ચિતતા, નિશ્ચિતતા, હિંમત, પ્રેરણાત્મક બળ વગેરે અનુભવતાં શીખે છે. તેવા જીવની તેવી કથનીમાં તે વેળા તેના ગુરુને ઘણું ઘણું રાજી થવાપણું રહે છે. સદ્ગુરુને એવી રીતે જીવનની યજ્ઞ-ભાવનાની અનેક બિરદાવલીઓથી નિવાજવાનો રહે છે. એને ચરણકમળે એવાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનાં સ્વાર્પણનાં પુષ્પો દિનપ્રતિદિન ચઢાવ્યાં જ કરવાનાં છે. એવા એક સ્વાર્પણયજ્ઞની નાનકડી કથા તેં જે શ્રીગુરુચરણે ધરી છે, તેનાથી તારો ગુરુ જરૂર રાજી થયો હશે. સ્વભાવ ઉપર થોડોક થોડોક કાબૂ મેળવી મેળવી એમાંથી આત્મવિશ્વાસ અને આત્મશ્રદ્ધા મેળવતો મેળવતો પોતે પોતાને ઊંડું ઊંડું નીરખતો નીરખતો જ્યારે સાચું પૃથક્કરણ કરી કરીને તટસ્થતાપૂર્વક નિહાળ્યાં કરી, પોતાનામાં થયેલા આઘાત-પ્રત્યાઘાતનાં મૂળને જે જીવ પકડી પાડે છે, એવો સાધક ફરીથી એવા એના સકંચામાં સપડાઈ જવાનો નથી. ગુરુ કોઈ જીવને ખાલી ખાલી આશ્વાસન આપવામાં તો માનતો નથી. સાધક તો ભલેને કટકા થઈ થઈને પૂરેપૂરું હોમાઈ જાય કે કાયર બનીને ભાંગીને ભૂકો થઈ જાય, પણ તેવો સાધક પોતે હોમાઈ હોમાઈને જે રીતે વધારે શુદ્ધ અને પવિત્ર બનતો હોય છે, તેમાં સાધકની ભલેને આકરામાં આકરી કસોટી અને પરીક્ષા થયા કરતી હોય, પરંતુ તેમાં જે મરણિયો થઈને માથાને વેગળું મૂકીને ઝઝૂમી ઝઝૂમીને, શ્રીપ્રભુની કૃપામદદને હૃદયથી યાચી યાચીને, પ્રાર્થી પ્રાર્થીને, એને નોતરતો નોતરતો, જે સાધક એવા પ્રસંગોથી તરી પાર નીકળી જીવનને વધારે ઉજ્જવળ બનાવ્યા કરે, એવા

જીવનનું ઘસાવારૂપી બનેલું ચંદન શ્રીગુરુચરણક્રમણે જે જીવ ધર્યા કરે છે, એવા જીવ ઉપર તો સદ્ગુરુ વારી વારી જાય છે. એવા સાધક જીવને તે પોતાની કૃપાનો પડછો બતાવે છે. ગુરુ કંઈ સર્વ કોઈ જીવને કૃપા કરે છે, એવું નથી હોતું.

સદ્ગુરુ તો જે જીવો પોતે મરી મરીને ફરી પુનર્જીવન પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, એવા જીવો ઉપર તે વારી વારી જાય છે. માટે આપણે તો સંસારમાં મરવાનું છે, પણ મરવાના અર્થ અને હેતુની તને ખબર છે ? કે પછી ‘ગળે ટૂંપો દેવાનો’ તેનું નામ મરવું ?

સંસારવહેવારના પ્રસંગોમાં જે જીવ ભાવનાથી તરતો રહે છે, ભલેને ધારો કે પોતાની નબળાઈની ક્ષણોમાં તેવા પ્રસંગોમાં ડૂબતો હોય, પરંતુ તેવી પળે જે જીવ જાગીને તેના હૃદયની શક્તિભાવનાથી, પ્રભુની કૃપાથી, મહા મથામણ કરી કરીને ઊઠવાનું કર્યા કરે છે, એવા પ્રસંગમાં એટલે કદાચ હારના પ્રસંગોમાં તેણે કેટકેટલું અને કેવું કેવું મરણિયા બનીને યુદ્ધ આપ્યા કરેલું છે, તેવા નક્કરપણાના પાયા ઉપર જીવનનું મંડાણ કર્યા કરવાનું છે. સાધકના એવા પ્રકારના યજ્ઞજીવનથી ગુરુને રાજી થવાપણું બને છે. જે સાધક શહાદત ભરેલી જીવનની કુરબાનીથી પોતાના ગુરુની ભક્તિ કરે છે, જીવનને ન્યોછાવર કરી કરી શ્રીગુરુને ચરણક્રમણે આહુતિઓ પ્રેમથી આપ્યા કરે છે, એવો સાધક સદ્ગુરુની કૃપા મેળવવાને પાત્ર થતો હોય છે.

રણવીર ઉપર સદ્ગુરુની કૃપા

જીવનને સાચવવાનું છે તે ખરું, પણ તે તેના ઊર્ધ્વપણાના પાસામાં. જે જીવ પોતાના જીવપણામાં મરી મરીને પોતાના ચેતનપણામાં જીવવાનું કર્યા કરે છે, એને કંઈ ઓછાં યુદ્ધો આવે છે ? એવાં અનેક યુદ્ધોની પરંપરામાં જે જીવ કંઈક વાર હારતો

હોવા છતાં તેમાં પૂરો ટેકીલો અને અણનમ રહે છે (સાધકના આવા પ્રકારના ટેકીલાપણામાં અને અણનમપણામાં જીવ પ્રકારનો અહંભાવ નથી હોતો) અને ઊર્ધ્વ જીવનની ભાવનામાં તલભર પણ ઊની આંચ નથી આવવા દેતો, તેને જિવાડી જિવાડીને પોતે ખપ્પરમાં ખપી જઈને, પોતાનામાં નવો ચેતનપ્રાણ પ્રગટાવી પ્રગટાવી, ફરીવાર પોતે જે જીવ ઊભો થયા કરે છે, એવાં યુદ્ધોના અંતરમાં જે જીવ હૃદયમાં હૃદયથી શ્રીભગવાનની પ્રાર્થના કરી કરી, પોતાના હૃદયની પ્રેમભક્તિથી તરબોળ બની, તેના હૃદય સાથે પોતાના હૃદયને મેળવી મેળવી, તેની કૃપામદદ મેળવ્યાં કરવાનો અનુભવ મેળવતો હોય છે, તેવા જીવને સદ્ગુરુ કંઈ માટીનું પૂતળું હોતો નથી. તે તો જીવનની ભાવનાની વેલને ચઢવાના આધારરૂપ દિવ્ય, રમ્ય કારણરૂપે છે, એવો એને અનુભવ જરૂર થાય છે. માટે જીવનવિકાસના યજ્ઞનની કુરબાનીઓથી સદ્ગુરુને રાજી કરવાપણું રાખજે. મરવાનું આવે તો ભલે પણ જે જીવ પાછા પડવાપણામાં કદી પણ ડગલું ભરવાનું કરી શકતો નથી, અને કદીક તેમ થવાનું બને તો તેમ થવાતાં થવાતાં તેના કંઠે પ્રાણ આવે છે, અને એમાંથી ઊઠવાને હૃદયથી તે ભારે જહેમત ઉઠાવે છે, એમ જ્યારે પોતે પાછો ઉપર તરી આવવાનું કરે છે, ત્યારે જ તે દિલમાં જંપે છે. એવા સાધક ઉપર સદ્ગુરુ દિલમાં રાજી રહે છે, અને એને તે કૃપા કરે છે તે જાણજે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૮-૪-૧૯૫૨, સાંજે

અનુભવીઓના જ્ઞાનનું સરખાપણું

જીવનની સાધનાને પંથે જો જીવને ચાલવાનું હોય અને તે નક્કી થયું હોય, તે કાજે જો જીવે કોઈ સદ્ગુરુ કર્યા હોય, તો તેની આજ્ઞાનો અમલ હૃદયની ભાવનાથી સંપૂર્ણપણે કર્યા કરવાનો રહે છે. તેમાં સરતચૂક થઈ ગઈ એમ કહી દીધે ન પાલવી શકે. એના

એવા ભંગ થવાનાં યોગ્ય કારણો તો મન જરૂર આપી શકશે. પોતે કરેલ છે તે ઠીક જ યોગ્ય હતું, એમ પણ પુરવાર કરવાને નિમ્ન મનબુદ્ધિ આપણને જરૂર ઠસાવવાનાં જ છે, પરંતુ તે બધી સૂક્ષ્મ ચાલબાજી છે. સાધકે તેમાં કદી છેતરાવું નહિ. આવી મતલબનું લખાણ આજે.. ભાઈના આત્મનિવેદનમાં હતું. તેમને મેં જાણી જોઈને શ્રીઅરવિંદના કાગળો ભાગ ૪થો એ પુસ્તક વાંચવા આપ્યું છે, કે જેથી કરી તેઓ સાધનાનો યોગ્ય મર્મ તારવી શકે. અત્યાર સુધી આ જીવે જે કંઈ કહેલું, કથેલું હોય અને ચેતનાશક્તિની મદદ કેવી રીતે મેળવી શકાય, વગેરે વગેરે બાબતમાં કેટકેટલું મળતાપણું છે તે તેમને સમજાય અને આ જીવને શ્રીપ્રભુકૃપાથી હજી વધારે યોગ્ય રીતે હૃદયમાં હૃદયથી સમજાય, એવો હેતુ તે પુસ્તક વાંચવા આપવામાં રહેલો છે. જોકે બીજાના આધારે પોતાના મૂળ સદ્ગુરુને સમજવો એ યોગ્ય પ્રકાર તો નથી, પણ આપણે તો જેનાથી સાચી દિશામાં કામ સરે તે જ યોગ્ય. વ્યક્તિમાં આપણે તો ચેતનને અનુભવવાનું છે.

સદ્ગુરુ સ્મરે તે ફાવે

પોતાના જીવનના વહેવારવર્તનમાં પ્રત્યક્ષ તે તે પળે તેણે શ્રીસદ્ગુરુને જીવતા કર્યા કરવાના રહે છે. સકળ કંઈ કરતાં કરતાં હૃદયથી એ કેવી રીતે રાજી રાજી થશે, તે પ્રમાણેનાં જે જીવ જ્ઞાનભક્તિથી વર્તન-અમલ કર્યા કરે છે, તેમ કરતી વેળા જે કંઈ આડુંફેલું ઊપજે તેનાથી મુક્ત રહેવાવા, તે પોતે હૃદયની નેક દાનતથી સાચો પ્રયત્ન કરવામાં મંડ્યો રહે છે, એમાં તે પોતે ટેકીલો અને અજ્ઞાનમ રહ્યા કરે છે. તેવી વેળા પ્રભુકૃપાને પ્રાર્થના કરી કરીને નોતરતો રહે છે. એવા જીવને જરૂર મદદ મળ્યાં કરે છે. સદ્ગુરુ આપણા જીવસ્વભાવવાળા વહેવારવર્તનથી જરૂર નારાજ

થાય છે તે નક્કી જાણવું. જે જીવના વહેવારવર્તનમાં જીવનને ઊંચે લઈ જવા કાજેનાં જ્ઞાનભાન નથી હોતાં, એમાં જે જીવ માત્ર રોડાંની જેમ ગબડ્યાં જતો હોય છે, તેવી પળે જે જીવને પોતાના સદ્ગુરુનો જીવતોજાગતો તો શું, પણ અમસ્તો ખ્યાલ સરખોયે જાગતો નથી, એવો જીવ પછી સદ્ગુરુની કૃપા ઉપર જીવવાનું વાંછતો હોય, તો તેનું તેવું વાંછવું વાંઝિયું છે. જે વહેવારવર્તનના તે વેળાના જીવનમાં હૃદયમાં પોતાના જીવનના આદર્શનું જીવતું જ્ઞાનભાન એની કૃપાથી કરીને રાખી રાખી તેમાં ડૂબી ન જતાં, ડૂબવાનું થતાં જે જીવ ઊંચે જ આવવાને ખરેખર મથ્યા કરે છે, એવું મથ્યા કરવાનું થતાં કદીક હારતાં હારતાં પણ તે વેળાએ પ્રભુને પોકારવાનું કરે છે, ઉપર રહેવાને હૃદયથી તે ખૂબ ઝંખતો હોય છે, તેવી ઝંખના કંઈ છાની થોડી જ રહી શકતી હોય છે, ઉચ્ચ જીવનને કાજે હૃદયમાં ઝંખના પ્રગટ્યા વિના સાધકનામને તે જીવ યોગ્ય નથી એમ નક્કી પ્રમાણવું. તેવી ઝંખના જીવનને ઊંચે આણવાપણામાં મદદ અને પ્રેરણારૂપ બને છે. ઝંખના પણ ગુરુ પ્રગટાવશે એમ જે જીવ માને છે, તેવા જીવનો ગુરુને તેવા માનવાપણામાં પણ શો દમ હોય ?

કૃપા અને પુરુષાર્થ

કૃપામાં માનનારો જીવ તો સંપૂર્ણપણે એના ઉપર આધાર રાખતો હોય છે. કૃપા કંઈ એમની એમ મળી જતી નથી. કૃપાને જે જીવ જીવનમાં મહત્ત્વ આપ્યા કરતો હોય, તો એનું કંઈ પ્રત્યક્ષ લક્ષણ તેવા જીવમાં જણાવું જોઈશેને ? કૃપાનો આશ્રય તો આ જીવે સાધનામાં ઘણો જ લીધેલો છે. એ તો કૃપા જ એકમાત્ર માગ્યા કરતો હતો. સદ્ગુરુના કૃપાબળ ઉપર તો તે ઝઝૂમતો હતો. એના પુરુષાર્થમાં કૃપાનું બળ હતું. સદ્ગુરુને જીવનવિકાસને

યોગ્ય સંતોષ આપ્યા કરવો, એમાં જ એનું હૃદય પરોવાયેલું રહેતું. કૃપા ઉપર જે જીવનું અવલંબન હોય છે, તેનું જીવન તેજસ્વી અને ખમીરવાળું હોય છે. મહાત્મા ગાંધીજી ભગવાનની કૃપા ઉપર જ આધાર રાખ્યા કરતા હતા. જે તે કંઈ એની કૃપાથી બને છે, એમ તેઓએ લખેલું છે. કૃપા તો સૌથી પ્રથમ છે, પણ કૃપાને માનવાવાળા જીવમાં પુરુષાર્થ કરવાપણું નથી હોતું એમ નથી. પુરુષાર્થ કરવાપણામાં તે કૃપાનો સતત આશ્રય લીધા કરે છે. કશુંયે એકલું નથી. પુરુષાર્થ પણ એકલો નથી અને કૃપા પણ એકલી નથી. હજી કૃપા એકલી હોઈ શકે છે, પરંતુ કૃપા વિનાનો પુરુષાર્થ તો વાંઝિયો પણ નીવડે, જ્યારે જે જીવ કૃપાનું અવલંબન લીધા કરે છે, એને કૃપા યોગ્ય પુરુષાર્થમાં પ્રેર્યા પણ કરે છે. હૃદયથી કૃપામાં માનનાર જીવ કદી પણ અળસિયાંની પેઠે જીવનમાં આળોટ્યાં નહિ કરે. ગણિયા બળદની પેઠે પરોણા ભોંકાતા હોય અને બરડા ઉપર માર પડ્યા કરતો હોય, તોપણ તેનાથી ઉઠાય નહિ એવો થઈને વહેવાર-વર્તનમાં અને ખાસ કરીને માનસિક વલણોમાં એનાં તાણ અને વહેણમાં ખેંચાયાં જતો તો નહિ જ હોય. કૃપાનું જે જીવ સાચી રીતે હૃદયમાં અવલંબન લે છે, તે જીવ તો જેમાં ને તેમાં કૃપાને પોકારે છે, કૃપાનું જ્ઞાનભાન રાખે છે. નાનું બાળક હોય છે, ત્યાં સુધી માનું હૃદય બાળકનામાં સહજમેળે વિના પ્રયત્ને પ્રવર્ત્યા કરે છે. તેમ જે જીવ કૃપાનું અવલંબન હૃદયથી લીધા કરતો હોય તેનું થઈ જવું ઘટે છે. કૃપાના અવલંબનમાં માનનારો જીવ જો એમ જ માનતો હોય કે તેણે કંઈ કશું કરવાનું નથી, કૃપાને યોગ્ય પણ રહેવાનું નથી અને જેની કૃપા લેવાની છે, તેની ઝંખના-ભાવના-ધારણા આપણામાં પ્રત્યેક પળે જીવતી રાખ્યા કરવાની

પણ નથી, તો તેવા જીવનું તેણે માનેલું અવલંબન સાચું નથી, તે નક્કી જાણવું.

કુંભકોશમ્, હરિ:૩૦ તા. ૨૯-૪-૧૯૫૨, રાત્રે બે વાગ્યે

પુરુષાર્થ અને કૃપા

જે જીવ કૃપાનું અવલંબન જીવનના વિકાસ કાજે લે છે, અથવા ભગવાન તેને તેમ તે અવલંબન લેવરાવે છે, તો તેવા અવલંબનને યોગ્ય જો તેવો જીવ ન રહી શક્યો, અને એનાથી આડેઅવળે પણે વત્યા કર્યો, તો શું કૃપા એવી રેઢી પડી છે, કે આપણે એને લાતો મારીએ અને તે તેમ કરે? બાળક માને ગમે તેમ કરે છે, તેમ છતાં મા જેમ બાળકનામાં રહે છે, તેમ કૃપા તો જીવ ગમે તેમ વર્તે છતાં તે રહે જ, એમ જે કેટલાક જીવ માને છે, તે યથાર્થ નથી. કારણ કે પ્રથમ તો આપણે પોતે બાળકના જેવા ભાવનામાં સંપૂર્ણ થઈ ગયેલા હોતા નથી. કૃપાનું અવલંબન માને, પરંતુ તેના તેવા માનવાપણામાં કંઈ કશા ઢંગધડા ન હોય, તો એથી જીવમાં સ્વચ્છંદતા જ પ્રવર્તે. પોતાને જીવનવિકાસ કાજે કેમ વર્તવાનું તેનું કદી જ્ઞાનભાન ઊગે નહિ.

આ પૃથ્વી ઉપર તો અનંત પ્રકારના ઘણા ઘણા જીવો છે. તે બધાનો જ કંઈ ઉદ્ધાર થઈ શકવાનો નથી. જે જીવ જીવનવિકાસ કાજેની હૃદયમાં એવા પ્રકારની ઉત્કટ ઝંખના સેવે છે, તેવો જીવ શ્રીસદ્ગુરુનો આશ્રય લઈ લઈ, અથવા શ્રીપ્રભુના ભાવમાં શરણાગતિ કેળવી કેળવી, એની કૃપામદદને હૃદયથી પ્રાર્થના કરી કરી નોતરતો રહે છે, એવા જ્ઞાનપૂર્વકના અભ્યાસના અનુશીલન પરિશીલનથી, એની કૃપાથી તેવા જીવને કંઈક ગતાગમ પડે છે. કૃપાનું અવલંબન જે જીવે લીધું હોય તેના પોતાનામાં કંઈક લક્ષણો તો પ્રગટવાં ઘટેને? આ માર્ગમાં બુદ્ધિનો

પૂરેપૂરો રચનાત્મકપણે ઉપયોગ કર્યા કરવાનો રહે છે. આ સંસારવહેવારમાં પણ જેની કૃપાની આપણને જરૂર પડે છે, તો તેના કઠ્ઠામાં રહેવાનું કરવું પડે છે. તે રાજી રહે તેમ વર્તવાની ગરજ જગાડવી પડે છે. જેની કૃપા આપણે લેવાની છે, તેના વિશેનો પહેલાં તો સ્વાર્થ જાગે છે. જ્યાં એવા સ્વાર્થની પાકી ગરજ જાગે છે, તો તેવી કૃપા મેળવવા કાજે કેવું વર્તવાની જરૂર હોય છે, તેની આપોઆપ તેવા જીવને સમજણ પડી જતી હોય છે. શરૂઆતના સાધકનો ધર્મ કૃપાની મદદ માગવાપણાનો છે તે સાચું, પરંતુ તે સાથે સાથે તે કદી પણ એકલા માત્ર કૃપાના અવલંબન ઉપર રહી શકતો પણ નથી. એના મનનાં વલણો, વિચારો, લાગણીઓ, વૃત્તિઓમાં જ તે તો તણાયા જતો હોય છે. તેમાંથી જે જીવ જીવતુંજાગતું યુદ્ધ આપવાનું સમજે છે અને તેવી તેવી વેળા યુદ્ધ આપવાનું જરૂરી છે, તેવી રીતે યુદ્ધ આપ્યા કરવાથી જ જીવનનું ખમીર બઢ્યા કરવાનું છે, એવું જેને જ્ઞાનભાન હૃદયમાં પ્રગટે છે, તેવી વેળા પોતે ખપી જતો ભલેને હોય, પણ મનમાંનાં ક્ષુદ્ર વલણોને તે કદી પણ તાબે તો નહિ જ થયા કરે. એનો એ ગમે તે ભોગે જરૂર સામનો કરવાનો. એવું એવું જે કરતો રહે છે એનું કૃપાનું અવલંબન યોગ્ય પ્રકારનું ગણી શકાય.

કૃપાના અવલંબનવાળા જીવને એવું કશું જ કરવાનું હોતું નથી તેવી માન્યતા તે તદ્દન ખોટી છે, તેવી માન્યતા તે તેનું નર્થુ અજ્ઞાન છે, તે મારે તને મારા અનુભવ ઉપરથી કહેવાનું છે. ‘કૃપા અને પુરુષાર્થ’ ઉપર સ્નેહી ભાઈ કાંતિલાલે બે લેખો લખ્યા છે. તે ઉપરથી ભવિષ્યમાં આ બધું તેમના પણ વાંચવામાં આવે અને તેઓ સમજે તો ઉત્તમ (અને આ લખતી વેળાએ પણ

તેમનામાં આ હૃદયની તેવી ભાવના પ્રવર્તે છે) એવી ભાવના પણ છે. કૃપાના અવલંબનવાળા જીવને પોતાના તરફથી કશો પણ પુરુષાર્થ કરવાનો નથી રહેતો, અને જો કરવાનો હોય તો કૃપા જાતે કરાવશે, એવી જે ભ્રમાત્મક સમજણ છે તે યોગ્ય પ્રકારની નથી, તે જીવનવિકાસને મદદ કરનારી નથી. શરૂઆતના સાધકમાં એવી કૃપા કાજેનું યોગ્ય અવલંબન રહી શકવું કદાપિ તેના હકીકતપણામાં સંભવિત હોઈ શકતું નથી. કૃપાને કાજે તો જેની કૃપા મેળવવી છે, તેને કાજે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનયુક્ત ભાવના, તે પણ ઉત્કટ પ્રકારની ભાવના, તે કાજેની હૃદયમાં પ્રાર્થના થયા કરતી હોવી જોઈશે. જેની કૃપા લેવાની છે, તેનામાં આપણાં મન, પ્રાણ, બુદ્ધિ અને હૃદય પ્રેમભક્તિભાવે પરોવાયેલાં રહેવાં જોઈશે. જે જીવનાં કરણોની શરણાગતિ કૃપામાં થયેલી છે, તેવા જીવને કૃપા તો જે તે સર્વ કાંઈ કરાવશે. તે નક્કર અનુભવના પ્રદેશની હકીકત છે. એવું ન બન્યું હોય ત્યાં સુધી તો જીવે કૃપાને હૃદયની પ્રાર્થનાભાવે આમંત્રતા રહી રહી જીવનવિકાસને યોગ્ય એવા પુરુષાર્થમાં સતત પ્રેરાયા કરવાનું રહે છે. કૃપાના આધાર ઉપર જે જીવ પુરુષાર્થ કરે છે, તેને અભિમાન જાગવાનો કશો ડર હોતો નથી. ‘પુરુષાર્થ’ અને ‘કૃપા’ એવું એકબીજાનું કશુંક અલગપણે સ્વતંત્ર હોતું નથી. એકબીજા સાથે તે સંકળાયેલું હોય છે, તેવી કૃપામાં પુરુષાર્થ છે, અને પુરુષાર્થમાં તેવી કૃપા છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૯-૪-૧૯૫૨

ગુરુકૃપાનું અવલંબન

જે જીવને જીવનવિકાસની ઉત્કટમાં ઉત્કટ ઝંખના જાગેલી છે, જેણે શ્રીપ્રભુના શરણનું અવલંબન હૃદયમાં હૃદયથી સ્વીકારેલું છે, તેવા જીવને કૃપાની કંઈક ગતાગમ પડે છે ખરી. બાકીના

જીવને તો કૃપા એટલે શું તેનું કશું જ્ઞાનભાન હોતું નથી. જે વસ્તુનો પરિચય નથી, જેનો અનુભવ નથી, તેના વિશે શી સૂઝ પડી શકવાની ? તે કાજે તો પહેલાં હૃદયમાં તેવો અભ્યાસ કેળવવાનો રહે છે. શરૂઆતના સાધક કાજે પ્રથમ પ્રચંડ પુરુષાર્થ જરૂરનો છે. તે પુરુષાર્થ થતો રહે અને તે કૃપાની પ્રાર્થના કરતો રહે. કૃપાની મદદ હૃદયથી યાચ્યા કરે તે પણ મહત્વનું છે, પરંતુ એવો શરૂઆતનો સાધક માત્ર કૃપાના અવલંબન ઉપર જ રહી શકે એવું એનામાં પરિભળ જાગેલું હોતું નથી. તેથી એણે જાતે કૃપાના બળને પોતાનામાં નોતરી નોતરી, પ્રગટાવી પ્રગટાવીને, પોતાનાથી બનતો સઘળો પુરુષાર્થ કરવામાં ડહાપણ અને વિવેક રહેલા છે. શરણાગતિની દશા અને તે પણ તેના યોગ્ય અર્થ અને ભાવમાં જીવને જ્યારે પ્રાપ્ત થતી હોય છે, તેવી દશામાં કૃપાનું અવલંબન જીવને રહી શકતું હોય છે, તે વિના તો કદી પણ નહિ. કૃપાનું અવલંબન પણ જે જીવને શરૂ શરૂમાં પણ લેવું હોય, તેવા જીવે તો પોતાને તો તે મેળવવા કાજેની પ્રેમભક્તિ-યુક્ત પ્રચંડ ભાવના હૃદયમાં અપરંપાર સતત જાગતી રહ્યા કરે, તો તેમ બની શકે. એ કાજે તેના હૃદયનો પ્રાર્થનાભાવ સકળ કંઈ કરતાં કરતાં અંતરમાં જાગેલો રહ્યા કરે તે જરૂરી છે. કૃપાના અવલંબનમાં માનનાર જીવને જરાતરા પણ અહંતા રાખી શકવાનું બનતાં, તેને કેટકેટલી વેદના થતી હોય, તે તો એનો જે અનુભવી હોય તેને ખબર પડતી હોય છે. કૃપાના અવલંબનમાં માનનાર જીવને મનના અન્યથા તરંગો, વિચારો, લાગણી, વૃત્તિ આદિ આદિ થતાં પોતે કૃપાને અવલંબન માનવાનું જે કરે છે, તે મિથ્યા ઠરે છે. તેને પોતાને તે રીતે થવાનું બનતાં તે પોતે પણ જૂઠો ઠરે છે, એવું એને તીવ્ર જ્ઞાનભાન જાગે છે, તેવી વેળાએ તેના તેવા તેવા જીવસ્વભાવ અને પ્રકૃતિનાં વલણમાંથી

તુરતાતુરત તે પાછો ફરવાનું કરે છે, અને કૃપાને સાદ દેતો હોય છે કે 'તારું અવલંબન લીધું છે, તો હવે કૃપા કરીને આવું બધું થયા કરે છે તો તારે આશ્રયે જ સંપૂર્ણ જીવતું રહી શકાય તેમ રહેવાવામાં પ્રેરણાત્મક બળ, હિંમત, તેવાં મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહંની દશા તારી કૃપાને યોગ્ય રખાવ્યાં કર. તારી કૃપાને યોગ્ય મનન, ચિંતવન, આ જીવમાં રહ્યા કરે એવી કાળજી અને ચેતનયુક્ત જાગૃતિ પ્રેરાવ્યા કર.' વળી, કૃપાને યોગ્ય દશા ન રહેતાં વળી પાછો તે જાગૃત બને છે, અને પોતાને ઠીક કરવાને કૃપાને મદદમાં પ્રાર્થના કરી કરી બોલાવતો હોય છે. જીવને જેમ જેવી રીતે મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહમ્ દોરી જાય, તેમ ઘસડાયા કરવાનું બનતું હોય, તે વેળા હૃદયમાં પ્રાર્થના કરી કરી મદદ માટે કૃપાનું અવલંબન લઈ શકાય. કૃપાનું અવલંબન જે લે છે, તે તો કૃપાના ભાવમાં જ જીવતો રહેવાને ઝંખતો હોય છે. જો તેમ ન થઈ શકતું હોય અને પોતે પોતાના જીવસ્વભાવ અને પ્રકૃતિનાં વલણોમાં જ આમતેમ અથડાયા કરતો હોય, તો તેણે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનું કૃપાનું અવલંબન લીધેલું નથી એમ સમજવું અને માનવું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૯-૪-૧૯૫૨

સદ્ગુરુનો ધૂપો હાથ ઓળખો

તારો તા. ૨૬/૪ નો લખેલો કાગળ મળ્યો છે. તે વાંચી હૈયું ગદ્ગદ થઈ ગયું અને આંખમાંથી અશ્રુધારા ચાલી. તને જટલું સમજણ પ્રગટાવવા હૃદયથી લખ્યું છે, એવું સમજાવવાને કોઈને પણ હજી લખ્યું નથી. તારા જેવામાં મારો જીવ પ્રભુકૃપાથી રહે છે, પરંતુ જ્યારે પોતાના જીવનમાં ભાવનાથી કરીને સૂક્ષ્મપણે રહેલા, પણ પ્રત્યક્ષ કામ કરતા, એવા એના શ્રીસદ્ગુરુના હાથને જે જીવ

ઓળખી લે છે, અને તેવા જ્ઞાનના અનુભવથી જેને હૃદયમાં પોરો ચઢે છે, હિંમત, સાહસ આદિ પ્રગટે છે, માથે સમર્થ ઓથ છે, એવું પ્રત્યક્ષ અનુભવજ્ઞાન તે મેળવે છે, ત્યારે તેવા જીવ ઉપર સદ્ગુરુ ઘણા ઘણા રાજી થતા હોય છે. જેને જે જેમ ઓળખે છે, તે તેને તેમ પિછાને છે, સમજે છે અને અનુભવે છે.

વધારે દુઃખ સદ્ગુરુને થાય

માટે તારે નિરાશાની પળોમાં, અન્યાય થતાં કે એવું બીજું કશુંક થતાં તેના પરત્વેનાં કેવાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ રાખવાથી શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, ધીરજ, વિવેક આદિમાં ખામી ન પ્રગટે, તે વિચારી વિચારી તેવી પળે સદ્ગુરુની ચેતના-ભાવનાને હૃદયમાં પ્રાર્થનાભાવે પોકારી પોકારીને, કૃપામદદ હૃદયમાં નોતર્યા કરી કરી, આપણે સદાય જાગૃત રહેવાનું છે. સાધકને નબળી ક્ષણો આવે જ નહિ તેવું નથી. આવે ત્યારે તે જો હતાશ થઈ જાય, પોતે સાવધ ન રહે, તો તેવો જીવ ઘસડાઈ જ જવાનો. તેવી વેળા તું તારા સદ્ગુરુને હૈયામાં જીવતો કેમ કરતી નથી? એમ ન કરીએ તો સદ્ગુરુને પણ કેટલું દુઃખ થતું હોય ! પાસે જ મદદ હોય અને તે જો જીવ લેતો ન હોય અને દુઃખ, ક્લેશ, સંતાપ, અન્યથાભાવ આદિ વિશે મનાદિ કરણોમાં તણાઈ જવા દે ત્યારે શું સદ્ગુરુને કાંઈ ન થાય? ત્યારે સદ્ગુરુ કર્યા છે શું કરવા? જખ મારવા? સદ્ગુરુ એ ખાલી શોભાનું પૂતળું નથી. તેનો જો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક ઉપયોગ લેવાનું ન કરવું હોય, તેવું ન જ સૂઝતું હોય, તો તેને અમથા અમથા ખાલી વળગવું એ તો મિથ્યા છે. સાધકે સદ્ગુરુની પ્રત્યક્ષ મદદ લેવાની કળા જીવનમાં અનુભવ કરી કરીને તેવું અનુભવજ્ઞાન મેળવીને જીવતી કરવાની રહે છે. જો તું તેમ કરે, કરતી રહે, તો આપણા હૃદયમાં તેની ચેતના -

ભાવના જાગૃત થાય. જો એનામાં ચેતન જાગેલું હોય તો અને જો તેનો તું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકના ઉપયોગના ભાવે હૃદયમાં અનુભવ કરતી રહે, તો જ તે તને ઉપયોગનો થઈ પડેને ? ‘એકલી છું. એકલી છું’ એમ કહ્યા કરવાથી તો, કે કેવી રીતે વ્યક્ત થવાથી દુઃખ તને નથી, પણ દુઃખ તો સદ્ગુરુને થાય છે કે ‘અરે રે ! તે જીવ પોતાના હૈયાના ભાવને સદ્ગુરુમાં તો સંપૂર્ણ ઠેરવતો નથી અને એની સાથે એનાં કરણોથી કરીને તે ભળીમળી જતો નથી, તેના જીવનની મૂળ ભાવના સાથે હૃદયને તે ભેળવવાનું કરતો નથી, અને તે પછી બૂમ પાડે છે કે તે એકલો છે, એકલો છે, તો તેવા સાધકને કાજે તેવા સદ્ગુરુને એના માટે માહું લાગે તેમાં કંઈ નવાઈ ખરી ? માટે કૃપા કરીને સદ્ગુરુને આપણે હૃદયમાં જીવતો કરવાનો છે. સદ્ગુરુ એટલે એની દેખીતી આકૃતિ નહિ પણ એના હૃદયમાં રહેલી ચેતનભાવના કે જેની મદદ લઈને ઊંચે આવી શકાય છે. તે શક્તિને આવાહન કરી કરીને (અલબત્ત, હૃદયના પ્રાર્થનાભાવે) આપણે જીવ પ્રકૃતિની સામે ટકી રહેવાનું છે. તું નબળાઈ છુપાવે છે, એમ મારું કહેવાનું નથી, પરંતુ તેવી નબળાઈની પળોમાં કેટલું, અને કેવી જાગૃતિ, સાવચેતી, સાવધાની, રાખી રાખીને, યુદ્ધ આપ્યું છે, એવી હકીકત હું તો માગું છું. ‘હૃદયપોકાર’માં શું નબળાઈઓ નથી જણાવી ? પણ તે ભગવાનને હૈયામાં જગાડવાને કાજે, જગાડીને તેના ભાવથી યુદ્ધ આપીઆપીને મુક્ત થવા કાજે, તેવી ભાવનાથી હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થનાનો તેવો પોકાર પાડેલો છે.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૯-૪-૧૯૫૨

સદ્ગુરુનો સાથ જતો પણ રહે

‘બાળક મા ! મા ! કરતું જાય, તો શું મા ગુસ્સો કરી બાળકને હડસેલી મૂકશે ?’ એવી સમજણ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં

લાગુ નથી પડતી. પહેલાં તો આપણામાં બાળકના જેવી સહજ નિર્દોષતા, સરળપણું પ્રગટેલાં નથી. બાળકમાં જ્યાં સુધી નિર્દોષતા છે, વિવેકની કંઈ સમજણ પ્રગટી નથી, ત્યાં સુધી તેનું ભાંગફોડ કરવું પણ માને ગમે, જોકે ઘણીખરી મા તો તે કાજે બાળકને વઢે અને મારે પણ છે, જોકે તે અઘટિત છે. પણ બાળક મોટું થતાં યોગ્ય રીતે ન વર્તતું હોય તો મા તેના ઉપર ગુસ્સો પણ કરે છે, પરંતુ આધ્યાત્મિક બાબતમાં જો સાધક પોતાને જાણ્યેઅજાણ્યે છેતર્યા કરતો રહે અને સદ્ગુરુને ગુરુ કર્યા છતાં તેના વિશે હૃદયમાં કશું પણ ન ધરતો હોય, સદ્ગુરુની ભાવના જીવનમાં વણવાનો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો જેનો અભ્યાસ નહિવત્ છે, અને જેને કંઈ કશું સાધનાના ભાવાર્થે અને તેના હેતુના ફલિતાર્થે પૂરતા પ્રમાણમાં કંઈ કશું કરવું નથી, હૃદયમાં હૃદયથી સાધના થઈ શકે તેવી જાગૃત્તિ, સાવચેતી રાખવાં નથી, રહી શકતાં નથી, તો સદ્ગુરુ તો કહી કહી, બતાવી બતાવી, લખી લખી, પોથાંનાં પોથાં ભરે, પણ તેથી શું વળે ? કારણ કે હૃદયમાં હૃદયથી સૂક્ષ્મભાવનો સ્વીકાર કરવાની કળા હજી તો તેને હાથ જ લાગી નથી, એટલે જે સ્થૂળ રીતે બતાવવામાં આવ્યું હોય કે બતાવવામાં આવતું હોય, તે જો બરાબર કાળજીથી, ખંતથી, ઉત્સાહથી અને પોતાના જીવનવિકાસના કાજે તેની ખેવનાને વધારી વધારીને જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક વર્તવાનું ન કરતો હોય, અને સાધક પરત્વેની ગુરુની ભાવનાનો હૃદયથી સ્વીકાર ન થતો હોય, સાધકનું દિલ સદ્ગુરુના હૃદયમાં રહ્યા જ ન કરતું હોય, પોતે સાધના કરવાનો ઝંડો લઈને બેઠો છે, સાધનાને અને સાધનાના ભાવને તો પોતે નેવે મૂકી દીધો હોય છે, તો તે વેળા બે હાથ પહોળા કરીને શું સદ્ગુરુ એને ભેટવા

જશે ? સદ્ગુરુનો પ્રેમભાવ મિથ્યા નથી, પણ સાધકના દિલમાં સદ્ગુરુના કાજેનો હૈયાનો પ્રગટ સદ્ભાવ અને એવો ઉત્કટ પ્રેમભાવ હોય કે જેથી કરી બંનેનાં હૃદય પરસ્પર હળીમળી શકે, એવી ભૂમિકાવાળો હૃદયમાં બનેલો નથી, ત્યાં સુધી કશું પણ બની શકતું નથી. સાધક જો માત્ર ખાલી ખાલી તેમનો તેમ રહ્યા કરે છે, તો ગુરુ પણ સાધકનામાંનો પોતાના હૃદયનો સહકાર ખેંચી લેતો હોય છે, અને એમ એને પછીથી સાલવા દે છે, કે જેથી તે પાછો પોતાના સદ્ગુરુ તરફ હૃદયમાં હૃદયથી વળી શકે.

પ્રકૃતિના હુમલાનો ઉપાય

હજી પણ કહું છું કે સાધના એ પરાક્રમી જીવથી થઈ શકે એમ છે. સાધના કરનાર જીવ કશાથી લેવાઈ, આવરાઈ કે દબાઈ જતો નથી. શરૂ શરૂમાં તે તેમ થઈ જાય છે, તોપણ તે તેમાં તણાતાં તણાતાં, ડૂબતાં ડૂબતાં, ઘસડાતાં જતાં જરૂર સામનો બને તેટલો તો કરતો હોય છે. એમ ને એમ તે નમતું તો કદી આપતો નથી. સાધકને કાજે પોતાની પ્રકૃતિ અને જીવસ્વભાવનાં વલણોનો ઈન્કાર કર્યા કરવાનું ઘણું ઘણું આવશ્યક છે. જ્યારે જ્યારે તે ઊઠે ત્યારે ત્યારે તેને કોઈ પણ પ્રકારે સાથ ન મળે તેવી તટસ્થતા, સમતા આદિ તેણે અભ્યાસથી રાખ્યા કરવાનાં જ છે, અને તેમ કરતાં કરતાં તે હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કરી કરી પ્રભુકૃપામદદને યાચ્યા કરે.

દુઃખાદિ પ્રત્યે સાધકની દૃષ્ટિ

જગતમાં, સંસારવહેવારમાં પાપપુણ્ય, સુખદુઃખ, નીતિ-અનીતિ, ન્યાયઅન્યાય એમ દ્વંદ્વ વગેરે તો રહેવાનાં છે. આપણે

એનાથી લેવાઈ જઈને, એની રીતે વર્તવા જતાં તો ઊલટો જીવને વધારે ત્રાસ, સંતાપ, દુઃખ, મુશ્કેલી, ઉપાધિ આદિ થવાનાં છે, એમાંથી ક્યાંયે કશી પણ શાંતિ, પ્રસન્નતા આદિ જીવને મળી શકવાનાં નથી. એ બધાંની સાથે જીવની રીતે સામનો કરવાથી શું વળવાનું છે ? આપણે વધારે ઘેરા જીવપણામાં પ્રવેશીશું, વધારે રાગદ્વેષના દ્વંદ્વની ભીંસમાં આવવાના, તેથી તેમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય તેવી વેળાએ જીવપણામાં વર્તવાનો નથી, પણ જીવપણાથી બીજી રીતે વર્તવાથી તેનો યોગ્ય સામનો થઈ શકવાનો છે. અન્યાયની સામે ઉદારતાથી વર્તવાનું હોય. અન્યાય, દુઃખ, ત્રાસ આદિ પ્રસંગોમાં તે તે પ્રસંગો જીવનને ઘડવાને કાજે પરમ કૃપાથી મળેલા છે, અમુક અમુક ગુણો, ધીરજ, સહનશીલતા, ઉદારતા, સહિષ્ણુતા એવા એવા અનેક ગુણોને કેળવવાને કાજે તેવા તેવા પ્રસંગો મળેલા છે. એવું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનભાન જીવ રાખી શકે, તો તેવા પ્રસંગમાં એને ઘણું મળી શકે છે, એમાંથી એને તો આનંદ આનંદ થતો રહે છે.

મુશ્કેલીના ઉપાયો

પણ જીવ તેમ કરવાનું મૂકી તેવું થતાં મનથી ભાંગી પડવાનું કરે કે નામદ બની ઢગલો બની જવાનું કરે અને તેવું વિચારે ત્યારે શું બેસી રહેવાય ? તે વેળા તો ગુસ્સો કરીને પણ સાધકને ચેતવવો જ રહ્યો. ભલે એને લાગે, પણ ખરી સ્થિતિ તો સમજાવવી જ રહી. જીવ પ્રકૃતિનાં વલણોનો તો સાધકે જ્ઞાનપૂર્વકની જાગૃતિથી ઈન્કાર, અને તે પણ સખત રીતે ઈન્કાર કર્યા કરવાનો રહે છે. સંસારવહેવારવર્તનના પ્રસંગોમાં જીવ-પણાની રીતે કદી પણ સાધકે વર્તવાનું ન હોય, પણ તેમાં તેમાં જીવનવિકાસની સાધનાની ભાવના કઈ રીતે વધારે જીવતી બન્યા

કરે અને કઈ રીતે શાંતિ, સમતા, પ્રસન્નતા આદિમાં ખંડિત થવાપણું ન બને, પણ ઊલટું તેની માત્રામાં વધારો થયા કરે એ રીતે સાધકે વર્તવાનો જ્ઞાનપૂર્વકનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાનો રહે છે.

સદ્ગુરુની મદદની શરત

જો સાધકને સદ્ગુરુની મદદ જોઈતી હોય, તો એણે સદ્ગુરુને પોતાનામાં જીવતા કરી કામ કરતા બનાવવાના રહે છે. તે વિના તે કદી પણ બની શકવાનું નથી, તે પણ નક્કર હકીકત છે. પછી આપણે ભલેને ગમે તેટલી બૂમો પાડીએ કે રડીએ ! માટે જેમ સદ્ગુરુ કહે, બતાવે, લખે, તેમ કરી બતાવવાની હૃદયની જીવતી-જાગતી ખાહેશ ધરાવ્યાં કરાય અને એમાં ક્યાંયે ક્યાશ જરા પણ ન બતાવાય તો જ સાધનાનું કામ થવાનું છે. બાકી, સંસાર-વહેવારવર્તન આદિ તો દ્વંદ્વથી બનેલું છે. તેનો ઈતિહાસ જાણવાની અમને પરવા પણ નથી. અમારે તો તમે ભલેને મૃત્યુ પામો પણ એને ક્યાંય નમતું ન આપો અને બસ સદ્ભાવથી ખૂબ ઝઝૂમો, કટકા ભલે થઈ જવાય, પણ તૂટી તો ન જ પડાય. હારવા છતાં તે યુદ્ધ તો આપ્યા જ કરતો રહે છે. તે ભાંગી પડવા છતાં ભાંગી જતો નથી. તેવી વેળા હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કરી કરીને પ્રભુને પોકારી પોકારીને એની કૃપામદદ નોતરે છે. એવો જીવ સાધક બની શકે છે. સાધના એ તો પરાક્રમ, શૌર્ય, ન્યોછાવરીની કથા છે. એમાં માયકાંગલાપણું ક્યાંય ન ચાલી શકે.

કુંભકોશમ્, હરિ:ૐ તા. ૨૯-૪-૧૯૫૨, સાંજે

દોષનો ટોપલો ગુરુ ઉપર ન મૂકો

સાધનામાં શ્રદ્ધા રાખીને ઝુકાવવાનું છે અને ઝુકાવવાનું કંઈ એમનું એમ ન બની શકે. ઝુકાવવા કાજેનાં મનોબળ પણ પાકાં

હોવાં ઘટે. તે સિવાય ઝુકાવી પણ ન શકાય. એમાં બસ ભૂસકો જ મારવાનો છે. ડૂબકી ઉપર ડૂબકીઓ લગાવ્યે જ જવાની છે. પ્રત્યેક ડૂબકીએ નવી નવી ભાવના પ્રવર્તે છે. એકને બીજામાં સરખાપણું પણ ન હોય અને એકને બીજી રીતે અથવા વધારે સાચી રીતે તો એકથી બીજાને સરખાવી પણ શકાતી નથી. સાધનામાં આગળ જતાં તો નવી નવી દુનિયા સાધકનામાં પ્રગટે છે. તે વેળા અહીં સંસારવહેવારવર્તનમાં જેટલા જ્ઞાનપૂર્વકનો ઉમળકાભર્યો પ્રતિકાર કર્યા કરવાનો હોય છે, તેના કરતાં તો ક્યાંય વધારેગણો તે વેળા પ્રતિકાર સાધકને કરવાનો રહે છે. નહિતર તો તે ક્યાંયે એમાં અલોપ થઈ જાય. શરૂ શરૂના સાધનાના જીવનમાં હુમલાઓ માત્ર પોતાની જ પ્રકૃતિના ઘણા ઘણા આવ્યા કરે છે. વળી, આગળ જતાં તો બહારથી પણ હુમલા આવે છે. તેવા હુમલાના પ્રકાર પણ સાધનામાં આગળ જતાં જતાં તો સૂક્ષ્મતર અને સૂક્ષ્મતમ થતા જતા હોય છે. એને પહોંચી વળવા કાજે તો ભારેમાં ભારે જ્ઞાનપૂર્વકની ચેતનયુક્ત જાગૃતિની જરૂર રહે છે. એવી જાગૃતિ જો અત્યારથી જ સાધક કેળવવા ન માંડે તો એનું શું થાય ? માટે સાધકે હૃદયપૂર્વક અને જ્ઞાનપૂર્વકની સાચી પૂરેપૂરી જાગૃતિ રાખ્યાં કરવાનું જ્ઞાનભાન તથા પ્રસંગનો હેતુ અને પ્રસંગો તો સાધનાજીવનના ગુણો પ્રગટાવવા કાજે, કેળવવા કાજે, પ્રગટે છે, એવું જ્ઞાનભાન જો તે હૃદયમાં ન રાખતો રહે, તો શું ગુરુને કંઈ જ કશું ન થાય ? એ તો કહી કહી ગાજીવગાડીને આપણને કહે છે કે ‘ભાઈ આ માર્ગમાં જાગૃતિ તો અનિવાર્ય છે. પ્રસંગો તો ગુરુ છે !’ તેમ છતાં જો આપણે તેમ વર્તવાનું જ્ઞાનભાન ન રાખી શકીએ, અને પ્રસંગોનો હેતુ ગુમાવ્યા કરીએ, તો ગુરુ એવી ખરી હકીકત તે

વેળાએ આપણને લાગી જવા કાજે જોરદાર રીતે તેવી હકીકત તે આપણા આગળ મૂકે, તો તે ચિડાયેલા છે, એવું આપણને લાગ્યા કરે છે, એવી આપણી તો ખૂબી છે ! મને તો લાગે છે કે તે પ્રકારની વૃત્તિ તે આપણો ભ્રમ છે. હજી એને સમજવા કાજેની સમતા, શાંતિ, તટસ્થતા, ધીરજ, વિવેક, વસ્તુથી પર થઈને જોવાની શક્તિ-કળા જ જ્યાં સાધકના જીવનમાં ખીલ્યાં નથી, ત્યાં તેવો જીવ પેલાને બિચારાને ઈલકાબો આપી દે છે, તે તેનું શાણપણ નથી અને ડહાપણ પણ નથી. ઊલટું એનાથી કરી તો તેનું અજ્ઞાન અને તેની મૂર્ખામી ઉપર તરી આવતી જણાય છે. માટે જે તે ગુરુને માથે ઢોળવાનું કૃપા કરીને ન કરવાનું બને તેટલું આપણે કાજે ઉત્તમ છે.

‘પ્રણામપ્રલાપ’માં ૯૬ અને ૯૮મા પાનાં ઉપરનું ભજન વાંચી જવા વિનંતી છે.

ખુદાઈ નૂરનાં ચશમાં, પહેરાવે જીવન જેને,
ચઢવવાને જીવનરંગ વટાવાનું બને તેને.
ખુદાની તે પ્રસાદી છે, ખુદાનો પ્રેમ એમાં છે,
ગૂંદાવાનું ખુદા કાજે જીવનનું હાઈ માન્યું છે.

(‘પ્રણામપ્રલાપ’, પૃષ્ઠ ૧૭)

ભાવનાનું જ મહત્ત્વ

સાધકે બને તેટલી શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, પ્રસન્નતા એ બધાંને ખૂબ ખૂબ સાચવવાનાં છે. જીવનવિકાસની ભૂમિકા રચાવવાને કાજે તે ઘણાં ઘણાં જરૂરનાં છે, પરંતુ તેને જ જો મહત્ત્વ આપ્યા કરી કરીને એવા ગુણો જ મેળવવામાં મથ્યા કરીએ, તો તેનો તો અંત નહિ આવે. એના કરતાં તો હૃદયમાં એકનિષ્ઠાથી કરીને ચેતનસ્મરણની ભાવના જો આપણે કેળવી

શકીએ, તો તેવા ગુણો આપણામાં પ્રગટતા આપણે અનુભવી શકીશું. એવા ગુણો જો સ્થપાયા હોય કે સ્થપાયા જતા હોય અને એમની પૂરી, ખરી, પ્રતિષ્ઠા જો હૃદયમાં થઈ ગઈ હોય છે, તો સાધનામાં ઘણો વેગ પ્રગટે છે. તે કાજે સંસારવહેવારવર્તનમાં અને સાધકના મનમાં જે જે કંઈ ઊઠે, બને, જાગે તેને કશું જ મહત્ત્વ ન આપ્યા કરવું. તેમાં આપમેળે કરીને કદી પણ તેને આનુષંગિક સાંકળ ન જોડવી. સાધકની ભૂમિકાને આડીઅવળી કરવા કે કરાવવા પ્રકૃતિ તો ઘણાં ઘણાં અને જુદાં જુદાં નિમિત્તો અંદરથી અને બહારથી જગાડ્યાં વિના રહેવાની નથી. આપણે જો એનાં જ સાધન બની ગયાં, તો તો પૂરો ખેલ બગડ્યો સમજવો. એ તો આપણને પછી ઘસડીને ક્યાંય લઈ જશે. કંઈનું કંઈ વિચારાવશે. બીજા જીવને વિશે પણ કંઈ કંઈ મનમાં જગાડશે અને ગુરુને પણ તે છોડશે નહિ. એને પણ તે તો પથ્થર ઉપર પછાડશે. એનાં પણ કંઈ કંઈ વતકડાં કાઢ્યાં કરશે. એ તો પતનનો જ માર્ગ છે. માટે જ્યારે જ્યારે એવું બને તે વેળા શાંતિ, સમતા, પ્રસન્નતા, વિવેક આદિથી જાગૃતિ રાખીને વિચાર, વિનય અને વિવેકને હૈયામાં ધારણ કરવાં. પ્રભુની પ્રાર્થનામાં મનને લગાડી દેવું. સમજી સમજીને એવું જો કરતા રહીએ, તો તો જે એવું ઊગ્યું, જાગ્યું કે બન્યું કે બનતું હોય, તે તો આપમેળે વહી જાય અને એને કદી પણ આવકાર ન અપાય. એને સાથ પણ ન મળે, તો મહત્ત્વ તો મળે જ ક્યાંથી ? એનું જ નામ એનો ઈન્કાર કર્યો એમ કહેવાય. તેવી વેળાએ કદી પણ અકળાઈ ન જવું. આકળવિકળ ન થઈ જવું. એમ અકળાવાથી જ શાંતિ આદિ ગુણોનો જલદી ભંગ થઈ જાય છે. તેથી કરી ઊલટું સાધકને વધારે સહેવાનું આવે છે. હંમેશાં સાધકે હૃદયમાં જ્ઞાનપૂર્વકની

ભાવના વધારે ને વધારે કેમ જીવતી (સકળ કંઈ જે કર્યા કરતાં હોઈએ તેમાં, જે કંઈ સાંભળતાં હોઈએ, બન્યા કરતું હોય અથવા તો સંસારવહેવારવર્તનમાંથી ઊભા થતા પ્રશ્નોમાં, ગૂંચોમાં, બનાવોમાં, પ્રસંગોમાં આદિ આદિમાં) રહ્યા કરે એમાં જ સાધકે વધારે મહત્ત્વ ખાસ કરીને તો આપ્યા કરવાનું રહે છે. હૃદયમાં સતત ભાવનાને જે સતેજ કર્યા કરવાનું કરશે, તે વધારે ને વધારે નિશ્ચિંત અને નિરાંતે રહી શકશે. સાધનાની ભાવનાની એકાગ્રતા, કેંદ્રિતતા આદિને તોડાવવા, કંઈ કશું નહિ બને એવું તો કંઈ નથી. તે તો જરૂર આવવાનું જ. તે પણ અનેક સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મરૂપે. તે વેળાએ ચેતનપૂર્વકની જાગૃતિ જ આપણને બચાવે છે. એવું એવું પ્રગટે તેને ઉપર ઉપરથી પસાર થયા કરવા દેવાનું છે. જે જાગે છે, તે જીવે છે. સાધનામાં બે ઘોડલે કદી બેસી શકાવાનું નથી. તેથી સંસારમાં રહેવાનું છે ખરું પણ જાગીને, ચેતતા રહીને, હૃદયની સાધનાને જ મહત્ત્વ આપ્યા કરીને. એ જ લક્ષ્ય છે, અને જે ખરું કરવાનું છે, તેમાં જ મનાદિ કરણોને પોરવવાનું કર્યા કરીને રહેવાનું છે. પ્રભુની પ્રાર્થનામાં વધારે ને વધારે હૃદયસ્થ ભાવ પ્રેરવવાનો રહે છે. વધારે તો શું લખું ? આમ કહ્યા પ્રમાણે જો બરાબર કરતી રહે, તો સમજાય. તે પ્રમાણે અનુભવાય તો જ કંઈ તને લાગ્યું સમજાય. માટે તે પ્રમાણે જ કર્યા કરવું.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩૦-૪-૧૯૫૨

ઉત્કટ ખેવનાનું મહત્ત્વ

જે બાબતમાં હૃદયમાં ઉત્કટ ખેવના પ્રગટે છે, ત્યારે તે ખેવનાના વિષયમાં આપમેળે એકાગ્રતા પ્રગટ્યા કરે છે. તે જ ઝંખનાના વિષયના મનનચિંતવનમાં, મનાદિ કરણ રહ્યા કરે છે.

સાધનાની ભાવનામાં હૃદયની તેવા પ્રકારની ઝંખના ઘણો મોટો ભાગ ભજવે છે. હૃદયમાં ખરેખરી, પૂરેપૂરી, એવી ઉત્કટ ઝંખના પ્રગટ્યાં વિના પુરુષાર્થમાં સાચા પ્રાણ પ્રગટી શકતા નથી. તેથી કરી ઝંખનાને ઘણી ઘણી જરૂરની હકીકત, સાધનાના ક્ષેત્રમાં ગણેલી છે. જે જીવને માનવી જીવનનું મહત્ત્વ જાગે છે, તેને જ ઝંખના જાગી જાય છે. તેથી મળેલા જીવનના મહત્ત્વને પિછાનવાની ઘણી ઘણી જરૂર રહે છે.

ગુરુ સાથે હૃદયસંબંધ કરો

જીવનને આમતેમ મનમાંનાં તરંગો, વિચારો, વૃત્તિઓ, બુદ્ધિની મડાગાંઠો, ગમાઅણગમા. આદિ, તથા પ્રાણના ક્ષેત્રની અનેક પ્રકારની લાગણીઓ, કામનાઓ આશા-ઈચ્છાઓ આદિ આદિથી ફગાવવાથી જીવન જીવદશામાં જ વધારે જકડાવાનું છે, તે નક્કી સમજવાનું છે. તેમ થતાં તો રાગદ્વેષ આદિનાં દ્વંદ્વમાં જ વધારે ને વધારે સપડાયા કરીશું, તો એવા જીવનમાં તો દુઃખ, સંતાપ, ક્લેશ, અન્યાય, મુશ્કેલીઓ, ત્રાસ, કંટાળો, અનિશ્ચિતતા, અનિશ્ચિતતા એવું એવું અનેક પ્રકારનું મનમાં વારંવાર ઊભળ્યાં કરવાનું છે. એકની એક વાત હજાર વાર કહેવી પડે છે, કારણ કે લાખ વાર જ્યારે આપણે એમ કહ્યા પ્રમાણે કર્યા કરીશું, ત્યારે કંઈક રાગે પડવાનું છે, એ નક્કી હકીકત છે. તેથી સાધકના દિલમાં કહ્યાનું મહત્ત્વ જાગે, તે કાજે તેવાં કહેલાં વચનોને વારંવાર હૃદય સમક્ષ આણ્યાં કરવાં ઘટે. જેના ઉપર પૂરેપૂરો પ્રેમભાવ, આદરભાવ, શ્રદ્ધાવિશ્વાસ હૃદયમાં જાગેલાં હોય છે, તો તેનાં વચનનું હાર્દ, હૃદય એકદમ સ્વીકારી લેતું હોય છે. રોજના વહેવારમાં પણ આપણે તેવું અનુભવેલું જાણેલું છે. તે જ કારણથી સાધકને તેણે પોતે પોતાની સ્વતંત્ર

મરજીથી સ્વીકારેલા ગુરુ સાથેનો સંબંધ હૃદયમાં હૃદયથી જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો કેળવાઈ ગયેલો હોય, તો ગુરુને વારંવાર ટોકણી કરવાની પણ જરૂર રહેતી નથી. જ્યારે પરસ્પરનાં હૃદય સદ્ભાવ અને સત્કારયુક્ત સ્વીકારની ભાવનાથી એકમેળ થયેલ હોય છે, ત્યારે સાધક જીવ સાનમાં સમજી જતો હોય છે. જે કહેલું હોય, તેને આચરવામાં શૂરો બની જતો હોય છે. કહેલું આચરી બતાવવામાં મૃત્યુની પણ તે પરવા કરતો હોતો નથી. હૃદયનાં પ્રેમભાવ, સદ્ભાવ, આદરભાવ, ભક્તિભાવ જેનામાં પ્રગટે છે - અને તે પણ જ્ઞાનપૂર્વકના પૂરા ઉત્કટ પ્રમાણમાં - ત્યારે ગુરુના હૃદય સાથેના સહકારભર્યા તાદાત્મ્યપણાના ભાવમાં તે પ્રગટે છે, અને પરિણામ પામે છે. તેવું થતાં ગુરુનાં વચનને પાલન કરવામાં જીવનની ઈતિકર્તવ્યતા હૃદયથી તે સમજે છે અને અનુભવે છે. સાધકના હૃદયનો જીવતો ઉપર પ્રમાણેનો સંબંધ પ્રગટી જાય છે, ત્યારે સાધકથી ગુરુના કહ્યા પ્રમાણે, તેના દર્શાવેલા ભાવ પ્રમાણે, સાધના થયે જતી હોય છે. તે પછીથી તો સાધક પોતાના સદ્ગુરુના હૃદયના ભાવને સૂક્ષ્મપણે હૃદયમાં હૃદયથી પકડી શકતો બની જતો હોય છે. જેની કૃપામદદ લેવી છે, તેની સાથે હૃદયનો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનો સુમેળ તેની આત્યંતિક દશામાં પ્રગટાવવાની ઘણી ઘણી જરૂર રહે છે. જો સંસારવહેવારવર્તનની દશામાં સુમેળ ઘણો જરૂરનો છે, તો સાધનાના ક્ષેત્રમાં તેના આત્યંતિકપણે વિશેષપણે તે ઘણો ઘણો જરૂરનો છે. જે સાધક પોતાના સદ્ગુરુના હાર્દ અને તેના જીવનના મર્મભાવને સમજે છે, તે તો તેની ભાવના પ્રમાણે જીવનને ઘડવાને મશગૂલ બન્યા કરે છે. એવો જે સાધક એકાગ્રપણે અને કેંદ્રિતપણે પોતાની સાધનાના ભાવમાં મસ્ત બને છે. તેની આગળપાછળ જે

બનતું હોય છે, તેમાં તે હોવા છતાં તેનામાં તે રીતનું મહત્ત્વ પછીથી તો પરોવાતું નથી. તેનાથી જરા પણ તેનું ઘવાવાપણું બનતું હોતું નથી. આવા હૃદય-હૃદયના સંબંધની ખૂબી, રહસ્ય અને મહત્ત્વ હૃદયનો પ્રેમભક્તિભાવ જ્યાં પ્રગટે છે, ત્યાં તે જે તે બધું એક કરવાપણામાં જ પ્રવર્તે છે. હૈયાની પકડ જેમાં હોય છે તેમાં મન સહજપણે રહ્યા કરે છે. ત્યાં પ્રયત્નની પણ જરૂર રહેતી નથી. હૈયાની પકડ જે વિષયમાં હોય છે, તેમાં કશી ડખાડખ થતી નથી કે રહેતી નથી. ત્યાં આશંકા પણ થતી નથી, અરે ! ઉદ્ભવતી જ નથી. તેવી જ રીતે સાધનાનો ભાવ જ્યારે હૃદયમાં પૂરો પ્રવેશ પામી, ત્યાં પ્રત્યક્ષ બને છે, તેવી વેળા સાધના આપોઆપ ચાલ્યા કરે છે. તેવી વેળાએ કરણોની અશુદ્ધિ બધી જ એકદમ શુદ્ધ થઈને સાધનાના ભાવને યોગ્ય સાધનરૂપે તે તે કરણો બની જતાં હોય છે. ગમે તેવા પ્રખર પુરુષાર્થ કરવાથી જે બનવું શક્ય હોતું નથી, તે સાધકની ઉપર જણાવેલી હૃદયની દશા થતાં શક્ય બની જતું હોય છે. તેટલા માટે સાધકે સાધનાનો ભાવ હૈયામાં હૃદયથી પ્રવેશ પામી પામી ત્યાં એકાગ્ર અને કેંદ્રિત થઈ પ્રત્યક્ષ જીવતોજાગતો થઈ જાય, તે પરત્વે પોતાનું સકળ લક્ષ રાખવાનું હોય છે. એને જ એટલે કે સાધનાના ભાવને સર્વપ્રકારનું સર્વમાં મહત્ત્વ હૃદયથી જાગૃતિપૂર્વક જો તે આપ્યા કરે, તો સાધનાની ભાવનાનો વેગ વધતો જતો તે જરૂર અનુભવી શકે. ત્યારે સ્વપ્રયત્ન હૃદયની જાગ્રત ધારણામાં તે સમાઈ જતો હોય છે. ભાવનાની અખંડતામાં ક્યાંય ખચકો અનુભવાતાં હૃદયની જાગૃતિ સહજપણે પોકારી ઊઠે છે, અને તે ભાંગતી અખંડતાને પાછી જાળવી લઈને તૂટતો તાર એકદમ સાંધી લે છે. એવી શરણાગતિની ભાવના હૃદયમાં

પ્રેમભક્તિપૂર્વકની જ્યારે સઘાય છે, ત્યારે જ સાધનાનું ખરેખરું કામ તો શરૂ થતું હોય છે, તે અનુભવની નક્કર હકીકત છે. તે જોતાં તો આપણે હજી એક કીડીના પગ જેટલું પણ હાલ્યા નથી. તેથી સાધકે ધીરજ ગુમાવવાની નથી, પરંતુ આવી સમજણથી એટલે કે ઉપર કહ્યું તેવી સમજણથી, તેણે ક્યાં અને કેવું હૃદયમાં હૃદયથી મહત્ત્વ આપ્યા કરવાનું છે, તેનું પૂરેપૂરું સ્પષ્ટ જ્ઞાનભાન તેને જો પ્રગટી શકે તો તેનું કામ પણ પાકી જાય. તેવા હેતુથી અને સમજણથી જે સ્પષ્ટ હકીકત છે, તે લખી જણાવી છે. જેવાં સ્વાર્થ અને ગરજ પાક્યાં હશે તેવું તેનું કામ થવાનું છે, એ તો જાણીતી હકીકત છે. તેમ છતાં આપણે તો જે તે જીવને સાચી હકીકત- અને તે પણ અનુભવની હોય તે - જણાવતા રહેવું અને તે પછીથી જો એના હૃદયમાં રામ જાગ્યા હશે, તો તેને જેમ કરવું હોય તેમ ભલે કરે. આ જીવે આવી રીતે જે તે બધું લખેલું છે, તો જ આજે... ભાઈ બીજા મહાન આત્માનું સાધનાના વિષયનું લખાણ તેમના વાંચવામાં આવતાં, તે તેની સાથે સરખામણી કરી શકે છે અને કહે છે કે ‘આવું પૂજ્ય મોટાએ તો વારંવાર લખ્યા કરેલું છે, માત્ર આપણી જ ખાટલે ખોડ છે.’

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૩૦-૪-૧૯૫૨

પોતાનું દેષાંત

પ્રભુકૃપાથી અમે સદાય પરમ સદ્ગુરુનાં ચરણકમળની પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે ઉત્કટ ઝંખના હૃદયમાં કર્યા જ કરતા હતા. તેમના સૂક્ષ્મ બોધનો સદ્ભાવ અને સત્કારભાવે હૃદયમાં હૃદયથી સ્વીકાર થયા કરે, એવા ઉત્કટ ભાવને પણ ભજ્યા કરતા હતા. એવી સાધનાદશામાં બીજા જીવોના ગુણોને પ્રીછી પ્રીછી તેની કદર કરતા. બધાં સ્વજનોની પ્રકૃતિમાં દષ્ટિ પડતાં તેમાંથી

પરાઙ્મુખ બનવાને પૂરતી ચેતનયુક્ત જાગૃતિ સેવ્યા કરતા હતા. પ્રભુની ભાવનાને સદાય જ્વલંત કેમ કરીને રાખી શકાય, એના જ મનનચિંતવનમાં રહ્યા કરતા હતા. જ્યાં જ્યાં અને જ્યારે જ્યારે પોતાના જીવની પ્રકૃતિનું જીવભાવે પ્રવર્તવાનું બનતું, ત્યાં ત્યાં એકદમ સફાળા ઝબકીને ઉત્કટ જાગૃતિથી તેમાં મનને જતાં જતાં રોકી પાડવાનું પ્રભૂકૃપાથી બન્યા જતું હતું. તેવી વેળા હાર પામવાનું થતાં તેમાં બમણા જુસ્સાથી ઝઝૂમવાનું બન્યા જ કરતું હતું. એવા ઝઝૂમવાપણામાં હૃદયમાં પ્રભુપ્રાર્થના તેની કૃપામદદ યાચવાને થયા જ કરતી હતી. પ્રભુના સ્મરણને એક પળવાર પણ ભુલાતાં દિલમાં ઘણું ઘણું લાગતું હતું, તેમ છતાં તેની અખંડતા પ્રગટતી ન હતી, તે તો ઘણું ઘણું સાલતું દર્દ હતું, અને તે કાજે પ્રભુને વારંવાર પ્રાર્થના થયા કરતી હતી.

સર્પના વિષમાંથી અમૃત

જ્યારે પ્રભુકૃપાથી બોદાલ આશ્રમમાં આ જીવને જે સાપ કરડ્યો હતો, તે વેળા મૃત્યુની પળ પ્રગટેલી, મૃત્યુનો અનુભવ થતો હતો. પ્રભુએ કૃપા કરીને તે પ્રસંગ જાપને અખંડ કરવાને આપ્યો. ખૂબ મોટે મોટેથી જાપ થયા જતો હતો. અજપાજપનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ પ્રગટ્યો જતો હતો. એક બાજુથી વિષની અસરથી અંદરમાં બેભાન થઈ જવાપણું બન્યા કરે અને બેભાન થયા તો મૃત્યુનો કારમો પંજો પડવાનો જ, તો તેમ ન થવા દેવા કાજે અંતરમાંથી ચેતનયુક્ત જાગૃતિ પ્રગટાવી પ્રગટાવીને નામસ્મરણ જોરશોરથી થયા કરે, એવા પ્રચંડ કારમા યુદ્ધમાં ઝંપલાવવાથી અને નામસ્મરણ સતત એકધારું તેવી પળે ચાલુ રહી શકવાનું બનવાથી, સર્પદંશ અને તેના વિષની અસરથી બેભાન થઈ જવાપણું થવાની પળ જાગતાં તેનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ

જ્ઞાનભક્તિભાવે હૃદયની ચેતનયુક્ત જાગૃતિથી સામનો કરવામાં થયા કરેલો, એ જ એની પરમ કૃપા હતી. તેમાંથી જાપની અખંડતા પ્રગટી તે પ્રગટી, એમ પછીથી તો પ્રત્યેક પ્રસંગમાં પ્રભુકૃપાથી ઉપયોગથી વર્તવાનું હૃદયમાં જ્ઞાનભાન પ્રગટતું જતું અને ત્યારે આ જીવને એકાંત શાંતિ ઘણાં ઘણાં ગમતાં, તે વેળા જ્ઞાનપણું પ્રગટતું હોવા છતાં કદી દાખલ્યું નથી. હંમેશાં નમ્રમાં નમ્ર રહેવાનું પ્રભુકૃપાથી બન્યા જતું. દર વર્ષે એકાદ માસ એકાંતમાં જંગલમાં ચાલ્યો જતો.

કુંભકોશમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧-૫-૧૯૫૨

કામ તો સાધનાનું અંગ છે

જ્યારે જ્યારે મનનો ગણગણાટ અને ચણચણાટ કંઈ કશામાં રહ્યા કરે, તો તેનો ઉકેલ કાઢવાનું કરવું. કોઈ પૂછેગાછે, તો નમ્રતાથી કહેવું. બની શકે તેવી છેવટની છેવટ હદ સુધી કામ કર્યા કરવામાં જ જીવનની શોભા છે. થાય કે ન થાય તે પણ જોઈ શકાતું તો હોય છે. તેવી વેળા આપણે ભગવાન ઉપર ભરોસો રાખી પ્રાર્થનાભાવે તેને જ કહ્યા કરવું. શરીર ઉત્તમ સાધન છે. એને સાચવવાની પણ ઘણી જરૂર છે. એની આળપંપાળ કરવાની જરૂર નથી. રોજ હરડે લે છે ખરી ? મીઠાના પાણીના કોગળા ત્રણ વાર કરે છે ?

ચણચણાટ એટલે અશ્રદ્ધા

ભગવાન જ જેમાં ને તેમાં સૌથી સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એનો જ સાચો ભરોસો ગણવાનો હોય. એને ભરોસે જે હૃદયથી રહે છે, તેમાં હૃદયની નેક દાનત સાચી પૂરી ઉત્કટ તમન્નાપૂર્વકની ભક્તિ પ્રગટી હોય છે, તો ભગવાનની જેવી મદદ મળે છે, તે અનુભવીને

આપણને સર્વ પ્રકારે નિરાંત મળ્યા કરતી હોય છે. જો આપણને ભગવાનનો ભરોસો હૃદયમાં લાગ્યો હોય, તો કોઈ પ્રકારનો ગણગણાટ અને ચણચણાટ ન રહી શકે તે વાત નક્કી.

ઘરનોકરની નોકરી પણ કરી છે

શરીરથી પણ મેં પ્રભુકૃપાથી કામ કરી બતાવ્યું છે. બીજાંઓને તો કામની પણ આદત. આ જીવના શરીરને એવી આદત નહિ. નોકર તરીકે કામ કરેલું છે. કેટકેટલું કામ ! ઢગલાબંધ કામ ! એનું વર્ણન કરવાથી શો લાભ ! શરીર ભલેને તૂટી પડે ! પરંતુ મન જો વહાલા પ્રભુમાં હોય તો ત્યાં હામ મળ્યા જ કરે છે. સ્થૂળ મદદ પણ મળ્યા કરે છે. અંતે બે ત્રણ દિવસ બાકી રહ્યા, ત્યારે તો શેઠાણી પણ મારી સાથે મદદ કરવા લાગ્યાં. મારે અને તેમને ખૂબ હરીફાઈ થતી. ભગવાનનો ભરોસો હજી આપણને સાચો અને પૂરો પ્રગટ્યો નથી તેની જ બધી પંચાત છે. માટે મારી તો પ્રાર્થના છે કે તારામાં એકલો એક શ્રીભગવાનનો જ પૂરો સાચો ભરોસો હૃદયમાં જાગી જાય, એવી ભક્તિ તારામાં પ્રગટી જાય, એવી એ વહાલાને અંતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું.

સંસારનો હેતુ

ઘણુંયે થાકી જવાબ પણ કૃપા કરીને હતાશ તો થવાય જ કેમ ? જે જ્યારે હારી જાય, થાકી જાય કે લેવાઈ જાય તે ભગવાનને શું યાદ કરી શકવાનું છે ? માટે આપણે તો જેમાં ને તેમાં તેવી તેવી વેળાએ એની કૃપામદદ પ્રાર્થનાભાવે માગ્યા કરવાનું ચેતનયુક્ત જ્ઞાનભાન હૃદયમાં જગાડવું એ જ એક ઉત્તમ ઉકેલ છે. સંસારમાં મળેલા જીવો આપણને જ્ઞાનભાવમાં પ્રેરાવવા કાજે સાધનરૂપ છે, તે ભાવે તેમનો હૃદયથી સ્વીકાર થતો રહે તો જ સુમેળભાવના સમભાવે સર્વમાં સદ્ભાવથી પ્રવર્તતી રહે.

આ જોડેનો કાગળ અમારા વહાલા હરિ:ૐના પરાક્રમનો નમૂનો છે. એણે ડૂચો વાળીને ક્યાંય આડેઅવળે કરી દીધેલ, તે મને જડેલો નહિ. તેમાં આંસુ પડેલાં છે, અને આંસુથી અક્ષરો ભુસાયેલા છે. તે વેળા તે કહે કે ‘મોટા ! કેમ રડો છો ? કોણે ઊંઝા કરી?’ એમ કરીને તે કાગળ લઈ લીધેલો તે આજે હાથ આવ્યો તે મોકલેલ છે, તો જેમ તેમ કરીને તે વાંચજે. કવિતા છે તેનું ગદ્ય કરીને લખવું. લખવું એટલે ઉતારવું. ગદ્ય કેમ કરીને લખવું એમ તને લાગે તો પહેલી લીટીનું ગદ્ય કરીને તને સમજાવ્યું છે :

‘જ્યાં જીવન છે તે જીવન પોતે છાનું પડી રહેતું નથી. તે તો વહેતા ઝરણાની પેઠે ત્યાં કેવું વ્યક્ત થયેલું છે!’

એવી રીતે કવિતા ઉતારી લેવી અને તારીખ જૂની જ નાખવી અને હરિના પરાક્રમની જ નિશાની છે એમ લખવું એટલે મને પણ ઊતરાવતી વેળાએ હરિ ઘણો યાદ આવે.

પહેલાં તો કહેલું કરી બતાવો

જ્યાં સુધી સદ્ગુરુના હૃદયની સાથે હૃદય સદ્ભાવથી સત્કાર કરવા યોગ્ય એવી સ્વીકારની ભૂમિકાથી મળી જઈ ગળી ગયેલ નથી ત્યાં સુધી સાધકે તો સદ્ગુરુએ બતાવેલ ઉપાયો કર્યા કરવામાં જ મશગૂલ રહેવું ઘટે છે. ઉપાયો જો નહિ કર્યા કરીએ તો કશું જ વળવાનું નથી. ગુરુનું કશું ન માનવાનું બનતું હોય, ગુરુ કહે તે પ્રમાણે કર્યા કરવામાં હૃદયની સાચી દાનત અને ભાવના પ્રગટાવ્યાં કરવાનું ન બનતું હોય તો પછી શું કરવું ? એનો ઉત્તર તો સાધક જીવે આપવાનો રહે છે. ગુરુએ જે માર્ગ બતાવ્યો તે

રસ્તે સાધકે ખરેખરા ખંતથી અને ઉત્સાહથી તેમ કરી બતાવ્યા બાદ સાધકે ગુરુને પૂછવાનું રહે છે, તે જાણજે.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૨૧-૪-૧૯૫૨

હરિના પરાક્રમનો કાગળ :-

જ્યાં જીવન છે તે જીવન પોતે છાનું પડી રહેતું નથી. તે તો વહેતા ઝરણાની પેઠે ત્યાં કેવું વ્યક્ત થયા કરે છે!

કોણ ફાવશે

જે હૃદય જીવનને સમજીને જીવનને ઉચ્ચ ધ્યેય તરફ લઈ જવા માગે છે, તેની પોતાની દૃષ્ટિ તેને મળતાં સર્વ કર્મમાં એને (પ્રભુને) જોવાને મથે છે અને જીવનનું જે તત્ત્વ છે તે મહેનત કરીને શોધ્યા વિના અને ઝઝૂમ્યા વિના એમનું એમ ક્યાંયે મળતું નથી. જીવનને માટે જે પૂરી ખંતથી મથે છે અને કર્મ કરતી વખતે પ્રભુભાવ ખ્યાલમાં રાખે છે, તેના જ જીવનમાં ખમીર પ્રગટે છે. જે જીવ પ્રકૃતિનાં વલણ સામે હારતાં હારતાં પણ અડગ રહે છે અને તે વખતે પ્રભુને યાદ કરે છે, તે જ જીવનને પામી શકે છે. નકારાત્મક વિચારો અને વૃત્તિઓની સાથે જે જીવ ભળતો નથી અને એનાથી અલગ રહેવા મથે છે, તે પ્રભુમાં ભળી શકે છે. દરેક થતાં રહેતાં કર્મ-પ્રસંગે જે જીવ પ્રભુની ધારણા હૈયામાં જાગૃત રાખી શકે છે, તે જ પ્રભુની કૃપા મેળવી શકે છે. પ્રભુ જ મારો એકલો સાચો જીવનસાથી છે, અને એક પ્રભુનો જ ભરોસો ખરો છે, એમ જે હૈયામાં દઢાવે છે, તેને પ્રભુ મદદ આપતો રહે છે. કોઈ પણ કાર્યમાં પોતે એકલો નથી, પ્રભુ પોતાની સાથે જ છે, એમ જે માને છે, તેને પ્રભુ ક્યાંયે એકલો મૂકી દેતો નથી. જેને પ્રભુ વિના જીવન અકારું અને નીરસ લાગે છે, તેના જીવનમાં પ્રભુ પોતે હૃદયરસ અને શક્તિ પ્રેર્યા કરે છે. જે જીવ હૃદયના

ભાવથી પ્રભુનું મધુરું સ્મરણ કર્યા કરે છે, અને પ્રભુને બધું જ સમર્પે છે, તેના હૃદયમાં ભક્તિનાં પૂર ચઢતાં રહે છે. પ્રભુનો સાથ કેળવવા માટે જે જે કંઈ બને તેમાં એનો જ ભાવ જે હૃદય પ્રીંછે છે, તેને પ્રભુની મદદ મળતી રહે છે. સર્વથી શ્રેષ્ઠ પ્રભુ જ છે. દરેક વાતે પ્રભુ જ સમર્થ છે, એમ જે હૃદયથી માની લઈને પ્રભુને હૃદયથી ભજતો રહે છે, ત્યાં પ્રભુ પોતે એનામાં જીવતો થાય છે. પ્રભુની ભાવનાની ગતિ જ્યારે આડીઅવળી થઈ જાય, ત્યારે અને ભાવનાની અખંડતા તૂટે, ત્યારે જે જીવ તુરત ચેતી ચેતીને એ વૃત્તિઓ સામે ઝઝૂમે છે, તે જ જીવનમાં કંઈક રળી શકે છે. જગતના વહેવારવર્તનમાં પણ જ્યારે દૃષ્ટિ નકારાત્મક થઈ જાય, ત્યારે પ્રભુને જે જીવ આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરતો રહે છે, તે જ આ જગતમાં જીવતો રહી શકશે.

જો સંસારમાં ડૂબી ગયા તો જરૂર સંસારી બની જવાનાં. સંસારથી ઉપર આવવા જે યત્ન કરે છે, તે કઠીક ડૂબે છે ખરો, પણ પાછો ઉપર તરી આવે છે. બીજા જીવનાં વલણમાં જેમની દૃષ્ટિ અને વૃત્તિ સંસારીની રહે છે, તે તો તણાઈ જાય છે, અને આખું જીવન ખોઈ નાખે છે. જીવસ્વભાવનાં જે વિચાર અને વૃત્તિઓ ઊઠે, તેનો હૃદયમાં સ્વસ્થતા પ્રેરીને સામનો કરવો. જો જગતમાં દ્વંદ્વનાં જોડકાં મળે, તે વખતે અકળાઈ ગયા, તો તે તો ઊલટાં ઘટવાને બદલે વધવાનાં છે, તે નક્કી જાણજે અને તેમ સમજજે.

‘અવળા’ પ્રસંગોએ વર્તન

દુઃખ, અન્યાય વગેરે થતાં લાગણીને જરા પણ ઉશ્કેરાઈ ન જવા દેવી. તેવી વેળાએ દૃઢતાથી વધારે સ્વસ્થ, શાંત રહેવાનો હૃદયે ખ્યાલ રાખી રાખી તેવા પ્રસંગોમાં પણ મનની સમતુલા

રાખીને, જાળવીને, હૃદયબળ વધારવા, બીજા જીવ પરત્વે જીવતો સદ્ભાવ રાખવાની પ્રત્યક્ષ કેળવણી આપવા વગેરે વગેરે હેતુ કાજે તે તે પ્રસંગો મળ્યા છે, એવી પ્રત્યક્ષ ધારણા હૃદયે જીવતી દઢાવવાને પ્રભુની કૃપાથી પ્રાર્થના કરી કરીને શાંતિથી મથ્યા કરવું. તો તું જોજે કે તેથી આપણે કશું ગુમાવીશું નહિ, પરંતુ ઊલટું હૃદયમાં પ્રેરણાબળ મેળવીશું. આપણું મન વધારે વિશાળ, ઉદાર થયા કરવાનું છે. તેવા તેવા પ્રસંગોમાં જીવનવિકાસની ભાવના વડે કરીને સાધનાનાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ રાખ્યાં કરવાથી જીવનને ઉત્તમ રીતે ઘડવાની જે તકો પ્રભુકૃપાથી મળતી હોય છે, તેનો તે રીતે અને તે ભાવે જે સાધક- જીવ જાગૃતિપૂર્વક લાભ લેતો હોય છે, અને તેવી વેળાએ હૃદયમાં પ્રભુની કૃપામદદ માટે હૃદયમાં પ્રાર્થના કરતો રહે છે, તેવો જીવ તેવા પ્રસંગોમાં જીવતો રહી શકે છે, તે નક્કી જાણજે. માટે તેવી તેવી વેળાએ વધારે સાવધ બનવું. લાગણીથી, અંતરમાં ઊંડું ઉશ્કેરાઈ જવાથી કામ બગડે છે. ઉશ્કેરાઈ જવાથી શાંતિ, તટસ્થતા, સમતા, પ્રસન્નતા આદિથી સધાયેલી ભૂમિકાનો પણ ભંગ થતો હોય છે, વસ્તુસ્થિતિનું સાચું દર્શન તે વેળા થઈ શકતું નથી. ઉશ્કેરાઈ જવાથી મન, પ્રાણ, બુદ્ધિની નિમ્ન ભૂમિકામાં આપણે સરતા જઈશું. પ્રાણના ક્ષેત્રના આવેગ, આવેશ, ઉદ્વેગ આદિ આપણને ઘેરી લઈને આપણને એનું એ જ વિચારાવશે. તેનાં ઊંધાં ચશમાં પહેરાવી દઈને આપણને આંધળાં બનાવી દેશે. મને તો બધાં સ્વજનોનું આવું જીવદશાનું જે જે બધું આવું આડુંઅવળું થયા કરે છે, તેવું તેવું જોઈને કેટલું અને કેવું થતું હશે તે તો કોણ જાણે ?

નિરાશામાં ટકે તે સાધક

તું મને નિરાશાની વાત લખે તેમાં મને વાંધો ન હોય, પરંતુ નિરાશાની વેળાએ કેટલો અને કેવી રીતે સામનો કર્યો, કેવું યુદ્ધ આપ્યા કર્યું, પોતે કેટલા ટટાર રહી શક્યા, અને જીવનની ખુમારી તે વેળાએ કેટલી અને કેવી પ્રગટાવી શક્યા, એવી બધી જીવનની હકીકત તું લખે, તો તેમાં મને ઘણો રસ પડે. મારા લખવાના મુદ્દાની હકીકત કૃપા કરીને ધ્યાનમાં રાખજે. જો જીવનમાં સાધના જ કરવી છે, તો નિરાશા તો પાર વિનાની આવવાની છે. એકએકથી પૂરી, ચઢિયાતી અને એકએકના આકાર-પ્રકાર પણ જુદા જુદા. નિરાશા તો એવી આવવાની કે જે અત્યારથી લખવામાં સાર પણ ન હોય. શરૂ શરૂમાં જો સાધક આમ સંસારવહેવારની જે ક્ષુલ્લક હકીકતો છે, તેમાં મધમાં જેમ માખી ડૂબી જાય, તેમ જો તે ત્યાં ડૂબી જતો હોય અને તે જ્ઞાનપૂર્વક જાગૃતિ ન સેવી શકતો રહે, તો એનું આગળ થવાનું શું? સાધક નિરાશાથી કદીક લેવાઈ, આવરાઈ, તણાઈ કે ડૂબી પણ જાય, તેની પણ ના ન હોય, પરંતુ તેવી વેળા તે કેટલી જાગૃતિ સેવી સેવી તણાતાં તણાતાં પણ કેટલો સામનો કરે છે, અને ભગવાનને બૂમ પ્રાર્થનાભાવે કેટલી અને કેવી રીતે પાડે છે, તે બધું ઘણું મહત્ત્વનું છે. સાધક કદીક હારે, પણ હારમાંથી તો તે એકમાત્ર ઊઠવાનું જ જાણતો હોય છે. તે હારતો હોવા છતાં ઉન્નત મસ્તકે ઊભું રહેવાનું પ્રભુકૃપાથી શીખતો હોય છે. તે માથું ભલે આપશે પણ ટેક કે નાક તો નહિ જ જવા દે. એમ તે નિરાશાથી ભલેને આવરાઈ જાય, પણ ત્યાંયે તે જીવતો તો રહ્યા કરવાનું જ્ઞાનભાન હૃદયમાં રાખશે. તેમાં પણ તેની ઉપર તરવાને કાજે પોતાનાથી

બને તેટલાં બાથોડિયાં તો માર્યા કરશે. તેવી વેળા તે કૃપામદદ કાજે શ્રીપ્રભુને આર્દ્ર અને આર્તભાવે બૂમ મારશે. એમ ને એમ સામનો કર્યા વિના તે કદી હારને સ્વીકારી તો લેશે જ નહિ. હારને તાબે તો નહિ જ થઈ જાય. પ્રત્યેક નિરાશા, હાર, કે જીવસ્વભાવનાં વલણ, વિચાર, વૃત્તિના પ્રસંગે સાધક કેવી કેવી જાગૃતિ રાખીને હૃદયમાં વર્તે છે, તે બધું સાધનાની ભાવનાની કેળવણી અર્થે અને વૃદ્ધિ અર્થે છે, એવું હૃદયમાં તેવી તેવી વેળા જ્ઞાનભાન પ્રગટવું અને પ્રગટીને તે પ્રમાણે વર્તવાનું બનવું તે ઘણું ઘણું જરૂરનું છે.

સાધકના જીવનનું સ્થૂળ મૃત્યુ

સાધક કદી માથે હાથ દઈને બેસી તો નહિ જ રહે. તે તો જેનો તેનો યોગ્ય ઉકેલ કાઢવાને મથ્યા કરવાનો, કે જેથી કરી તેની શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, પ્રસન્નતા આદિનો ભંગ ન થાય. જ્યારે જ્યારે સાધકને નિરાશા, હાર, જીવસ્વભાવ અને પ્રકૃતિનાં વલણો અને અનેક પ્રકારનાં દ્વંદ્વની પકડમાં પડી જવાનું બને, ત્યારે ત્યારે હૃદયમાં વધારેમાં વધારે શાંત બનવું. દૃઢતાથી હૃદયમાં સ્વસ્થતાને ધારણ કરવી. કૃપા કરીને ધીરજ ધરવી. પ્રભુને પ્રાર્થના કર્યા કરવી. આવી વેળાએ અકળાઈ જવાથી ઊલટું મન વધારે ખરાબ બને છે. અશાંત થઈ જવાથી, અકળાઈ જવાથી, તંગ બનવાથી, તેમાં ખેંચ અનુભવવાથી જે પરિસ્થિતિ ઊભેલી હોય છે, તેને તે લંબાવે છે અને વ્યથાને પણ લંબાવી મૂકે છે. એમ થતાં સાધનાની ભાવનાની એકતારતા જે કંઈ જામી કરી હોય, તે તો તૂટી જ જાય છે. સાધક બિચારો કડડભૂસ કરતોકને તૂટી પડે છે. બસ, ત્યાં જ સાધકના જીવનનું સ્થૂળ મૃત્યુ છે એમ સમજવું.

તેમાંથી કેમ બચાય

તેથી મારી તો તને પ્રાર્થના છે કે એવા પ્રસંગોએ વધારે મક્કમતાપૂર્વક સાવધ થવું, જાગૃત થવું અને મનમાં કશું જ લેવું નહિ. ઉપર જણાવી તેવી સ્થિતિમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા કરવી. તેમ કરતાં મનમાં વિહ્વળતા જાગે, આકળવિકળ થઈ જવાય, તો મોટેથી હરિ:ૐનો ઉચ્ચાર કરવો. તેમ કરતાં સંકોચ લાગે તો પ્રભુપ્રાર્થના મનમાં ને મનમાં કર્યા કરવી, પરંતુ સાધનાના ભાવને વિરોધી હોય એવા પ્રસંગો ઊપજે તેમાં એકદમ એકાકાર તો ન જ થઈ જવું. માથે મોટું વાદળ ડામાડોળ તૂટી પડ્યું છે, જાણે મહા આફત વરસી રહી છે, અને ભયંકર આગ લાગી ગયેલી છે, એવી એવી ખાલી ઉશ્કેરાટની લાગણીમાં મનને તણાવા ન દેવું. તદ્દન સ્વસ્થ બનવું. આ તો ઉપાય બતાવ્યા છે. માટે મરદ બનજે. તારા તા. ૨૯-૪-૧૯૫૨ના કાગળથી આ જીવને હૈયે શાતા વળી છે. હું તો તારા જેમ કાગળ મળતા જાય, તેમ તેમ તને કાગળોના જવાબો પણ લખતો જાઉં છું, તેથી બિનસંગત પણ કેટલુંક લાગે, પણ તેનો વાંધો નથી. હૈયે હામ રાખજે. હૈયામાં નરી ભાવના પ્રેરાવી પ્રેરાવીને જીવજે. પ્રભુને પોકારતી રહેજે. એ જ આપણો બેલી છે. એ જ આપણને જોનારો છે અને મદદગાર છે.

અને તું કાગળ ટૂંકા શેની લખે ? કાગળ ટૂંકા લખે એનો અર્થ કે હૈયું બંધ કરી દેવું છે, એમને ? જે જે કહેવાનું હોય તે તારે લખવું જ. તારું રડતું દિલ અને તે પણ નામદર્દઈ ભરેલુ જોતાં, વાંચતાં હૈયામાં મને ધ્રાસકો પડે છે, અને ઘણા આંચકા અનુભવું છું. માટે જ તને કહું છું કે કૃપા કરીને મરદ બનજે, મરદ બનજે. હરિ:ૐ, હરિ:ૐ, હરિ:ૐ.

પોતાનો અસંતોષ અને નેમ

પૂજ્ય... માં મારી દષ્ટિએ તો હજી ઘણી ઘણી ખામી છે. તેનું સંસારવહેવારિકપણું પહેલાંના કરતાં જોકે માત્રામાં (in degrees) ભલે જરાતરા ઓછું હોય, પરંતુ એનો જીવ સંસારવહેવારમાંથી નીકળી ગયો છે, એવું તો નથી. નામ-સ્મરણમાં હજુ એનું મન લાગેલું નથી. વળી, તે પોતે જે આત્મનિવેદનરૂપે મને કહે છે, તે ઉપરથી તેનું મૂલ્યાંકન જુદી જ રીતે કરું છું. એનામાં ફરક પડતો જતો પણ લાગે છે, પણ આ જીવને મન તો તે ઘણો ઘણો અધૂરો છે. એનામાં આસમાન-જમીનનો ફરક કોઈને લાગતો હોય, તો તેનો પ્રતાપ આ જીવનો છે એમ જણાવો છો, તે યોગ્ય નથી. આ જીવ તો માત્ર એનો મતલબી વાણોતર છે. એનું કામ, એના કૃપાબળ આધારથી તે કરાવે તેમ કરવાની નેમ તો છે.

કોઈ પણ રીતે જગાડવાની જ પ્રવૃત્તિ

પ્રભુકૃપાથી જે સ્વજનો મળેલાં છે, અને જે પ્રભુની ભાવના જગાડવાને કાજે મળેલાં છે, તેમને તેમને જગાડવા, ચેતાવવા, પ્રેરાવવા કાજે જ આ જીવની પ્રભુકૃપાથી પ્રવૃત્તિ છે. કોઈ કોઈ જીવને યેનકેન પ્રકારે મંથનમાં રખાવ્યા કરવાને પ્રભુ કૃપા કરે, અને તેઓ જીવન અંગે વિચારે એ જ પ્રભુને પ્રાર્થના છે. બધાં મળેલાં સ્વજનોનો હૃદયનો પ્રેમભર્યો સહકાર જ્ઞાનના અનુભવ થવાને કાજે જો મળ્યા કરે, તો તેમાં તો પરસ્પર વિકાસ જ થયા કરે. તમે બધાં પ્રભુકૃપાથી મળ્યાં તેથી જ તો પૂજ્ય બા મળી છેને ? એ માને છે તેનું કારણ તમે બધાં છો, પરંતુ પ્રભુકૃપાથી મારી સમજણ અને પદ્ધતિ તો જુદી જુદી છે. માત્ર જો પૂજાવું હોત,

નામના, પ્રખ્યાતિ, મહત્તા વધારવાનું ચાહ્યું હોત, તો તો તે તદ્દન સહેલું હતું અને છે. આ દુનિયા તો દોરંગી છે, ગતાનુગતિક છે. હજી એને યોગ્ય ઉત્તમ પરીક્ષાનું સાચું ધોરણ હાથમાં લાગેલું નથી. અનેક એને ધૂતીને ઠગી પણ ગયા છે અને ઠગી રહેલા છે, પણ એથી શો દહાડો વળે ! મારે તો આ હેતુ અર્થે મળેલાં સ્વજનોને શ્રીપ્રભુ કૃપા કરે અને બળ આપે, તો ભાન ઉગાડીને, એમને ચીડવીને, એમને વળ ચઢાવીને, એમને રીઝવીને, એમને ગુસ્સે કરી-કરાવીને, એમને ખાડામાં નાખી કે ઊંચે ચઢાવીને, ધક્કા મારીને કે ઘસડીને, ગાળો ભાંડીને, તથા બીજી આવી અનેક સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ ઢંઢની રમતથી તે તે જીવને પ્રભુકૃપાબળથી સાત્ત્વિક પ્રકારની ભાવનાથી આ જીવમાં વિચારતા અને રાગવાળા થતા કરાવવા છે. તેમ કરાવવાનો અસલ હેતુ તો શ્રીભગવાન પરત્વેનો પ્રેમભાવ પ્રગટાવવા કાજેનો છે. તમારા બધાંના હૃદયનો પ્રેમભાવ મળી રહે એ જ પ્રાર્થના છે.

ત્રણ જ રસ્તા

બધાં સ્વજનોને તેમનું તેમનું સાફ સાફ જણાવવાનું થતાં કોઈક કોઈક તો તેને તે રીતે સ્વીકારવાનું પણ કરી શકતાં નથી. આ માર્ગનું વિચારવાનું - અમુક અમુક જાતનાં નક્કી થયેલાં માપ, ધોરણ, રીતરસમો, સમજણો, ટેવો, ગમા-અણગમા, કલ્પના આદિથી બની શકતું હોતું નથી. આમાં તો કોઈ ધોરણ નથી અને કોઈ આધાર નથી. એ માર્ગ સમજવાને કાં તો પ્રચંડ તપશ્ચર્યા કાં તો પ્રેમભક્તિભર્યો સંતસમાગમ અને ત્રીજું હૃદયમાં હૃદયથી જીવતીજાગતી ધસમસતી જિજ્ઞાસા અને તમન્ના, આ ત્રણ વિના તે માર્ગને સમજવાને બીજું કોઈ ઉત્તમ સાધન નથી. પ્રયોગ કર્યા વિના તે માર્ગના સત્યનું અન્વેષણ કરવું, પામવું,

અને અનુભવવું અશક્ય છે. જીવનની પ્રત્યેક પ્રકારની ઘરેડમાંથી મુક્ત થતાં થતાં કંઠે પ્રાણ આવે છે, તે કંઈ એમની એમ છૂટી શકતી પણ નથી. એવી ઘરેડો અને એવી સમજણો અને એવાં ધોરણો જીવને જીવપણામાં જ જકડી રાખે છે. આપણે સમજણો, ઘરેડો, ટેવો, મતો, અભિપ્રાયો, કલ્પનાઓ વગેરે વગેરેનાં ધોરણથી જે તે બધું સમજવાનું રાખતાં હોઈએ છીએ, તેથી તે માર્ગ અથવા તે માર્ગના હાર્દનું યોગ્ય રીતે મૂલ્યાંકન આપણાથી થઈ શકવાનું નથી તે જાણશોજી.

સ્વજનોને પ્રાર્થના

માટે જ માગું છું કે તમારા બધાંના પરિચયમાં પ્રભુકૃપાથી દશ વર્ષથી થોડું થોડું કરીને જો આવવાનું બન્યું છે, તો મારા જેવા ભાગ્યાતૂટ્યાની પ્રેમસંભાળ લેશોજી. એનું કંઈ કશું કોધે કરીને, રાગે કરીને, મોહે કરીને, પ્રેમે કરી, કે કોઈ બીજી રીતે કશું લાગે, તો તે કાજે કશી મડાગાંઠ ન વાળી લેવા પ્રાર્થના છે. મારી જાતને કોઈને સંપૂર્ણ કદી માનવા દીધેલી નથી. પ્રભુકૃપાથી એટલું તો પ્રભુને હૃદયે રાખીને કહી શકું છું કે શ્રીગુરુમહારાજના કૃપાબળે કરીને જે કંઈ યત્કિચિત્ શ્રીપ્રભુની કૃપાયેતના આધારે પ્રગટેલું છે, તે મારે મન નક્કર હકીકતરૂપે છે. એના અનુભવો પણ કોઈ કોઈ જીવોને પ્રભુકૃપાએ કરાવેલા છે. આ પત્ર દ્વારા પ્રાર્થના કરું છું કે આ જીવ વિશે કશું પણ અન્યથાપણે ન વિચારવાનું બને તો તે પ્રભુની પરમ કૃપા છે.

પોતાના જીવનમાં ડોકિયું

મારે કોઈના ધનનીયે પડી નથી. કોઈની કને ધન માગ્યુંયે નથી, ધનની એવી લોલુપતાયે નથી, અને સત્તાનો તો શોખ કદી પણ પ્રગટેલો નથી અને વ્યક્ત પણ થયો નથી. ધન, સત્તા, મદ,

અહંકાર વગેરે વૃત્તિઓ જે જીવમાં હોય અને કામ કરી રહેલી હોય, તો તેનાં લક્ષણો વ્યક્ત થયા વિના રહી શકતાં નથી. જ્યારે સેવાના ક્ષેત્રમાં આ જીવ હતો, તે વેળા તેની દશા કેવી હતી અને રહેતી, તેના તો તે કાળના સાક્ષી જીવો હજી છે. સત્તામાં, ધનમાં, મદમાં, કામમાં, અભિમાનમાં આદિમાં રાયનારા જીવોની કક્ષા જુદી તરેહની હોય છે.

પોતાનો અનોખો 'હુંકાર'

હા, આ જીવમાં એક પ્રકારનો 'હુંકાર' છે, પરંતુ તે હુંકારનો પ્રકાર અને જીવપણાના 'હુંકાર'નો પ્રકાર, - એ બંનેના પ્રકારમાં ફરક છે. ઉપર જણાવેલો હુંકાર, એ જીવ પ્રકારના અભિમાનની ભૂમિકા ઉપરનો નથી હોતો. તેવા સાત્ત્વિક હુંકારમાં મદ પણ નથી, તેવો સાત્ત્વિક હુંકાર તો જ્ઞાનના વ્યક્ત થવા પણામાંથી પ્રગટે છે, જેમ ફૂલ ખીલતાં સુવાસ આપમેળે જ જન્મે છે તેમ. તેમાં સહજતા છે. વળી, તેવા હુંકારને જીવ પ્રકારના અહંકાર સાથે સમજવાનો પણ હોતો નથી. આ બધું માત્ર સમજણરૂપે લખેલું છે.

દિવ્ય અનુભવો કેમ સરકી જાય છે

Wealth, power and sex (ધન, સત્તા અને જીવ પ્રકારની અનેક વાસનાને સંતોષવાની વૃત્તિ) એ ત્રણ જીવને જીવપણામાં રાખનારાં મહા બળવાન સાધનો છે. ધન કે સત્તાનું લોલુપતાપણું આ જીવમાં નથી, એ તો અનેક વેળા પ્રભુકૃપાએ સ્વજનોને બતાવેલું છે. વળી, જીવ પ્રકારની કામનાઓની લોલુપતાની બાબતમાં પણ પ્રભુકૃપાથી જેને તેને એની ચેતનાના કંઈ કંઈ અનુભવ થયેલા છે. જ્યાં સુધી જીવમાં ખરેખરી પ્રેમભક્તિ પ્રગટેલી ન હોય ત્યાં સુધી તેવા અનુભવો થયા હોવા

છતાં માથા ઉપરથી સરકી જતા હોય છે. તેની અસર ટકતી હોતી નથી.

માત્ર હૃદયના પ્રેમની માગણી

આ જીવ તેની જાતને તમારા બધા ઉપર ઠોકી બેસાડવા માગતો પણ નથી. એવી મરજી પણ નથી. કિંતુ આ પ્રશ્નને કે હકીકતને એક આધ્યાત્મિક માર્ગના પ્રયોગ તરીકે પણ જો આ જીવને લેખવાનું કરી શકતા હો, તો જેમ યુરોપાદિ દેશોમાં કોઈ વૈજ્ઞાનિક શોધખોળના પ્રયોગ કરનારને, જેમ ત્યાંનો સમાજ ઉત્તેજન, મદદ, સહાનુભૂતિ, પ્રેરણા, હૂંફ, ઓથ, સગવડસાધનો પ્રેમથી કરી આપે છે, તે રીતે પણ આ જીવને લેખવા વિનંતી છે. પહેલાંના સમયમાં કવિઓ, ચારણો આદિને મોટા મોટા ધનસંપત્તિવાન સારી રીતે પોષતા, પાળતા અને તેમની તેમની પ્રવૃત્તિને અનુમોદન આપતા. આ જીવનો પણ જીવનવિકાસના પ્રયોગનો યજ્ઞ તેની પ્રત્યેક ભૂમિકાઓમાંથી પસાર થતો થતો અખંડપણે શ્રીપ્રભુકૃપાથી ચાલ્યા જ કરે છે. તે કોઈ કને કશું વાંછતો નથી. નથી માગતો ધનદોલત, સત્તા કે એવું બીજું કશું. માગે છે તમારા બધાંનાં હૃદયનો નિર્ભેળ પ્રેમભાવ, તમારા બધાંનાં હૃદયનો ઉમળકાભર્યો સત્કાર, સ્વીકાર અને સહકાર. એટલું જો થઈ શકે તો તમારા જીવનમાં ભાગ લઈ શકવાની આ જીવમાં શ્રીપ્રભુકૃપાથી જે કંઈ શક્તિ હોય તે કામચાબ (ઉપયોગી) થઈ શકે.

નમ્રતામાંથી શક્તિ પ્રગટી છે.

શ્રીપ્રભુકૃપાથી ગરીબીના જીવનમાં પણ લાચારી તો ભોગવી નથી. તેથી કશા કોઈથી કે પરિસ્થિતિથી કે બીજા કશાથી તેવું તો આ જીવથી થઈ શકવાનું નથી. વળી, જીવનનો સારોય ભાગ તો

નમ્રતા સ્વીકારીને જ જેની તેની સાથે રહેવાનું અને જીવવાનું બનતું હોવા છતાં જીવનવિકાસની સાધનામાં એવા પ્રકારનો તબક્કો પ્રગટે છે, કે જેમાં સાધનને કાજે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકની ધરાવેલી નમ્રતા પોતે જ તેજસ્વિતપણામાં પ્રગટે છે. તે પોતે એક શક્તિસ્વરૂપે પલટાય છે. આવી સ્થિતિમાં કોણ એને સમજે અને ઓળખે અને કોણ એનું સાચી રીતનું મૂલ્યાંકન કરે ? સાચા હૃદયની નમ્રતા તે ઘેટાના જેવી નથી હોતી. એનામાં તો અગ્નિનું પ્રચંડ તેજ અને શક્તિ રહેલાં છે.

ઊર્ધ્વીકરણનો જ હેતુ

કિંતુ આપણને તેનું જ્ઞાન અને ભાન હોતાં નથી. તેવા લોકને સમજવાને આપણી સમજણ અને ભૂમિકા યોગ્ય થયા હોતાં નથી. તેથી કંઈ કંઈ માનવાનું અને વિચારવાનું જુદાં જુદાં જીવ સ્વજનો જુદી જુદી રીતે કર્યા કરતાં હોય છે. કેટલાંક તો કોઈ એક પ્રસંગને યોગ્ય રીતે સમજવા જેટલી થોડીઘણી હકીકતો એની કને મોજૂદ હોય છે, તોપણ તે તેમ કરી શકતાં હોતાં નથી, - એવી તો જીવસ્વભાવની લાચારી હોય છે ! આ જીવે તો, પ્રભુની કૃપાબળ વડે કરીને પૂરી કસોટીએ ચઢીને અને સ્વજનોની અગ્નિપરીક્ષામાંથી પસાર થઈને, સ્વજનનાં હૃદયમાં વાસ જો એ વહાલાને કરાવવો હોય તો કરવો છે, અને તે પણ જીવનનું ઊર્ધ્વીકરણ કરાવવાને કાજે જ.

મહા કઠણ માર્ગ

એવું જીવન થવાને કે બનાવવાને કાજે કશું કંઈ સલામત સ્થિતિમાં રહી શકાવાનું તો તદ્દન અશક્ય હકીકત છે. એમાં તો અનેક પ્રકારની ઊથલપાથલો, મોટા ધરતીકંપો, મહા ભયંકર તોફાનો, મહાન વિપ્લવો, મહાન ન કલ્પી શકાય તેવા ફેરફારો

સમાયેલા છે. જીવનવિકાસની ભાવનાનો ઉત્કર્ષ થવાને કાજે એ બધાંને સત્કારવાની, સ્વીકારવાની અને તે પ્રમાણે પ્રેમથી સહકાર આપવાની જે જીવની તૈયારી હૃદયના સંપૂર્ણ ઉમળકાભેરની છે, તેવા જ જીવો તે માર્ગ પરત્વે જઈ શકવા શક્તિમાન થવાના છે, તે જાણશોજી. આ ચઢાણ કઠણ તો છે. બધા જીવોથી તે પ્રમાણે બની શકવું દોહ્યલું છે. તેવો આ માર્ગ તો દોહ્યલો દોહ્યલો છે.

તેથી જ આપણા સંતોએ, ભક્તોએ, જ્ઞાની પુરુષોએ સૌથી સરળ માર્ગ સંતસમાગમનો કહેલો છે, કે જેથી કરીને એમનામાં જો આપણાં મન, ચિત્ત, પ્રાણ, મતિ, અહમ્ અને હૃદયનો રાગ જો પ્રગટ્યો, તો આપણો એમનામાં પ્રગટેલો રાગ આપણને ઊંચી ભૂમિકામાં પ્રવેશાવ્યા વિના રહી શકવાનો નથી, પરંતુ તે સાથે સાથે સંતસમાગમની - આપણાં મન, ચિત્ત, પ્રાણ, મતિ, અહમ્ અને હૃદયની - ભૂમિકા પ્રેમભક્તિજ્ઞાનવાળી હોવી જોઈશે. તેમાં બીજું કશું ભળેલું ન હોવું ઘટે, તો જ આપણો તેમનામાં તેવો રાગ થવા પૂરતો સંભવ છે.

ઘર્ષણમાંયે ટકે તે રાગ

હૃદયમાં હૃદયથી રાગ થવો એટલે તેવા બે જીવોનું નજીક નજીક આવવાપણું થવું. જેમ જેમ એવા બે પરસ્પર જુદી જુદી દિશાના જીવોનું પાસે આવવાપણું થતાં, ત્યાં ભારે અથડામણો, મંથનો, મુશ્કેલીઓ, ઊંઘી સમજણો, સંગ્રામો ઊભા થવાના જ અને આપણામાં તેવા પરત્વેનો હૃદયનો જાગેલો, રહેલો કે પ્રગટેલો રાગ આપણને તેમના પરત્વે ચોટેલાં જો તે રખાવ્યા કરે, તો આપણો તેમનામાં રાગ પ્રગટેલો છે, તે હકીકત સાચી છે એમ માનવું અને સમજવું. આ તો માત્ર સમજણની રૂપરેખા દર્શાવેલી છે.

ઉકળાટના સદ્દેતુને પ્રેમથી સ્વીકારો

આ કાજે પ્રત્યેક જીવે પોતાની માની લીધેલી સમજણમાં જ જીવ્યા કરવાનું છોડવું જ પડવાનું છે, તે નક્કી વાત છે. તેથી આ જીવની તમને બધાંને આ કાગળ દ્વારા પ્રાર્થના છે કે કોઈ કંઈ લખાણ દ્વારા કે તેવા વર્તન દ્વારા જો આ જીવનો ઉકળાટ લાગે, તો જાણવું કે તે દ્વારા તે સ્વજનના જીવનમાં સારી પેઠે અંતરમાં પ્રવેશ થવા માગે છે. એને પ્રેમભક્તિભાવે તેવી નૈસર્ગિક સરળતા દેવાનું મન થાય તો કરવું, પણ તે બેળેબેળે અને કચવાટથી નહિ, પરંતુ તેમાં આપણા જીવનનો વિકાસ છે એવું અંતરમાં અંતરથી જ્ઞાનભક્તિભાવે લાગે તો જ, જોકે ઉપરના આ જીવનના તેવા વલણને ઉપરની રીતે કોઈ ન સ્વીકારે, તો તે સામે મારી કશી ફરિયાદ નથી. ન સ્વીકારનારાં તેમની તેમની ભૂમિકા ઉપરથી સાચાં પણ હોય.

પ્રેમભક્તિથી જ જ્ઞાન

પરંતુ તે સાથે સાથે આપણને પોતાને ખોટાં ઠરવાનું આવે, તો તેમ કરીને પણ સામા પેલા જીવને ન્યાય આપવાની સદ્વૃત્તિ આપણામાં જાગે તો તે ઘણું ઉત્તમ છે. સજ્જનતાનાં અનેક લક્ષણમાંનું તે પણ એક લક્ષણ છે. એટલે કેટલીક કોઈ હકીકત આ જીવની ન સમજાય, તો માત્ર તે સમજાવ્યેથી જ સમજાઈ જવાની છે એવું કશું નથી. તેને સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રકારે બધાંએ માનવી એવું કશું પણ આ જીવની સમજણમાં નથી. તેવું કોઈને કહેવાનું પણ થતું નથી. એ તો હૃદયમાં પ્રેમભક્તિજ્ઞાન જાગતાં જાગતાં તે જો સાચું જ હશે, તો આપમેળે જ સમજાઈ જવાનું છે. અમારી ધીરજને તો કશો અંત નથી.

સત્પુરુષના પ્રવેશની શરત

આ જીવે શ્રીગુરુમહારાજની કૃપાથી અને પ્રભુકૃપાથી જીવનની સાધના કરેલી છે, તેની તો હકીકત અને પુરાવા છે. કુટુંબની અત્યંત ગરીબ દશા હોવા છતાં, સ્થૂળ રીતે તે પ્રકારના જીવનમાં અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ અને હેરાનગતિ ભોગવવાનું થવા છતાં, શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે સેવા કાજે એણે સમગ્ર જીવન ગાળેલું છે, તે પણ નક્કર હકીકત છે. જીવમાં વિશ્વાસ શ્રદ્ધા મૂકવા માટેની જીવસ્વભાવની ભૂમિકા ઉપરથી પણ જેટલી પૂરતી યોગ્ય હકીકત મળવી ઘટે કે હોવી ઘટે તેટલી તેનામાં છે, એ તો સ્પષ્ટ ખાતરીથી અનુભવી શકાય તેવું છે. જીવનવિકાસના હેતુ કાજે બધાં મળેલાં સ્વજનોનાં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, પ્રેમભક્તિ અને જીવનવિકાસ કાજેની તમન્ના હૃદયમાં પ્રગટ્યાં વિના આ જીવનું બધાં મળેલાં સ્વજનના જીવનમાં મન, ચિત્ત, પ્રાણ, મતિ, અહમ્ આદિમાં પ્રવેશવાનું અને જીવનવિકાસ કાજે કામ કરવાનું અશક્ય જ બનતું હોય છે.

અહાલેક

તેથી આ જીવની તો તમારાં બધાં કને તેવી માગણી છે. ભિક્ષાની ઝોળી ધરીને તમારાં બધાંને આંગણે અટવાયા કરું છું. હજી કોઈ કનેથી તે મળતું નથી, અહાલેક પોકાર્યે જાઉં છું. મારો ભગવાન સાચો છે તેની ખાતરી છે. તેથી તો તે વહાલાની આશા પરે જિવાયા જવાય છે. જે જે સ્વજનોને જીવનવિકાસાર્થે હૃદયથી એના કૃપાબળે વળગવાનું થયેલું છે, તે કોટિ જન્મ થતાં પણ તેમનાથી વઘૂટી શકાવાનું નથી.

પ્રેમભક્તિ જ કામની

વેપારની કળામાં વેપારની લગની લાગ્યા વિના પારંગત થઈ શકાતું નથી, આમાં પણ લગની લાગ્યા વિના અને તેવી લગની

લાગ્યા બાદ જીવનને જે અનેક પ્રકારના સંગ્રામના જુદા જુદા પ્રકારના મોરચાઓમાંથી પસાર થવાયા બાદ તે જીવ જે રૂપાંતરને પામે છે, તેને ઓળખવાની અને સમજવાની શક્તિ ત્યારે તેનામાં પેદા થતી હોય છે, તે જાણશોજી. સામાન્ય વહેવારમાં પણ ચાલાક, દક્ષ, નિપુણ, વહેવારકુશળ માનવીને આપણે પૂરો પારખી શકતા નથી, તો આવને કેમ કરીને પારખી શકવાના છીએ ? એટલે એવાને પારખવાની કે સમજવાની ખટપટમાં પડ્યા કરતાં એની સાથે હૃદયની જ પ્રેમભક્તિથી જેટલો રાગ કરી શકાય, તેટલો રાગ હૃદયથી કર્યા કરવો. એનાં વચનોને આપણી સમજણથી નહિ, પણ ‘કંઈક યોગ્ય પ્રકારનું તથ્ય હશે, અને તેમાં કંઈક ઉત્તમ હશે’, એમ તે તે પળે એવા પ્રકારનાં જીવતાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ ભક્તિથી જેટલું હૃદયના ઉમળકાથી તે તે સ્વીકારવાનું બની શકે તેટલું તેમ કરવું તે આપણે કાજે ઉત્તમ છે. તેથી કંઈ તમારાં બધાંનું લાખોનું તો નુકસાન થઈ જવાનું નથી. કંઈ ઊંઘો, આડોઅવળો, ધરતીકંપ થઈ જવાનો નથી તે જાણશોજી. તેવા સ્વીકારવાપણાની ભૂમિકામાં તે વેળા કંઈ કશી ગણતરી ન હોય કે બીજી કંઈ કશી વૃત્તિ ન હોવી ઘટે, અથવા તો ‘ચાલો ! મોટાને તેથી ગમશે’, એવી વૃત્તિ પણ ન હોવી કે રહેવી ઘટે. તેમાં એકમાત્ર સમજણ, જીવતીજાગતી સમજણ, પોતાના જીવનવિકાસ પરત્વેની હોવી ઘટે. અથવા એનાં વચનોને ન સ્વીકારવાપણું બને તોપણ હરકત નથી. તે માત્ર માગે છે બધાં સ્વજનોનો પ્રેમભક્તિ- ભાવભર્યો સત્કાર, સ્વીકાર, સહકાર અને સહચાર. તેવું થાય તો જ પરસ્પર એકરાગ થઈ શકે છે. રાગ જો ખરેખરો દિલમાં પ્રગટ્યો તો આપણે પરસ્પર ચોંટ્યા સમજવું. આવા પ્રકારનો રાગ પણ હજી કોઈ સ્વજનમાં લાગેલો નથી. જીવનવિકાસના ઉત્કર્ષનો માર્ગ માગી લે છે કેટલીક

અનિવાર્ય શરતો. તે શરતોનું હૃદયપૂર્વકનું પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકનું પાલન એ એક મોટામાં મોટું આ માર્ગનું સાધન છે.

પૂજ્ય બાને મૌનમાં બેસતાં પહેલાં પગ તોડાતા હતા, અને ઘણા દુઃખતા હતા. તે તો બધું પહેલા જ દિવસથી બંધ થઈ ગયેલું છે. વા બા કશું નડતું નથી. ધૂન તો સતત લગાવે છે.

This is an appeal from the heart, of the Heart, to the Heart.

(આ હૃદયમાંથી નીતરતો અંતરતમ હૃદયનો સ્વજનના અંતરતમ હૃદયને પોકાર અને આરજૂ છે.)

સ્વજનોને અનેક રીતિઓએ કરી શ્રીપ્રભુકૃપાથી મારે તો ભેળવવાનું કરાવવું કે કરવું છે, તે જાણશોજી.

કુંભકોણમ્,

હરિ:ૐ

તા. ૧૯-૩-૧૯૪૯

આપણો આદર્શ અને કુટુંબીઓ

તમે જે આદર્શ અમુક બાબતમાં અમુક વસ્તુની બાબતનો કલ્પો છે, તે પ્રમાણે જે જીવ સમજીને વર્તતા હોય તો તો તે ઉત્તમ છે, પણ જે જીવ તેમ વર્તી શકતા નથી, મનમાં ને મનમાં તે વસ્તુને માટે તે જંખતા હોય અને તે કાજે લાચારી ભોગવવાની દશા સુધી આવી પહોંચે, તેના કરતાં તે વસ્તુ તે ભોગવે તે ઠીક દશા ગણાય, એવું માનવું છે. જે આદર્શ આપણે માનતા હોઈએ, અને જે પ્રમાણે જીવવાને ઈચ્છતા હોઈએ અને જે પ્રમાણે જીવતા પણ હોઈએ, તે પ્રમાણે જે બધાં આપણી સાથે રહેનારાં હોય છે, તેઓ ત્યારે જ વર્તી શકે અને તે પણ હૃદયના ઉમળકાથી, પ્રેમભાવથી, જીવનની તે વિશેની સમજણ પોતાના દિલમાં ઉતારીને વર્તી શકે - કે જ્યારે તેના યોગ્યપણાનું ભાન અને તેની ઉત્તમતાનું જ્ઞાન હૃદયમાં તેઓ પ્રગટાવી શક્યાં હોય.

દબાણથી હાનિ

આપણી પોતાના જીવનઆદર્શની સમજણ કોઈ જીવને બેળે બેળે કદી પણ પ્રગટાવી શકવાના નથી. તેમ કરવાનું બનતાં તે જીવના જીવનમાં અને મનમાં ઊલટો કચવાટ અને બળાપો જ પેદા થઈ જતો હોય છે. આપણા પોતાના આદર્શની યોગ્ય સમજણ આપણા જીવનમાં જે પ્રગટી હોય તેની વાસ્તવિકતા અને યોગ્યતા આપણે ધીરે ધીરે પ્રેમભાવે કરીને, સામા જીવમાં સહાનુભૂતિ પ્રેરાવીને, તેની સાથે તાદાત્મ્યભાવથી વર્તીને, સામા જીવમાં તે ઉતારવામાં જો પ્રભુકૃપાથી ફાવી શકીએ, તો તે માર્ગ પણ ઉત્તમ છે. જો તેથી કરીને સામા જીવમાં બળાપો, સંતાપ, ક્લેશ, મૂઝવણ, અકળામણ, ગૂંચળામણ આદિ પ્રગટતાં હોય, તો આપણે આપણા માર્ગમાં વધારે મક્કમ અને દઢ રહ્યા કરી, આપણામાં તેટલી અને તેવી શક્તિ અને સાધનસામગ્રી હોય, તો બીજાંને તેને તેને માર્ગે જવા દેવામાં સાર છે.

આદર્શ અને જીવનવર્તન

આજે જ્યાં ત્યાં બધે લોક અમુક અમુક ચીજો વાપરતા થઈ ગયેલા છે. તેવા પવનના સ્પર્શથી કોઈ રંગાઈ ગયા વિના રહે તેવા તો બહુ જ ઓછા જીવ હોય. આદર્શ જીવન જીવનારા જગતમાં હંમેશાં બહુ જ થોડા જીવો હોવાના. આદર્શ રાખનાર જીવ, આદર્શ પાલન કરનાર જીવ અને આદર્શને પૂરેપૂરું વર્તનાર જીવ-એ ત્રણે પ્રકારના જીવમાં ભેદ હોય છે. તેમાંયે આદર્શને પૂરેપૂરો સોએ સો ટકા વર્તનાર જીવ સર્વોત્તમ હોય છે. તેવા જીવો તો સૃષ્ટિમાં ગણ્યાંગાંઠ્યા જ રહેવાના. આદર્શની સંપૂર્ણતાની ટોચે પહોંચતાં પહોંચતાં તો આદર્શનું સ્વરૂપ પણ વિસ્તાર અને વિશાળતા પામતું જતું હોય છે અને આદર્શની

રૂપરેખા પણ બદલાતી જતી હોય છે. આદર્શની પરિપૂર્ણતા લાગતી હોવા છતાં, આદર્શની રમ્યતા, ભવ્યતા, દિવ્યતા તો હજી દૂર ને દૂર રહ્યા કરે છે. આદર્શના પડછાયાના અનુભવમાં કેટલાક જીવ પોતાના મૂળ આદર્શનો જ તે અનુભવ છે એમ માની લઈ તેમાં સંતોષાઈ જતા હોય છે. આદર્શને પમાતાં પમાતાં આદર્શ પોતે જ એક પછી એક ઉત્કૃષ્ટતામાં પ્રગટતો જતો હોય છે. એટલે આદર્શને જાણનારા, સમજનારા, પાલન કરનારા, અને તેમાંયે તેને પૂરેપૂરા યથાયોગ્ય ભાવે વર્તનારા જીવો જૂજ જ હોય છે.

વાતાવરણની અસર

જે જે આંદોલનો વાતાવરણમાં જન્મીને બધે પ્રસરવા માંડે છે, તે તે વાતાવરણ આસપાસના જીવના વલણને પણ સ્પર્શે છે. જેમ પશ્ચિમની સંસ્કૃતિનો ઉદય થતાં, તે અહીંના જીવનને એમનું એમ અકબંધ રાખે તે કદી પણ ન બની શકે, અહીંની સંસ્કૃતિમાં પ્રાણ-ચેતના જાગતાં કે વ્યક્ત થતાં, તે પશ્ચિમની સંસ્કૃતિને નહિ સ્પર્શે એમ કદાપિ ન બની શકે. ગંગા, જમના અને સરસ્વતીના પ્રવાહોની જેમ, જે તે બધું એકબીજાનામાં ભળ્યા કરતું રહેવાવાને જ સર્જાયું છે.

દબાણથી હાનિ જ

તેનાથી અલિપ્ત તો તે જ જીવ રહી શકે, જેણે પોતાનામાંથી તેની તેવા પ્રકારની સમજણ અંતર્ગતપણે ઉગાડી હોય. સામા જીવને બેળે બેળે પોતાની સમજણની ઘરેડમાં લાવી શકવાનું બની શકતું નથી. તેમ કરવા જવાનું બનતાં, તે જીવની સમજણને આપણે તે જાતની તે વિષયની કક્ષાની બાબતમાં ઊંચે પણ નથી લાવી શકતાં. ઊલટું એથી કરીને તો પેલા સામા

જીવના દિલમાં કચવાટ, અકળામણ, અસંતોષ અને કંકાસ પ્રગટાવતા હોઈએ છીએ, જેનું આપણને કશું પણ ભાન તે વેળા તો ઊગતું હોતું નથી.

એકમાત્ર શક્ય ઉપાય : પ્રેમ

વળી, આપણા દિલની આદર્શની સમજણ પેલા સામા જીવના દિલમાં ઉગાડવાને કાજે તે બીજા જીવની સાથે જ્ઞાનાત્મક તાદાત્મ્યભાવ, હૃદયની સહાનુભૂતિ, હૃદયનો અપાર પ્રેમભાવ, અને બીજા જીવોની તેના મનની ભૂમિકાનું યોગ્ય સમજવાપણું અને તેને તેનું તે તે પ્રસંગે જે જે અઠીકપણું હોય તે એને ગળે ઊતરાવીને એને પોતાના તે વિષયની યથાયોગ્યતા પૂરી સમજાવવાને જેને ખરેખરી પૂરેપૂરી ખાંખત રહ્યા કરે છે, તેમ કરીને તે તે જીવને પોતાના જીવનના યોગ્ય પાસામાં પલટાવવાની હૃદયની ખરેખરી ભાવનાયુક્ત ખેવના છે, તેવા પ્રકારના જીવો સામા જીવને પોતાના જીવનઆદર્શની સમજણમાં ખેંચી શકે એવી સંભવિતતાવાળા હોય છે. તેવા જીવોને પણ બાંધછોડ કરવી જ પડે છે.

આપણું જ સંભાળો

એટલે જેના જીવનમાં કોઈ આદર્શની આગ જલતી જ ન હોય તેવા જીવે તો બીજાને કહેવાપણું રહેતું જ નથી, અને જો જલતી હોય, તો સાથે રહેલા જીવને આપણી સાથે ખેંચવાની કે આપણી સાથે લેવાની કે રાખવાની વૃત્તિ આપણામાં ન રહે તે ઉત્તમ. વળી, જ્યાં સુધી તેને પોતાના જીવનની યથાર્થતા અને સારાસારપણું સમજવાની દિલની ખાંખત અને તે પ્રકારની પ્રેમભક્તિયુક્ત ચીવટ જો પ્રગટેલાં ન હોય, તો ત્યાં સુધી બીજા જીવને આપણી શક્તિ હોય અને સાધન હોય, તો તેને

પોતપોતાની તેવી તેવી મર્યાદાની હદમાં, શક્તિ અને જો હૃદયની સાચી પ્રેમભક્તિયુક્ત તાકાત જન્મી હોય, તો હદની બહાર પણ - તેવા જીવને પોતાની મેળે વત્યા કરવાની સરળતા પ્રગટયા કરે તો તે ઉત્તમ છે.

બીજાં ક્યારે અનુસરે

જીવનમાં જ્યાં ત્યાં બાંધછોડની સ્થિતિ પ્રગટે છે. જેને સ્વજન ગણતો હોઉં તેવા કોઈ જીવને લાચારીની સ્થિતિમાં રહેવા દેવા કરતાં તો તે તે ચીજ ભોગવતું તે બને તો તે સારી બાબત છે. આપણે ગમે તેમ કરીશું તેમ છતાં જગતનો પવન લગભગ બધા જ જીવોને સ્પર્શ્યા વિના રહી શકવાનો નથી. બધાં આપણે જ ધોરણે ચાલે તેવું થઈ શકવાનું નથી. આપણું ધોરણ જીવનના સમજણના માપે જો ઉત્તમ પ્રકારનું હોય તો તે મળેલા જીવોમાં ઉતારવાને કાજે, આપણામાં તેવી ધગધગતી સહજ તમન્ના, ખાંખત, ગરજ, સહાનુભૂતિ, પ્રેમભાવ, તટસ્થતા, સમતા, શાંતિ આદિ ભાવનાઓ જીવનમાં જાગી જવી જોઈશે. તે વિના કોઈ જીવને આપણે આપણી સાથે લઈ જઈ શકવાના નથી, તેથી જે જે જીવ મળેલા હોય તેને તેને શક્ય હોય, શક્તિ હોય, બીજું કોઈ નકારાત્મકપણું તેમાં ન હોય, ત્યાં સુધી એને એના સમજણને માર્ગે જવા દઈને તેમ થતાં થતાં એ જીવને પ્રેમભક્તિભાવ વડે કરીને આપણા પોતાના આદર્શની સમજણમાં આણવાનો જીવતોજાગતો તટસ્થતાપૂર્વક આપણે જો હૃદયથી પુરુષાર્થ કરતા રહીશું તો તેમાં ફતેહમંદ થવાનો સંભવ રહે છે ખરો. આવી મારી વિચારસરણી છે. તેમ છતાં જો મારી ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો તેની પાછળનો મારો હેતુ બૂરો નથી. પાછો તે તે ચીજ અપાવીને સારા દેખાવાનો પણ હેતુ નથી, તે નિશ્ચે કરીને જાણશોજી.

અનુષ્ટુપ

કોઈક ગૂઢ યોગીઓ, યોગ જે જાણતા નથી
-એવા માનવીઓ લેઈ પોતાને વશ ચિત્તથી,
ઈચ્છા પોતાની કેં એની પ્રમાણે, ચિત્તના ઊંડા
-સંસ્કારોને કરાવે છે પૂરા જાગ્રત ત્યાં ખડા.
તે વેળાનો ખરો લાભ જે કોઈ ઉગ્ર સાધક
લઈ લેશે હૃદે ચેતી પામે લાભ પૂરો ઉર ॥

(‘કર્મગાથા’, પૃષ્ઠ ૧૩૭)

શ્રીપ્રભુકૃપાથી આ જીવ કશું પણ યદ્વાતદ્વા કરતો હોતો નથી.
તમારા ચિત્તમાં જે સંસ્કારો પડેલા હતા અને રહેલા હતા, તેને
પ્રત્યક્ષ કોઈક સૂક્ષ્મ પ્રકારની વિશિષ્ટ કળા-પદ્ધતિથી
(techniqueથી) તેને પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટપણે મૌનએકાંતમાં ખરેખરા
આકાર રૂપમાં નજરે નજર જોઈ શકાય તેમ બતાવી દેવામાં
આવ્યા છે. ઉપર જે કવિતામાં લીટીઓ ટાંકી છે, તે ઉપરથી
સ્પષ્ટ સમજાય એવું છે કે આ જીવમાં તેવી techniqueનું જ્ઞાન
એની કૃપાથી રહેલું છે અને તે પ્રમાણે તેણે એની કૃપાથી કરી
બતાવેલું છે. એનો લાભ કેવો લેવો એ કામ દરેકનું પોતપોતાનું
છે. આ જીવે તો પ્રભુકૃપાથી જે સાબિત કરી આપવું હતું તે કરી
બતાવેલું છે. કેવા રહેવું-થવું-જીવવું એ વિશે કશી પરવા હોતી
નથી કે રહેતી નથી, કિંતુ જે કંઈ થયેલું એનું યોગ્ય, ઉત્કટ
સભાનપણું-જે ભાવપ્રદેશમાં ખેંચી જઈને દિલને દિલમાં
પ્રગટાવવું ઘટે એ તો એની કૃપાથી કરેલું છે. બીજી કોઈ રીતે તેવું
થવું કદાપિ શક્ય નથી એટલું તો ચોક્કસ છે.

એક આશ્રમમાં એક એવા આત્માનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો કે જે બીજા જીવને શરીરમાં થતા વિકારને જાતે શરીરે પોતે સહન કરી લેતા. તે જાતે પોતે અમારી સાથે જ રહેતા હતા. વળી, તે બીજા જીવને જે થયા કરતું હતું, તે તે હકીકત તે જીવની કનેથી જાતોજાત સાંભળવાની મળેલી, અને શરીરે જે રીતે તેઓ સહન કરતા હતા, તે એને જ અંગે કરી હતું, એની અનેક રીતે ખાતરી થયા કરેલી. વળી, એક બીજા જીવની તેવી વૃત્તિને તેમણે પોતા ઉપર સ્વીકારેલી, અને તે સ્થિતિની સારવાર અમે જાતે કરેલી. અને તે કેટલાક દિવસ ચાલેલી. તેમને વિકાર નડતો નથી, એવા જાતોજાત પ્રત્યક્ષ અનુભવોથી તે હકીકત તારવેલી છે. માટે એવા આત્મા હોઈ જ ન શકે એમ માનવું તે પણ બરાબર નથી. એવું એવું તો કેટલીયે વાર તેમના શરીરના અણુએ અણુમાંથી તેવું તેવું પસાર થઈ જતું હશે ! આવા ઉપરના રીતના બે અનુભવ તો અમને જીવોને ખાતરી કરાવવા પૂરતા પણ પ્રત્યક્ષપણે થયા હોવા સંભવ છે.

(આ આખી ચોપડીમાં એક જ જીવને સંબોધીને લખેલા કાગળો છે. માત્ર છેલ્લા બે જ કાગળ લેખકના એક વડીલ સ્વજનને-મામાને-જેઓ તેમના પર ઘણો સદ્ભાવ રાખે છે, તેમના ઉપર, લખાયેલા છે.)

॥ હરિ:ૐ ॥

સાધનામર્મ

૧. મુખથી કે મનમાં જાગૃતપણે જપ, સાથે સાથે હૃદયપ્રદેશે ધ્યાન તથા ચેતનના ચિંતન સહ ભાવાત્મક ભાવનું રટણ.
૨. પ્રત્યેક પળે સતત સમર્પણ, સારું તેમ જ નરસું-બંનેનું.
૩. સાક્ષીભાવ, જાગૃતિ, વિચારોની સાંકળ ન જોડો.
૪. બને તેટલું વધુ વાચિક અને માનસિક મૌન રાખો, કેળવો અને ખૂબખૂબ શરણભાવ જીવનમાં ચેતનાપૂર્વકની જાગૃતિથી કેળવ્યા કરો.
૫. આગ્રહો—પ્રભુચિંતન સિવાયના સર્વ આગ્રહો છોડો, નમ્રતા કેળવો, શૂન્ય થવાનું ધ્યેય રાખો.
૬. ખૂબ ભાવપૂર્વક હૃદયસ્થ રહીને આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરો, ભગવાનને સર્વ સુખદુઃખ જણાવતા રહો, તેની સાથે આત્મનિવેદન દ્વારા અંગત ખૂબ ગાઢો સંબંધ બાંધો, મનમાં કશુંયે ઘોળાવા ન દો. ખાલી રહો.
૭. આવી પડતાં કામો પ્રભુનાં સમજો, જરાયે ક્યવાટ વિના ખૂબ પ્રેમપૂર્વક તે કરો. પ્રત્યેક પ્રસંગ-બનાવ આપણા કલ્યાણ અર્થે જ છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આપણા પોતાના જ વિકાસાર્થે થવી ઘટે. પ્રત્યેક પ્રસંગ પાછળ પ્રભુનો ગૂઢ, શુભ સંકેત રહેલો છે.
૮. આત્મલક્ષી-અંતર્મુખી થાઓ, માત્ર પોતાની દુનિયામાં વસો. જાણી-જોઈને જાતને સંડોવવા દો નહિ.
૯. પર (પારકાંની) સેવા પ્રભુની સેવા સમજો, સેવા લેનાર, સેવા દેનાર ઉપર, સેવા કરવાની તક આપીને ઉપકાર કરે છે. રામે આપ્યું છે અને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં 'મારું મારું' ક્યાં રહ્યું? તારું આ જગતમાં છે શું ?
૧૦. પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતચીત, વ્યવહાર આપણા ધ્યેયને વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવતું રાખીને કરવાં. વાંચતી-લખતી વખતે અને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે ભાવની સ્મરણ ધારણાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરો.
૧૧. વૃત્તિનું મૂળ શોધો, તેનું પૃથક્કરણ કરો. તેમાં ભેળવાયા વિના તેને તટસ્થતાપૂર્વક અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.
૧૨. પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંદર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ પ્રસાદીઓમાં

રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું, આપણામાં ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.

૧૩. ઊર્મિ, આવેશ અને લાગણીને એમ ને એમ વહી જવા ન દો, તેમ જ તેમાં ભેળવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ કરો, તાટસ્થ્ય કેળવો.
૧૪. જમતી વખતે અને પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિના અવતરણ-ભાવની પ્રાર્થના કરવી, શૌચ, પેશાબ આદિ ક્રિયાઓ સમયે વિકારો, નબળાઈઓ ઈત્યાદિના વિસર્જનભાવની પ્રાર્થના કરવી.
૧૫. સ્થૂળનો ખ્યાલ ત્યજીને સૂક્ષ્મતત્ત્વને નજર સામે રાખો. વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો, ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
૧૬. પ્રભુ સચરાચર છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના કેળવો.
૧૭. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ઊંજળી બાજુ જુઓ. કોઈનાય કાજ ન થાઓ, કશાય ઉપર ઝટ અભિપ્રાય ન આપો, વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગ્રહ ન રાખો, બીજાઓમાં શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો, માનસિક અને સાર્વત્રિક ઉદારતા જીવનમાં પ્રગટાવો, ખૂબ પ્રેમભાવ કેળવો, પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનું છે, તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ ન થતાં કર્મોની ઉપરવટ વર્તો. ફળની આસક્તિ છોડો. પોતાને થતા અન્યાયો-આવી પડતાં દુઃખો-આદિનું મૂળ પોતામાં જ છે એમ દઢાવો, ગુરુમાં પ્રેમભક્તિભાવ દઢતર કર્યા કરો. અભીપ્સા, ઈન્કાર અને સમર્પણનો ત્રિવેણીસંગમ ઉદ્ભવાવો, સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો, કૃપા અને પુરુષાર્થના યુગલને જીવનમાં ઉતારો, પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં પ્રભુની સ્મૃતિ પ્રગટાવો, મન નિઃસ્પંદ કરો, રાગદ્વેષ નિર્મૂળ કરવાની જાગૃતિ રાખો, થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ રોજિંદા વહેવારમાં જીવતા કરો, ક્યાંયે કશામાંથી ભાગવાનું ના હોય, યદ્યચ્છ જ એ આવી મળે તે પ્રભુપ્રસાદી ગણીને તેને વધાવી લો. ક્યાંય કોઈની સરખામણી ના કરો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ એ મનની ભ્રમણા છે, જીવનસાધના સારુ સર્વ કંઈ સાનુકૂળ જ હોય છે, પ્રભુમય-તેના મૂક યંત્ર-થવાની જ બસ એક ઉત્તેજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮. કર્મમાં, કર્મનું મહત્ત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત એકધારું, જીવતું ચિંતન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્ત્વનું છે. તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

- શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ યોથ, સંવત ૧૯૫૪

સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,

માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.

૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.

૧૯૧૯-૨૦: વડોદરા કોલેજમાં.

તા. ૬-૪-૧૯૨૧: કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૧ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ.

૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.

૧૯૨૨ : ફેફરુંના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ, દૈવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે' તથા 'મનને'ની રચના.

૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.

૧૯૨૭ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.

૧૯૨૮ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલય યાત્રા.

૧૯૨૮ : સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને યરવડા જેલમાં.

હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું-'જીવનગીતા'

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં ૨૧ છાણાંની ૨૧ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજીનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ: ઝં આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ: ઝં આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ: ઝં આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ: ઝં ॥

હરિ:ૐ

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.
મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિષે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.
સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.
નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.
મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.
જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.
દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.
જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.
મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

पूज्य श्रीमोठानां पुस्तकी

१. मनने (पद्य)
 २. तुज्यरक्षे (पद्य)
 ३. हृदयपोकार (पद्य)
 ४. ज्वनपगले (पद्य)
 ५. गंगावरुणे (पद्य)
 ६. केशव्यरुण्डमये (पद्य)
 ७. कर्मगाथा (पद्य)
 ८. प्रज्ञामप्रलाप (पद्य)
 ९. युनित प्रेमगाथा (पद्य)
 १०. ज्वनसंग्राम (पत्रो)
 ११. ज्वनसंदेश (पत्रो)
 १२. ज्वनपाथेय (पत्रो)
 १३. AT THY LOTUS FEET
 ('तुज्यरक्षे'नो अनुवाद)
 १४. ज्वनप्रेरणा (पत्रो)
 १५. TO THE MIND
 ('मनने'नो अनुवाद)
 १६. ज्वनपगरुण (पत्रो)
 १७. ज्वनपगथी (पत्रो)
 १८. ज्वनमंडाण (पत्रो)
 १९. ज्वनसोपान (पत्रो)
 २०. ज्वनप्रवेश (पत्रो)
 २१. ज्वनगीता (गद्य-पद्य)
२२. ज्वनपोकार (पत्रो)
 २३. आर्तपोकार (प्रार्थना)
 २४. हरिजन संतो (गद्य-पद्य)
 २५. Life's Struggle
 ('ज्वनसंग्राम'नो अनुवाद)
 २६. ज्वनमंधन (पत्रो)
 २७. ज्वनसंशोधन (पत्रो)
 २८. नर्मदापदे (पद्य)
 २९. ज्वनदर्शन (पत्रो)
 ३०. ज्वनपराग (सारसंथय)
 ३१. अभ्यासीने (पद्य)
 ३२. जिज्ञासा (पद्य)
 ३३. ज्वन अनुभव गीत (पद्य)
 ३४. ज्वनलक्षक (पद्य)
 ३५. ज्वनलहरि (पद्य)
 ३६. ज्वनस्मरण (पद्य)
 ३७. श्रद्धा (पद्य)
 ३८. लाव (पद्य)
 ३९. ज्वनरसायण (पद्य)
 ४०. निमित्त (पद्य)
 ४१. रागद्वेष (पद्य)
 ४२. ज्वनआह्लाद (पद्य)
 ४३. ज्वनतप (पद्य)
४४. ज्वनसौरभ (पद्य)
 ४५. ज्वनस्मरण साधना (पद्य)
 ४६. ज्वनरंगत (पद्य)
 ४७. ज्वनमथामण (पद्य)
 ४८. कृपा (पद्य)
 ४९. स्वार्थ (पद्य)
 ५०. श्रीसद्गुरु (पद्य)
 ५१. ज्वनकथनी (पद्य)
 ५२. प्रेम (पद्य)
 ५३. ज्वनस्पंदन (पद्य)
 ५४. मोड (पद्य)
 ५५. गुणविमर्श (पद्य)
 ५६. ज्वनपगदंडी (पद्य)
 ५७. ज्वनडेडी (पद्य)
 ५८. ज्वनयज्ञतर (पद्य)
 ५९. ज्वनयज्ञतर (पद्य)
 ६०. लावकणिका (पद्य)
 ६१. लावरेणु (पद्य)
 ६२. लावज्योति (पद्य)
 ६३. लावपुष्प (पद्य)
 ६४. लावदर्भा (पद्य)
 ६५. ज्वनप्रवाह (पद्य)
 ६६. ज्वनप्रभात (पद्य)
६७. कर्मउपासना (पद्य)
 ६८. मौनयेकांतनी डेडीये (प्रवचन)
 ६९. मौनमंदिरनुं हरिद्वार (प्रवचन)
 ७०. मौनमंदिरनो मर्म (प्रवचन)
 ७१. मौनमंदिरमां प्रभु (प्रवचन)
 ७२. मौनमंदिरमां प्राणप्रतिष्ठा (प्रवचन)
 ७३. शेष-विशेष (सत्संग)
 ७४. जन्म-युनर्जन्म (सत्संग)
 ७५. तद्रूप-सर्वरूप (सत्संग)
 ७६. अज्ञता-येकाग्रता (सत्संग)
 ७७. ज्योतिष (सत्संग)
 ७८. अन्वय-समन्वय (सत्संग)
 ७९. ब्रह्मब्रह्म (सत्संग)
 ८०. ओकीकरुण-समीकरुण (सत्संग)
 ८१. पगले पगले प्रकाश (पत्रो)
 ८२. केन्सरनी सामे (पत्रो)
 ८३. धननो योग
 ८४. मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श (पत्रो)
 ८५. संतहृदय (पत्रो)
 ८६. समय साथे समाधान (पत्रो)
 आ उपरांत उपरनां पुस्तकीमाथी थयेलां
 १५ संकलनो.

॥
ॐ
ॐ
ॐ
ॐ
॥